

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏԱԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՏԵՐԻՍԻՏԵՏԻ
ԿՐԻՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Միրիա —
Ասերիկան
ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
(1967—1996)

ԵՐԵՎԱՆ
2000

32
7-29

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՈՒՌԵՆ
ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՄԻՐԻԱ-
ԱՄԵՐԻԿՅԱՆ
ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
(1967-1996)

h80c

Երևան 2000

ԳԻՐԸ ՀՐԱՏԱՐԱՆԻՈՒՄԷ
ԱՄՍԵՆ ԵՎ ԵՐԵՎԱՆԻ ՆԵՐՆՆԵՆ, ՀԻՄՆԱԿՐՈՒՄ (ՎՈՒՅ) ՍԵՆՏԵՆԱՌԹՅԱՄ

ԳՏՀ 327
ԳՄԿ 66.4
Կ - 294

Խմբագիր՝ Նիկոլայ Հովհաննիսյան,
պատմական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր

Կարապետյան Ռ.
Կ - 294 Սիրիա - ամերիկյան հարաբերություններ. - Եր.: Չանգակ-97,
2000 - 200 էջ:

Աշխատության մեջ բննարկվում է սիրիա-ամերիկյան երկկողմ հարաբերությունների պատմությունը 1967-1996թթ. միջև ընկած ժամանակահատվածում, նրանց ձևավորման մեխանիզմներն, ընթացքն ու հետևանքները: Նորովի լուսաբանվում են տարածաշրջանում կատարված կարևորագույն դեպքերի ու զարգացումների նկատմամբ Միացյալ Նահանգների և Սիրիայի մոտեցումները, ինչպես նաև արաբա-խորալեյան հակամարտության համգույցային հարցերը: Նախատեսվում է միջազգայնագիտության, արևելագիտության, դիվանագիտության և այլ մասնագետների համար:

Կ 0604000000 - 2000
0003(01)-2000

ԳՄԿ 66.4

ISBN 99930 - 2 - 107 - 5

© «Չանգակ-97» հրատ., 2000
© Ռ. Կարապետյան

ROUBEN
KARAPETIAN

SYRIAN-
AMERICAN
RELATIONS
(1967-1996)

YEREVAN 2000

This publication is recommended for publication by the Scientific Council of the Institute of Oriental Studies, National Academy of Sciences of the Republic Armenia

THIS PUBLICATION WAS MADE POSSIBLE BY ARMEN AND BERSABE JEREJIAN FOUNDATION INC. USA

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ	6
ԳԼՈՒԽ ԱՈՍՁԻՆ	
ՍԻՐԻԱ-ԱՄԵՐԻԿՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 1967-1974ԹԹ	10
Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների ծնավորումը	10
1967թ. արաբա-իսրայելյան պատերազմը և սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների խզումը	22
Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները Հորդանանի ճգնաժամից և Սիրիայում իշխանության փոփոխումից հետո (1970-73թթ.)	32
1973թ. արաբա-իսրայելյան պատերազմը և նրա հետևանքները սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների վրա	45
ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ	
ՍԻՐԻԱ-ԱՄԵՐԻԿՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 1973 թ.	
ՊԱՏԵՐԱԶՍԻՑ ՀԵՏՈՒ ՄԻՆՉԵՎ ԲԵՄՓ-ՂԵՎԻԴ	52
Քիսինջերի «քայլ առ քայլ» քաղաքականությունը և սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների բարելավումը	52
Լիրանանյան ճգնաժամը և սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները	70
ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ	
ՍԻՐԻԱ-ԱՄԵՐԻԿՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	
1979-1996ԹԹ	94
Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները Քեմփ-Ղևիդից հետո (1979-1983)	94
Ոնյգանի մերձավորարևելյան ռազմավարությունն ու Սիրիան	99
Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները 1982թ. Իսրայելի Լիրանան ներխուժման լույսի ներքո	102
Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները 1984-89թթ.	119
Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները և խաղաղության գործընթացը (1989-1996)	133
Վերջաբան	160
Ծանոթագրություններ	164
Օգտագործված գրականության ցանկ	183
1. Փաստաթղթեր-Ելույթներ-Տեղեկատու գրականություն	183
2. Գրքեր և հոդվածներ	186
3. Պարբերականներ	196
Հավելված 1	
Հավելված 2	

ԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ

Մերձավոր Արևելքում խաղաղության հաստատման գլխավոր խոչընդոտներից է արաբ-իսրայելյան հակամարտությունը, որի արմատները գալիս են դարերի խորքից՝ դեռևս բիրլիական ժամանակներից: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ավարտից և 1948թ. Իսրայելի պետության ստեղծումից հետո այդ տարածաշրջանը վերածվեց միջազգային քաղաքականության բարդ հանգույցի և դարձավ երկրագնդի թեժ կետերից մեկը:

Երկար տարիներ Իսրայելին հակամարտ ու հակազդող արաբական պետություններից ամենակարևորն էր համարվում Եգիպտոսը՝ իր ռազմական ներուժով, տարածքով, գործուն ղեկավարությամբ և շահավետ աշխարհագրական դիրքով: Սակայն 1979թ., ստորագրելով Իսրայելի հետ Բեյտ-Դևիդի համաձայնագիրը, Եգիպտոսը կորցրեց իր այդ դերը, իսկ նրա տեղը գրավեց Իսրայելի մյուս հզոր խորքրեց իր այդ դերը, որն իր վրա վերցրեց արաբ-իսրայելյան հակամարտության արաբական ճամբարի ղեկավարությունը, ստանձնելով պատերազմելու և խաղաղություն հաստատելու որոշման մեաշնորհը: Ռազմական տեսանկյունից արաբ-իսրայելյան հակամարտությունը վերածվեց սիրիա-իսրայելյան հակամարտության: Եվ եթե պաղեստինյան հիմնախնդիրը կենտրոնական տեղ է զբաղեցնում արաբ-իսրայելյան հակամարտության մեջ, ապա սիրիա-իսրայելյան հարաբերությունները առանցքային նշանակություն ունեն այդ հակամարտության համար ռազմավարական և աշխարհաքաղաքական տեսակետից:

Սառը պատերազմի տարիներին զերտերությունների միջև շարունակվող հակամարտությունը, ինչպես նաև տարածաշրջանի քննեացումը մի կողմից ԱՄՆ-ի և Իսրայելի, իսկ մյուս կողմից ԽՍՀՄ և Սիրիայի դաշինքների միջև, անհնարին էին դարձնում մերձավորարևելյան ճգնաժամի կարգավորումը: Այդ առումով ԱՄՆ-ի զերտերություններից մեկի և Սիրիայի՝ Իսրայելին դիմակայող առաջնային արաբական երկրի միջև հարաբերությունների ուսումնասիրությունը հատուկ նշանակություն է ձեռք բերում: Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների քննությունը հնարավորություն է ընձեռում հասկանալու արաբ-իսրայելյան հակամարտության նրբություններն ու առանձնահատկությունները, ինչպես նաև հակամարտության կարգավորման և տարածաշրջանում խաղաղության հաստատման հեռանկարները: Սրանով է թերևս բացատրվում թեմայի ընտրությունն ու նշանակությունը:

Երկու երկրների միջև հարաբերությունները կենտրոնացված են արաբ-իսրայելյան հակամարտության շուրջ, ուստիև աշխատության մեջ այդ հարցերի քննարկմանը նույնպես զգալի տեղ է հատկացված:

Մերձավոր Արևելքում ԱՄՆ-ի քաղաքականության վերաբերյալ գոյություն ունեն բազմաթիվ հետազոտություններ և հրատարակված աշխատություններ: Սակայն Սիրիայի նկատմամբ ԱՄՆ-ի քաղաքականության վերաբերյալ հատուկ ուսումնասիրություն դեռևս կատարված չէ: Սա սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների ուսումնասիրման առաջին փորձն է արաբագիտության մեջ: Ժամանակագրական առումով այն ընդգրկում է 1967թ.՝ սկսած արաբ-իսրայելյան «վեցօրյա» պատերազմից մինչև 1996թ.՝ Իսրայելում Բենյամին Նեթանյահուի իշխանության գալն ու դրա հետևանքով խաղաղության գործընթացի «սառեցումը»:

Աշխատության մեջ առաջին անգամ լուսաբանվում է սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների ձևավորման ընթացքն ու զարգացման տարբեր փուլերը, ռորովի է մեկնաբանվում ԱՄՆ-ի քաղաքականության ազդեցությունը տարածաշրջանում ուժերի հավասարակշռության պահպանման ու խաղաղության հաստատման համար, վերլուծության է ենթարկվում Սիրիայի հանդեպ ամերիկյան քաղաքականության բացթողումներն ու սահմանափակումները:

Աշխատության կարևոր նորություններից մեկն այն է, որ վերլուծության է ենթարկվում Դամասկոսի և Վաշինգտոնի վարած արտաքին քաղաքականության իրական շարժառիթները՝ ներքին քաղաքական գործընթացների և տարածաշրջանային զարգացումների հետ սերտ փոխկապակցվածության մեջ:

Ուսումնասիրությունը նշանավորվում է նաև նրանով, որ նրա մեջ օգտագործվել են երկու երկրների պաշտոնյաների և դիվանագետների հետ բազմաթիվ անձնական համդիպումների արդյունքում ստացված նյութեր ու տեղեկություններ:

Աշխատությունը գրվել է տարաբնույթ աղբյուրների հիման վրա՝ ամերիկյան, արաբական և խորհրդային հետազոտողների արժեքավոր աշխատությունները, Մերծավոր և Միջին Արևելքի պատմության և արտաքին քաղաքական հարցերի վերաբերյալ տպագրված բազմաթիվ մենագրությունները, ժողովածուներն ու պարբերականները: Պետք է հիշատակել նաև աշխատության համար չափազանց օգտակար եղած ԱՄՆ բարձրաստիճան պաշտոնյաների՝ Զ.Քիսինջերի, Ռ.Նիքսոնի, Ս.Վենսի, Ջ. Քարթերի, Զ. Դեքմեյջանի և Ռ. Ռեյգանի աշխատություններն ու հուշագրությունները: Կարևոր տեղ են զբաղեցնում Զ. Ասադի ելույթների ժողովածուները, սիրիական դեկավարների հարցազրույցներն ու Բասս կուսակցության նյութերը:

Աշխատության վերջում ներկայացված են երկու հավելված, որոնցից առաջինում՝ 1987-1994թթ. ընթացքում Իսրայելին ԱՄՆ-ի ռազմական օժանդակության ու զենքի առաքումների աղյուսակը, իսկ երկրորդում՝ 1993-94թթ. դրությամբ Սիրիայի և Իսրայելի ցամաքային սպառազինությունների և օդային ուժերի համեմատական գծապատկերը:

Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների քննությունը հնարավորություն է տալիս ճիշտ ըմբռնելու տարածաշրջանում կատարվող իրադարձությունները, հստակ պատկերացում կազմելու արաբա-իսրայելյան հակամարտության կարգավորման հեռանկարների մասին:

Աշխատությունը կարևոր է նաև Մերծավոր Արևելքի երկրների, մասնավորապես Սիրիայի նկատմամբ, ՀՀ արտաքին քաղաքականության մշակման տեսանկյունից:

Օգտվելով առիթից կցանկանայի իմ խորին երախտագիտությունս հայտնել Արևելագիտության ինստիտուտի ողջ կոլեկտիվին, մասնավորապես նրա տնօրեն, պատմական գիտությունների դոկ-

տոր պրոֆեսոր Լիկույա Գովհաննիսյանին՝ աշխատանքը ղեկավարելու, ցուցաբերած անգնահատելի գիտական աջակցության, մարդկային ջերմ վերաբերմունքի և ուշադրության համար:

Հատուկ շնորհակալության խոսքս եմ ուղղում կնոջս՝ Մարիամին, որն իր անկեղծ քաջալերանքով, անսպառ նվիրումով ու համբերատարությամբ հնարավոր դարձրեց սույն աշխատության ստեղծումը:

Շնորհակալություն եմ հայտնում «Արմեն և Բերսաբե Ճերեճեան» Պիմնադրամի նախագահ Արսեն Ճերեճեանին սույն գրքի հրատարակության բոլոր ծախսերը հոգալու համար:

Երախտապարտ եմ իմ բոլոր հարազատներին ու ընկերներին՝ իրենց հավատի, հոգատարության ու սիրո համար:

Ռ. ԿԱՐԱԳԵՏՅԱՆ

յին Միության հետ զլորալ դիմակայության հանգամանքով: Այսպես, սառը պատերազմի սկզբնական շրջանում Վաշինգտոնը ակտիվորեն ազդեցության ոլորտներ է դաշնակիցներ եր փնտրում Մերձավոր Արևելքում՝ հորհրդային Միության դեմ «համընդհանուր վարչապետական համակարգ» ստեղծելու նպատակով: Այդ նպատակին էր ծառայում Թուրքիայի և Հունաստանի ընդգրկումը ՆԱՏՕ-ի մեջ և Իրանի չեզոքացումը, ինչպես նաև ամերիկյան օժանդակությունը չափավոր արաբական երկրներին: 1955թ. սկսած Եգիպտոսում հորհրդային Միության դիրքերի ամրապնդման հետևանքով ամերիկյան քաղաքականությունը տարածաշրջանում էլ ավելի ակտիվացավ, ուժեղացնելով երկու գերտերությունների միջև առճակատում ու անմիջական բախման հնարավորությունը:

Այսպիսով, Մերձավոր և Միջին Արևելքում Վաշինգտոնի վարած քաղաքականության հիմքում ձևավորվել էր շահերի «ստոր եռյակ»՝ *Իսրայելը, Նավթը ու հակահամայնավարությունը*: ԱՄՆ-ի առջև ծառայող էր իրար հակասող շահերը համատեղելու դժվարագույն խնդիր՝ մի կողմից սատարումն Իսրայելին, իսկ մյուս կողմից՝ նավթային արաբական պետությունների հետ հարաբերությունները սերտացնելու ձգտումը⁹:

Այդ ենթատեքստում հետաքրքիր է ուսումնասիրել ԱՄՆ-ի հարաբերությունները Սիրիայի հետ: Մի երկրի, որը հանդիսանում էր Մոսկվայի դաշնակիցը տարածաշրջանում և, որի անվտանգության համար Իսրայելի պետության գոյությունն իսկ «իրական սպառնալիք էր հանդիսանում»¹⁰:

Մերձավոր և Միջին Արևելքում երկու գերտերությունների դիմակայումը հիմնականում կենտրոնացել էր արաբ-իսրայելյան հակամարտության շուրջը, իր հերթին ձևավորելով երկու հակադիր ժամբարներ, որոնցից առաջինն ընդգրկում էր ՆԱՅՄ և «ժայրահեղ ազգայնական» վարչակարգեր ունեցող Եգիպտոսը, Սիրիան և 1958թ. հետո նաև Իրաքը, իսկ երկրորդը՝ ԱՄՆ, Իսրայելը և «չափավորական» ամերիկյան տարաբան քաղաքականությունները՝ Հորդանանը, Սաուդյան Արաբիան, Բուվեյթը և այլն:

Այստեղ հարկ ենք համարում նշել, որ Մերձավոր Արևելքը հիրավի իդեալական լաբորատորիա է հանդիսանում այսպես կոչված Հովանավոր-Հովանավորյալ /Patron-Client/ հարաբերությունների քննության համար, որին հաճախ են անդրադառնում գիտնականները¹¹: Համաձայն վերոհիշյալ տեսության, մինչ ՆԱՅՄ-ի փլուզումը

Մերձավոր Արևելքում ձևավորվել էին հարաբերությունների հետևյալ վեց համակարգեր՝

1. Հարաբերությունները գերտերությունների միջև
2. Հովանավոր-Հովանավորյալ՝ ԱՄՆ և Իսրայել
3. Հովանավոր-Հովանավորյալ՝ ՆԱՅՄ և Սիրիա (մինչև 1973թ. ՆԱՅՄ և Եգիպտոս), ՆԱՅՄ և Իրաք (1958թ. հետո)
4. Մրցակից Հովանավոր և Մրցակից Հովանավորյալ՝ ԱՄՆ և Սիրիա
5. Մրցակից Հովանավոր և Մրցակից Հովանավորյալ՝ ՆԱՅՄ և Իսրայել
6. Մրցակից Հովանավորյալ և Մրցակից Հովանավորյալ՝ Իսրայել և Եգիպտոս, Իսրայել և Սիրիա:

Վերոհիշյալ տեսության համաձայն, սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները դասվում են Մրցակից Հովանավոր-Մրցակից Հովանավորյալ հարաբերությունների համակարգին, որոնց բազմակողմանի ու անկողմնակալ հետազոտությունը բարդանում է կողմերի ունեցած ուժերի անհավասարությամբ ու իրար հակասող շահերի գոյությամբ: Եթե մինչև 2-րդ Համաշխարհային պատերազմի ավարտը ԱՄՆ-ը իրականացնում էր «մշակութային, կրթական և միսիոներական գործունեություն»՝ Լիբանանում, ապա Սիրիայի հետ նրա շփումները հիմնականում «եզակի և անհետևողական» բնույթ էին կրում¹²:

ԱՄՆ-ի և Սիրիայի միջև դիվանագիտական հարաբերությունները հաստատվեցին 1944թ. սեպտեմբերի 19-ին, որից հետո Դամասկոսում սկսեց գործել ամերիկյան ներկայացուցչությունը, որն էլ 1950թ. վերածվեց լիարժեք գործող դեսպանության:

Մինչև 1963թ. մարտին Արաբական Վերածնունդի Սոցիալիստական Բաաս կուսակցության իշխանության գալը, Վաշինգտոնի հարաբերությունները Սիրիայի հետ առաջին հերթին նպատակ էին հետապնդում ոչ միայն խանգարել ՆԱՅՄ-ի հետ վերջինիս մերժեցմանը, այլև հնարավորության դեպքում ներգրավել նրան ռազմական հակախորհրդային խմբավորումների մեջ, որոնք «առատորեն հրապարակ էին նետվում տարբեր անուններով»¹³: Մասնավորապես, «ռազմական» և տարբեր տեսակի օգնություն առաջարկելով սիրիական կառավարությանը, Վաշինգտոնը փորձում էր համոզել Դամասկոսին միանալ Բաղդադյան պակտին: Չնայած որ Սիրիայի նկատմամբ ԱՄՆ-ը ընդհանուր առմամբ որդեգրել էր պահպի քաղաքականություն, ուշադրությունը կենտրոնացնելով Եգիպտոս-իսրայելյան ճակատում, այնուամենայնիվ տվյալ ժամանակահատված

ծում ամերիկյան քաղաքականության հիմնական նպատակն էր թույլ չտալ Մոսկվայի դիրքերի ամրապնդումը Սիրիայում, ինչպես նաև վերջինիս մերժեցումը եգիպտոսի և Սաուդյան Արաբիայի հետ¹⁴։ Այդ մասին էր վկայում նաև Սիրիա այցելող ամերիկյան փոփոխականների ու գործարարների թվի աստիճանաբար աճը¹⁵։

Հաշվի առնելով Սիրիայի ռազմավարական դիրքը, բնական էր, որ Վաշինգտոնը փորձում էր նաև միջանոց այդ երկրի ներքաղաքական կյանքին¹⁶։ Օգտվելով Սիրիայում ստեղծված անկայուն և լարված, երբեմն նաև քառասյին ներքաղաքական իրավիճակից, 1957թ. նախագահ Էյզենհաուերի վարչակազմը Սիրիայում իշխանության բռնի փոփոխման փորձ կատարեց։ Այն ժամանակ ԱՄՆ-ի դեկլարությունը, ընդգծելով Մերձավոր Արևելքի տնտեսական և ռազմավարական նշանակությունը, վճռականորեն հայտարարում էր, որ չի թույլատրի, որպեսզի «միջազգային համայնավարությունը» լրացնի տարածաշրջանում գոյություն ունեցող վակուումը¹⁷։

Կարծում ենք, որ ԱՄՆ-ի և Իսրայելի միջև ռազմավարական հարաբերությունների զարգացումն ու սերտացումը մեծապես պայմանավորված էր հենց Մերձավոր Արևելքում հորհրդային Սիրիայի ներթափանցման ու արաբական աշխարհում նրա դիրքերի աստիճանաբար ամրապնդման հանգամանքով։

Սիրիայի ներկայիս փճակի, նրա ներքին և արտաքին քաղաքականության, ինչպես նաև վերջին երկու տասնամյակների ընթացքում երկրում կատարված փոփոխությունների մասին անհնարին է ամբողջական պատկերացում կազմել և ճշգրիտ գնահատական տալ առանց թույցիկ հետադարձ հայացք գցելու նրա ոչ հեռավոր պատմական անցյալի վրա։

1920թ. Ֆրանսիական մանդատի հաստատումից մինչև 1946թ. ապրիլի 17-ը՝ անկախության նվաճումը, Սիրիան թևակոխել էր ազգային-ազատագրական պայքարի մի այնպիսի ժամանակաշրջան, որը «դուրս գալով նեղ սիրիական շրջանակներից ձեռք էր բերել համարաբարական նշանակություն»¹⁸։ Հետաքրքրական է, որ ԱՄՆ-ի վարչակազմը նույնպես որոշակիորեն շահագրգռված էր Սիրիայի անկախության նվաճման հարցով, քանի որ այն, թուլացնելով գաղութային տերությունների, տվյալ դեպքում Ֆրանսիայի, դիրքերը տարածաշրջանում, պետք է էլ ավելի հեշտացներ այնտեղ ամերիկյան հետագա ներթափանցումը։ Անգլիացի արևելագետ Պ.Սիլը 40-50-ական թթ. որակում է որպես «Սիրիայի համար պայքարի»

«ժամանակաշրջան»¹⁹։ Հենց այդ ժամանակ էր, երբ դրսից իրահրվող ներքին անկայունությունն ու երկրի աշխարհագրական մասնատումը գաղութային ուժերի կողմից վերածել էին Սիրիան «փաստորեն գոյություն չունեցող մի միավորի»²⁰։ Սիրիական պաշտոնական պատմագրության մեջ այդ ժամանակաշրջանը հիշատակվում է որպես «ազգայնական վարչակարգերի» ժամանակաշրջան, որոնք ներկայացնում էին «բուրժուական» ժողովրդավարության կամ էլ զինվորական մենիշխանության տարբեր ձևերը²¹։ Եթե Սիրիայի ներազույն պատմության 1945-1970թթ. ընկած ժամանակահատվածը ըամանելու լինեք շրջանների, ապա վերոհիշյալ «ազգայնական վարչակարգերի» փոփոխման տարիները (1945-1958թթ.) կարելի է պատճենացնել որպես առաջին շրջան։ Եգիպտոսի հետ միավորման երեք ու կես տարի տևած երկրորդ շրջանը (1958-1961թթ.) թուլացրեց Սիրիան քաղաքականապես, երբ անտեսվեցին «նրա զարգացման առանձնահատկություններն ու պայմանների տարբեր լինելը» համեմատման եգիպտոսի հետ²²։ Երրորդ շրջանը ընդգրկում է 1961-1970թթ. փոթորկալից ինը տարիները, երբ եգիպտոսից անջատվելուց հետո միայն տարածաշրջանային քաղաքականության օրակարգում դրվեց Սիրիան այլ պետությունների ազդեցության ոլորտից հանելու և «ինքնուրույն» պետություն դարձնելու հարցը։

1963 թվականը շրջադարձային հանդիսացավ Սիրիայի ներքաղաքական կյանքի համար։ Մարտի 8-ի եղաշրջման հետևանքով ներկում իշխանության եկավ ԲԱՄԱ /Արաբական Սոցիալիստական Վերածնունդի կուսակցությունը։ Երեք տարի անց արյունալի միջկուսակցական պայքարի արդյունքում 1966 թ. փետրվարի 23-ին իշխանության գլուխ անցավ կուսակցության «ծախ» թևը, հաղթանակ տանելով աջերի և նասերականների հանդեպ։ Սիրիայի փաստացի ղեկավարումը կենտրոնացավ ԲԱՄԱ-ի քաղաքական քարտուղար Մալահ Ջադիդի ձեռքերում։ Երկրի նախագահի պաշտոնը, ըստ օրենքի, պետք է զբաղեցներ բնակչության 70 տոկոսը կազմող սուննի մահմեդական համայնքի ներկայացուցիչը։ Այդ իսկ պատճառով Ջադիդը, ներկայացնելով Սիրիայի ալավի փոքրամասնությունը, պաշտոնապես չհայտարարեց իրեն նախագահ, սահմանափակվելով ԲԱՄԱ կուսակցության տարածաշրջանային քարտուղարի օգնականի պաշտոնով։

Մակայի իրականում Ջադիդը համար առաջին մարդն էր երկրում։ Լա առանցքային պաշտոնների նշանակեց իր բոլոր մտերիմներին

և համախոհներին: Վարչապետ դարձավ ղոկտոր Յուսուֆ Ջուայի-
նը, նախագահ՝ Նուր աղ-Դիմ ալ-Մուսայիմ: Չնայած այնժամ բանա-
կում հեղինակություն վայելող զնդապետ Չաֆեզ Ասադի և Սալահ
Չադիդի միջև օրըստօրե աճող տարածայնություններին, վերջինս
Ասադին վստահեց պաշտպանության համարարի պաշտոնը: Ջուա-
յինի գլխավորած կառավարությունը նախապես բնութագրվում է իբրև
«լեռնյան ոճի կառավարություն»²³, որը հետապնդում էր հեղափո-
խական գաղափարներ, հենվելով հիմնականում միջին դասակարգի
զինվորականների, գավառական ուսուցիչների, կրոնական և ազ-
գային փոքրամասնություններին ու չքավոր խավերի վրա: Չադիդի
գային փոքրամասնությունները հույսով խավերի վրա պետական հսկողու-
թյունը: Ունեվոր և հարուստ սիրիացիների մեծ մասը լքեց հայրենի-
քանը: Ունեվոր և հարուստ սիրիացիների մեծ մասը լքեց հայրենի-
քանը: Երկիրը բաժանվեց երկու խավերի՝ բարեկամ «բանվորների»,
«զինվորների», «գյուղացիների», «ուսանողների», «կանանց» ու
բշնամի «ֆեոդալների» և «ռեակցիոներների»:

Այսուհանդերձ այդ բոլոր փոփոխությունների մեջ կային նաև
դրական կողմեր. Չադիդի թիւը հիմնականում կազմված էր ազնիվ
սարդկանցից, որոնք փորձում էին «պլանավորել» երկրի տնտեսա-
մարդկանցից, որոնք փորձում էին «պլանավորել» երկրի տնտեսա-
կան զարգացումն ու իրականացնել բազմաթիվ արդյունաբերական
նախագծեր, ինչպիսիք էին մայրուղիների և երկաթգծերի կառուցու-
մը, երկրի հյուսիսում նոր հայտնաբերված նավթահորերի շահա-
գործումը և այլն:

Պետք է նշել, որ այս նախագծերի մեծամասնությունը իրակա-
նացվեց խորհրդային Միության օգնությամբ, օրինակ՝ երկրորդ ա-
փին նոր հիդրոէներգետիկ համալիրի, Դոնսում նավթամշակման
գործարանի կառուցումը և այլն²⁴: Միրիայի կոմունիստական կու-
սակցության ղեկավար Խալեդ Բադդաշը 8 տարվա արտոյից հետո
վերադարձավ Միրիա, իսկ երկրի պատմության մեջ առաջին անգամ
համայնավար Սամիի Ատիյան դարձավ կառավարության անդամ,
որպես Զադորդակցության նախարար: Այս բոլորը հիմք տվեց Կա-
շիմզտոմից հաստատելու, որ «Միրիան վերածվել է տարածաշրջա-
նում համայնավարների հեծարանի»²⁵:

1966թ. մարտի 10-ին Դամասկոսում գումարված Բաասի տար-
ածաշրջանային արտակարգ համաժողովի ընթացքում հաստատվեց,
որ «Միրիան կապաքարի առաջադիմական բոլոր ուժերի հետ իմպե-
րիալիզմի և գաղութատիրության հիմն ու նոր ձևերի դեմ»²⁶: Դամա-
սկիայից մի քանի քաղաքացիական պայքարի արդյունքում, որ սոցիալիս-
տական ճամբարի պայքարը իմպերիալիզմի դեմ «գաղափարը երկր-
ների ժողովուրդների բարգավաճման անհավաք գրավականն է»²⁷:

Միանգամայն հասկանալի է, որ խՍՀՄ-ի և սոցիալիստական այլ
երկրների հետ մերձեցման Միրիայի բաասական կառավարության
բաղադրականությունը չէր կարող չաճանագոտացնել Կաշիմզտոմին:

1966թ. մարտին ԱՄՆ Պետքարտուղարի տեղակալ Ֆ. Թալբորը Մի-
րիայում ամերիկյան դեսպանություն ուղարկված շրջաբերականնե-
րից մեկում նշում էր, որ «զենքի վաճառքը, որի միջոցով խորհրդա-
յին Միությունը փորձում է շահել արաբների ընկերությունը, անպա-
տասխանատու ուղի է»²⁸: Ի հակակշիռ խորհրդային Միության տն-
տեսական և ռազմական օժանդակությանը եգիպտոսին, Միրիային
և Իրաքին (մոտավորապես 2 մլրդ. ամ. դոլարի)²⁹ ԱՄՆ-ն սկսեց սպա-
ռազինությունների առաքումը Իրաքյեյին (հիմնվածում «Hawk» տե-
սակի իրթիներ, տանկեր և այլ զինամթերք)³⁰: Սակայն, ինչպես
կտեսնենք հետագայում, Ապիտակ Տան այսպիսի բաղաբաղանու-
թյունը ոչ թե «հավասարակշռող» դեր ունեցավ, այլ միանգամայն
հակառակը՝ խախտեց տարածաշրջանային "status quo"-ն, նպաս-
տելով հաջորդ արաբ-իսրայելյան պատերազմի սանձազերծմանը:

Խորհրդային Միության հետ կապերի սերտացումն ու սիրիական
կառավարության որդեգրած հակաիմպերիալիստական քաղաքա-
կանությունն առաջին հերթին հանգեցրին սիրիա-ամերիկյան հարա-
բերությունների վատթարացման ու տնտեսական համագործակե-
ցության ծրագրերի նվազեցմանը: ԱՄՆ-ն հրաժարվեց անգամ նախ-
կոմունիստ համաձայնեցված Միրիային վարկերի տրամադրումից³¹:

Մենք արդեն նշել էինք նավթային գործոնի կարևորությունը տա-
րածաշրջանում ԱՄՆ-ի տնտեսական, քաղաքական և ռազմաստրա-
տեգիական ծրագրերի իրականացման համար: Այս իմաստով հիշա-
տակման արժանի է այն հանգամանքը, որ Միրիայում գտնվող նավ-
թային ընկերությունների սեփականության ազգայնացման, իսկ
1966թ. օգոստոսի 28-ին «Իրաք Պետրոլում» (IPC) նավթային ըն-
կերության կողմից կուտակված պետական պարտքի վճարման ու
երկրի տարածքով նավթի տարանցման համար 50% կոնցեսիոն
մուծումների ավելացման մասին Միրիայի նոր կառավարության
հայտարարությունից անմիջապես հետո սրվեց երկրի ներքաղաքա-
կան իրավիճակը, ուր ընդհուպ մինչև 1967թ. սկիզբը չդադարեցին
դավադրություններն ու սադրանքները, իսկ սիրիա-իսրայելյան
սահմանին զուգահեռաբար ռազմապայքարվածությունը:

Այսպես, 1967թ. հունիսին ՄԱԿ-ում Սիրիայի մշտական ներկայացուցիչ Զ.Թոմեն, ելույթ ունենալով ՄԱԿ-ի ստատշրջանում, նշեց, որ 1967թ. հունիսի իսրայելյան հարձակումը «անմիջական կապ ունի Արաբական Արևելքում իմպերիալիստական մոնոպոլիաների կողմից իրականացվող քաղաքականության հետ»։ Ըստ Թոմենի, տարածաշրջանում ղեկավարի գաղափարները վտանգավոր բնույթ ընդունեցին այն ժամանակ, երբ սիրիական ղեկավարությունը մարտահրավեր նետեց «Իրաք Պետությունում»-ին²²: 1966թ. սեպտեմբերի 6-ին սիրիական կառավարությունը դավադրության երկու փորձ քաշահայտեց: Մեկը կազմակերպված էր Միշել Աֆլակի և Սալահ Քիթաբի՝ աջ բասական ղեկավարների կողմից, իսկ մյուսի կազմակերպիչն էր Բաասի մարզային ղեկավարության նախկին անդամ մայրո Սալիմ Չաթունը²³: Վերջինիս, ինչպես նաև դավադրության մյուս անդամներին, հաջողվեց փախչել և քաղաքական ապաստան ստանալ հարևան Գորդանանում: Սիրիական իշխանությունների կողմից անցկացված հետաքննության արդյունքում և Երանց կողմից արված հայտարարության համաձայն, Ս.Չաթունը իր գործողությունները «համադրել էր ամերիկյան Կենտրոնական Չետախուզական գործակալության (ԿՉԳ) հետ»²⁴:

1967թ. «վեցօրյա պատերազմից» նախօրեին Սիրիայում ներքաղաքական իրավիճակի ապակայունացման ու սիրիա-իսրայելյան սահմանին իրավիճակի սրման պատճառների վերաբերյալ գոյություն ունեց նրկու ծայրահեղ տեսակետներ: Առաջինի համաձայն, Սիրիայի ներքին և արտաքին իրավիճակի սրումը բացատրվում է որպես «ՄԱՄ-ի և արևմտյան տերությունների կողմից վնեժուծում «Իրաք Պետությունում»-ի դեմ սիրիական ժողովրդի մղած պայքարի համար»²⁵, ինչպես նաև որպես «տարածաշրջանում սեփական դիրքերի թուլացումը կանխելու ՄԱՄ-ի փորձ»²⁶:

Մյուս տեսակետի համաձայն, «1967թ. ՄԱՄ-ի կախվածությունը արաբական նավթից գրեթե չենցն էր», իսկ միջազգային զենքի բազմաբազափ ցածր լինելու հանգամանքն ու նավթի այլընտրանքային աղբյուրների առկայությունը ՄԱՄ-ի արտաքին քաղաքականության ձևավորման և իրականացման հարցում «ներկորողական դեր էին հատկացրել» նավթային գործոնին: Ուստի Սիրիայում տեղի ունեցող իրադարձությունների հետևանքները ծայրահեղ և իրականությունը լիարժեք չարտացոլող, հարկ ենք համարում նշել, որ

րեև 1967թ. ՄԱՄ-ի և արևմտյան այլ երկրների նկատմամբ արաբական երկրների կողմից իրականացված նավթային էմբարգոն ընդհանուր առմամբ չհաջողվեց վերածել լուրջ քաղաքական և դիվանագիտական զենքի, այնուամենայնիվ պատերազմի ընթացքում այն բազմաթիվ մտահոգությունների առիթ տվեց, կարճատև սակայն իրական դժվարություններ ստեղծելով ՆԱՏՕ-ի, ինչպես նաև նապոնիայի համար: Նավթային գործոնի կարևորության մասին է խոսում այն փաստը, որ Սպիտակ Տունը ստիպված էր հրաժարվել Անվտանգության խորհրդի օրակարգում քննարկման առարկա դարձած Եգիպտոսի կողմից փակված Տիրանի նեղուցը վերաբացելու նպատակով ՄԱՄ-ի անմիջական ռազմական միջամտությունից հիմնականում նավթային արաբական պետությունների հետ հարաբերությունները վատթարացնելու մտավախության պատճառով:

Ինչ վերաբերում է Սիրիայում ՄԱՄ-ի կողմից անուղղակիորեն կազմակերպված դավադրությունների մասին հաստատումներին, ապա կասկած չի հարուցում քասսական վարչակարգի տապալմանն ուղղված ամերիկյան ծրագրերի առկայությունը: Սակայն անհիմն են թվում այն մեղադրանքները, որոնց համաձայն ՄԱՄ-ը հրահրում էր բախումներ սիրիա-իսրայելյան սահմանին: Կաշիճգ-տոնը միանշանակորեն չէր ցանկանում Սիրիայի և Իսրայելի միջև պատերազմի սանձազերծումը: Լ.Չոնսոնի վարչակազմը, զբաղված լինելով Վիետնամով, չէր կարող ցանկանալ ներքաշվել մեկ այլ պատերազմի մեջ: Այդ պատճառով «ՄԱՄ-ի համարյա բոլոր ջանքերը ուղղված էին Իսրայելի զսպմանն ու բազմակողմանի դիվանագիտական գործողության հիմքի ստեղծմանը»²⁷: Կարծում ենք, ստորև ներկայացված փաստերը հաստատում են վերոհիշյալ տեսակետը:

Այսպես, փորձելով կանխել իսրայելյան հարձակողական գործողությունները 1967թ. մայիսի 18-ին, Չոնսոնը նամակ հղեց Իսրայելի վարչակապետ Լեի Էշլոխին, զգուշացնելով, որ ինքը «չի կարող ՄԱՄ-ի անունից պատասխանատվություն վերցնել Իսրայելի այնպիսի գործողությունների համար, որոնք նախապես համաձայնեցված չեն իր հետ»²⁸: Չաջողո օրը Չոնսոնը խՍՀՄ Նախարարների խորհրդի նախագահ Կոսիգինին ուղղված նամակում, վերահաստատելով Իսրայելին պաշտպանելու ՄԱՄ-ի հաստատակամությունը, միևնույն ժամանակ առաջարկեց «հանդես գալ համատեղ նախաձեռնությամբ Իսրայելի և Սիրիայի, Միացյալ Արաբական Չանրապետության միջև պատերազմը կանխելու նպատակով»²⁹: Իսկ

մայիսի 22-ին Կոսիզինին հղած մեկ այլ նամակում ԱՄՆ նախագահը մատնանշեց, որ «Սիրիայում տեղակայված որոշակի ուժեր անհանգստություն են պատճառում Իսրայելին», հնարավորություն ստեղծելով տարածաշրջանում բախման համար: Այդ նույն գրության մեջ Ջոնսոնն առաջարկեց «ճնշում գործադրել բոլոր կողմերի վրա՝ բախումից խուսափելու նպատակով»⁴¹: Մայիսի 23-ին ԱՄՆ նախագահը դիմեց Սիրիայի և Եգիպտոսի ղեկավարներին, կոչ անելով «ձեռնապահ մնալ այնպիսի քայլերից, որոնք կարող են հանգեցնել պատերազմի»⁴²:

1967թ. արաբա-իսրայելյան պատերազմից առաջ իր ուրույն ավակայունացնող դերն ունեցավ մերձավորարևելյան թատերաբեմում 1964թ. հայտնված Պաղեստինի Ազատագրման Կազմակերպությունը (ՊԱԿ): Արաբական աշխարհում գոյություն ունեցող հակասությունների պայմաններում Պաղեստինցիների հարցը շահարկման առարկա դարձավ Դամասկոսի համար, որի շնորհիվ վերջինս փորձեց անրապնդել Սիրիայի դիրքերը արաբական աշխարհում, հարված հասցնելով իր ավանդական դարձած հակառակորդներին՝ Գորդանանին և Սաուդյան Արաբիային: Ի տարբերություն Գորդանանի, սիրիական իշխանությունները թուլատրեցին պաղեստինցիներին /ալ-Ֆաթի/ -ին օգտագործել երկրի տարածքը, որպես հենարան Իսրայելի վրա հարձակումներ կատարելու համար⁴³:

Գետաբերրական է, որ ալ-Ֆաթաի հարձակումների կապակցությամբ իսրայելյան մեղադրանքներին պաշտոնական Դամասկոսը պատասխանում էր հետևյալ կերպ. «Մենք հստակորեն չգիտեք թե որտեղ են գտնվում Ալ-Ֆաթաի ջոկատները և որևէ կերպ պատասխանատու չենք նրանց կողմից իրականացված հարձակումների համար»: Կամ էլ ուղղակի՝ «Ալ-Ֆաթաի ստեղծվել և ղեկավարվում է ԿԳԳ-ի կողմից Սիրիայի վարչակարգը տապալելու նպատակով և մենք որևէ կերպ պատասխանատու չենք նրա գործունեության համար»⁴⁴:

Միտժամանակ անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ Սիրիայի ղեկավար շրջանակները, «բազ գիտակցելով Իսրայելի ռազմական գերակայության փաստը», ոչ միայն չէին ցանկանում Իսրայելի հետ պատերազմ վարել, այլև, չնայած ծայրաստիճան լարված հարաբերություններին, չէին էլ ակնկալում այն⁴⁵: Չէին ակնկալում, քանի որ սխալմամբ կարծում էին, որ Իսրայելի կառավարությունը երկրում տիրող մերքաղաքական և տնտեսական ճգնաժամի խորացման պայմաններում կխուսափի լայնածավալ պատերազմ սանձազերծե-

լուց⁴⁶: Ընդհանրապես բաասական գաղափարախոսության մեջ կենտրոնական տեղ էր զբաղեցնում Պաղեստինի ազատագրմանն ու ազգային-ազատագրական պայքարին վերաբերող հարցերը, որոնց հաջող իրականացումը հնարավոր էր միայն արաբական աշխարհի միասնականության պայմաններում, իսկ պատերազմը Իսրայելի հետ դիտվում էր որպես հեռավոր նպատակ:

Կարծում ենք, մի շարք օբյեկտիվ պատճառներից ելնելով, տվյալ ժամանակաշրջանում Եգիպտոսը նույնպես ձգտում էր խուսափել Իսրայելի հետ պատերազմից: Նույնիսկ 1966թ. Սիրիայի և Եգիպտոսի միջև ստորագրված համատեղ պաշտպանության վերաբերյալ համաձայնագիրը, որն անկասկած խՄՄ-ի ակտիվ դիվանագիտական ջանքերի արդյունք հանդիսացավ, ընդհանուր գիժվորակում իրամանատարություն էր հաստատում Եգիպտոսի գլխավորությամբ, առաջին հերթին նպատակ հետապնդելով վերահսկել պաշտոնական Դամասկոսի կողմից ձեռնարկվելիք հնարավոր անկախատեսելի քայլերը:

Գոյություն ունեցող մեկ այլ տեսակետի համաձայն, 1967թ. նախօրեին իրավիճակի վատթարացումը սիրիա-իսրայելյան սահմանին անմիջական կապ ուներ Սիրիայում սրված ներքաղաքական իրավիճակի հետ: Այս տեսակետի կողմնակիցները պնդում են, որ 1967թ. մայիսին Սիրիայի լարված ներքաղաքական կացությունն անգամ սպառնում էր բաասական վարչակարգի գոյությանը: Վերջինս փրկելու և երկրում ներքին լարվածությունը թուլացնելու նպատակով խՄՄ-ն ամեն կերպ ձգտում էր ակտիվացնել սիրիա-եգիպտական պաշտպանական համաձայնագիրը, տեղեկություններ հաղորդելով Եգիպտոսի սահմանին իսրայելյան զորքերի կուտակումների վերաբերյալ, ինչը պատճառ հանդիսացավ իրավիճակի էլ ավելի սրմանը⁴⁷:

Քախուսները սիրիա-իսրայելյան սահմանին նոր թափ ստացան ապրիլի 7-ից հետո, երբ խփվեց վեց սիրիական օդանավ: 1967թ. ապրիլի 9-ից մինչև մայիսի 8-ը ընկած ժամանակահատվածում 14 ռազմական միջադեպ արձանագրվեց սիրիա-իսրայելյան սահմանի վրա: ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղար Ու.Թանը սահմանային այս միջադեպերը որակեց որպես «պայթուցավտանգ», մատնանշելով, որ նրանց մեջ ներգրավված են «հատուկ պատրաստություն» ունեցող անձեր⁴⁸: ԱՄՆ Պետքարտուղարությունը խուսափում էր հանդես գալ երևի հստակ դիրքորոշմամբ սիրիա-իսրայելյան սահմանային բա-

խումների վերաբերյալ, նախընտրելով հարցի քննարկումը ՄԱԿ-ում հայտնի ընթացակարգի շրջանակներում⁶²:

Եթե սիրիա-իսրայելյան սահմանային բախումները անմիջական շարժման մեջ դրեցին «վեցօրյա» պատերազմին նախորդող գործընթացն, ապա եզրփակող ներքաշումը՝ Սինայի թեթևազույց գործերի կենտրոնացումն ու մայիսի 22-ին Տիրանի նեղուցի փակումը, հանգեցրեց իրավիճակի կտրուկ սրմանը, պատրվակ հանդիսանալով պատերազմի հրահրման համար: 4. Քվանդոտի խոսքերով, եզրփակական այս վերջին գործողությունների արդյունքում «Վաշինգտոնը ստիպված եղավ պատերազմելու հարցում իր սկզբնական կարծիք լույսը փոխել դեղին»⁶³, որն էլ բավարար եղավ Իսրայելի խորհրդարանի համար՝ հունիսի 4-ին պատերազմ սկսելու վերաբերյալ որոշում կայացնելու և հաջորդ օրը, առանց պատերազմի հայտարարման՝ ԱՄՆ-ի, Սիրիայի և Չորդանանի վրա հարձակվելու համար⁶⁴:

1967թ. արաբա-իսրայելյան պատերազմը և սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների խզումը

1967թ. հունիսի 5-ին սկսված և վեց օր տևած արաբա-իսրայելյան պատերազմի արդյունքում Իսրայելին հաջողվեց գրավել արաբական երկրներին պատկանող ընդարձակ տարածքներ՝ 60 հազար կմ2: Իսրայելը ԱՄՆ-ից զավթեց Սինայի թերակղզին, դուրս գալով Սուեզի ջրանցքի արևելյան ափը, Շարմ ալ-Շեյխը, Չորդանանի ամբողջ արևմտյան մասը մինչև Չորդանան գետը, Երուսաղեմ, Բեթղեհեմ ու Լաբբուս քաղաքները, ինչպես նաև Սիրիային պատկանող Ալ-Կունեյտրան ու Գոլանի բարձունքները, կամոց առնելով Դամասկոսից ընդամենը 40 կմ հեռավորության վրա⁶⁵:

«Վեցօրյա» պատերազմը հիմնովին խախտեց Մերձավոր Արևելքում ուժերի միջև հաստատված ռազմավարական հավասարակշռությունը, փոխելով տարածաշրջանի ընդհանուր քաղաքական պատկերը: Անգամ 90-ականների խաղաղության գործընթացը կոչված էր կարգավորելու հիմնականում հենց այդ պատերազմի հետևանքով առաջացած խնդիրները: ԱՄՆ-ի ղեկավար շրջանակները պետք է որ բավարարված լինեին պատերազմի արդյունքներից՝ Իսրայելի վիճակն էլ ավելի ամրապնդելու համար՝ հարկադրաբար Սիուբյանը հարող հիմնական արաբ հակառակորդները պարտված ու նվաստացված էին:

ինչպես արդեն նշեցինք 1967թ. վեցօրյա պատերազմի հետևանքով Սիրիան կորցրեց կենսական նշանակություն ունեցող Գոլանի բարձունքները, որոնց ռազմավարական կարևորությունը պայմանավորված է առաջին հերթին յուրահատուկ աշխարհագրական դիրքով. 438 մղոն բարձրություն ունեցող, հրաբխային լավայից առաջացած, նրանք ձգվում են արևելքում դեպի իսրայելյան Դալա ղաշտավայրը և Գալիլեյան ծովը: Պատմությունն ապացուցել է, որ այն բանակը, որը տիրել է Գոլաններին, վերահսկողություն է հաստատել ոչ միայն Գալիլեայի, այլ նաև Դամասկոս տանող ճանապարհի վրա:

1967թ. պատերազմի արդյունքում Սիրիան խզեց դիվանագիտական հարաբերությունները ԱՄՆ-ի հետ, որոնք վերականգնվեցին միայն 1974թ., բայց հիմնականում չփոխեցին իրենց հակամարտ էությունը: Այդ պատերազմն «էլ ավելի ուժեղացրեց Սիրիայի անմիջական կախվածությունը Մոսկվայից և Իսրայելից»՝ ԱՄՆ-ից⁶⁶:

Պատերազմը թուլացրեց և խախտեց Ա.Ջադիդի ծայրահեղական սոցիալիստական վարչակազմի հիմքերը: Բաաս կուսակցության չափավորական զինվորական և ծայրահեղական քաղաքացիական քեների ի դեմս Սադիի և Ջադիդի միջև աստիճանաբար զարգացավ հակասությունը, որն իր զագաթնակետին հասավ 1970թ. սեպտեմբերի Չորդանանի ճգնաժամի օրերին:

Ասադը մասնակցեց «վեցօրյա պատերազմին» Սիրիայի պաշտպանության նախարար նշանակվելուց 15 ամիս հետո: Նրան ժառանգություն էր հասել պատերազմական գործողությունների համար անպատրաստ, սպաների խիստ պակասություն ու ԽՍՀՄ բանակի օգտագործումից համված, բարոյապես մաշված զինամթերք ունեցող 50 հազարանոց բանակ: Այն իր տրամադրության տակ ուներ ընդամենը 500 տանկ, որոնցից միայն կեսն էր մարտունակ և 100 ՄԻԳ-17 կործանիչ: Բանակը չուներ հակաօդային պաշտպանության համակարգ ու նավատորմ: Իր բացասական դերն ունեցան նաև զինվորական հրամանատարության բարձրաստիճան պաշտոնյաների միջև առկա տարածայնությունները. երկրի սպայակույտի պետ Ահմադ ալ-Սուվայդանին, լինելով Ա.Ջադիդի մարդը, փաստորեն չէր ենթարկվում պաշտպանության նախարարին:

Միանգամայն հասկանալի է, որ այդպիսի բանակով անհնարին էր պատերազմ վարել լավ վարժեցված և արդիական զենքով հագնված իսրայելյան բանակի դեմ: 1967թ. սեպտեմբերին կայացած

Բաասի 9-րդ արտակարգ համազույցմանը մատնանշեց պարտության մեկ այլ հիմնական պատճառ՝ «արաբական ժողովուրդների միասնականության բացակայությունը, որը չափազանց ծանր հետևանքներ ունեցավ ամբողջ արաբական աշխարհի համար»²⁴:

Այստեղ հարկ է նշել, որ ետպատերազմյան շրջանում նույնպես չկար միասնություն արաբական երկրների միջև: Եթե պատերազմից ամենաշատ տուժած արաբական երկրները եզիպտոսն ու Յորդանանը, չէին բացառում Իսրայելի հետ հարաբերությունների քաղաքական կարգավորման հնարավորությունը, ապա Սիրիան միանշանակորեն դեմ էր այդ ուղղությամբ որևէ դիվանագիտական քայլերի: Եվ չնայած այն հանգամանքին, որ Դամասկոսը պաշտոնապես արգելել էր Սիրիայի տարածքի օգտագործումը Իսրայելի վրա հարձակումներ կատարելու համար, այնուամենայնիվ «կողմնակից էր Իսրայելի դեմ ահաբեկչական գործողությունների իրականացմանը»²⁵:

1967թ. օգոստոսի 26-ին հարտուում կայացավ 13 արաբական երկրների արտգործնախարարների խորհրդակցությունը, որի արդյունքում հաստատվեցին Իսրայելի նկատմամբ արաբական երկրների քաղաքականության 3 «ոչ»-երից բաղկացած հիմնադրույթները՝ «ոչ» Իսրայելի հետ խաղաղությանը, «ոչ» Իսրայելի ճանաչմանն ու «ոչ» Իսրայելի հետ բանակցություններին: Խորհրդակցության ընթացքում ճանաչվեց անկախ պետություն ստեղծելու Պաղեստինի ժողովրդի իրավունքը: Այդուհանդերձ ի հայտ եկան տարածայնություններ Արևմուտքի նկատմամբ նմաբային էմբարգոյի շարունակման հարցում: Եթե Սիրիան և Եգիպտոսը հանդես էին գալիս էմբարգոյի շարունակման օգտին, ապա Մաուդյան Արաբիան, Քուվեյթը և այլ պետություններ տրամադրված էին բացառաբար, պատճառաբանելով, որ նմաբի վաճառքից ստացված եկամուտները կարող են ավելի արդյունավետ ներդրում ունենալ Իսրայելի կողմից արաբական զավթած տարածքներն ազատագրելու գործում²⁶: Խարտուումն նաև որոշում կայացվեց 1967թ. պատերազմից տուժած արաբական երկրներին ֆինանսական օգնություն տրամադրելու վերաբերյալ²⁷:

1967թ. նոյեմբերի 22-ին ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհուրդն ընդունեց հ.242 հայտնի բանաձևը, որն «անթույլատրելի համարելով պատերազմի միջոցով տարածքների գրավումը», կոչ արեց Իսրայելին «ղուրս բերել զինված ուժերը գրավված բոլոր տարածքներից» և կարևորեց «արդար և շարունակական խաղաղության հաստատումն ու տարածաշրջանի բոլոր պետությունների համար անվ-

տունզության պայմանների ստեղծումը»²⁸:

Արժանի է հիշատակման այն փաստը, որ բանաձևի նախագծի հեղինակներից մեկը, Բրիտանիայի արտգործնախարար լորդ Քեռադոնը երկու կողմերի արաբների և իրենների հավանությանն արժանանալու նպատակով բանաձևի տեքստում միտումնավոր բաց է թողել անգլերեն որոշիչ հոդը (the) «տարածքներ» բառից առաջ, որը հետագայում սխալ մեկնաբանությունների տեղիք տվեց: Արաբները սկսեցին պնդել, որ իսրայելյան զորքերի զուրս բերումը պետք է իրականացվի գրավված բոլոր տարածքներից, իսկ Իսրայելը նույն համառությանը կայտարարում էր, որ զուրս բերումը պետք է հասկանալ գրավված արաբական որոշ տարածքներից²⁹:

242 բանաձևը կոչ էր անում նաև կողմերից հարգել տարածաշրջանի բոլոր երկրների ինքնիշխանությունը, տարածքային ամբողջականությունն ու քաղաքական անկախությունը, ինչպես նաև խաղաղ պայմաններում, անվտանգ ու միջազգայնորեն ճանաչված սահմաններում ապրելու նրանց իրավունքը:

Բանաձևը ընգծում էր տարածաշրջանի ջրային ուղիներով ազատ ու անխափան նավագնացության, պաղեստինյան փախստականների խնդրի արդար կարգավորման, ինչպես նաև բոլոր երկրների տարածքային ամբողջականությունն ու քաղաքական անկախությունը ապահովելու նպատակով Իսրայելի և արաբ հարևանների սահմանամերձ շրջաններում ապառազմականացված գոտիների ստեղծման անհրաժեշտությունը:

Վաշինգտոնը որոշակի վերապահումներով, հիմնականում անվտանգության խնդիրներին վերաբերող, ընդհանուր առմամբ կողմ էր արտահայտվում իսրայելյան ուժերի զուրս բերմանը գրավված բոլոր արաբական տարածքներից, այդ թվում նաև Սիրիայի Գոլանի բարձուրդներից: Պետք է նշել, որ մինչև 242 բանաձևի ընդունումը Վաշինգտոնն ու Լոնդոնը Փոխըմբռնման հուշագիր ստորագրեցին, ուր ասվում էր, որ «Իսրայելյան զորքերի զուրս բերման տակ պետք է հասկանալ զուրս բերումը ՄԱԳ-ից, Յորդանանից և Սիրիայից գրավված բոլոր տարածքներից»³⁰:

Ի տարբերություն Եզիպտոսի և Յորդանանի, Սիրիան խիստ քաջասակամ դիրքորոշում որդեգրեց ՄԱԿ-ի վերոհիշյալ բանաձևի նկատմամբ: Սիրիայի նմանօրինակ կեցվածքը պայմանավորված էր ոչ միայն ռազմա-քաղաքական, այլև գաղափարախոսական պատճառներով. բանաձևը չէր արտացոլում Պաղեստինի հիմնախնդիրն

ու նրա ժողովուրդի իրավունքները: Եվ ինչպես նշում է Ե.Գմիտ-րիևը. «Չնայած որ, ընդունված փաստաթուղթը կրում էր համա-պարփակ և հավասարակշռված բնույթ, սակայն այն հաշվի չէր առ-նում մերձավորարևելյան կարգավորման կարևորագույն բաղադ-րիչը, նրա սիրտը՝ Պաղեստինյան հարցի գործնական լուծման, նրա բնիկ ժողովրդին ինքնորոշման իրավունքի տրամադրման անհրա-ժեշտությունը: 242 բանաձևում պաղեստինյան խնդիրը դիտարկ-վում էր գուտ որպես փախստականների խնդիր»⁶²: Հանդես գալով այդ հարցում ամբողջ «արաբական ազգության անունից» բասասա-կան Սիրիան, բնական էր, որ չէր կարող ընդունել նման բանաձևը⁶³:

Այդ իսկ պատճառով պաշտոնական Դամասկոսը հրաժարվեց ըն-դունել ՄԱԿ-ի ներկայացուցիչ Գ.Յարուզիև, որը տարածաշրջան էր ժամանել 242 բանաձևի իրականացման հետ կապված հարցերը բեմադրելու նպատակով: Այդ օրերին սիրիական պաշտոնական «Ալ-Բասս» օրաթերթը գրում էր. «Այն, որ Իսրայելը մինչև հիմա հրաժարվում է դուրս բերել գործերը և պահանջում է ուղղակի բա-հանջություններ վարել արաբների հետ, նշանակում է, որ ԱՄՆ-ն և նակցություններ վարել արաբների հետ, նշանակում է, որ ԱՄՆ-ն և Իսրայելը արհամարհում են միջազգային հանրության կարծիքը»⁶⁴:

1968թ. հունվարին ԱՄՆ-ի նախագահ Ջոնսոնը, հանդիպելով Իս-րայելի վարչապետ Էշկոլին, փորձեց համոզել վերջինիս զիջումնե-րի գնալ գրավված արաբական տարածքների և պաղեստինյան փախստականների հարցում⁶⁵: Իրենց հերթին Իսրայելի ղեկավար-ները մի կողմից հայտարարում էին, որ Իսրայելը չի համձնի Գոլանյե-րը, իսկ մյուս կողմից նշում, որ Սիրիայի ղեկավարությունը, ան-կախ Գոլանների հարցից, դեռևս պատրաստ չէ Իսրայելի հետ խա-ղաղության հաստատմանը և, ի տարբերություն Եգիպտոսի ու Հոր-դանի, չի տրամադրվում Պաղեստինի ազատագրման և Գոլան-ների վերադարձի խնդիրները⁶⁶:

ԱՄՆ-ի դիրքորոշումը Գոլաններից իսրայելյան զորքերի դուրս բերման անհրաժեշտության վերաբերյալ աստիճանաբար փոխվեց, հանգեցնելով նրան, որ Վաշինգտոնը սկսեց կիսել Թել-Ավիվի այն կարծիքը, թե Գոլանները կենսական նշանակություն ունեն Իսրայել-ի անվտանգության համար: Անգամ ԱՄՆ պաշտպանության նախա-րար գեներալ Վիլերի համաձայն, «ռազմական տեսանկյունից Իս-րայելն անպայմանորեն պետք է վերահսկի Գոլանների արևելյան սահմանը Գալիլեյայի շրջանի պաշտպանություն իրականացնելու նպատակով»⁶⁷:

Ստեղծված կացության մեջ Սիրիան ապարդյուն փորձեր կատա-րեց համախմբել «առաջադեմ» արաբական երկրների ուժերը՝ ի դեմս Եգիպտոսի, իսկ 1967թ. հուլիսից՝ Իրաքի: Մնալով միայնակ և որոշակիորեն «ինքնամեկուսացվելով» արաբական աշխարհից, Սի-րիան բռնեց Մոսկվայի հետ հարաբերությունների սերտացման ու-ղին: Արդեն 1968թ. վերջին ԽՍՀՄ-ի օգնությամբ Սիրիան ի վիճակի եղավ վերականգնել պատերազմի հետևանքով կրած ռազմական կորուստները: Սիրիա-խորհրդային հարաբերությունների վերաբե-րյալ Արևմուտքում հաճախակի էր խոսվում այն մասին, թե իբր Սի-րիան դարձել էր Խորհրդային Միության հնազանդ հպատակը և տարածաշրջանում անշեղորեն իրականացնում էր խորհրդային քա-ղաքական գծեր: Իրականում, չնայած Մոսկվայից Դամասկոսի որո-շակի կախվածությանն ու հարաբերությունների անհավասարու-թյանը, Սիրիան երբևիցե չի թույլատրել ԽՍՀՄ-ին միջամտել իր ներքին գործերին և ազդել իր արտաքին քաղաքականության վրա: Հանախակի լարված պահեր են արձանագրվել սիրիա-խորհրդային հարաբերություններում: Այսպես, չնայած Մոսկվայի ճնշմանը, Սի-րիան շարունակ մերժում էր Իսրայելի հետ քաղաքական կարգա-վորման հնարավորությունը: Դեռ ավելին, Իսրայելի դեմ պաղեստի-նյան հարձակումների քաջալերումն ու բացահայտ աջակցությունը, 1970թ. ներխուժումը Հորդանան, 1973թ. պատերազմն ու ներգրա-վումը լիբանանյան ճգնաժամում և այլն, իրականացվեցին խորի-րային Սիւրիայան կամքին հակառակ⁶⁸:

Եթե մինչև 1967թ. տարածաշրջանում խորհրդային դիրքերի ամ-րապնդումն ու արաբական ծայրահեղ ազգայնամոլության տարա-ծումը Վաշինգտոնը փորձում էր զսպել հիմնականում Սաուդյան Ա-րաբիայի և Իրանի միջոցով, ապա 1967թ. հետո Մերձավոր Արևելե-րում ամերիկյան շահերի հետապնդման գործում Իսրայելը սկսեց կարևոր դեր խաղալ, պատերազմում ձեռք բերված հաջողության շնորհիվ վերածվելով տարածաշրջանային ուժի:

Լինդոն Ջոնսոնին փոխարինած ԱՄՆ նախագահ Ռիչարդ Նիքսոն-ը շարունակեց սառը պատերազմի «խաղի կանոնները»՝ Մերձավոր Արևելքում, ուր ԽՍՀՄ-ի ազդեցության նվազեցումը շարունակեց մնալ Վաշինգտոնի քաղաքականության հիմնական նպատակներից մեկը: Նիքսոնը հավաստեց, որ վերոհիշյալ նպատակը հաջո-րդյաբար իրականացնելու համար ԱՄՆ-ն պետք է բարելավի իր հա-րաբերությունները արաբական աշխարհի հետ, հատկապես՝ Սի-

րիայի և Եգիպտոսի, որոնք խորհրդային զենքի հիմնական սպառողներն էին հանդիսանում և ամենալուրջ ռազմական վտանգն էին ներակայացնում Իսրայելի համար: Ի տարբերություն իր նախորդի, ամերիկյան նոր նախագահը կարծում էր, որ արաբա-իսրայելյան հակամարտության կարգավորումը անհնարին է առանց Խորհրդային Միության ակտիվ մասնակցության: «Խաղաղության հաստատման բանալին գտնվում է ինչպես Կաիրի ելում և Դամասկոսում, այնպես էլ Մոսկվայում»,- գրում էր Նիքսոնը⁹⁷:

Չարլզ Է Նշել, որ Սպիտակ Տան ղեկավարության մեջ առկա էին լուրջ տարածայնություններ ԱՄՆ-ի մերձավորարևելյան քաղաքականության վերաբերյալ: Եթե ԱՄՆ պետքարտուղար Ռոջերը կողմնակից էր համընդհանուր արաբա-իսրայելյան կարգավորմանը, որը պետք է ընդգրկեր Իսրայելի հարևան բոլոր երկրները, ապա Քիսինջերը, որը մինչև պետքարտուղար նշանակվելը վարում էր ԱՄՆ նախագահի անվտանգության գծով խորհրդականի պաշտոնը, կողմնակից էր «քայլ առ քայլ» կարգավորմանը: Եթե Ռոջերը համարում էր, որ անկախ կողմերի միջև գոյություն ունեցող հակամարտություններից, բանակցությունները պետք է շարունակվեն, Քիսինջերը գտնում էր, որ բանակցությունները պետք է վարվեն միմիայն այն կողմերի միջև, որոնք պատրաստ են գնալ զիջումների⁹⁸: Այսպիսով, պետքարտուղարությունում գոյացել էր «արաբագետների» մի խումբ, որն, ի տարբերություն Սպիտակ Տան դիրքորոշմանը, կողմ էր ԱՄՆ-ի հավասարակշռված մոտեցմանը արաբա-իսրայելյան հակամարտությանը՝ ոչ արաբանետ ոչ էլ իսրայելամետ⁹⁹: Իսրայելին զենքի առաքումների հարցում նրանք զուսպ քաղաքականության կողմնակիցներ էին և գտնում էին, որ Միացյալ Նահանգները պետք է հանդես գա հստակ հայտարարությամբ՝ Իսրայելի կողմից 1967թ. պատերազմի ընթացքում արաբական տարածքների գրավման անթույլատրելիության վերաբերյալ: Բնական էր, որ այդպիսի մոտեցումը կտրուկ հակազդեցության էր արժանանում ինչպես Իսրայելի կառավարության, այնպես էլ ԱՄՆ հրեական լոբբիի կողմից:

Նիքսոնն ու Քիսինջերը հանդես են գալիս Իսրայելին ռազմական օժանդակության քաղաքականության շարունակման ձգտին: Մտահոգված լինելով Մերձավոր Արևելքում միջուկային բախման հնարավորության վտանգից, նրանք սխալմամբ կարծում էին, որ Իսրայելի ռազմական գերակայության հաստատումը կտրուկ նրա արաբ հարևաններին հրաժարվել հակամարտությունը ուժային մի-

ջոզներով կարգավորելու գաղափարից: Միևնույն ժամանակ Նիքսոնն ու Քիսինջերը վախենում էին, որ եթե նոր բախման արդյունքում արաբները մեկ անգամ ևս պարտված դուրս գան, ապա Մոսկվան պարտադրված կլինի միջամտել, ինչն էլ անխուսափելիորեն հակամարտության մեջ կնեղբաշի նաև Միացյալ Նահանգներին:

1969թ. փետրվարի 1-4-ը կայացավ ԱՄՆ-ի Ազգային Անվտանգության խորհրդի (ԱԱԽ) նիստը, ուր քննարկվեցին մերձավորարևելյան քաղաքականության հիմնական սկզբունքները: Նիստի արդյունքում որոշում կայացվեց ակտիվացնել խաղաղության հաստատմանն ուղղված ջանքերն, ապահովելով երկկողմ շփումները Խորհրդային Միության հետ, ինչպես նաև քննարկումները ՄԱԿ-ի շրջանակներում: ԱԱԽ-ը հաստատեց ամերիկյան քաղաքականության հետևյալ սկզբունքները՝

- Բոլոր կողմերը պետք է մասնակցեն բանակցություններին
- Բանակցությունների նպատակն է համաձայնագրի (binding agreement) ստորագրումը, ոչ անպայմանորեն խաղաղության պայմանագրի տեսքով (peace treaty), որով Իսրայելը պետք է վերադարձնի արաբական տարածքները, իսկ արաբները պետք է խոստանան հարգել Իսրայելի ինքնիշխանությունը
- Իսրայելյան զորքերի դուրսբերումը պետք է իրականացվի մինչև Իսրայելի և Եգիպտոսի միջև հաստատված միջազգային սահմանը, ինչպես նաև Հորդանանի Արևմտյան Ափից
- Գազայի հատվածի վերաբերյալ պետք է հատուկ պայմանավորվածություն ձեռք բերվի
- Որչև կարևոր տարածքներ պետք է ապառազմականացվեն
- Հորդանանը պետք է քաղաքացիական և կրոնական դեր ունենա միացյալ երուսաղեմում

• Պետք է կարգավորվի փախստականների խնդիրը

Այնուհայտ էր, որ 1969-1970թթ. ընթացքում խաղաղության գործընթացն առաջացնելու նպատակով Վաշինգտոնն իր հիմնական ուշադրությունը կենտրոնացրեց եգիպտա-իսրայելյան և հորդանանա-իսրայելյան քաղաքական համաձայնագրերի ստորագրման վրա: Իսկ ինչ վերաբերում է Սիրիային, ապա տվյալ ժամանակահատվածում նա կարծես չէր ընդգրկվել պետքարտուղարության կողմից ամերիկյան մերձավորարևելյան քաղաքականության առաջնային խնդիրների շարքում:

Խորհրդային Միության, Անգլիայի և Ֆրանսիայի հետ խորհրդատ-

վություններից հետո, ԱՄՆ-ի պետքարտուղարությունը հանդես եկավ նոր «խաղադարար» նախաձեռնությանը, որը հայտնի դարձավ «Ռոջերի ծրագիր» անվան տակ: Այն կազմված էր կարճ նախաբանից և 10 կետերից, ուր մանրամասնորեն նշված էին Եգիպտոսի⁷⁶: Գետաբլուզիայի միջև ստորագրվելիք համաձայնագրի պայմանները⁷⁷: Գետաբլուզիայից է, որ Ռոջերի ծրագիրը ժամանակագրական առումով զուգահեռից է Իսրայելի դեմ արևելյան ճակատի ամրապնդմանն ուղղված արաբական աշխարհի դիվանագիտական և քաղաքական ջանքերի ակտիվացման գործընթացի հետ: Կարծում ենք, որ ամերիկյան վերոհիշյալ ծրագիրը որոշակիորեն նպատակ ուներ թուլացնել արաբական հենց այդ արևելյան ճակատը, «խաղից հանելով» ամենագոյեցիկ ու հզոր արաբական ուժին՝ Եգիպտոսին, որից հետո, օգտվելով գոյություն ունեցող միջարաբական հակասություններից, նաև Գորդանահին:

Սիրիայի ղեկավարությունը հրաժարվեց ընդունել Ռոջերի ծրագիրն ու խիստ քննադատության ենթարկելով այն որակեց որպես «արաբական ազգին պարովողականություն» պարտադրելու փորձ⁷⁸: Դամասկոսը շարունակաբար մերժում էր բանակցություններ վարելու և ծրագրեր քննարկելու որևէ հնարավորություն Իսրայելի կամ էլ նրա «քողարկված պաշտպան ԱՄՆ-ի հետ»⁷⁹: Ընդհանուր առմամբ կարելի է ասել, որ 1967-1970թթ. ընկած ժամանակահատվածում սիրիա-ամերիկյան ուղղակի միջպետական պաշտոնական շփումները գրեթե բացակայում էին:

Դրա հետ մեկտեղ նույն շրջանում Դամասկոսը վատթարացրեց հարաբերությունները նաև պալեստինական արաբական երկրների հետ, իր հերթին անկարող գտնվելով գործնական փոխշահավետ կապեր հաստատել Եգիպտոսի և Իրաքի հետ: Բասսական ղեկավարներն ի վիճակի չէին արդյունավետ ուղիներ գտնել ստեղծված ծանր կացությունից դուրս գալու համար: Ամբարենաստ զարգացումները Սիրիայի արտաքին քաղաքական ճակատում ուղղակի ազդեցություն ունեցան երկրի ներքաղաքական կյանքի վրա, հանգեցնելով երկրի ղեկավարության մեջ, մասնավորապես նրա գլխավորական և քաղաքացիական բևերի միջև լուրջ տարածայնությունների առաջացմանը:

1969թ. մայիսի 20-ին Սիրիայի սահմանադրությունն ու նոր կառավարության կազմը հաստատելու նպատակով հրավիրված Բասսի արտակարգ համաժողովը նույնպես չկարողացավ հարթել կու-

սակցության վերնախավում գոյություն ունեցող հակասությունները, որոնք գնալով խորանում էին⁸⁰:

Այսուհանդերձ ակնհայտ էին դրական տեղաշարժերը երկրի տնտեսության մեջ: Կարճ ժամանակահատվածում հաջողությամբ իրականացվում էին բազմաթիվ տնտեսական ծրագրեր: Այսպես, 1967թ. հոբորդային Միության օգնությամբ սկիզբ դրվեց Եփրատի հիդրոէներգետիկ համալիրի շինարարությանը: 1968թ. հուլիսի 27-ին առաջին բեռնատար նավը լիբանոնցից սիրիական նավթով: Դատկանշական է այն փաստը, որ Սիրիան դարձավ արաբական երկրներից առաջինը, որն առանց արտասահմանյան ընկերությունների մասնակցության կարողացավ իրականացնել նավթահանումը, նրա վերամշակումն ու արտահանումը: Միանգամայն հասկանալի է, որ բացի տնտեսական շահույթից, այն նաև մեծ քաղաքական նշանակություն ունեցավ Սիրիայի համար:

Կարելի է հաստատել, որ արտաքին քաղաքականության մեջ առկա լուրջ խնդիրների հետ մեկտեղ Սիրիայում հաստատված վարչակազմը հետևողականորեն կիրառում էր «սոցիալ-տնտեսական առաջադիմական, Սիրիայի համար մինչ այդ չտեսնված և արմատական բնույթ կրող վերափոխումներ»⁸¹:

Ինչպես արդեն նշել ենք, ԱՄՆ-ի նոր վարչակազմը հիմնական ուշադրությունը կենտրոնացրել էր Եգիպտոսի և Իսրայելի, ինչպես նաև զուգահեռաբար Գորդանահին և Իսրայելի միջև տարվող բանակցությունների վրա: Այդ առումով 1967-1973թթ. վաշխգտորմի մերձավորարևելյան քաղաքականության մեջ կարելի է ընդգծել հետևյալ երկու բացթողումները: Առաջինը, տարվելով արաբա-իսրայելյան հակամարտությունում զլորալ դիմակայության (ԽՄՅՄ և ԱՄՆ) հաջերով, Քիսինգերը թերագնահատեց այդ ճգնաժամի մեջ ընդգրկված արաբական երկրների ներսում, այդ թվում և Սիրիայում, կատարվող ներքին գործընթացները: Երկրորդ բացթողումը կայանում էր նրանում, որ «երրորդ աշխարհի» նկատմամբ Նիքսոնի ու Քիսինգերի որոնքառ ռազմավարության համաձայն, աշխարհի այն շրջաններում, ուր չկա ԱՄՆ-ի անմիջական ներկայությունը, անհրաժեշտ է հենվել տարածաշրջանային, այսպես կոչված «պետություն-ներկայացուցիչների» վրա, որոնք էլ իրենց հերթին պետք է աջակցեն ԱՄՆ-ի քաղաքականության իրականացմանը: Մերձավոր Արևելքում այդպիսի «պետություն-ներկայացուցիչներ» դարձան Իրանն ու Իսրայելը: Դետագա դեպքերը ապացուցեցին ամերի-

կյան այդ ռազմավարության բացարձակ անհեռատեսությունը: Այսպես, 1978թ. հեղափոխությունը Իրանում, որը չափազանց ծանր հարված հասցրեց ԱՄՆ-ի տարածաշրջանային դիրքերին ու հեղինակությանը: Իսկ ինչ վերաբերում է Իսրայելին, ապա կարծում ենք, որ անսահմանափակ ռազմական և տնտեսական օժանդակություն ցուցաբերելով վերջինիս, Վաշինգտոնը ավելի շատ հարվածի տակ էր դնում իր իսկ սեփական շահերը արաբական աշխարհում: Չնայած նրան, որ 1974-75թթ. Քիսկնդերն ընդունեց այդ համզամանքը, սակայն իսրայելամետ քվեարկողների ազդեցությունը այնքան մեծ էր, որ ի չիք էր դարձնում ԱՄՆ վարչակազմի փորձերն Իսրայելի կեցածքը գապելու ուղղությամբ⁷²:

1967-1970թթ. էլ ավելի սաստկացավ տարածաշրջանում դիմակայությունը գերտերությունների միջև: Սիրիան և Միացյալ Նահանգները, գտնվելով հակառակ ճամբարների տարրեր բևեռներում, չէին կարողանում մերժեցման եզրեր գտնել: Խորհրդային Միությունը շարունակում էր սիրիական բանակի զինումն ու վարձեցույցը, ինչին Միացյալ Նահանգները հակադրեցին համազոր և երբեմն էլ ավելի գերազանցող ռազմական օգնությունը Իսրայելին⁷³:

Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները Գորդանանի ճգնաժամից և Սիրիայում իշխանության փոփոխումից հետո (1970-73թթ.)

1970թ. հուլիսի 2-ին, ելույթ ունենալով ամերիկյան հեռուստատեսությամբ, Նիքսոնը ներկայացրեց Սիրիան և եզփատուց որպես «Իսրայելի թշնամի հարևաններ»: Միջին Արևելքում ստեղծված իրավիճակը չափազանց պայթուցավտանգ համարելով, Նիքսոնը բացառեց ԱՄՆ-ի և խՍՀՄ-ի միջև բախման հնարավորությունը: Նա իր ելույթում անդրադարձավ նաև Մերձավոր Արևելքում ԱՄՆ-ի քաղաքականությանը, շեշտելով, որ այն հիմնականում հիմնված է այն համոզմունքի վրա, որ խաղաղության, ինչպես նաև տարածաշրջանի յուրաքանչյուր պետության անվտանգության ապահովումը, բխում է ԱՄՆ-ի շահերից: Նիքսոնը նշեց նաև, որ ԱՄՆ-ն վստահ է, որ Իսրայելը «չի պատրաստվում ծով նետել որևէ պետություն, մինչդեռ արաբական պետությունները ցանկանում են այդ անել Իսրայելի հետ»: Ըստ Նիքսոնի, ուժերի հավասարակշռության խախտումն ու Իսրայելի թուլացումն անմիջապես կարող են հանգեցնել պատերազմական գործողությունների վերսկսմանը: Ուստի, հավասարակշռության

պահպանումը նույնպես բխում է Ամերիկայի շահերից⁷⁴:

Իրավիճակը տարածաշրջանում շարունակում էր մնալ լարված եզփատուց 1968թ. մարտից ձեռնարկել էր այսպես կոչված «հյուժնուս պատերազմ» Իսրայելի դեմ, որն ավարտվեց միայն 1970թ. օգոստոսի 8-ին, զինադադարի կնքումով: 1969թ. դեկտեմբերից մինչև 1970թ. փետրվար ընկած ժամանակահատվածում տեղի ունեցան 2 արաբական համաժողովներ մեկը Ռաբատում, իսկ մյուսը Կահիրեում: Սիրիական պատվիրակությունը բոլորտեց Ռաբատի համաժողովի վերջին միստը, համաձայն չլինելով առաջարկված ուղղման նախագծի հետ, որն, ըստ սիրիացիների, «խիստ հակախրայելյան չէր»: Կահիրեի համաժողովին բնորոշ էր կարծիքների էլ ավելի միասնականությունն ու բացահայտ հակամտերիկյան ուղղվածությունը: Դամաժողովը դատապարտեց ԱՄՆ-ի «հակաարաբական կեցվածքը» և կոչ արեց արաբական երկրների «բոլոր ուժերն ու հնարավորությունները կենտրոնացնել ընդհանուր թշնամիների սիրնիզմի և իմպերիալիզմի դեմ զինված պայքարի» համար⁷⁵:

Ջադիդի վարած ծայրահեղական քաղաքականության արդյունքում հաճախակի դարձան բախումները սիրիա-իսրայելյան սահմանին: 1970թ. մարտի 15-ին իսրայելյան զորքերը իրականացրեցին լայնածավալ գործողություն Սիրիայի տարածքում, հարձակվելով Դամասկոսի մոտակայքում տեղակայված սիրիական զորքերի ճամբարի վրա, իսկ ապրիլի 2-ին զինադադարի գծի սիրիական մասում տեղի ունեցավ 1967թ. պատերազմից հետո անենամեծ ճակատամարտը:

1968թ. սկսած Գորդանանում ծայրաստիճան ակտիվացել էր պաղեստինցի ֆիդայիների շարժումը: Պետք է նշել, որ 1967թ. պատերազմի հետևանքով հարյուր հազարավոր պաղեստինցիներ ապաստան էին գտել Գորդանանում և աստիճանաբար վերածվել էին «պետության պետության մեջ»⁷⁶: 1970թ. սեպտեմբերին Ջ.Գաբրաշի գլխավորած Պաղեստինի Ազատագրման Ազգային ճակատը /ՊԱԱԳ/ քաղաքացիական օդանավի առևանգում իրականացրեց, որոնցից երեքն իջեցրեց Գորդանանի անապատում, իսկ մեկը Կահիրեում: Ահաբեկիչների նպատակն էր ճնշում գործադրել Իսրայելի վրա, որպեսզի վերջինս ազատ արձակի իր բանտերում գտնվող պաղեստինցի ֆիդայիներին: ՊԱԱԳ-ը, ինչպես նաև ՊԱԿ-ը հակադրվում է հակամարտություն էին զրգռում Գորդանանի Գուսեյն թագավորի և պաղեստինցիների միջև: Գարկ է նշել, որ 1970թ. «հորդանանյան ճգնաժամին» նախորդել էին պաղեստինցիների և Գորդանանի կա-

աւարական ուժերի միջև ընդհարումները, որոնց հիմնական պատճառն էր հանդիսացել հորդանանյան վարչակազմի պատրաստակամությունը իր հսկողության տակ վերցնել «Ռոջերի ծրագրով» նախատեսված Գորդանան գետի արևմտյան ափը:

1970թ. ամռանը, Գորդանանը ճորհգ կանգնել էր քաղաքացիական պատերազմի շեմին: Պաղեստինյան որոշ խմբավորումներ առաջ էին քաշել «հորդանանյան վարչակազմի դեմ ազգային-ազատագրական պայքարի» ծայրահեղական ու անիրական կարգախոսը, այն համարելով Պաղեստինի համար մղվող «պատմական պայքարի անբաժան մասը»⁸¹:

Սիրիական ղեկավարությունն ուղղակի կապ էր տեսնում Մերձավոր Արևելքում ԱՄՆ-ի վարած քաղաքականության և հորդանանապաղեստինյան ճգնաժամի խորացման հետ: Արևելագետ Ե.Դմիտրիևի համաձայն, 1970թ. ամռանը Գորդանանի կառավարությունը պատրաստվում էր պայքարել պաղեստինցիների դեմ: Միևնույն ժամանակ ԱՄՆ-ն զենք ու ռազմամթերք էր առաքում Գորդանանին: Սիրիայի ԱԳՆ-ի հայտարարություններից մեկի մեջ ասվում էր, որ «Գորդանանի ղեկավարությունը երբեք չէր համարձակվի հարվածել ֆիդայիներին, եթե վստահ չլիներ Սիռացյալ Լահանգների աջակցության մեջ»⁸²:

Մեր կարծիքով, սիրիա-իսրայելյան սահմանին ռազմական գործողությունների սաստկացման պայմաններում, վաշինգտոնը, օգտվելով միջադարակական հակասություններից, փորձում էր թուլացնել արաբական շարքերի միասնականությունը: Իսկ Գորդանանը հանդիսացավ արաբական այդ շղթայի ամենաթուլն օղակը:

Պետք է համաձայնվել, որ Սպիտակ Տունը միակշարձ անհանդուրժողական կեցվածք էր որդեգրել ահաբեկիչների նկատմամբ և անկասկած ճնշում էր գործադրում Գորդանանի վրա, կոչ անելով Գուսեյնին ջախջախել ֆիդայիներին: Այսուհանդերձ, վաշինգտոնը չէր ցանկանում ճգնաժամի խորացումն ու նրա տարածումը Գորդանանի սահմաններից դուրս:

Իր հերթին, Գուսեյնը քաջ գիտակցում էր պաղեստինցիների հետ ընդհարման բացասական հետևանքները Գորդանանի համար, ինչպես երկրի ներսում, այնպես էլ արաբական աշխարհում: Այդ իսկ պատճառով ճգնաժամի սկզբում նա փորձեց հարթել հակասությունները խաղաղ ճանապարհով, հաշվի չառնելով անգամ 1970թ. հունիսին իր վրա կատարված անհաջող մահափորձը: Սակայն վե-

րոհիչյալ առևանգումներն, ինչպես նաև եկրորդ անհաջող մահափորձը ստիպեցին Գուսեյնին 1970թ. սեպտեմբերի 15-ին հրաման արձակել բանակին շարժվելու պաղեստինցի ֆիդայիների դեմ: Գորդանանում բռնկվեց քաղաքացիական պատերազմ:

Գորդանանում կատարվող ղեպերին առաջինն արձագանքեց Սիրիան՝ պաղեստինցիներին օգնության հասնելու նպատակով իր ցամաքային ու օդային ուժերը մատրաստելով պատրաստակալության բերելով և տանկային ստորաբաժանումները կենտրոնացնելով հորդանանյան սահմանին: Սեպտեմբերի 20-ին սիրիական տանկերը ներխուժեցին Գորդանան:

ԱՄՆ-ի նախագահ Նիքսոնը սիրիական ներխուժումը բնութագրեց որպես «ամենալուրջ ապառնալիքն աշխարհի խաղաղության համար»⁸⁴, իսկ պետքարտուղար Ռոջերը հրապարակայնորեն դառնապարտեց սիրիական «ներխուժումը»⁸⁵: Այստեղ հարկ է նշել, որ դեռևս սեպտեմբերի 17-ին Նիքսոնը հայտարարել էր, թե «Միացյալ Նահանգները պատրաստ են միջամտել եթե Սիրիան և Իրաքը փորձեն օժանդակել պաղեստինցիներին»⁸⁶: Եվ իսկապես, Սպիտակ տունը վճռականորեն էր տրամադրված. սեպտեմբերի 19-ին Նիքսոնը մարտական պատրաստակամության բերեց Արևմտյան Գերմանիայում տեղակայված իր օդային ուժերը, հրամայելով 6-րդ նավատորմին շարժվել դեպի Միջերկրականի արևելյան շրջանները: Սիրիական տանկերին օդային հարված հասցնելու նպատակով Գուսեյնը սկզբից պահանջեց ամերիկյան կամ անգլիական անմիջական միջամտությունը, իսկ հետո համաձայնվեց իսրայելյան միջամտության և ամերիկյան «հովանոցի» ապահովման հետ:

Այդ օրերին ճորհգ ի հայտ եկան գոյություն ունեցող տարածայնությունները Տուրքի և Քիսինջերի միջև: Առաջինը, ճգնաժամի կարգավորման հարցում կողմնակից էր ԱՄՆ-ի և ՆԱՅՄ-ի ջանքերի համարմանը: Դավատացած լինելով, որ սիրիական ներխուժման ետևում կանգնած է Մուսկվան, Քիսինջերը գտնում էր, որ Գորդանանի ճգնաժամը վերածվել է ԱՄՆ-ի և Խորհրդային Միության միջև մրցակցության՝ Մերձավոր Արևելքում ազդեցության գոտիներ հաստատելու համար⁸⁷: Եւ վստահ էր, որ «եթե Միացյալ Նահանգները չգործեն, ճգնաժամը գնալով էլ ավելի կտորանա, իսկ Մուսկվան նախաձեռնությունը կվերցնի իր ձեռքը»⁸⁸: Արդյունքում, Քիսինջերին հաջողվեց համոզել Նիքսոնին, որպեսզի վերջինս համաձայնվի Խորայելի ներկայացրած ծրագրի հետ, ըստ որի միայն օդային հար-

վածը բավարար չէր և նախատեսում էր Իրրիդի շրջանում օդային հարվածի հետ մեկտեղ նաև ցամաքային հարծակում իրականացնել սիրիական դիրքերի վրա: Այդ ծրագրի իրագործման համար Լիքսոնը շտապ 500մլն. ամ. դոլարի օգնություն, ինչպես նաև 18 Ֆանտոմ տեսակի ռմբակոցիչ օդանավ տրամադրեց Իսրայելին:

Սեպտեմբերի 23-ին Սիրիայի ԱԳՆ-ն հանդես եկավ հայտարարությամբ, որ քննադատեց Սիրիայի դեմ ռազմական գործողությունների իրականացմանն ուղղված ԱՄՆ-ի փորձերը, ինչպես նաև կոչ արեց դատապարտել ԱՄՆ-ի սադրիչ գործողությունները⁹⁶:

Սիրիական տանկային միավորումները, չստանալով օդային աջակցություն և կորցնելով 120 տանկ, ստիպված եղան ճահանջել: Նույն օրը Չուսենը հայտնեց ԱՄՆ-ի դեսպանին, որ Չորդանանի տարածքում իսրայելյան օդային հարվածների կարիքը չկա և որ Իսրայելը կարող է իր ցամաքային գործողություններ ուղղել Սիրիայի դեմ⁹⁷: Սակայն Իսրայելը չցանկացավ ցամաքային բախում ունենալ սիրիական բանակի հետ: Վաշինգտոնն իր հերթին «ողջունեց» սիրիական զորքերի դուրս բերումը Չորդանանից: Երեք տարի անց Քիսինջերը կհայտարարի ամերիկյան Սենատում այն մասին, որ «սիրիական ներխուժումը Չորդանան մեզ ավելի մոտ էր կանգնեցրել պատերազմի շեմին, քան որոշ շատ ավելի հայտնի ճգնաժամեր»⁹⁸:

Ճգնաժամի արդյունքները դրական գնահատվեցին Միացյալ Նահանգների կողմից՝ Չուսենը մնաց իշխանության գլխին, Ֆիդայիները ծայրաստիճան թուլացան, սիրիական ներխուժումը կասեցվեց առանց իսրայելյան կամ ամերիկյան անմիջական միջամտության, ինչպես նաև Խորհրդային Միության ներքաշման:

Սակայն մեր կարծիքով, Չորդանանի ճգնաժամի ընթացքում ամերիկյան քաղաքականության կերտողները ամոտեսել էին հետևյալ երկու համագամաքները: Առաջինը՝ թերագնահատելով սիրիական գործողությունների հիմքում ընկած իրական դրդապատճառները, նրանք չկարողացան հասկանալ այն պարզ հանգամանքը, որ սիրիական բանակի ներխուժումը, ինչպես նաև նրա դուրս բերումը Չորդանանից կատարվեց ոչ թե Խորհրդային Միության ճնշման կամ էլ ԱՄՆ-ի ցուցաբերած «վճռական կեցվածքի» հետևանքով, այլ Սիրիայի ներքին քաղաքական զարգացումների արդյունքում: Սիրիական տանկերի դուրս բերման հիմնական պատճառը կայանում էր նրանում, որ Ասադը, գիտակցելով ռազմական գործողություններ վարելու համար անբարենպաստ պայմաններն ու բանակի համար

դրա հնարավոր ծանր հետևանքները, չցանկացավ երկրի օդային ուժերը ներքաշել «կասկածելի արկածախնդրության մեջ»: Ասադի այդ որոշման վրա անկասկածաբան ազդեցություն ունեցան նաև նրա և Ջադիդի միջև գոյություն ունեցող հակասություններն ու նրանց միջև ընթացող պայքարը՝ ներխուժման անարդյունք ավարտը էլ ավելի կհեղինակազդեր Ասադի հակառակորդին:

Ճգնաժամի օրերին Ասադի կայացրած այդ որոշման պատճառների վերաբերյալ գոյություն ունի նաև մեկ այլ տեսակետ, որի համաձայն Չորդանան ներխուժման ժամանակ Ասադն արդեն կայացել էր որպես Սիրիայի de facto ղեկավար, ուստի տանկերի ներխուժումը Չորդանան չէր կարող իրականացվել առանց նրա համաձայնության: Եվ քանի որ Ասադն այդքան էլ բարյացակամ վերաբերմունք և հարգանք չուներ պաղեստինցիների և նրանք ղեկավարության նկատմամբ, այդ իսկ պատճառով էլ չէր ցանկանում, որպեսզի վերջիններս հաղթանակած ու էլ ավելի ուժեղացած դուրս գան այդ պայքարից⁹⁹:

Ամերիկյան քաղաքականության երկրորդ թերացումը եղավ այն, որ Լիքսոնն ու Քիսինջերը իրողանմայան դեպքերը մույնպես դիտարկելով խՄԳՄ-ի հետ համընդհանուր դիմակայության տեսանկյունից, գերազնահատեցին խորհրդային դերը և չկարողացան հասկանալ, որ Մոսկվան նվազազույն հետաքրքրություն ունի Չորդանանում, որ ՊԱՎ-ի հետ նրա հարաբերությունները լավ չեն, որ Սիրիան այնքան անկայուն էր ու անկանխատեսելի, որ նրան ռազմական և տնտեսական օժանդակություն ցուցաբերելու հետ համընդհանուր Խորհրդային Միությունն այնուամենայնիվ զգուշավոր քաղաքականություն էր որդեգրել այդ երկրի նկատմամբ: Ուստի մեզ անհիմն են թվում հայտարարություններն այն մասին, որ Չորդանան սիրիական ներխուժման ետևում կանգնած էր Մոսկվան: Եվ եթե հաշվի առնենք, որ ամերիկյան դիվանագիտական ջանքերը ճգնաժամի օրերին ուղղված էին նաև դեպի խՄՄՄ, ապա միանգամայն պարզ կդառնա, որ նրանք չէին կարող որևէ գործնական բան ավելացնել Մոսկվայի առանց այդ էլ զպողական կեցվածքի վրա:

Ճգնաժամից հետո Միացյալ Նահանգները շարունակեցին տարածաշրջանում ռազմական հավասարակշռության պահպանման քաղաքականությունը, որը Վաշինգտոնի կողմից դիտվում էր որպես կայունության, եթե ոչ խաղաղության բանալի: Չենքի առաքումներն Իսրայելին, ինչպես նաև Չորդանանին առաջնային խնդիր էին ներ-

կայացնում ամերիկյան վարչակազմի համար, ավելի առաջնային, քան խաղաղարար նախաձեռնությունները»:

ԱՄՆ-ի և Իսրայելի միջև հարաբերությունները, չնայած մնալով Յովանավորող-Յովանավորյալ մակարդակին, աստիճանաբար վերածեցին անուր փոխադարձ ռազմավարական նշանակություն ունեցող դաշինքի: ԱՄՆ-ի համար այդ դաշինքի ռազմավարական անհրաժեշտության հիմնավորումն այն էր, որ Իսրայելը կարող է ոչ միայն ամուր պատնեշ հանդիսանալ տարածաշրջանում խորհրդային ազդեցության տարածման ճանապարհին, այլև ի վիճակի լինել կազմակերպիչ «չափավոր» արաբական վարչակարգեր «ժայրահեղականներից» և ապահովելու տարածաշրջանային կայունությունը: Ելնելով վերոհիշյալ նկատառումներից, երբեմն առանց հաշվառման ԱՄՆ-ի և Իսրայելի շահերի ընդհանրությունն ու համատեղելիությունը, պաշտոնական Վաշինգտոնը քաղաքական, դիվանագիտական և բարոյական լուրջ օժանդակությունն էր ցուցաբերում Իսրայելին:

Իսկ Սիրիայում Յորդանանյան դեպքերից հետո հակասություններն ու տարածայնությունները իշխող Բասս կուսակցության մեջ գնալով էլ ավելի էին սրվում: Կուսակցության վերնախավում ստեղծված կացությունը քննարկելու նպատակով հոկտեմբերի 30-ին Դամասկոսում գումարվեց Բասսի 10-րդ արտաերթ համաժողովը, որի պաշտոնական օրակարգով նախատեսվում էր արաբական աշխարհում ստեղծված իրավիճակի քննարկումը: Սակայն փաստորեն այն վերածվեց կուսակցության ղեկավարության և Ասադի կողմնակիցների միջև սուր բանավեճի: Յամաժողովի ընթացքում պարզ դարձավ, որ Ասադը և իր հիմնական զինվորական համախոհ Մուսթաֆա Տլասը համարյա ամբողջապես մեկուսացված են: Եվ, երբ որոշում ընդունվեց պաշտպանության նախարար Ասադին և վերալույսի պետ Տլասին պաշտոնանկ անելու վերաբերյալ, վերջիններս անմիջապես պատասխան գործողությունների դիմեցին»:

Նոյեմբերի 13-ին Ասադը հրամայեց զինվորներին գրավել կուսակցության քաղաքացիական թևի, ինչպես նաև բասսական մեծամասնություն կազմող «ժողովրդական կազմակերպությունների» գրասենյակները: Դրան հետևեցին կուսակցության նշանավոր գործիչների, ներառյալ Ջադիդի և երկրի նախագահ Նուր ալ-Դիմ ալ-Ատասիի ձերբակալությունները: Ի դեպ, Ջադիդը մինչև իր մահը 1993թ. օգոստոսի 19-ը՝ պահվեց Դամասկոսի Մազզա կոչվող բան-

տում, իսկ Նուր ալ-Դիմ ալ-Ատասին ազատ արձակվեց միայն 1992թ.: Նոյեմբերի 16-ին Ասադի խումբը հսկողություն հաստատեց երկրի ողջ տարածքով: Նոյեմբերի 13-ին ճորատեղծ ժամանակավոր տարածաշրջանային ղեկավարության կողմից հրապարակված հայտարարություն մեջ նշվում էր, որ «ճման գործողությունների նպատակն է Բասս-ի նախկին ղեկավարության կողմից թույլ տված սխալների ուղղումն ու կուսակցական համագումարների որոշումների հետևողական իրականացումը»:

Նոյեմբերի 21-ին կազմվեց «ազգային միասնության» կառավարություն Ասադի ղվխավորությամբ: Կառավարության կազմում Բասսի անդամներից բացի ընդգրկվեցին նաև այլ քաղաքական կուսակցությունների ու խմբավորումների անդամներ, այդ թվում՝ Արաբական սոցիալիստական միության և համայնավար կուսակցության ներկայացուցիչներ: Մինչև նախագահի ընտրությունը երկրի ղեկավար նշանակվեց Ահմեդ ալ-Խատիրը:

Նշված իրադարձությունները սիրիական պատմագրության մեջ հայտնի դարձան որպես «նոյեմբերի 16-ի ուղղիչ շարժում»:

Ասադն իշխանության եկավ ոչ միայն իր երկրի, այլև ամբողջ արաբական աշխարհի համար շրջադարձային ու ղվավոր պահին, երբ Նասերի մահից հետո էլ ավելի սերտացավ ու ամրապնդվեց ռազմավարական համագործակցությունը ԱՄՆ-ի և Իսրայելի միջև:

Իշխանության գլուխն անցնելուն պես Ասադը ձեռնամուխ եղավ իր կառավարության կազմակերպչական ենթակառուցքների ստեղծմանը և կենտրոնացված հսկողության հաստատման աշխատանքներին: Բասս կուսակցության ժամանակավոր Տարածաշրջանային ղեկավարությունը 173 անդամից բաղկացած օրենսդիր մարմին նշանակեց Ազգային խորհուրդ: Նորաստեղծ խորհրդում Բասս-ը 87 տեղ զբաղեցրեց: Մնացած տեղերը բաշխվեցին «ազգային կազմակերպությունների» և փոքր կուսակցությունների միջև: 1971թ. մարտին Բասս-ը անցկացրեց իր տարածաշրջանային համագումարը և ընտրեց 21 հոգուց բաղկացած նոր Տարածաշրջանային ղեկավարություն Ասադի ղվխավորությամբ: Նույն ամսին տեղի ունեցավ ազգային հանրաքվե, որը հաստատեց Ասադին որպես երկրի նախագահ, 7 տարի ժամկետով: 1972թ. մարտին իր իշխանության հիմքերը ամրապնդելու և ընդարձակելու նպատակով Ասադը ստեղծեց Ազգային Առաջադիմական ճակատ կուսակցությունների կոալիցիա Բասս-ի ղվխավորությամբ, որին հետևեցին տեղական իշխանու-

բյուրոների ընտրություններ Սիրիայի 14 նահանգներում: Այնուհետև կայացան երկրի օրենսդիր մարմնի՝ Ազգային խորհրդի 1962թ. հետո առաջին ընտրությունները: 1970-73թթ. համառոտակի կարելի է բնութագրել որպես Ասադի իշխանության ամրապնդման, ղեկավարման համակարգի ձևավորման, օրենսդրական և իրավական դաշտի ստեղծման, երկրի ներքին և արտաքին քաղաքականության մշակման ժամանակաշրջան:

Այդ ժամանակաշրջանը համալրվեց 1973թ. երկրի հիմնական օրենքի՝ Սահմանդրության ընդունումով. որն ամրագրեց Բաաս կուսակցության գերակայությունը պետության և հասարակության մեջ լայն իրավունքներ վերապահելով երկրի նախագահի համար, որը դարձավ նաև Սիրիայի զինված ուժերի գլխավոր հրամանատարը²⁶:

Սիրիայում կատարվող փոփոխություններից ուշադրությամբ հետևում էին Վաշինգտոնում: Մինչ իշխանության գալը, Ասադը բազմիցս քննադատել էր «համայնավարական» և ԽՍՀՄ-ի կողմից «ներշնչված» Ջադիդի կառավարությունը: Անգամ 1969թ. մարտի 17-ին բրիտանական «Ղեյլի Թելեգրաֆ» թերթին տված հարցազրույցում Ասադն իր երկրի ներքին և արտաքին բոլոր ղեկավարությունները կապեց ԽՍՀՄ-ի հետ: Այդ իսկ պատճառով Արևմուտքը և, մասնավորապես Միացյալ Նահանգները, որոշակի հույսեր էին փայփայում, որ Ասադը կարող է իրենց նկատմամբ ավելի բարեմ-պաստ և հավասարակշռված քաղաքականություն որդեգրել:

Սակայն Ասադը ոչ միայն չարդարացրեց Արևմուտքի այդ հույսե-րը, այլև իշխանությունը զրավելուց ամփոջապես հետո շտապեց հայտարարել «սոցիալիստական ճամբարի և մասնավորապես բարեկամ ԽՍՀՄ-ի հետ հարաբերությունները զարգացնելու» իր մտադրությունների մասին, միաժամանակ երկու համայնավար ըն-գրկելով նորաստեղծ Տարածաշրջանային ղեկավարության մեջ²⁷: Այստեղ պետք է ընդգծել, որ շարունակաբար շեշտելով Մոսկվայի հետ ռազմավարական դաշնակիցներ լինելու փաստը և սիրիա-խորհրդային հարաբերությունները զարգացնելով հանդերձ, Ասադը փորձում էր խուսափել այդ հարաբերություններին գաղափարախոսական երանգավորում հաղորդելուց:

Միջարարական հարաբերություններում Սիրիայի նոր վարչա-կազմը ձգտում էր վերջ դնել երկրի մեկուսացման ու ամրապնդել նրա դիրքերը արաբական աշխարհում: Ի տարբերություն Ջադիդի, Իսրայելի դեմ համատեղ ռազմական ճակատ ստեղծելու նպատա-

կով Ասադը փորձեց բարելավել հարաբերությունները եգիպտոսի, Դորդանանի, ինչպես նաև Ասուրյան Արաբիայի հետ: 1970թ. նոյեմ-բերին Սիրիան միացավ Եգիպտոսի, Լիբիայի և Աուդանի կառավա-րությունների կողմից ընդունված Տրիպոլիի խարտիային, որը նա-խատեսում էր միասնական արաբական պետության ստեղծում: 1971թ. ապրիլի 17-ին հռչակվեց Արաբական Հանրապետություննե-րի Դաշնությունը, որի նպատակն էր «պահպանել արաբական հայ-րենիքի ամբողջականությունն ու անկախությունը, կատուցել արա-բական սոցիալիստական հասարակարգ, ազատագրել զրավված արաբական տարածքները, ամրապնդել արաբական ազգային-ա-զատագրական պայքարը»²⁸:

Հիասթափված Սիրիայում կատարված իշխանափոխությունից, Միացյալ Նահանգները հանդես եկան երկու նախաձեռնությամբ: Ա-ռաջինը, մոտավորապես մեկ տարի տևած ԱՄՆ-ի դեսպան Յարին-գի գլխավորությամբ միջնորդական ջանքերն ուղղված էին եգիպ-տա-իսրայելյան բանակցությունների վերսկսմանը: Երկրորդ նա-խաձեռնությունը հիմքում ընկած էր «միջանկյալ կարգավորման» գաղափարը: 1971թ. օգոստոսին այդ երկու նախաձեռնություններն էլ ավարտվեցին անարդյունք:

ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը Սիրիայի նկատմամբ առաջին հեր-թին նպատակ ուներ խոչընդոտել ԽՍՀՄ-ի հետ Գամասկոսի մեր-ծեցմանը, փոխարինել Ասադի վարչակազմը արևմտամետով, չթույ-լատրել միասնական արաբական ճակատի ստեղծմանն ուղղված սիրիական նոր կառավարության ծրագրերի իրականացումը:

Դեռևս 1968թ. նոյեմբերի 2-ին Նյու-Յորքում ԱՄՆ պետքարտու-ղար Դին Ռասկը Եգիպտոսի Արտաքին գործերի նախարար Սահ-մուլ Ռիադի հետ հանդիպման ժամանակ առաջարկեց քննարկել իսրայելյան ուժերի ամբողջական դուրս բերումը եգիպտական տա-րածքներից, հակառակ ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի 242 բա-նաձևին, որի համաձայն Իսրայելը պարտադրվում էր դուրս բերել իր զորքերը գրավյալ բոլոր արաբական տարածքներից: Միանգա-մայն ակնհայտ էր ԱՄՆ-ի ձգտումը Եգիպտոս-իսրայելյան, սիրիա-իս-րայելյան, հորդանանա-իսրայելյան առանձին համաձայնագրերի միջոցով թուլացնել ժայռահեղական արաբական ճակատի միա-սությունը: Քիսիմջերն իր հերթին հետազայում վարպետորեն փոր-ծեց նաև անվտանգություն և կասկած սերմանել Եգիպտոսի և Սի-րիայի հարաբերություններում²⁹:

Ավական, եթե արարենք իսՅՄ-ից հեռվացնելու և նրանց կապերը վերջինիս հետ խզելու Քիսինգերի հետապնդած հիմնական նպատակը չհաջողվեց իրականացնել Սիրիայի, ապա այն հաջողությամբ պատկվեց եգիպտոսի դեպքում՝ երբ 1972թ. ԱՄՎար Սաղաղը երկրից արտաքսեց քոլոր խորհրդային մասնագետներին:

Գաշվի չափնելով իսՅՄ-ի հետ 1972թ. մայիսին ստորագրած 10-կետանոց հուշագիրը, որի համաձայն երկու երկրները «հատուկ պատասխանատվություն են վերցնում անել ամեն ինչ իրենց ուժերի սահմաններում, որպեսզի չթուլատրեն բախումներ և այնպիսի զարգացումներ, որոնք կարող են ուժեղացնել միջազգային լարվածությունը», ԱՄՆ-ը, վարելով «ձգձգման» քաղաքականություն, աստիճանաբար ավելացնում էր ռազմական օժանդակության չափերը Իսրայելին¹⁰⁰: Մինչդեռ իսՅՄ-ը, հավատարիմ մնալով ստորագրված համաձայնության դրույթներին, մերժեց եգիպտոս նորագույն ռազմական տեխնիկա առաքելու Սաղատի խնդրանքը:

Այդ մերժումը, ինչպես նաև որոշ զինվորական սարքավորումների առաքման ձգձգումը միայն պատրվակ հանդիսացավ Սաղատի համար շուրջ 10 հազար խորհրդային մասնագետների երկրից վտարելու համար: Ըստ Պրիմակովի, եգիպտոսի նախագահի այդ քայլը ԱՄՆ-ի հետ Սաղատի նախաձեռնած «մեծ խաղի» շարունակությունն էր հանդիսանում¹⁰¹:

1972թ. Սիրիայի արտաքին քաղաքականության մեջ մեկ եական փոփոխություն կատարվեց: Եթե 1967թ. ՄԱԿ-ի 242 բանաձևը շարունակաբար մերժվում էր սիրիական ղեկավարության կողմից, ապա 1972թ. մարտին Ասաղը հայտարարեց, որ ինքն այլևս չի ընդդիմանալու վերոհիշյալ բանաձևին: Այս նոր դիվանագիտական քայլն Ասաղը հիմնավորեց հետևյալ կերպ. «Երբեմն քաղաքական խուսափարումը կարևոր է պատերազմի ուղղությամբ գործողվող ջանքերի համար: Օրինակ, ժամանակ կամ էլ միջազգային հանրային կարծիքը շահելու նպատակով»¹⁰²: Մի խոսքով, Ասաղը չէր հավատում, որ Գոլանների վերադարձի հարցը և Պաղեստինի հիմնախնդիրը հնարավոր կլինի լուծել Իսրայելի հետ քաղաքական-դիվանագիտական միջոցներով: Նա հավատացած էր այն բանում, որ միայն ռազմական կարողությունները կարող են հաջողությամբ բերել Իսրայելի դեմ պայքարում: Իսրայելին ցուցաբերվող այնամոլավալ աներիկյան օժանդակությունն Ասաղը փորձեց հակադրել իսՅՄ-ից զենքի ներմուծման ավելացումը: 1972թ. հուլիսին Ասաղի

Մտակվա կատարած երկրորդ այցելության ընթացքում ռազմական գործարք ստորագրվեց 700 մլն. ամ. դոլարի չափով¹⁰³:

Իսրայելը, Գոլանի բարձունքները իր սեփական տարածքը համարելով, ձեռնամուծ եղավ այնտեղ հրեական նոր բնակավայրերի կառուցմանը: Արդեն իսկ 1976թ. Գոլաններում բնակվող 15.000 ղրուզների կողքին իսրայելյան կառավարության ջանքերով ստեղծվել էր 25 հրեական բնակավայր¹⁰⁴: 1969թ. հունվարին իսրայելյան կառավարությունը հրապարակել էր ծրագիր, ըստ որի մինչև 1979թ. բարձունքներում պետք է բնակեցվեն շուրջ 50.000 հրեաներ: Այդ ծրագրի համաձայն նախատեսվում էր նաև Գոլանների կենտրոնում 30.000 բնակիչ ունեցող նոր քաղաքի կառուցումը¹⁰⁵:

Պրա հետ մեկտեղ Սիրիայի նկատմամբ Իսրայելում ստեղծվել էր բշնամանքի այնպիսի մթնոլորտ, որ ամզած երկրի բարձրաստիճան պաշտոնյաներն իրենց ելույթներում հրապարակայնորեն համեմատում էին սիրիացիներին «ճաղխտներին» հետ, նրանց կոչելով հրեական պետության, ինչպես նաև «ազատության և խաղաղության բշնամոխներ» և այլն¹⁰⁶: Իրենց հերթին Իսրայելի ղեկավարները էլին էլ քաբքնում, որ մտադիր չեն վերադարձնել Գոլանները, անկախ այն հանգամանքից թե ով է իշխանության գլուխ կանգնած Սիրիայում:

Արտաքին քաղաքականության հարցերում Ասաղն ավելի իրատես էր ու ավելի քիչ ուշադրություն էր դարձնում զաղափարախոսական հարցերի վրա, քան իր մյուս գործընկերները: Այսպես, պաղեստինյան ֆիդայիներից աջակցությունը շարունակելով հանդերձ, նա ջանք չխնայեց նրանց սիրիական քաղաքականության նպատակների իրականացմանը ծառայեցնելու համար: Ըստ Ասաղի, զաղափարական օժանդակությունը չէր նշանակում, որ մի քանի հազար զինված երիտասարդ պաղեստինցիներ կարող են մարտնչել ցանկացած պահին և ցանկացած վայրում: ՊՄԿ-ը շարունակում էր իր գործունեությունը Դամասկոսում, ֆիդայիները զինվում և մարզվում էին սիրիական ժամբարներում: Չնայած Ասաղի հավաստիացումներին, որ «Սիրիան այն թողքեց նե, որոնցով շունչ է առնում պաղեստինյան շարժումը», պաղեստինյան ջոկատները այնուամենայնիվ գտնվում էին սիրիական իշխանությունների հսկողության տակ և ի վիճակի էին առանց վերջիններիս համաձայնության Իսրայելի դեմ ինքնակազմ գործողություններ իրականացնելու¹⁰⁷:

Պաղեստինյան զինված պայքարի նկատմամբ Ասաղի վերաբերմունքը հստակորեն դրսևորվեց 1972թ. ապրիլին Քուվեյթ իր պաշ-

տոնական այցելության և սիրիական համայնքի ներկայացուցիչների հետ հանդիպման ընթացքում: Այդ հանդիպման ժամանակ Ասադը մշեց, որ «պաղեստինյան դիմադրությունը արաբական ազատագրական պայքարի մաս է կազմում: Սակայն դա որոշիչ գործոն չի հանդիսանում Իսրայելի դեմ պայքարում», ընգծելով, որ «այդ ուղղությամբ կարևոր դեր են խաղում եգիպտական և սիրիական բանակները: Իսկ պաղեստինյան դիմադրությունը զուտ քաղաքական նշանակություն ունի»¹⁹⁷:

1972թ. պատերազմից հետո առաջին անգամ 1969թ. օգոստոսին Սիրիան հարձակում ձեռնարկեց Գոլաններում իսրայելյան դիրքերի վրա, որին հետևեց իսրայելյան պատասխան հակահարձակումը Սիրիայի և Լիբանանում տեղակայված պաղեստինյան բազաների վրա: Այդ միջադեպի ընթացքում Իսրայելին հաջողվեց 3 սիրիական ՄԻԳ -21 կործանիչ ոչնչացնել: Դուռնիսի 8-ին և 24-ին սիրիական և իսրայելյան ուժերի բախման արդյունքում «գոհվեցին և վիրավորվեցին հարյուրավոր սիրիացի զինվորներ», իսրայելցիները գերի վերցրեցին 38 հոգի և խփեցին 4 սիրիական օդանավ¹⁹⁸: Իսրայելը վստահ լինելով իր ռազմական գերազանցության մեջ, որդեգրել էր ռազմական գործողությունների սաստկացման քաղաքականություն, որի նպատակն էր, առաջին հերթին ճնշում գործադրել Դամասկոսի վրա պաղեստինցիներին «զսպելու» և «դաս տալու», ինչպես նաև Իսրայելի դեմ «նոր պատերազմ սանձազերծելու մտադրությունից» հրաժարվելու պահանջով¹⁹⁹:

1972թ. սեպտեմբերի 7-ին Իսրայելը լայնածավալ օդային հարձակում իրականացրեց Սիրիայի և Լիբանանի վրա, որին մասնակցեց իսրայելյան 55 օդանավ: Այդ հարձակման արդյունքում հյուսիսային Լիբանանի Նահր ալ-Բարեդ ճամբարում զոհվեց 5 (հիմնականում երեխաներ) և վիրավորվեց 27 մարդ: Սիրիական ալ-Մազալիբ գյուղի ռմբակոծման հետևանքով զոհվեց 15 և վիրավորվեց 125 մարդ: 14 հոգի սպանվեցին Դերաս գյուղի և 12 հոգի՝ Դամաս գյուղի վրա հարձակման արդյունքում²⁰⁰:

Բեյրութում լույս տեսնող «Ալ-Մահարիբ» օրաթերթի համաձայն, վերոհիշյալ իսրայելյան հարձակումներն իրականացվել են ամերիկյան օդաչուների կողմից, որոնց հետագայում իսրայելյան քաղաքացիություն է շնորհվել: Ըստ օրաթերթի, օդաչուները մուտք են գործել Իսրայել որպես զրոսաշրջիկներ և Վիետնամում բազմաթիվ մարտերի մասնակցած ազգությամբ հրեա ԱՄՆ-ի ամենափորձառու

օդաչուներն էին²⁰¹:

Վաշինգտոնը մի կողմից իրապարակայնորեն անհանգստություն էր հայտնում, որ «Մերձավոր Աևելքում վերջին երկու տարիների ընթացքում դժվարությամբ հաստատված համեմատական զինադադարը ցանկացած ժամանակ կարող է խախտվել», իսկ մյուս կողմից շարունակում էր տնտեսական, քաղաքական և դիվանագիտական աջակցությունը Իսրայելին, երբեմն էլ հակառակվելով ՄԱԿ-ի որոշումներին²⁰²:

1972թ. փետրվարին Սիրիա այցելության ընթացքում ԽՍՀՄ առաջին փոխվարչապետ Կ.Մազուրովը մեղադրեց Միացյալ Նահանգները տարածաշրջանում առաջադեմ վարչակարգերը ոչնչացնելու ձգտման և պայթուցակառնակ իրավիճակի ստեղծման մեջ²⁰³: Սեպտեմբերի 24-ին սիրիական «Ալ-Նահար»-ը գրում էր. «Սիրիա ժամանեցին մեծ օդանավեր Մոսկվայից, որոնք ամենայն հավանականությամբ «ցամաք-օդ» տիպի իրթոներ են բերել սիրիական բանակի համար»²⁰⁴:

Կարծում ենք, տարածաշրջան տեղափոխելով համընդհանուր դիմակայությունն ու շարունակելով իրենց «հովանավորյալների» զինումը, գերտերությունները նպաստում էին տարածաշրջանի էլ ավելի բևեռացմանն ու արաբա-իսրայելյան ճգնաժամի խորացմանը:

1973թ. արաբա-իսրայելյան պատերազմը և նրա

հետևանքները սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների վրա

Ամերիկյան տարածաշրջանային քաղաքականության որոշակի ակտիվացում նկատվեց 1973թ. փետրվարին, երբ Վաշինգտոն հաջողաբար այցելեցին Դորդանանի քաղավոր Յուսեյնը և Եգիպտոսի նախագահ Սադատի ազգային անվտանգության խորհրդատու Դաֆիզ Իսմաիլը: Սակայն հարստումում ամերիկյան դեսպանի և նրա տեղակալի սպանությունները շեղեցին ԱՄՆ պետքարտուղարության ուշադրությունը հորդանանյան և Եգիպտական ճակատներից, կենտրոնացնելով այն «պաղեստինյան ահաբեկչության» վրա: Միանգամայն հասկանալի է, որ 1972թ. սեպտեմբերին Մյունխենում օլիմպիական խաղերի ընթացքում իսրայելյան 11 մարդիկների, ինչպես նաև նոյեմբերին Դորդանանի վարչապետի սպանությունները էլին կարող հարմար ժամանակ նկատվել ամերիկյան նոր ճախածեռնությունների համար:

1973թ. Միացյալ Նահանգների առջև ծառայելու մեկ այլ անհան-

գատություն՝ նավթը: ԱՄՆ-ում նկատվող զագի և նավթամթերքի պահասի պայմաններում Սաուդյան Արաբիայում կոչեր էին հնչում օգտագործել նավթային գործոնը Վաշինգտոնի վրա ճնշում բանեցնելու և գրավված արաբական տարածքներից Իսրայելի գործերի դուրս բերումն ապահովելու նպատակով:

Սաղատն, իր հերթին, արտաքսեց խորհրդային մասնագետներին եգիպտոսից, սխալմամբ կարծելով, որ այդ քայլից հետո Վաշինգտոնը ստիպված կլինի վերանայել իր քաղաքականությունը տարածաշրջանում և կապահովի «արաբական տարածքների վերադարձը»¹⁹⁵: Սակայն դրանից հետո որևէ գործնական և հստակ անձայնագանք չստանալով Վաշինգտոնից, ինչպես նաև տեղեկանալով Իսրայելին նոր ռազմական առաջումներ իրականացնելու և իջտոնի որոշման մասին, Սաղատն վերջնականապես հաստատվեց իր այն մտադրության մեջ, որ միայն նոր «հաջող», սակայն «սահմանափակ» ռազմական գործողությունները կարող են ակտիվացնել բանակցային գործընթացը և հանգեցնել եգիպտա-իսրայելյան կարգավորմանը¹⁹⁶: 1973թ. մարտի 26-ին Սաղատը կազմեց «Պատերազմի» կառավարություն՝ որ գլխավորությամբ: Երեք օր անց նա հայտարարեց, որ «պատերազմն Իսրայելի հետ անխուսափելի է»¹⁹⁷:

Դամասկոսը չեզոք դիրք էր գրավել եգիպտոսից խորհրդային մասնագետների վտարման հարցում, հայտարարելով, որ դա եգիպտոսի ներքին գործն է: Պետք է նշել, որ Սաղոն ոչ միայն չփորձեց շահարկել ստեղծված իրավիճակն իր օգտին, այլև որոշակի «միջոցորդ» դարձավ Մոսկվան և Կահիրեն հաշտեցնելու և երկու երկրների միջև եղած տարածայնությունները հարթելու գործում: Ասադը, որպես «սառսափիրտ ու հավասարակշռված» քաղաքական գործիչ, չնայած որ հրապարակայնորեն հանդես էր գալիս Իսրայելի դեմ ռազմական գործողությունների օգտին, այնուամենայնիվ փորձում էր օգտագործել հնարավոր բոլոր քաղաքական և դիվանագիտական լծակները, հիմնականում Մոսկվայի միջոցով, Իսրայելի վրա ԱՄՆ-ի ճնշումը կիրառելու նպատակով: Ասադի պահանջով Սաղատը նույնիսկ ստիպված եղավ հետաձգել պատերազմը մինչև 1973թ. հունիս՝ Բրեժնևի և Լիքտոնի հանդիպումը:

Արաբական Արևելքում պատերազմի բռնկման հնարավորությունների վերաբերյալ ԽՄՄ-ի նախագրուշացումները Լիքտոնն ու Քիսինջերը¹⁹⁸ համարեցին «հոգեբանական ճնշում» և մերժեցին համագործակցել Մոսկվայի հետ՝ խնդրի խաղաղ կարգավորմանը

հասնելու նպատակով¹⁹⁹: Իսրայելի հետ կարգավորման դիվանագիտական ուղին վերջնականապես փակվեց հուլիսի 13-ին, երբ ԱՄԿ-ի Անվտանգության խորհրդում քննարկվեց բանաձև, ուր դատապարտվում էր արաբական հողերի շարունակվող բռնագրավումը Իսրայելի կողմից: Չինաստանը ձեռնպահ մնաց քվեարկությունից՝ այն չափազանց մեղմ համարելով, իսկ ԱՄՆ-ն դեմ քվեարկեց, խափանելով բանաձևի ընդունումը: Սիրիայի և եգիպտոսի համար պարզ էր, որ ԱՄԿ-ի 242 բանաձևի իրականացմանը սպասում է նույն վախճանը՝ աներիկյան վետոն:

Ասադը նույնպես կորցնելով արաբական հարցը խաղաղ ճանապարհով լուծելու իր հույսերը, վերջնականապես ընտրեց պատերազմելու ուղին: 1973թ. առաջին կիսամյակում Սիրիան խորհրդային Միությունից ստացավ մոտ 200 մլն. ամ. դոլարի զինամթերք, որը նախորդ տարվանից երկու անգամ ավել էր: Հունիսի վերջին Սիրիայի և եգիպտոսի նախագահները հաստատեցին Իսրայելի դեմ պատերազմի ծրագիրը, որը հայտնի դարձավ «Բադր» ծածկանվան տակ:

Օգոստոսին սիրիական և եգիպտական զինվորական հրամանատարությունը գաղտնի հանդիպումներ ունեցան Ալեքսանդրիայում և Բլուդանում Իսրայելի դեմ ձեռնարկվելիք պատերազմի մանրամասները ճշտելու նպատակով: Սեպտեմբերի 6-ին Դամասկոսի մեծ մզկիթի իմամը Իսրայելի դեմ «ջիհադի» կոչ արեց:

Սեպտեմբերի 13-ին խոշոր օդային ճակատամարտ տեղի ունեցավ, երբ իսրայելյան օդամակը փորձեցին հետախուզական նպատակով բռնիք կատարել սիրիական զինվորական օբյեկտների վրայով: Ընդհարման արդյունքում խփվեց 13 սիրիական օդանավ, իսկ Իսրայելը կորցրեց ընդամենը մեկը²⁰⁰: Հարկ է նշել, որ այս միջադեպը նույնպես ազդեց պատերազմ սկսելու վերաբերյալ Ասադի որոշման վրա:

Սեպտեմբերի 25-ին Հորդանանի Հուսեյն թագավորը գաղտնի կերպով գգուշացրեց Իսրայելի վարչապետ Մեիրին, որ Սիրիան և եգիպտոսը պատրաստվում են հարձակվել Իսրայելի վրա²⁰¹: Ասկան, Քիսինջերի խոսքերով, իսրայելյան և ամերիկյան ղեկավարներն այն կարծիքին էին, որ «եգիպտոսն ու Սիրիան ռազմական տեսանկյունից ի վիճակի չեն գեների ուժով ետ գրավելու արաբական տարածքները»²⁰²:

Միացյալ Նահանգներն անտեսեցին նաև 1973թ. պատերազմի նախօրեին ստացվող ահազանգերը: 1973թ. հոկտեմբերի 6-ի ռազ-

մական գործողությունների սկիզբը անսպասելի էր ինչպես Վաշինգտոնի, այնպես էլ Թեյ-Լիվլիի համար: Չնայած որ երկու երկրներն էլ բազմաթիվ տեղեկություններ ունեին իրենց տրամադրության տակ եզրիտական և սիրիական ռազմական նախապատրաստումների ու կորքի տեղաշարժի վերաբերյալ, այնուամենայնիվ չկարողացան կատարել սասախուզության տվյալների ճշգրիտ վերլուծություն ու հանգել հստակ եզրակացության:

Թերևս նման անուշադրության պատճառներից մեկն էր հանդիսանում 1967թ. պատերազմից հետո ձեռք բերված ծայրահեղ ինքնավստահությունը: Ամերիկացիները միաձայն կարծում էին, որ «երբ արաբները զրկված կլինեն Իսրայելի վրա ռազմական և քաղաքական ճնշում բանեցնելու հնարավորություններից, միայն այդ դեպքում նրանք մի կողմ կդնեն իրենց հպարտությունը և ստիպված կլինեն ընդունել իսրայելյան ուժի գերազանցության փաստը»¹²⁴: 1973թ. հոկտեմբերի 6-ին բռնկված չորրորդ արաբ-իսրայելյան պատերազմը եկավ հաստատելու միանգամայն հակառակը՝ 1967թ. ի վեր ամերիկյան քաղաքականության որդեգրած «ռազմական հավասարակշռության» պահպանման սկզբունքի բացարձակ անկատարությունն ու անարդյունավետությունը:

Զցանկանալով խորանալ պատերազմի ընթացքի և եզրիտական ու սիրիական ճակատներում ծավալված պատերազմական գործողությունների մանրամասների մեջ, պետք է նշենք, որ Սիրիան պատերազմի հետևանքով շատ ավելի մեծ կորուստներ կրեց, քան Եգիպտոսը: Պատերազմի արդյունքում, չնայած սկզբնական շրջանի հաջողություններին ու իսրայելյան բանակին պատճառած զգալի վնասին, սիրիացիները ոչ միայն չկարողացան ազատագրել գրավված տարածքներն, այլև 600 քառ.կմ. նոր տարածք կորցրեցին: Սիրիան «չողշափելի կորուստներ կրեց ոչ միայն ռազմական ուժի, այլև քաղաքացիական և տնտեսական առումներով»¹²⁵: Իսրայելի օդուժը մեծ վնաս հասցրեց սիրիական տնտեսական և քաղաքացիական օբյեկտներին: Այդ իմաստով սիրիացիները շատ ավելի դաժնացած ու նվաստացված էին, քան եգիպտացիները:

Այստեղ հարկ է նշել, որ Ասադն ավելի հետևողական գտնվեց Իսրայելի դեմ իր անհաշտ կեցվածքի մեջ, քան Սադատը: Եթե Սադատը 1973թ. պատերազմը կարևոր նախապատրաստական քայլ էր համարում Իսրայելի հետ հետագա բանակցությունների և խաղաղություն հաստատելու ուղղությամբ, ապա Ասադը պատերազմեց

հիմնականում Գոլանները ետ վերադարձնելու և Իսրայելին պատժելու նպատակով: Եթե Սադատի նպատակն էր սահմանափակ պատերազմ վարելով խաղաքարտ ապահովել Իսրայելի հետ հետագա բանակցություններում, ապա Ասադը անկեղծորեն ձգտում էր լայնածավալ պատերազմի միջոցով ետ նվաճել Սինայն ու Գոլանի Բարձունքները: Պատերազմից հետո սիրիա-եգիպտական հարաբերությունների սառնության հիմնական պատճառներից մեկը հանդիսացավ Ասադի մեղադրանքն այն բանում, որ եգիպտական բանակը, հակառակ նախնական պայմանավորվածության, անցնելով Բար Լևի գիծը, անմիջապես չառաջացավ, ինչը հնարավորություն տվեց Իսրայելին ուժերը կենտրոնացնել սիրիական ճակատում և կասեցնել սիրիական առաջխաղացումը Գոլաններում: Իսրայելի համար Գոլանները շատ ավելի «ներքին և զգացական» հարց էր հանդիսանում, քան Սինայի սերակազին: Այդ խկ պատճառով Իսրայելը շատ ավելի վճռակամորեն ու համառ էր պայքարում սիրիական ճակատի վրա:

Ասադի կարծիքով, «Սադատը անկեղծ չէր Սիրիայի հետ և իրականացնում էր համազործակցության անենավատ ձևը»¹²⁶:

Յենրի Քիսինջերին փոխարինած ԱՄՆ պետքարտուղար Սայրուս Վենսը նշում էր, որ «Սադատը պատերազմում հետապնդում էր գլխավորապես քաղաքական և դիվանագիտական նպատակներ»¹²⁷: Անգամ Քիսինջերը հիշատակում էր, որ պատերազմի ընթացքում Սադատն ակտիվացրել էր ամերիկացիների հետ իր զաղտնի կապը: «Իսկ ինչ վերաբերում է սիրիացիներին, ապա պատերազմի ընթացքում մենք որևէ ուղղակի շփում չենք ունեցել»,- նշում է Քիսինջերը¹²⁸:

Ինչնուհետև ժամանակ հոկտեմբերյան պատերազմը կարևոր նշանակություն ունեցավ ամբողջ տարածաշրջանի և արաբական աշխարհի համար: Առաջին հերթին, այն վերականգնեց 1967թ. պատերազմից հետո կորցրած արաբների ինքնավստահությունը: Արաբական երկրները կարողացան ցրել Իսրայելի ռազմական անաղթելիության վարկածը¹²⁹: Պատերազմի արդյունքում արաբների ձեռք բերած մասնակի ինքնավստահությունը հնարավոր դարձրեց հետագայում եգիպտա-իսրայելյան և սիրիա-իսրայելյան «չպատերազմելու» համաձայնագրերի կնքումը: Այստեղ հարկ ենք համարում նշել, որ պատմաբաններից շատերը հաճախակի ընգծում են պատերազմի ընթացքում ցուցադրված արաբական միասնականության հազվադեպ փաստը: Հոկտեմբերյան պատերազմի արդյուն-

ըում արարական աշխարհն ավելի շուտ «հոգեբանական» հաղթանակ տարավ և այն դժվար թե կարելի է համարել արարական միասնականության հաղթանակը:

Այո, Սիրիան և Եգիպտոսը «միասնաբար» պատերազմեցին Իսրայելի դեմ, սակայն ոչ միայն հաջողության չհասան Իսրայելի դեմ արարական հավելյալ ռազմաճակատ բացելու գործում, այլև պատերազմում հետապնդած տարբեր նպատակների պատճառով չկարողացան արդյունավետ համագործակցել և փաստորեն ռազմական տեսանկյունից տանել տվեցին պատերազմը: Արարական երկրները պատերազմի ընթացքում հաջողությամբ օգտագործեցին նավթը, որպես քաղաքական զենք, սակայն ոչ առանց տարածայնությունների նավթային ենթարդյալի շարունակման նպատակահարմարություն, դադարեցնել և այլ հարցերի շուրջ:

Այդ իսկ պատճառով արարական միասնականության վերաբերյալ հաստատումները մեզ չափազանցված են թվում: Չետաքրքրական է Ասադի պատասխանը «Ալ-Անվար» թերթի տված այն հարցին, թե ինչպես հարյուր միլիոնանոց արաբ ժողովուրդը, իր դրամով, նավթով և զենքով մշտապես պարտված է դուրս գալիս երկուսուկես միլիոն հրեաների կողմից: Ասադը պատասխանել է հետևյալ կերպ. «Այդ հարյուր միլիոն արաբները երբեք չեն պայքարել, չի պայքարել արարական հեղափոխության անզան մի մասը, չի պայքարել նաև արարական նավթը: Այն ժամանակ, երբ այդ հարյուր միլիոն արաբները, արարական նավթն ու արարական հեղափոխությունը միասնաբար կմարտնչեն հաղթանակը մեր կլինի»¹⁹:

Քիսիմցիների խոսքերով, պատերազմից հետո ԱՄՆ-ն սկիզբ դրեց տարածաշրջանում «դաշինքների վերանայման» քաղաքականությանը: Վաշինգտոնը կարծես թե սկսեց գիտակցել այն հանգամանքը, որ միայն Իսրայելի ռազմական գերակայությունը չի կարող կայունություն ապահովել տարածաշրջանում: Այստեղ իր ազդեցությունն ունեցավ նաև ԱՄՆ-ի դեմ հաջողությամբ իրականացված նավթային ենթարդոն²⁰:

Չուկտեմբերյան պատերազմը ոչ միայն վճռորոշ դեր խաղաց Մերձավոր Արևելքում ամերիկյան քաղաքականության վերանայման հարցում, այլև նոր հնարավորություններ ստեղծեց սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների հետագա զարգացման համար: Ամերիկյան քաղաքականության հիմնական փոփոխությունը եղավ այն, որ արաբ-իսրայելյան հակամարտության կարգավորման հարցում

Քիսիմցիները հրաժարվեց այսպես կոչված «փաթեթային լուծումից» և որդեգրեց «քայլ առ քայլ» նոր քաղաքականությունը: Դեռևս պատերազմի ընթացքում Քիսիմցիները համոզված էր, որ «քայլ առ քայլ» քաղաքականության իրականացման դեպքում, եթե հաջողվի հասնել եզրույթա-իսրայելյան համաձայնագրի կնքմանը, ապա Սիրիան նույնպես կհետևի օրինակին, ինչպես նաև Գորդանանն ու Լիբանանը:

Պատերազմից հետո փոփոխության ենթարկվեց նաև Սիրիայի նկատմամբ ամերիկյան քաղաքականությունը: Վաշինգտոնն աստիճանաբար սկսեց ընդունել Սիրիայի դերի կարևորությունը արաբ-իսրայելյան հակամարտության մեջ, ինչպես նաև հաշվի առնել տարածաշրջանում Ասադի անձնակազմի ազդեցության հանգամանքը:

Ասադը նույնպես հասկանում էր, որ քանի դեռ անհնար է զենքի միջոցով իրականացնել արարական հողերի վերադարձը, ապա այդ հարցի խաղաղ լուծումը գործնականորեն հնարավոր է միայն Վաշինգտոնի օգնությամբ: Ֆ.Աջամիի խոսքերով, Ասադի վարչակազմը մնացել էր «ցանկապատի վրա»: Նրա կողմից բարձրացրած աղմուկը ծայրահեղական էր, իսկ քաղաքականության ելույթումը պահպանողական²¹:

Երակացնելով պետք է նշենք, որ 1967-1973թթ. սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները միանշանակորեն գնտմվում էին իրենց պատմության ընթացքում ամենացածր մակարդակի վրա, երբ ոչ միայն ի սպառ բացակայում էին միջապետական ուղղակի շփումները կողմերի միջև, այլև բարելավմանն ուղղված երկուստեք լուրջ մտադրություններն ու գործնական քայլերը: Սիրիան և Միացյալ Նահանգները գտնվելով հակառակ ճամբարների տարբեր բևեռներում չէին կարողանում միմյանց հետ մերժեցման եզրեր գտնել: Սի կողմից, ԱՄՆ-ի և Իսրայելի միջև օրըստօրե սերտացող ռազմավարական համագործակցությունը, իսկ մյուս կողմից, Խորհրդային Միության «հովանավորությունը» Սիրիային դժվարեցնում էին սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների բարելավման հեռանկարները, նպաստելով տարածաշրջանի էլ ավելի բևեռացմանը:

Միայն 1973թ. հոկտեմբերյան պատերազմի արդյունքում արարական աշխարհում հաստատված ուժերի նոր դասավորումը ստիպեց Վաշինգտոնին որոշ չափով սրբազրել Սիրիայի նկատմամբ իր քաղաքականությանը, իրական նախադրյալներ ստեղծելով սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների բարելավման համար:

**ՍԻՐԻԱ-ԱՄԵՐԻԿԱԿԱՆ
ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 1973 Թ.
ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՑ ՀԵՏՈ ՄԻՆՉԵՎ ԲԵՄՓ-ԴԵՎԻԴ**

Քիսինջերի «քայլ առ քայլ» քաղաքականությունը և սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների բարելավումը
1973թ. պատերազմից անմիջապես հետո Մերձավոր Արևելքում խաղաղության հաստատմանն ուղղված ԱՄՆ-ի միջնորդական ջանքերի ակտիվացումն ակադեմիկոս Լիթթոնն ու Քիսինջերը հասկանում էին, որ տարածաշրջանում ստեղծված իրավիճակը լուրջ վտանգ է ներկայացնում ամերիկյան շահերի համար: Վաշինգտոնի համար բոլոր առումներով հարձար պահ էր ստեղծվել նոր խաղաղ նախաձեռնությանը հանդես գալու համար: Իսրայելը պատերազմի հետևանքով մեկուսացված էր միջազգային ասպարեզում և գտնվում էր էլ ավելի մեծ կախվածության մեջ Միացյալ Նահանգներից: Արաբական աշխարհում քաջ գիտակցում էին, որ եթե Խորհրդային Միությունը կարող է զենք մատակարարել, ապա ԱՄՆ-ի և վիճակի է ստիպել Իսրայելին տարածքային զիջումներ անելու¹²²:

Քիսինջերին սպասում էր միջնորդական դժվարին առաքելություն: Նա մտադրված էր մի կողմից «հավասարակշռված» քաղաքականություն վարել արաբների նկատմամբ, իսկ մյուս կողմից վստահեցնել Իսրայելին, որ որևէ լուծում չի իրականացվի նրա կամքին հակառակ: Միևնույն ժամանակ Քիսինջերը պետք է ցույց տար արաբներին, որ ԱՄՆ-ի միջնորդական ջանքերը որևէ կերպ նախաին ճնշման արդյունք չեն: Հաշիվ առնելով ԱՄՆ-ի Ներքաղաքական իրավիճակը, Քիսինջերն անհրաժեշտ էր համարում հասարակական կարծիքի աջակցության ապահովումը, ինչպես նաև հասկանալի պատճառներով Իսրայելի հետ իրապարակային վեճերից խուսափումը: Համառոտակիորեն, Քիսինջերի նոր դիվանագիտական նախաձեռնության նպատակն էր. առանց Իսրայելի շահերի զոհաբե-

րության հասնել խաղաղ կարգավորմանը Մերձավոր Արևելքում, Խորհրդային Միության ազդեցության սահմանափակմանը տարածաշրջանում և արաբական աշխարհի հետ ԱՄՆ-ի հարաբերությունների բարելավմանը:

Քիսինջերն անձամբ հանդգնած չէր արաբ-իսրայելյան հակամարտության արագ կարգավորման հնարավորության մեջ: Այդ իմաստով ժամանակը չափազանց կարևոր նշանակություն ձեռք բերեց նրա համար: Եթե արաբները պահանջում էին Իսրայելի անհավաղ դուրսբերումը, ապա Իսրայելը փորձում էր ժամանակ շահել: Ստեղծված փակուղուց դուրս գալու նպատակով ի հայտ եկավ միջազգային համաժողով իրավիճակը զաղափարը, որի հովանու տակ պետք է ձեռնարկվեին հակամարտ կողմերի հնարավոր հետագա դիվանագիտական քայլերը, ինչպես նաև ստեղծվեր բանակցային որոշակի շրջանակ:

Չնայած որ ամերիկյան ղեկավարներն ավելի մեծ նշանակություն էին տալիս Եգիպտոսի հետ նոր հարաբերությունների հաստատմանը, այնուամենայնիվ նրանք աստիճաբար սկսում էին հասկանալ նաև Սիրիայի դեպի կարևորությունը խաղաղ կարգավորման գործընթացում: Այդ էր թերևս հիմնական պատճառը, որ ամերիկացիները փորձում էին կապ հաստատել սիրիացիների հետ: Նոյեմբերի 1-ին Իսրայելի վարչապետ Մեյրիի հետ հանդիպման ընթացքում Լիթթոնը նշեց, որ «ԱՄՆ-ն փորձելու է բարելավել իր հարաբերությունները Եգիպտոսի և Սիրիայի հետ»¹²³: Սակայն եզակի պաշտոնական հանդիպումներից բացի, ԱՄՆ-ի և Սիրիայի միջև մշտապես գործող փոխադարձ հաղորդակցման միջոց գոյություն չուներ:

Նոյեմբերի 5-ին Քիսինջերի նոր քաղաքականության շրջանակներում Մարոքո այցելությանը սկիզբ դրվեց այսպես կոչված «մաքոքային դիվանագիտությանը»: Երկրորդ բարեկամական հարաբերությունների վերահաստատումից բացի, Քիսինջերի Մարոքո այցի նպատակներից մեկն էր նաև «ճանապարհ հարթել դեպի Սիրիան և պաղեստինցիները»¹²⁴: Նույն ամսին Սաուդյան Արաբիա այցելության ընթացքում Քիսինջերը դիմեց նաև Ֆեյսալ թագավորին Սիրիայի հետ «կապ հաստատելու» խնդրանքով¹²⁵: Սակայն ԱՄՆ պետքառտուղարի տարածաշրջան այցելությունների հիմնական ուղղությունն էր մնում Եգիպտոսը: Եվ պետք է արձանագրել, որ ռազմագերիների փոխանակման հարցի հետ մեկտեղ Քիսինջերի հաջողված զգալիորեն առաջացնել եգիպտա-իսրայելյան բանակցությունները:

1973թ. դեկտեմբերին ԱՄՆ-ի դիվանագիտության ջանքերը կենտրոնացան միջազգային համաժողովի կազմակերպման աշխատանքների վրա: Այդ նպատակով Քիսինջերը ձեռնարկեց իր երկրորդ այցելությունը տարածաշրջան, որի ընթացքում այցելեց Ալժիր, Եգիպտոս, Մաուրյան Արաբիա, Սիրիա և Իսրայել: Համաժողովին մերժում էին մասնակցել Սիրիան և Իսրայելը: Իսրայելը դեմ էր արտահայտվում համաժողովի անցկացմանը ՄԱԿ-ի Գլխավոր քարտուղարի հովանավորության տակ, ինչպես նաև չէր համաձայնվում համաժողովին Պաղեստինյան ներկայություն հետ և պահանջում էր, որպեսզի Սիրիան տրամադրի ռազմագերիների ցուցակն ու թուլատրի Միջազգային Կարմիր խաչի ներկայացուցիչների այցելությունը:

Եթե համադրելով ճնշումն ու խոստումները, Քիսինջերին հաջողվեց համոզել իսրայելցիներին մասնակցել համաժողովին, ապա դեկտեմբերի 15-ին Դամասկոս այցելության ընթացքում, նրա ջանքերն ավարտվեցին ապարդյուն: Պետք է խոստովանել, որ առաջին հանդիպումն Ասադի հետ մեծ տպավորություն թողեց Քիսինջերի վրա: Սիրիայի ղեկավարը ներկայացավ նրան որպես գրագետ, խելացի և սրամիտ անձնավորություն: Քիսինջերին զարմանք պատճառեց այն հանգամանքը, որ հակառակ իր սպասումներին, Ասադը հանդես եկավ որպես բավականին «չափավոր» և «խորհրդային Միության հպատակ» լինելուց հեռու քաղաքական գործիչ²⁷: Հանգիպման ընթացքում, որը նախատեսված երկուսուկես ժամի փոխարեն տևեց վեցուկես ժամ, Ասադը հայտնեց ԱՄՆ պետքարտուղարին, որ սիրիական կողմը հրաժարվում է մասնակցել համաժողովի աշխատանքներին, ավելացնելով, որ Սիրիան կմասնակցի միմիայն Իսրայելի հետ ամբողջ Գոլանները ներառնող տարանջատման համաձայնագրի ստորագրումից հետո: Միևնույն ժամանակ Ասադը նշեց, որ կարգավորումն անհնարին է առանց Պաղեստինի հարցի ուժեղացման, շեշտելով այն հանգամանքը, որ ի սկզբանե հստակեցված չէ իսրայելյան ուժերի դուրս բերման հարցն արաբական բոլոր տարածքները: Ասադը մերժեց նաև Քիսինջերի խնդրանքը Սիրիայում զանվոդ իսրայելյան ռազմագերիների ցուցակը տրամադրելու վերաբերյալ:

Եթե Քիսինջերն անկարող զտնվեց որևէ շոշափելի արդյունքի հասնել սիրիա-իսրայելյան ուղղությամբ, ապա սիրիա-ամերիկյան հարաբերություններում արձանագրվեց շոշափելի առաջընթաց: Քիսինջերի այցելության ընթացքում պայմանավորվածություններ

երկվեց Դամասկոսում «ամերիկյան շահերը պաշտպանող» ներկայացուցչության բացման վերաբերյալ, որն էլ գլխավորեց Թոմաս Սքոթը:

Թեև Ալլիլ մեկնելուց հետո Քիսինջերը շարունակեց սիրիացիներին վրա ազդելու իր փորձերը: Այսպես, Եգիպտոսի արտգործնախարար Ֆահմիի միջոցով Քիսինջերը տեղեկացրեց Ասադին, որ ռազմագերիների ցուցակի տրամադրումն դիմաց Իսրայելը պատրաստ է թուլատրել գյուղացիների վերադարձը իր հսկողության տակ գտնվող սիրիական տարածքները: Այդ Մույն առաջարկն անձամբ Ասադին փոխանցելու նպատակով Բեյրութից Դամասկոս մեկնեց ԱՄՆ-ի դեսպանը: Դեկտեմբերի 18-ին Քիսինջերը ստացավ Ասադի վերջնական պատասխանը. «Սիրիան չի մասնակցի ժնևում կայանալից բանակցությունների ներկա փուլին, սակայն չի բացառվում ավելի ուշ մասնակցության հնարավորությունը»²⁸:

1973թ. դեկտեմբերի 21-ին ժնևում իր աշխատանքները սկսեց Մերձավոր Արևելքին նվիրված խաղաղության համաժողովը, որի առաջին փուլին մասնակցեցին ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղար Վալդիայան, ԽՍՀՄ-ի արտգործնախարար Գրոմիկոն, ԱՄՆ-ի պետքարտուղար Քիսինջերը, Եգիպտոսի, Հորդանանի և Իսրայելի արտգործնախարարները: Սիրիայի ներկայացուցիչ բացակայության պայտնակցության պատճառաբանությունը այն էր, որ տվյալ պայմաններում համաժողովը չի կարող նպաստել արաբական հիմնախնդրի կարգավորմանը:

Չնայած այն հանգամանքին, որ Ասադն ու Մադատը նախօրոք համաձայնվել էին համադրել իրենց դիրքորոշումներն ու ձեռնարկելիք քայլերը, այնուամենայնիվ Եգիպտոսի արտգործնախարար Ֆահմին մի կողմից հրապարակայնորեն պահանջում էր իսրայելյան զորքերի դուրս բերումը 1967թ. գրավված արաբական բոլոր տարածքներից, իսկ մյուս կողմից ԱՄՆ-ի ակտիվ միջնորդությամբ աշխատում էր արագացնել առանձին Եգիպտա-իսրայելյան զորքերի տարանջատման համաձայնագրի ստորագրումը²⁹: Ինչպես նշում էր «Ալ-Միթրալ» օրաթերթը. «Եգիպտոսի կառավարությունը, ջերմեռանդորեն ձգտում է բարելավել իր հարաբերությունները ԱՄՆ-ի հետ, որի հետևանքով մենք կարող ենք կորցնել այն ինչ ձեռք ենք բերել»³⁰: Վերջնականապես, Վաշինգտոնի հովանավորությամբ 1974թ. հունվարի 18-ին Եգիպտոսի և Իսրայելի միջև ստորագրվեց զորքերի «տարանջատման» վերաբերյալ համաձայնագիրը,

րստ որի իսրայելյան զորքերը դուրս բերվեցին Սուեզի ջրանցքի արևմտյան ափից և ետ քաշվեցին մոտ 20 կմ.¹⁴¹։

Այսպիսով, ժնկի խաղաղության համաժողովում առաջադրված իսրայելյան զորքերի «լիակատար դուրսբերման» սկզբունքը փոխարինվեց «զորքերի տարանջատումով», հանգեցնելով մերձավորարևելյան ճգնաժամի ոչ թե լիակատար, այլ մասնակի կարգավորմանը¹⁴²։

«Քայլ առ քայլ» քաղաքականության շրջանակներում Քիսինջերոն հաջողվեց եզիպտա-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրումով թուլացնել արաբական միասնական ճակատը, որոշակիորեն բարձրացնել Միացյալ Նահանգների վարկն արաբական աշխարհում և ամենակարևորը՝ ճանապարհ հարթել ավելի ուշ սիրիա-իսրայելյան համաձայնագրի կնքման համար։

Եթե եզիպտա-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրումը համեմատաբար հեշտությամբ տրվեց Քիսինջերին, ապա սիրիա-իսրայելյանը մեծ ջանք ու հետևողական աշխատանք պահանջեց նրանից¹⁴³։ Սիրիա-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրման նկատմամբ ԱՄՆ-ի ցուցաբերած շահագրգռվածությունը թերևս կարելի է բացատրել նրանով, որ այդ համաձայնագիրն առաջին հերթին պետք է ապահովեր եզիպտա-իսրայելյան համաձայնագրի իրականացումը, ինչպես նաև եզիպտա-ամերիկյան հարաբերությունների հետագա զարգացումը։ Հակառակ դեպքում՝ համաձայնագրի ստորագրման խափանումը Սիրիայի կողմից էլ ավելի կթուլացներ Մադատի դիրքերն արաբական աշխարհում ու բարենպաստ պայմաններ կտեսնե՞ր «ժայռահեղակալ» արաբական երկրների տարածաշրջանում իրենց ազդեցությունը տարածելու համար։ Դեպքերի նման զարգացումը չէր բացառի նաև պատերազմական գործողությունների վերսկսումը սիրիական ճակատում, որի հետևանքով եզիպտոսը նույնպես կարող էր ներքաշվել։ Բացի պատերազմի սանձազերծման վտանգից ստեղծված իրավիճակն էլ ավելի ցանկալի կդարձներ Մերձավոր Արևելքում ԽՄԶՄ-ի ակտիվ ներկայությունն ու միջամտությունը։ Եվ, վերջապես, առանց սիրիա-իսրայելյան համաձայնագրի կպահպանվեր նավթային էմբարգոյի կրկնվելու հնարավորությունը։

Սիրիա-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրման հարցում ԱՄՆ-ի դիրքորոշումը լուսաբանելու համար մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում իսրայելյան լրագրող Մատի Գնոլանի կողմից Իսրայելում Քիսինջերի վարած գաղտնի գրույցների գրառումների հրա-

պարակումը։ Նրանցից մեկի համաձայն, 1973թ. դեկտեմբերին Իսրայելում գտնվելու ընթացքում Քիսինջերը հայտարարել էր, որ «Սիրիայի հետ տարանջատման համաձայնագրի ստորագրման վերաբերյալ ընթացող բանակցությունների իրական նպատակը կայանում է նրանում, որ այն հնարավորություն է ընձեռում խուսափել սահմանների և վերջնական կարգավորման վերաբերյալ բանակցություններ վարելուց»։ Ըստ պետքարտուղարի, բանակցությունների հաջող ավարտը կհանգեցնե՞ր մեկ այլ նվաճմանը՝ նավթային էմբարգոյի վերացմանը։ Միևնույն ժամանակ այն վերջ կդնե՞ր Իսրայելի մեկուսացմանը և կթուլացնե՞ր ճնշումը նրա վրա ճապոնիայի և Արևմտյան Եվրոպայի երկրների կողմից»¹⁴⁴։ Ակնհայտ է, որ նավթային էմբարգոյի վերացումից բացի Քիսինջերը ձգտում էր Գոլանների խնդրի այնպիսի կարգավորման, որի արդյունքում իսրայելյան զորքերի դուրսբերումը կիրականացվե՞ր միայն 1973թ. պատերազմի ընթացքում զրավված հողերից։ Ինչևիցե, Քիսինջերի մերձավորարևելյան քաղաքականության օրակարգում դրված էր երկու հրատապ խնդիր՝ սիրիա-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրումն ու նավթային էմբարգոյի վերացումը։

Սիրիա-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրման հարցում ոչ պակաս շահագրգռվածություն էր ցուցաբերում նաև Մոսկվան։ Սիրիայի այդ մշտական պատերազմական պիճակը և Իսրայելին հակազդող ճակատային միակ արաբական երկիր լինելու հանգամանքը շարունակ գլխացավանք էր պատճառում նրա «հովանավորին», որը պատերազմական գործողությունների վերսկսման դեպքում այս ազգած պարտադրված էլիցներ ուղղակիորեն միջամտելու, դրանից բխող բոլոր անկանխատեսելի հետևանքներով։ Այդ տեսակետներից սիրիա-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրումը ձեռնարկ էր նաև ԽՄԶՄ-ին։ Ե.Պրիմակովի համաձայն, սիրիա-իսրայելյան ստորագրվելից համաձայնագրի որոշ հիմնադրույթներ փոփոխվեցին Սիրիայի օգտին և ընդունելի դարձան վերջինիս համար հիմնականում Խորիրդային Միության ակտիվ միջնորդության շնորհիվ¹⁴⁵։ Եվ ինչպես գրում էր «Ալ-Մաքար» օրաթերթը. «Եզիպտոսի կողմից զորքերի տարանջատման համաձայնագրի ստորագրումը բարդ ու դժվարին կացության մեջ դրեց Սիրիային։ Սակայն նրա կողքին էին կանգնած արաբական առաջադիմական ուժերը՝ Ալժիրն ու Իրաքը, ինչպես նաև Խորիրդային Միությունը, սոցիալիստական և աշխարհի բոլոր խաղաղասեր երկրները»¹⁴⁶։

Կարծես թե, Ասաղն էլ իր հերթին համաձայնագիրը կնքելու և այդ ուղղությամբ զիջումներ կատարելու պատրաստակամություն էր ցուցաբերում: Այսպես, եթե 1973թ. դեկտեմբերին նա պահանջում էր իսրայելյան ուժերի լիակատար դուրսբերումը Գոլաններից, ապա մեկ ամիս հետո՝ 1974թ. հունվարի 20-ին, Քիսինջերի հետ երկրորդ հանդիպման ընթացքում Ասաղը պահանջեց միայն Գոլանների կեսի, Կունեյտրայի և 1973թ. գրավված հողերի ազատագրումը¹⁴²: Այստեղ պետք է նշել, որ Քիսինջերի հետ բանակցությունների ընթացքում Ասաղը, որպես խաղաքարտ, հաջողությամբ օգտագործեց իսրայելյան ռազմագերիներին խնդիրը: Ասաղի քաղաքական հաղթանակը կարելի է համարել փետրվարի 3-ին Սաուդյան Արաբիայի թագավոր Ֆեյսալի կողմից արված հայտարարությունը այն մասին, որ նավթային էմիրատները կշարունակվի այնքան ժամանակ մինչև որ չստորագրվի սիրիա-իսրայելյան զորքերի տարանջատման վերաբերյալ համաձայնագիրը:

Ի պատասխան, պետքարտուղարությունը հանդես եկավ հետևյալ հայտարարությամբ. «Քանի դեռ նավթային էմիրատն էլ վերադառնում է, ԱՄՆ-ն ի վիճակի չի լինի շարունակել դիվանդակադատական ջանքերը»¹⁴³: Այսուհանդերձ, փետրվարի 5-ին ԱՄՆ-ն հինգ կետանոց առաջարկ ներկայացրեց Ասաղին, որի համաձայն, Սիրիայի կողմից իսրայելյան ռազմագերիների ցուցակը Դամասկոսում ամերիկյան ներկայացուցչությանը փոխանցելու դեպքում, Իսրայելը կներկայացնի համաձայնագրի նախագիծը: Միջազգային Կարմիր հաչի ներկայացուցիչների կողմից Սիրիայում գտնվող ռազմագերիների այցելությունից հետո Քիսինջերն առաջարկում էր բանակցություններ վարելու նպատակով Վաշինգտոն հրավիրել սիրիական և իսրայելյան պատվիրակությունները: Ըստ պետքարտուղարի, դրան կհետևեին բանակցությունները ժնևում, արդեն իսկ գործող եգիպտա-իսրայելյան ռազմական աշխատանքային խմբի շրջանակներում: Փետրվարի 9-ին Ասաղն իր հավանությունը տվեց ամերիկյան առաջարկին¹⁴⁴:

Մեկ շաբաթ անց Ալժիրում կայացավ արաբական չորս պետությունների՝ Եգիպտոսի, Սաուդյան Արաբիայի, Ալժիրի և Սիրիայի ղեկավարների հանդիպումը, որի ընթացքում քննարկվեցին նավթային էմիրատների շարունակման, ԱՄՆ-ի նկատմամբ՝ արաբական երկրների դիրքորոշմանն ու սիրիական ճակատում զորքերի տարանջատմանը վերաբերող հարցեր: Վեհժողովում արաբական եր-

կրների միջև ի հայտ եկան տարածայնություններ նավթային էմիրատների շարունակման խնդրի շուրջ: Հակառակ Սիրիային և Ալժիրին, Եգիպտոսն ու Սաուդյան Արաբիան հանդես եկան էմիրատի վերացման օգտին: Քննարկումների արդյունքում, կողմերը հանգեցին փոխզիջումային տարբերակի՝ Ասաղը համաձայնվեց հանձնել ռազմագերիների ցուցակը, իսկ Մադատը ժամանակավորապես հրամարվեց էմիրատի վերացման պահանջին:

Նավթային էմիրատն շարունակելու վերաբերյալ արաբական երկրների որոշումը զայրույթ առաջացրեց ԱՄՆ-ի ղեկավար շրջանակներում: Փաստորեն Վաշինգտոնի համար կենսական նշանակություն ունեցող հարցի լուծումը նորից հետաձգվում էր անորոշ ժամանակով: Այնուամենայնիվ, գիտակցելով այն հանգամանքը, որ քաղաքականությունը չի կարելի պայմանավորել միայն նավթային գործոնով, Քիսինջերը ստիպված եղավ շարունակելու սիրիա-իսրայելյան համաձայնագրի կնքմանն ուղղված իր դիվանդակադատական առաքելությունը:

Չպատկերացնելով, թե ինչքան հեռու է գնացել Սադատի «խաղը» ամերիկացիների հետ, Ասաղն անհաջող փորձեր կատարեց Կահիրե-Դամասկոս ռազմաքաղաքական դաշինքի ստեղծման ուղղությամբ¹⁴⁵: Նա շարունակաբար շեշտում էր արաբական գործողությունների միասնականության կարևորությունը, մասնավորապես Եգիպտոսի և Սիրիայի միջև. «ընդհանուր թշնամու դեմ պայքարի հարցում»¹⁴⁶:

Որոշ քաղաքագետներ Իսրայելի հետ համաձայնագիր ստորագրելու Ասաղի համաձայնությունը բացատրում են որպես զուտ Միացյալ Նահանգների հետ հարաբերությունների բարելավմանն ուղղված քայլ: Մասամբ համաձայնվելով վերոհիշյալ տեսակետի հետ այն իմաստով, որ, բարելավվելով Վաշինգտոնի հետ հարաբերությունները, Դամասկոսը փորձում էր «շահել գերտերություններից մեկի բարեկամությունը նրան չեզոք ուժի վերածելու, նվազեցնելու այդ ուժի կողմից Սիրիայի անմիջական թշնամու ցուցաբերվող օժանդակությունը»¹⁴⁷: Միևնույն ժամանակ անհրաժեշտ ենք համարում ավելացնել, որ Իսրայելի հետ համաձայնագրի ստորագրումով Ասաղը թերևս ձգտում էր կամխել առանձին եգիպտա-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրումը, ինչպես նաև խոչընդոտել ԱՄՆ-ի և Եգիպտոսի համատեղ տարածաշրջանային քաղաքականության մշակմանն ու իրականացմանը:

Պետք է նշել, որ Սիրիայի ղեկավար շրջանակներում գոյություն ունեին լուրջ տարածայնություններ ամերիկյան «քայլ առ քայլ» քաղաքականության վերաբերյալ: «Օայրահեղական» թևը՝ արտգործնախարար հաղդամի գլխավորությամբ, մերժում էր մասնակի համաձայնագրերի կնքման գաղափարը: Նման դիրքորոշումը բացատրվում էր նրանով, որ ներկայումս ուժերի ինչպես տնտեսական, այնպես էլ ռազմական հավասարակշռությունը շեղվել է դեպի արաբների կողմը, ուստի ստեղծված իրավիճակում լիակատար կարգավորումը Իսրայելի հետ հնարավոր է իրականացնել Սիրիային հարմար պայմանների վրա: հաղդամը մտահոգված էր, որ ամերիկյան հովանավորությամբ հաստատված խաղաղությունը կարող է «վերջ դնել» արաբական հեղափոխությանը: Նա կտրականապես մերժում էր նաև Իսրայելի հետ ուղղակի բանակցությունների անցկաման գաղափարը¹⁹⁹:

Սիրիական ղեկավարության երկրորդ խումբը՝ վարչապետ Այուբիի գլխավորությամբ, կողմնակից էր տարանջատման համաձայնագրի կնքմանը: Այուբիի կարծիքով, քանի որ պատերազմի արդյունքները գոհացուցիչ են Սիրիայի համար, ուստի անհրաժեշտ է ամրոջջապես օգտագործել քայլ առ քայլ քաղաքականության հնարավորությունները՝ հաջողությունը գործնականորեն ամրապնդելու նպատակով:

Ասադին հաջողվեց գտնել միջին ճանապարհը՝ «մաքրբային դիվանդակությունը»՝ հնարավորություն էր տալիս խուսափել Իսրայելի հետ ուղղակի բանակցություններ վարելուց, իսկ տարանջատման համաձայնագրի ստորագրումը, առանց հրաժարվելու լիակատար կարգավորումից, ստիպել Իսրայելին առավելագույն զիջումների գնալ Գոլանների հարցում:

Իսկ ինչ վերաբերում է Միացյալ Նահանգներին, ապա Նիքսոնը երկրի ներսում «Վոթերգեյթ»-ի ճգնաժամի հետևանքները մեղմացնելու նպատակով տենդայնորեն ուղիներ էր փնտրում արտաքին քաղաքական ասպարեզում արագ և շոշափելի հաջողության հասնելու համար: Այդ նպատակով ԱՄՆ-ի նախագահը ճնշում էր գործադրում Քիսինջերի վրա, պահանջելով շուտափույթ վերացնել արաբական երկրների կողմից գործադրված նավթային էմբարգոն ու արագացնել սիրիա-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրումը:

Առաջին հարցը լուծվեց մարտի 18-ին Տրիպոլիում կայացած հանդիպումից հետո, երբ նավթային արաբական երկրների մեծա-

մասնությունը հայտարարեց էմբարգոյի վերացման մասին որոշումը, որն, ի դեպ, բացասաբար ընդունվեց Դամասկոսի կողմից:

Իսկ երկրորդ սիրիա-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրման հարցում Մոսկվայի աջակցությունն ապահովվելու նպատակով, Քիսինջերը «տհամ և դժվարին» հանդիպում ունեցավ Լ.Բրեժնևի հետ, որի ընթացքում խորհրդային ղեկավարը մեղադրեց ամերիկացիներին այն բանում, որ նրանք փորձում են հեռու պահել Մոսկվային բանակցային գործընթացից: Դանդիպման արդյունքում որոշվեց, որ մոտ ժամանակներս Իսրայելի և այնուհետև Սիրիայի ներկայացուցիչները հաջորդաբար կենկեն Կաշինգտոն համաձայնագրի ստորագրման հնարավորությունները քննարկելու նպատակով: Դրան պետք է հաջորդի Քիսինջերի այցելությանը Մերձավոր Արևելք, որից հետո կողմերը կհանդիպեն ժնևում և ԽՍՀՄ-ի ներկայությամբ կստորագրեն համաձայնագիրը:

Պայմանավորվածության համաձայն, մարտի 29-ին Իսրայելի պաշտպանության նախարար Մոշե Դալանի Կաշինգտոն կատարած այցին հաջորդեց Սիրիայի՝ բրիգադային գեներալ Զիքմեթ Շիհաբիի այցելությունը: Ջորջերի տարանջատման գծին վերաբերող կողմերի դիրքորոշումները զգալիորեն տարբերվում էին: Եթե Դալանն առաջարկում էր, որպեսզի զորքերի միջև տարանջատման գիծն անցնի հոկտեմբերի 6-ի գծից դեպի արևելք, նախատեսելով իսրայելյան զորքերի ներկայությունը էլ-Կունեյտրայում, ապա Շիհաբիի ներկայացրած քարտեզի համաձայն, տարանջատման գիծն անցնում էր Կունեյտրայից արևմուտք՝ դեպի հոկտեմբերի 6-ի գիծը և նախատեսվում էր իսրայելյան ուժերի դուրս բերումը էլ-Կունեյտրայից:

Սիրիա-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրումըն արագացնելու նպատակով Քիսինջերը փորձում էր ապահովել արաբական «բարեկամ» երկրների օժանդակությունը: Իսկ Իսրայելի հետ հարաբերություններում Քիսինջերն օգտագործում էր մտրակի և քաղցրահացի քաղաքականությունը: Անգամ պահեր եղան, երբ ի պատասխան Սիրիայի հետ համաձայնագրի ստորագրելու Իսրայելի մերժողական կեցվածքին, Քիսինջերը դիմեց ուղղակի սպառնալիքի, նշելով, որ իսրայելյան ղեկավարության դիրքորոշումը կարող է վտանգել ԱՄՆ-ի կողմից վերջինիս ցուցաբերվող օժանդակությունը: ՄԱԿ-ում Զուսիսային Լիբանանի վրա իսրայելյան հարձակման դատապարտումն ամերիկյան ներկայացուցիչի կողմից, ճնշման միջոց հանդիսանալով հանդերձ, նվազեցրեց Թել-Ավիվի զիջումներ

կատարելու հնարավորությունը: Այնուամենայնիվ, մայիսի 2-ին խորայնյան բարձրաստիճան ղեկավարության հետ հանդիպման ընթացքում Քիսինջերին չհաջողվեց փոխել նրանց դիրքորոշումը:

Նույն օրը Քիսինջերը հանդիպում ունեցավ նաև Ասադի հետ, որին հայտնեց Իսրայելում վարչապետ Մեյիրի դիրքերի քուլացման մասին, ինչը բացասաբար է ազդում երկրի արտաքին քաղաքականության վրա: Հանդիպման ընթացքում Քիսինջերը քննարկեց նաև ԱՄՆ-ի կողմից Սիրիային օգնություն ցուցաբերելու հարցը: Ասադը իր հերթին վերահաստատեց տարանջատման գծի վերաբերյալ սիրիական հայտնի դիրքորոշումը, համաձայնվելով ՄԱԿ-ի բուֆետային գոտուց արևելք և արևմուտք տեղակայվելիք ռազմական ուժերի սահմանափակումների հետ¹⁶⁶:

Մայիսի 6-ին Իսրայելը նույնպես ստիպված եղավ զիջումներ կատարել՝ համաձայնվեց էլ-Կունեյտրայի մի մասը վերադարձնել Սիրիային, սակայն իր հսկողության տակ թողնելով քաղաքի արևմտյան մասը: Դա նույնպես անընդունելի էր սիրիացիների համար: Ընդհանուր առմամբ, մայիս ամսվա ընթացքում վեց անգամ հանդիպելով Ասադին, Քիսինջերը կարողացավ վերջնականապես համաձայնեցնել էլ-Կունեյտրայի, մոտակա բարձունքների, ՄԱԿ-ի տարանջատման գոտում տեղեկայվելիք ուժերի քանակության, գիւնամբերքի տեսակների արգելման վերաբերյալ բոլոր հարցերը:

Մայիսի 29-ին Ասադին ուղղված նամակում Նիքսոնը հավաստիացրեց, որ «Իսրայելը կպահպանի զինադադարը և էլ-Կունեյտրայի արևելյան մասում չի տեղադրի այնպիսի զենք, որը կարող է վնաս հասցնել էլ-Կունեյտրային»¹⁶⁷:

Հետաքրքրական է, որ Մոսկվան պաշտոնապես չեզոք դիրքորոշում էր որդեգրել ընթացող բանակցությունների նկատմամբ: Սակայն պետք է նշել, որ տարբեր առիթներով Գրոմիկոն խորհուրդ էր արդյալ Ասադին «չհամաձայնվել կիսամիջոցների հետ»¹⁶⁸:

Վերջապես, 1974թ. մայիսի 31-ին, ժնկի Ազգերի Պալատում խորայնյան և սիրիական զեներալներ Շաֆիրի և Տայարիյի կողմից ստորագվեց զորքերի տարանջատման վերաբերյալ համաձայնագիրը: Այն պարունակում էր քաղաքական փաստաթուղթ, Քարտեզ, Արձանագրություն ՄԱԿ-ի ուժերի կարգավիճակի վերաբերյալ և մի քանի գաղտնի նամակներ ԱՄՆ-ի և երկու կողմերի միջև, ուժերի մակարդակների մասին մանրամասնություններով¹⁶⁹: Համաձայնագրով նախատեսվում էր իսրայելյան զորքերի դուրսբերումը

1973թ. ընթացքում զրավված սիրիական տարածքներից, ինչպես նաև 1967թ. զրավված տարածքների մի մասից, այդ թվում Ալ-Կունեյտրայից: Երկու կողմերի միջև հաստատվեց բուֆետային գոտի, որ տեղակայվեցին ՄԱԿ-ի խաղաղապահ ուժերը¹⁶⁶: Համաձայնագրով նախատեսվում էր նաև բուֆետային գոտուց 10 կմ. դեպի արևելք և արևմուտք ոչ ավելի քան 6 հազ. զինվոր ունեցող միայն երկու բրիգադաների, 75 տանկի և 36 միավոր կարճ տրամաչափ ունեցող (122 մմ.) հրետանիների տեղակայումը: Ի դեպ բուֆետային գոտում սիրիացիներին տրվում էր քաղաքացիական իշխանության իրավունք: Բուֆետային գոտուց 20 կմ. հեռավորության վրա բույլատրվեց տեղակայել միայն 450 տանկ և միջին տրամաչափ ունեցող հրետանի: Ըստ համաձայնագրի, կողմերը կարող էին հակաօդային հրթիռային համակարգ տեղադրել տարանջատման գոտուց միայն 25կմ. հեռավորության վրա:

Համաձայնագրի ստորագրման հաջորդեց վիճակի փոխանակումը, ինչպես նաև Ասադի խոստումը Իսրայելին պաղեստինցիների գործունեությունը սահմանափակելու վերաբերյալ:

Անկասկած համաձայնագրի կնքումը կարելի է որակել որպես լուրջ առաջնադասում սիրիա-իսրայելյան հարաբերություններում: Սակայն ղեռնև անպատասխան էր մնում այն հարցը, թե արդյոք համաձայնագիրը քայլ էր դեպի համընդհանուր խաղաղ կարգավորում, թե ժամանակ շահելու միջոց նոր պատերազմական գործողություններից առաջ:

Այդ օրերին ամերիկյան լրատվական միջոցները կարծես մրցակցում էին միմյանց հետ Քիսինջերի հասցեին զովասանքի խոսքերի մեջ: Ամենաազդեցիկ և հայտնի թերթերն ու ամսագրերի համաձայն, նա համարվում էր ԱՄՆ-ի պատմության մեջ «ամենատաղանդավոր և վաստակաշատ դիվանագետը»¹⁷⁰: Ամերիկյան քաղաքական իրականության մեջ Քիսինջերի ունեցած դերի ու ազդեցության մասին քննարկումները շարունակվում են մինչև օրս: Վարպետորեն բանակցելու, դիվանագիտությունը և ուժը գործնականում հմտորեն հավասարակշռելու, ներարաբական հակասությունները տեղին օգտագործելու և այլ անձնական ունակությունների հետ մեկտեղ, անհրաժեշտ ենք համարում նշել մերձավորարևելյան քաղաքականության մեջ Քիսինջերի կողմից թույլ տված հետևյալ երեք բացթողումները

1. Մերձավոր Արևելքում կատարվող բոլոր իրադարձությունները

դիտարկելով հորհրդային Միության հետ զլորալ դիմակայության տեսանկյունից, Քիսինջերն ի վիճակի չգտնվեց վերջինիս հետ արդյունավետ շփման եզրեր հաստատելու: Ծայրահեղական կեցվածք որդեգրելով խՍՀՄ-ի նկատմամբ, նա կամ թերագնահատեց, կամ էլ գերագնահատեց Մոսկվայի դերը տարածաշրջանային գործընթացներում:

2. Անձնապես թերահավատ լինելով արաբների և հրեաների միջև իրական խաղաղության հաստատման հարցում, Քիսինջերը, պահպանելով Խորայելի դեկլարությունն հետ իր հատուկ հարաբերությունները, փորձում էր ոչ թե համընհանուր կարգավորման, այլ կայուն հավասարակշռության (status quo) պահովմանը տարածաշրջանում: Պետքարտուղարը չկարողացավ հասկանալ այն պարզ հանգամանքը, որ Խորայելի զինուժը դեռ բավական չէ հավասարակշռությունն ապահովելու համար¹⁶²: Քիսինջերի յղ աճնեռատես քաղաքականությունը, ինչպես հայտնի է, ոչ միայն չապահովեց տարածաշրջանային status quo-ն, այլև որոշակի խոչընդոտ հանդիսացավ տարածաշրջանում ամերիկյան շահերի հետապնդման համար (1973թ. պատերազմը և նավթային էմբարգոն): Քիսինջերն այդպես էլ չկարողացավ ձեռք բերել արաբական աշխարհի մեծամասնության վստահությունը, ինչպես նաև ի վիճակի չէրավ արդյունավետ վերահսկել այնտեղ կատարվող դեպքերն ու զարգացումները:

3. Միակողմանիորեն շրջվելով Եգիպտոսի կողմը, Քիսինջերը թերագնահատեց Սիրիայի, ինչպես նաև պաղեստինյան գործոնի կարևորությունը տարածաշրջանում խաղաղության հաստատման համար: Եվ ինչպես կոնսենսը հետագայում, հատկապես Լիբանանի ճգնաժամի ընթացքում, նրա այդ դիրքորոշումը էլ ավելի կզժվարացնի ամերիկյան մերձավորարևելյան քաղաքականության իրականացումը:

Քաղաքական դիրքերը երկրի ներսում ամրապնդելու և որոշ չափով «Քիսինջերի փառքը կիսելու» նպատակով ԱՄՆ-ի նախագահ Ռ.Նիքսոնը հունիսի 15-16-ը պաշտոնական այցով մեկնեց Եգիպտոս, Սիրիա, Իսրայել և Գորդանան: Դա ԱՄՆ նախագահի առաջին այցելությունն էր տարածաշրջանի արաբական երկրներ:

Նիքսոնի այցելությունը Սիրիա մեծապես նպաստեց սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների բարելավմանն ու հիմք դրեց հաջորդ հինգ տարիների ընթացքում նրանց հետագա զարգացման համար:

Սիրիա այցելության ընթացքում Նիքսոնն արժանազակ ջերմ ընդունելության: Ինչպես և Քիսինջերը, Նիքսոնը չափազանց տավալորվեց Ասադի անձից, որն անգամ «հանճարի գծեր» ունեցող մարդ նկատվեց ԱՄՆ-ի նախագահի կողմից: Զանդիպան ընթացքում Նիքսոնը հայտնեց Ասադին, որ ԱՄՆ-ն «կողմնակից է Գոլանի բարձունքներում 1967թ. գոյություն ունեցող սահմանների վերականգմանը համընդհանուր խաղաղության շրջանակներում»¹⁶³: Ի պատասխան Ասադի այն խոսքերին, որ Իսրայելը երբեք ինքնակամ չի հանձնի Գոլանի բարձունքները, Նիքսոնը նկատեց, որ «միջանկյալ դիվանագիտության նպատակն է ստիպել իսրայելցիներին ետ քաշվել բարձունքներից քայլ առ քայլ, մինչև նրանք վերականգնապես վստահվեն»¹⁶⁴: Դանդիպան ընթացքում Նիքսոնը նաև ֆինանսական օժանդակություն առաջարկեց Գամակոսին: Պետք է նշել, որ դեռևս 1974թ. ապրիլի 24-ին ամերիկյան կոնգրեսին ուղղված 1975թ. հայտագրի մեջ մերձավորարևելյան երկրներին հատկացվող օգնության շրջանակներում, դիվանագիտական հարաբերությունների վերականգնման դեպքում Սիրիային 100 մլն. ամ. դոլարի օգնություն էր նախատեսվում:

Նիքսոնի Սիրիա կատարած այցելության ամենակորևոր արդյունքը եղավ այն, որ հունիսի 16-ին վերականգնվեցին երկու երկրների միջև դիվանագիտական հարաբերությունները: Վերադառնալով Վաշինգտոն, Նիքսոնը ձեռնամուխ եղավ Սիրիային տնտեսական օգնության ծրագրի մշակման աշխատանքներին, որն իր մեջ ընդգրկեց ջրի մատակարարման, ոռոգման, գյուղական ճանապարհաշինության, էներգետիկայի, գյուղատնտեսության և առողջապահության բնագավառները: Այդ ծրագրի շրջանակներում 1975թ. ընթացքում Սիրիան ԱՄՆ-ից ստացավ երկու «զարգացման վարկեր» 58մլն. ամ. դոլար ընդհանուր չափով¹⁶⁵:

ԱՄՆ-ի կոնգրեսի հետազոտական ծառայության տվյալների համաձայն, 1950թ. սկսած մինչև 1981թ. ամերիկյան վերջին ծրագրի իրականացման ավարտը, Միացյալ Նահանգները 627.5 մլն. ամ. դոլարի ընդհանուր գումարի օժանդակություն են ցուցաբերել Սիրիային, որից 34.0 մլն. զարգացման, 438մլն. - տնտեսական, 155,4մլն. - սննդի և 61 հազարի ամ.դոլարի ռազմական ուսուցման ծրագրերի իրականացման համար: Վերոհիշյալ օգնությունը հիմնականում իրականացվել է 1974-79 թթ. ընկած ժամանակահատվածում¹⁶⁶:

Երթսոնի հետ հանդիպումից հետո Ասաղը որոշակիորեն խանդավառվեց ամերիկյան նախագահի խոստումներից, որոնք մեկնաբանեց որպես «ամերիկյան լուրջ մտադրություններ» համապարփակ կարգավորման հասնելու և զրաված արաբական տարածքներից իսրայելյան զորքերի անըողջակալ ղուրս բերումն ապահովելու ուղղությամբ: Այսպես «Ալ-Սիրամ»-ին տված հարցազրույցի ժամանակ Ասաղն ասաց, որ «Միացյալ Նահանգների դիրքորոշման փոփոխությունը հանընկնում է ամերիկյան ժողովրդի շահերի հետ, հակասելով համաշխարհային Միոնիզմի շահերին»¹⁶⁶: Իսկ ավելի ուշ Ասաղը հայտարարեց. «Արաբների ոչ մեկը ներկայումս չի խոսում Իսրայելի հետ: Մենք խոսում ենք Միացյալ Նահանգների հետ»¹⁶⁷: Արդյունքում, 1974-75թթ. ընթացքում աշխուժացան երկկողմ միջպետական շփումները երկու երկրների բարձրաստիճան պաշտոնյաների միջև: Այսպես, Սիրիայի արտգործնախարար Աբդ ալ-Ջալիմ Նադդամը 1974թ. օգոստոսին և 1975թ. հունիսին այցելեց Վաշինգտոն, ուր հանդիպումներ ունեցավ ԱՄՆ-ի նախագահի հետ:

Ասկայն Ասադի հույսերը Վաշինգտոնի «լուրջ մտադրությունների» վերաբերյալ չիրականացան: Չիրականացան այն պարզ պատճառով, որ ամերիկյան քաղաքականությունը Մերձավոր Արևելքում մշակվում և իրականացվում էր Քիսինջերի կողմից, որն իր հիմնական ուշադրությունը կենտրոնացնելով եգիպտահ-իսրայելյան և հորդանանահ-իսրայելյան համաձայնագրերի կնքման վրա, ամուշադրության էր մատնել սիրիական ճակատը: Մասամբ դա կարելի է բացատրել նրանով, որ ԱՄՆ պետքարտուղարը քաջ գիտակցելով Գոլանների վերաբերյալ երկրորդ համաձայնագրի ստորագրման անհավանականությունը, ձգտում էր առավելագույն կերպով օգտագործել Եգիպտոսի «բացվածության» հանգամանքը: Պ.Միլի համաձայն, այդ Քիսինջերն էր, որ «ի չից դարձրեց համընդհանուր կարգավորման վերաբերյալ Լիքսոնի մտադրությունները»¹⁶⁸: Ասաղը չէր կարող տեղյակ լինել, որ 1974թ. մայիսին սիրիահ-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրումից հետո «ամերիկացիները պարտավորվել էին Իսրայելի հետ համաձայնեցնել հետագա ձեռնարկվելիք բոլոր խաղաղ նախաձեռնությունները Սիրիայի հետ»¹⁶⁹:

Այդպիսին էր Մերձավոր Արևելքում ամերիկյան «խաղաղարար» քաղաքականության լուրջությունը: Թեև ամերիկացիները սկսեցին գիտակցել Սիրիայի հետ հարաբերությունների զարգացման կարևորությունը, սակայն միայն այնքանով, որքանով դա չէր հակասում

«Իսրայելի անվտանգությանն ու օրինական շահերին»¹⁷⁰: Կարճ ասած, Միացյալ Նահանգները շահագրգռված էին միմյանիս Իսրայելի համար խաղաղ սահմանների (այդ թվում նաև Սիրիայի հետ) ապահովման մեջ: Այդ իսկ պատճառով, հնարավոր համարելով որոշ «կոսմետիկ» տարածքային փոփոխությունները Գոլաններում, Վաշինգտոնը որևէ կերպ կասկածի տակ չէր առնում Գոլաններում Իսրայելի ներկայության պահպանման անհրաժեշտությունը¹⁷¹:

Վոթերգեյթի ճգնաժամի հետևանքով 1974թ. օգոստոսի 9-ին Լիքսոնը ստիպված եղավ իրաժառանգելու սուլ¹⁷²: Նրան փոխարինած փոխնախագահ Ջերալդ Ֆորդը շտապեց հայտարարել, որ Քիսինջերը կշարունակի վարել պետքարտուղարի պաշտոնը: Լիքսոնի համեմատ Ֆորդն էլ ավելի իսրայելամետ էր: Ինչ վերաբերում է սիրիահ-իսրայելյան կարգավորման նկատմամբ Ֆորդի դիրքորոշմանը, ապա նրա խոսքերով. «Սիրիայի հետ յուրաքանչյուր խաղաղության համաձայնագրի պետք է ապահովի Իսրայելի ներկայությունը Գոլաններում»¹⁷³:

Յուլուստների 26-29-ը Ռաբատում կայացավ արաբական երկրների ղեկավարների վեհաժողովը: Այն միաձայն ՊԱԿ-ը հռչակեց որպես պաղեստինցիների շահերը ներկայացնող միակ օրինական կազմակերպություն: Արաբական աշխարհում գերիշխում էր այն կարծիքը, որ Ֆորդանանի Յուսեյն թագավորը այլևս չի կարող բանակցել Իսրայելի հետ Ֆորդանան գետի Արևմտյան Ափի վերաբերյալ: Չամաժողովի ընթացքում մերժվեց նաև Իսրայելի հետ որևէ մասնակի կարգավորման հնարավորությունը: ՊԱԿ-ի վերաբերյալ Ռաբատի որոշումները և նոյեմբերի 13-ին ՍԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայում ՊԱԿ-ի նախագահ Յասիր Արաֆատի ներկայությունը պատճառակա իրադարձություններ էին, քանի որ պաղեստինցիները պաշտոնապես ճանաչվեցին որպես հավանաբարության կողմ, խափանելով հորդանանահ-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրումը և հավելյալ խոչընդոտ ստեղծեցին Քիսինջերի «քայլ առ քայլ» քաղաքականության իրականացման համար:

Ասաղը հասկանում էր, որ Իսրայելը ձգտում է մեկուսացնել Եգիպտոսը, միայնակ թողնելով Սիրիային իսրայելյան գերազանցող ուժերի դիմաց: Այդ իսկ պատճառով սիրիական ղեկավարությունը, սերտորեն համագործակցելով ԽՍՀՄ-ի հետ, ջանք չխնայեց երկրորդ Եգիպտահ-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրումը խափանելու համար:

1974թ. հոկտեմբերին Քիսինջերը երեք անգամ այցելեց Դամասկոս: Ասադի հետ հաղխումների ընթացքում նա փորձեց պարզել Սիրիայի դիրքորոշումը «Մերձավոր Արևելքում խաղաղության հաստատման հարցի նկատմամբ»¹⁷²: Ասադը տեղեկացրեց Քիսինջերին, որ երկրորդ եգիպտա-իսրայելյան համաձայնագրի կնքման դեպքում Սիրիան ստիպված կլինի ուժի դիմել, որպեսզի պարտադրի Իսրայելին կատարել տարածքային զիջումներ: Հանդիպումների ընթացքում Ասադը հայտնեց նաև, որ ՄԱԿ-ի Տարանջատման դիտորդների ուժի մասնակի ներկայությունը կախված կլինի Գոլաններից Իսրայելի հետագա դուրսբերման կամ էլ ժնկում համաժողովի աշխատանքների վերսկսման հետ¹⁷³:

Եգիպտոսի մեկուսացումն արաբական աշխարհում էլ ավելի խորացնելու, վերջինիս խուսափարելու և Իսրայելի հետ համաձայնության գալու հնարավորությունը սահմանափակելու նպատակով, Սիրիան աշխատանք էր տանում ՊԱԿ-ը և Հորդանանն իրար հետ հաշտեցնելու և երկու հակամարտ կողմերն իր ղեկավարության տակ միավորելու ուղղությամբ: Անկասկած, սիրիա-հորդանանապաղեստինյան եռակողմ ջանքերը խորհրդային Միության հովանավորությամբ, Իսրայելի ներքին քաղաքական զարգացումները (ղեկավարության մեջ գոյություն ունեցող տարածայնությունները, մոտալուտ ընտրությունները և այլն), ինչպես նաև տարածաշրջանային անբարենպաստ իրադարձությունները (իրաք-իրանյան համաձայնագրի կնքումը 1975 թ. մարտին, Լիբանանյան ճգնաժամը և այլն), միայն որոշ ժամանակով հետաձգեցին եգիպտա-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրումը, որը սակայն վաշիկզտոմի ակտիվ միջնորդական ջանքերի շնորհիվ իրականացնելու դարձավ սեպտեմբերի 4-ին ժնկում:

Եգիպտա-իսրայելյան երկրորդ համաձայնագրի ստորագրումից հետո հայտնվելով էլ ավելի խոցելի վիճակում, Սիրիան, ի հակազդեցություն ամերիկյան քաղաքականությանը, էլ ավելի սերտացրեց խՄՀ-ի հետ համագործակցությունը, փորձելով Իսրայելի դեմ նոր ստեղծվելիք արաբական ճակատը ներգրավել Հորդանանը, ինչպես նաև քայլեր ձեռնարկելով սիրիա-իրանյան հարաբերություններում գոյություն ունեցող «թշնամանքը» մեղմացնելու ուղղությամբ¹⁷⁴:

Պետք է նշել, որ եգիպտա-իսրայելյան համաձայնագրի կնքումից հետո Քիսինջերը «խաղաղության հաստատման» սիլ ջանքերը կենտրոնացրեց նաև սիրիական ճակատում: 1975թ. սեպտեմբերի

29-ին ՄԱԿ-ում արաբական երկրների ներկայացուցիչների հետ հանդիպման ընթացքում ԱՄՆ պետաքարտուղարը նշեց, որ «Միացյալ Նահանգները պատրաստ են աշխատելու սիրիա-իսրայելյան երկրող քայլի ուղղությամբ: Ցանկության դեպքում ԱՄՆ-ն միջոցներ կծեռնարկի լիակատար կարգավորումն իրականացնելու համար»: Քիսինջերն ասաց նաև, որ պետք է մտածել, թե ինչպես է հնարավոր բավարարել պաղեստինցիների օրինական պահանջները¹⁷⁵: Ասկայն Քիսինջերի հայտարարությունները որևէ ազդեցություն չունեցան Սիրիայի վրա, որը շարունակում էր մերժել մասնակի կարգավորման հնարավորությունը¹⁷⁶:

Ասադտի զիջողական կեցվածքը համարելով «արաբական հարցի և զինակիցների դավաճանություն», Ասադը չէր կարող հետևել եգիպտոսի օրինակին, քանի որ իր իսկ խոսքերով. «արաբ-իսրայելյան հակամարտությունից եգիպտոսի դուրս բերումը խալստեց տարածաշրջանում առկա ուժերի հավասարակշռությունը և միայնակ թողեց Սիրիային» Իսրայելի դեմ պայքարի ճակատային գծի վրա»¹⁷⁷: Եվ միանգամայն բնական է, որ մերժելով համաձայնության գալ Իսրայելի հետ, Սիրիան շարունակեց խՄՀ-ի օգնությամբ զարգացնել իր ռազմական կարողությունները, չբացատրելով Իսրայելի հետ միայնակ պատերազմելու հնարավորությունը: Այստեղ կարևոր ենք համարում էիշատակել, որ Մոսկվայի հետ ռազմական համագործակցությունը ընդլայնելով հանդերձ, Ասադը հասկացրեց խորհրդային ղեկավարներին, որ ամերիկյան առաջարկների մերժումը Սիրիայի կողմից չի նշանակում, որ նա միանշանակորեն կողմ է ժնկում խՄՀ-ի հովանավորությանը և վերջինիս պայմաններով մերձավորարևելյան կարգավորմանն ուղղված համաժողովի աշխատանքների վերսկսմանը: Սիրիական ղեկավարը հայցեց Մոսկվայի աջակցությունը Պաղեստինյան հարցի կարգավորման իր տարբերակին, որի համաձայն Գոլաններում ՄԱԿ-ի Տարանջատման Դիտորդների ուժի մանդատի երկարաձգման հարցը ուղղակիորեն կապվում էր ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի կողմից «242» բանաձևի մեջ լրացումներ մտցնելու անհրաժեշտության հետ¹⁷⁸:

Լիբանանյան ճգնաժամը և սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները

Սիրիայի համար Լիբանանը երբեք չի հանդիսացել զուտ որպես հարևան երկիր և միշտ դիտարկվել է որպես «Մեծ Սիրիայի» անբաժան մասը¹⁰⁰։ Այս է թերևս պատճառը, որ երկու երկրների միջև երբևիցե գոյություն չեն ունեցել դիվանագիտական հարաբերություններ։ Առև Լուսաֆի, «Սիրիան և Լիբանանը պատմության ընթացքում մեկ երկիր և մեկ ժողովուրդ են եղել իրար կապող ընդհանուր շահերով։ Սա պետք է լավ ընկալվի բոլորի կողմից։ Գործնականում ընդհանուր շահերն ու միասնակի անվտանգությանն է եղել ամրոցը։ Չափազանց դժվար է բաժանման գիծ քաշել Լիբանանի և Սիրիայի անվտանգության խնդիրների միջև»¹⁰¹։

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ընթացքում քրիստոնացիների օգնությամբ և ԱՄՆ-ի անմեծայնությամբ 1943թ. Լիբանանում քրիստոնյա մարոնիների և սուննի մահմեդականների միջև հաստատված Ազգային Դաշինքը (National Pact) պահպանվեց անփոփոխ մինչև 1960-ական թվականները՝ Լիբանան պաղեստինցիների ներհոսքն (մասնավորապես 1970թ. Գոդդանանի ճգնաժամից հետո) և որպես Լիբանանի համայնքային կառուցվածքի մեկ այլ բաղկացուցիչ մաս ի հայտ գալով։ Կազմելով Լիբանանի բնակչության 15%-ը, պաղեստինցիները սկեսցցին լրջորեն ազդել երկրի քաղաքական կյանքի վրա։ Երանց քանակական աստիճանաբար աճը, զինումն ու հզորացումը խախտեց Լիբանանում համայնքային ուժերի միջև հաստատված հավասարակշռությունն ու առաջացրեց քրիստոնյա մարոնիների դժգոհությունն ու գործնական հակազդեցությունը։ Պետք է նշել, որ 50-60-ականների Լիբանանում տեղի ունեցած սոցիալական փոփոխությունները ակտիվացրեցին նաև Լիբանանի դուրզներին, որոնք Քամալ Ջումհադի ղեկավարությամբ սկեսցցին բողոքել երկրի քաղաքական բաժանվածության անարդարության դեմ, պահանջելով իրենց համայնքի համար էլ ավելի մեծ մասնաբաժին։

Իրավիճակը Լիբանանում զնալով շիկանում էր և արդյունքում, երբ 1975թ. ապրիլի 13-ին Բեյրութի Այն առ-Ռումաննա թաղամասով անցնող պաղեստինցիների ավտոմեքենայի վրա կրակ բացվեց աջքրիստոնեական «Քաթաիր» կուսակցության զինված մարտիկների կողմից, երկրում քաղաքացիական պատերազմ բռնկվեց¹⁰²։ Զարկ է նշել, որ լիբանանյան ճգնաժամի ամբողջ ընթացքում Սի-

րիայի գործողությունները հիմնականում ուղղված էին ապահովելու հետևյալը՝ Լիբանանի միասնականությունն ու անկախությունը, երկու երկրների միջև հատուկ հարաբերությունները և, վերջապես, Սիրիայի ազգային անվտանգության կարիքները։ Պաշտոնական Դամասկոսի կարծիքով, Լիբանանում կատարվող դեպքերը, որոնք սպառնում էին խախտել այնտեղ հաստատված նուրբ սոցիալական, քաղաքական և կրոնական հավասարակշռությունը, «իմպերիալիստական դավադրության արդյունք էին հանդիսանում», որի նպատակն էր շեղել Սիրիայի ուշադրությունը Իսրայելի հետ պայքարից և «մասնատել Լիբանանը»¹⁰³։

Կասկած չի հարուցում այն փաստը, որ Լիբանանի ճգնաժամը առաջին հերթին ապակայունացնող ազդեցություն կարող էր ունենալ Սիրիայի վրա։ Այդ իսկ պատճառով Լիբանանի միասնականության և անկախության պահպանման նպատակով Սիրիան որդեգրեց «լա դալիբ վա լա մադլուբ» (ոչ հաղթող և ոչ պարտվող) կարգավորման տարրերակն։ Այսինքն, Սիրիային ձեռնադրելու չէր ոչ պաղեստինյան ուժերի հաղթանակը, ոչ էլ քրիստոնյա մարոնիների կողմից դեկավարվող Լիբանանի գոյությունը։ Եթե վերջին դեպքում ամեն ինչ հասկանալի է թվում, ապա պաղեստինցիների վերաբերյալ պետք է նշել, որ նրանց հաղթանակը, վտանգելով Լիբանանում բազմադեմ համայնքների խաղաղ գոյակցությանը և ստեղծված կոնֆեսիոնալ համակարգի հավասարակշռությանը, կարող էր բացասական արժեքներ ունենալ Իսրայելում և պատճառ հանդիսանալ սիրիա-իսրայելյան նոր բախման համար, որը տվյալ պահին Սիրիային ցանկալի չէր։ Եվ, վերջապես, ազգայնական, հեղափոխական Լիբանանը, քաղաքական և զաղափարական առումներով ավելի ծախքան բաասական Սիրիան, չէր կարող ընդունվել Դամասկոսի կողմից, որի համար «մրցակից բաասական Իրաքը միանգամայն բավական էր»¹⁰⁴։

Պետք է նշել, որ սիրիացիները զգացական մակարդակի վրա երբեք հակառակ չեն եղել պաղեստինցիներին։ Սակայն վերջիններս հիմնականում դիտարկվում էին Սիրիայի կողմից որպես կարևոր և գործնական միջոց տարածաշրջանում իր սեփական շահերի իրականացման համար։ Ուստի, ըստ Դամասկոսի, պաղեստինցիներին արդյունավետ օգտագործելու համար անհրաժեշտ էր, որպեսզի նրանք կառավարելի լինեն։ Բնականաբար Աբաֆատի անկախ դիրքորոշումը չէր կարող դուր գալ սիրիացիներին։ Ասադի համար Ա-

րաֆատը նման էր «անգոր հրետանու», որը կարող էր միայն պատերազմ հայտարարել, սակայն ի վիճակի չէր այն հարթել: Ասադի և Արաֆատի միջև գոյություն ունեցող տարածայնությունները զնալով վերածվել էին բացահայտ քշմանքի: Ուստի պետք է հիշել, որ Սիրիան միջամտեց Լիբանանում տեղի ունեցող իրադարձություններին ոչ թե պաղեստինցիներին կամ էլ քրիստոնյաներին, այլ Լիբանանը որպես «քաղաքական միավոր փրկելու համար, որի կայունությունն ու անվտանգությունը կենսական նշանակություն ուներ Սիրիայի համար»¹⁸⁵: Լիբանանի ենթադրաբար կապերը հավասարակշռությունը պահպանելու պաշտոնական Դամասկոսի հենց այդ անկեղծ շահագրգռվածությունն էր, որ վերածեց նրան de-facto և ավելի ուշ de-jure Լիբանանում կայունությունն ապահովող միակ գործնական ուժի:

Հաշվի առնելով Լիբանանում ստեղծված համեմատաբար կայուն իրավիճակը, մինչև 1975թ. առկա Սիրիան նախընտրեց ծեռնպահ մնալ լիբանանյան դեպքերին անմիջականորեն միջամտելուց: 1975թ. սեպտեմբերին եգիպտա-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրումից և Լիբանանում բախումների սաստկացումից հետո Դամասկոսը որոշեց ՊԱԲ-ին (Պաղեստինյան Ազատագրության Բանակը) և «Մախկա»-ին ենթարկվող երկու պաղեստինյան ստորաբաժանում ուղարկել Լիբանան, որոնք, տեղակայվելով հյուսիսային Տրիպոլի քաղաքի մոտակայքում, փորձեցին վերջ դնել այնտեղ ընթացող ռազմական գործողություններին¹⁸⁶: Եվ չնայած որ այդ ստորաբաժանումները Լիբանանի կառավարության պահանջով շուտով դուրս բերվեցին երկրից, այնուամենայնիվ նրանց միջամտությունը նախադեպ ստեղծեց երեք ամիս անց 1976թ. հունվարի 19-ին, ՊԱԲ-ի Ֆարմուկ բրիգադայի ջոկատների Լիբանան ներխուժման համար, երբ քրիստոնյա ուժերը լայնածավալ ռազմական գործողությունների արդյունքում կանգնեցրել էին երկիրը մասնատման վտանգի առջև: Այս անգամ Սիրիայի միջամտությունն ավարտվեց 1976թ. հունվարին զինադադարի հաստատումով և փետրվարի 14-ին Լիբանանի նախագահ Մուլեյման Ֆրանջիդի կողմից «ազգային համաձայնության» վրա հիմնված կարգավորման նոր ծրագրի հայտարարությանը¹⁸⁷:

Արաբների մեծամասնության կարծիքով, լիբանանյան ճգնաժամը ամենաշատը ծեռնու էր Իսրայելին: Որոշ քաղաքագետներ էլ համոզված են, որ լիբանանյան պատերազմից շահեցին նաև եգիպ-

տոսն ու Սիացյալ Լահանգները, այն իմաստով, որ այդ երկրում կատարվող դեպքերը շեղեցին արաբական աշխարհի ուշադրությունը Սինայ-2 (երկրորդ եգիպտա-իսրայելյան) համաձայնագրից և նվազեցրին Իսրայելի և ԱՄՆ-ի վրա գործադրվող միջազգային ճնշումը: Մեկ այլ տեսակետի համաձայն, լիբանանյան ճգնաժամը «աշխնդտոնի կողմից ընդարձակ ծրագրի մաս էր կազմում և նպատակ էր հետապնդում ոչնչացնել ՊԱԿ-ը, ինչպես նաև ամերիկյան հովանավորությամբ խաղաղություն հաստատել Սիրիայի, Եգիպտոսի, Հորդանանի և Իսրայելի միջև»¹⁸⁸:

Մենք համաձայն ենք այն կարծիքի հետ, որ «լիբանանյան ճգնաժամը ժամանակ շահելու և հանգստանալու հնարավորություն էր ընձեռում Իսրայելին»: Սակայն ինչ վերաբերում է ԱՄՆ-ին, ապա անհերքելու ենք համարում նշել, որ ճգնաժամի սկզբում Վաշինգտոնը փորձում էր զսպել Իսրայելն ու Սիրիան լայնածավալ պատերազմ սանձազերծելուց, միաժամանակ զբաղվելով Լիբանանից ամերիկացիների վճարակազմում հարցերով¹⁸⁹: Իսրայելյան «Մաարիվ» օրաթերթի համաձայն, ամերիկյան քաղաքական շրջանակները հավատացած էին, որ ԱՄՆ-ի միջամտությունը Լիբանանում այնպես, ինչպես դա կատարվեց 1958թ., «անհնարին է և անցանկալի»: Այնտեղ տեղի ունեցող իրադարձությունները Սիացյալ Լահանգները համարեցին Լիբանանի «ներքին գործը» և մերժեցին արտաքին միջամտության որևէ հնարավորություն:

Հարկ է հիշատակել, որ լիբանանյան ճգնաժամի նախօրեին և սկզբնական շրջանում համախալի խոսվում էր այն մասին, որ ԱՄՆ-ի և Իսրայելի միջև հաստատված հատուկ հարաբերություններում նկատվում է սառնություն և որ Իսրայելը չի կարող համարվել ԱՄՆ-ի միակ ռազմակիցը տարածաշրջանում, որ Եգիպտոսը նույնպես կարող է հավակնել այդ դերի համար: Որոշ քաղաքագետներ դառնով բացատրեցին Թել-Ավիվի և Վաշինգտոնի միջև ի հայտ եկած տարածայնությունները, մասնավորապես, Լիբանան սիրիական ներխուժման հարցի վերաբերյալ: Իսրայելը ի տարբերություն ամերիկացիների, ներխուժման հենց սկզբից ծայրահեղ բացասական դիրքորոշում որդեգրեց, հայտարարելով, որ «Իսրայելը երբեք չի թույլատրի արտաքին ներխուժում Լիբանան» և որ «Իսրայելը չի կարող անկողմնակալ մնալ Սիրիայի ներխուժման դեպքում, անկախ նրա կողմից հետապնդած նպատակներից»¹⁹⁰: Սակայն աստիճանաբար ամերիկյան ազդեցության, ինչպես նաև պաղեստինցիների հետ

Սիրիայի առճակատման հետևանքով խորայնվան դիրքորոշումը սկսեց փոխվել: Գտնվելով նախընտրական շրջանում, Իսրայելի ղեկավար շրջանակները վերջապես որոշեցին «սպասելու, սակայն չգործելու» քաղաքականությունը: Իսրայելի պաշտպանության նախարարի խոսքերով. «Այնքան ժամանակ, մինչև սիրիացիները պայքարում են պաղեստինցիների դեմ քրիստոնյաների կողքին ու հալառակը, և քանի դեռ սիրիական գործողությունները ուղղված չեն Իսրայելի դեմ, մեր ռազմական միջամտությունը անիմատ է»¹⁹⁷:

Այստեղ քննության է արժանի Վաշինգտոնի դիրքորոշումը սիրիական միջամտության նկատմամբ: 1975թ. հոկտեմբերի 16-ին Դամասկոսում ամերիկյան դեսպան Ռիչարդ Մերֆին կոչ էր արել Ասադին ձեռնպահ մնալ Լիբանոս գերիտուժումից, շեշտելով, որ «արտաքին որևէ միջամտություն չսփազանց մեծ սպառնալիք կհամարվի Իսրայելի կողմից»¹⁹⁸: Սակայն 1976թ. փետրվարից սկսած ամերիկյան դիրքորոշումը փոփոխության ենթարկվեց և Վաշինգտոնը սկսեց «պաշտպանել Լիբանոսում սիրիական միջնորդական ջանքերը»: ԱՄՆ-ն խորհուրդ էր տալիս Իսրայելին, ինչպես նաև ԽՍՀՄ-ին և եվրոպական այլ տերություններին, չձեռնարկել որևէ գործողություն Լիբանոսում, նախընտրելով կարգավորման հասնել «չափավոր արաբական երկրների, մասնավորապես Եգիպտոսի, Սաուդյան Արաբիայի և Քուվեյթի միջոցով»¹⁹⁹:

Խնդրի քաղաքական կարգավորմանն ուղղված ամերիկյան անհաջող փորձերից հետո, ինչպես նաև Լիբանոսում թախտամերի շարունակման ու Ք.Ջուբրադի կողմից գլխավորած ծախսակողմյան ուժերի հաջող ռազմական գործողությունների պայմաններում ԱՄՆ-ն, ինչպես նաև Իսրայելը սկսեցին ընդունել Սիրիայի «կայունացնող» դերը Լիբանոսում:

Վաշինգտոնը անհաստատացած էր, որ ծախսակողմյան Լիբանոսը կթուլատրեր պաղեստինցիներին հարձակումներ գործել Իսրայելի վրա իր տարածքից, ինչը ամենայն հավանականությամբ կարող էր հանգեցնել պատերազմի բռնկմանը, ներառելով Սիրիային և հնարավոր է նաև Եգիպտոսին: Ստեղծված իրավիճակում Սիացյալ Լախանգները ոչ միայն չփորձեցին կանխել սիրիական ռազմական ներխուժումը Լիբանոս, այլև չեցեցին, որ սահմանափակ սիրիական միջամտությունը կարող է կայունացնել իրավիճակը և պահովել երկրի անվտանգությունը: Պ.Սիլն Նշում է անգամ գոյություն ունեցող եռակողմ ԱՄՆ-Սիրիա-Իսրայել «կարմիր գծի» համաձայնագրի

մասին, որի համաձայն, Իսրայելը նույնպես համաձայնվել էր Լիբանոսում սիրիական ներկայության հետ²⁰⁰: Ամերիկյան լրատվական միջոցները պնդում էին, որ Վաշինգտոնին հաջողվել է համոզել Թեյ-Ավիվին, որպեսզի վերջինս սիրիացիների կողմից հարավային Լիբանոսում Իսրայելի անվտանգության շահերի ճանաչման դիմաց համաձայնվի այնտեղ սիրիական ռազմական ներկայության հետ մինչև հյուսիսում անցնող Սիզոն-Ջեզզին գիծը («կարմիր գիծը»)»²⁰¹:

Կարծում ենք ԱՄՆ-ի նման «բարյացակամ» կեցվածքը սիրիական ներխուժման հանդեպ կարելի է բացատրել այն հանգամանակով, որ 1976թ., կայանալիք ընտրությունների առումով, նախապես Ֆորդի համար որոշիչ տարի էր: Այդ իսկ պատճառով, նրան անհրաժեշտ էր ոչ միայն կանխել Մերձավոր Արևելքում նոր ճգնաժամի առաջացումն, իր բացասական բոլոր հետևանքներով, այլև լուրջ զիջանազիտական հաջողության հասնել: Դրա համար անհրաժեշտ էր, որպեսզի Սիրիան համաձայնվի մայիսի 30-ին Գոլաններում «կարմիր բերետների» մանդատի երկարաձգմանը: Հակառակ դեպքում, հոսս կցնդեին Քիսիմցերի բոլոր զիջանազիտական հաջողությունները և կստիպեին Ֆորդին իր նախընտրական պայքարն իրականացնել Մերձավոր Արևելքում ընթացող նոր ճգնաժամի ստվերի տակ:

Ամերիկացիները միևնույն ժամանակ նշում էին, որ «սիրիացիների ներկայությունը Լիբանոսում Իսրայելի օգտին է, քանի որ Դամասկոսի կողմից ղեկավարվող ուժերը կարգեին միջադեպերը Իսրայելի հյուսիսային սահմանում»: Ամերիկացիները շեշտում էին, որ «ներխուժումը Լիբանոս իր հերթին կթուլացնի Սիրիային և կստիպի նոր համաձայնագիր ստորագրել Գոլանների վերաբերյալ»²⁰²:

Ապրիլի վերջին Լիբանոսում նոր նշանակված ամերիկյան դեսպան Ֆրենկ Մելոյը անգամ քննադատեց Քիսիմցերին. «Իսրայելցիներին սիրաշահելու նպատակով մենք չափազանց երկար զսպեցինք սիրիացիներին: Դրա հետևանքով էլ ավելի շատ զոհեր եղան»²⁰³: Այդ օրերին իսրայելյան «Դավալ» օրաթերթը հետևյալ կերպ էր վերլուծում ամերիկյան դիրքորոշումը լիբանանյան ճգնաժամի նկատմամբ. «ամերիկյան տեսանկյունից լիբանանյան խնդրում միակ լուսավոր կետն է հանդիսանում Սիրիայի հետ գաղտնի համագործակցությունը: Պետքարտուրության պաշտոնյաները անկեղծորեն նշում էին, որ Քիսիմցերը մեծ սխալ թույլ տվեց, փորձելով առանձնացնել Սիրիան և Եգիպտոսը: Դրա հետևանքով Եգիպտոսը մեկուսացվեց և կորցրեց արաբական երկրների վրա ազ-

ղելու իր կարողությունը: Այդ քաղաքականության արդյունքն էր նաև այն, որ ամերիկացիները չկարողացան համագործակցել սփրիացիների հետ լիբանանյան ճգնաժամի սկզբնական շրջանում»¹⁹⁶:

Ներխուժումից հետո կարճ ժամանակում Լիբանանի մեծ մասը հայտնվեց սիրիական հսկողության տակ, սակայն բախումները շարունակվեցին, մասնավորապես Բեյրութում: Սիրիական ներխուժումը դատապարտվեց արաբական երկրների, հատկապես Եգիպտոսի կողմից, որը միանալով Իրաքին, Լիբիային և ՊԱԿ-ին, փորձեց հակադրել սիրիական գործողություններին¹⁹⁷:

Հիշատակման է արժանի նաև գոյություն ունեցող այն տեսակետը, որի համաձայն, սիրիական միջամտությունը իրականացվեց Քիսինջերի կողմից մշակված քաղաքականության շրջանակներում: Ըստ այդ քաղաքականության, ներխուժման արդյունքում Սիրիան պետք է ջաղջախեր ՊԱԿ-ը և որպես փոխհատուցում ստանար Գոլանները, իսկ Գորդանանը՝ Արևմտյան ափը: Այնուհետև պետք է Pax Americana հաստատվեր տարածաշրջանում, թուլացնելով մայրաքաղաքական վարչակարգ ունեցող արաբական երկրները և նվազագույնի հասցնելով այնտեղ հորդոյանի Միության ազդեցությունը¹⁹⁸:

Սակայն իրականում Վաշինգտոնը, չունենալով համապարփակ մշակված քաղաքականություն լիբանանյան ճգնաժամի վերաբերյալ, չփոթված և խառնված էր Լիբանանում ընթացող պատերազմով, դիտարկելով այն զուտ որպես արաբ-իսրայելյան հակամարտության շարունակություն: Իսկ ինչ վերաբերում է Սիրիային, ապա նա ոչ ամերիկյան, ոչ առավել ևս իսրայելյան «խաղ էր խաղում» Լիբանանում, բեկուզ այն պարզ պատճառով, որ ոչ Քիսինջերը և ոչ էլ Ֆորդը որևէ լուրջ խաղ չունեին իրենց մտքերում, բացի արդեն վերջը նշվածից՝ չթույլատրել լայնածավալ արաբ-իսրայելյան պատերազմի սանձազերծումը:

1976թ. հոկտեմբերի 18-ին Էռ-Ռիպադում կայացավ արաբական երկրների ղեկավարների համաժողովը, որին մասնակցեց նաև ՊԱԿ-ի նախագահ Յասիր Արաֆատը: Դամաժողովի մասնակիցները քննարկեցին Լիբանանում ստեղծված իրավիճակը և կրակի դադարեցման հնարավորությունները: Դամաժողովի ընթացքում Ասադին հաջողվեց որոշակիորեն առաջնադասում արձանագրել սիրիա-եգիպտական հարաբերություններում, ինչպես նաև Եգիպտոսի կողմից Լիբանանում Սիրիայի առաջնային դերի ծանաջման ուղղությամբ¹⁹⁹: Մի քանի օր հետո հոկտեմբերի 25-26-ը Կահիրեում տեղի

ունեցավ արաբական երկրների ղեկավարների հաջորդ հանդիպումը, որի ընթացքում վավերացվեցին Ռաբատում ընդունված որոշումները, այդ թվում ամենակարևորը Լիբանանում «կարգման օրինականությունը վերականգնելու նպատակով արաբական խաղաղապահ ուժերի կազմավորման մասին»²⁰⁰: Այդ որոշման համաձայն, Սիրիան փաստորեն հատուկ կարգավիճակ էր ստանում Լիբանանում, քանի որ վերոհիշյալ ուժերը կազմված էին լիբեյու հիմնականում սիրիացիներից:

Մինչև-2 համաձայնագրից հետո արաբական աշխարհը կարծես թե ճորից միավորվում էր՝ Եգիպտոսը և Սիրիան վերսկսեցին երկխոսությունը, իսկ Գորդանանը բարեկամացրեց իր հարաբերությունները Սիրիայի և ՊԱԿ-ի հետ: Ի հայտ եկած միավորման այդ միտումները պայմանավորված էին թերևս Լիբանանում հաստատված ժամանակավոր զինադադարով, ինչպես նաև ԱՄՆ-ում կայանալիք նախագահական ընտրություններից առաջ նոր ղեկավարական փուլին նախապատրաստվելու հանգամանքով:

Դեկտեմբերի 18-21-ը Ասադը պաշտոնական այցելություն կատարեց Եգիպտոս, ուր երկու երկրների ղեկավարները որոշեցին Միացյալ Քաղաքական ղեկավարություն ստեղծել և համատեղ կոչ արեցին 1977թ. մարտին բոլոր կողմերի մասնակցությամբ ժնկի համաժողովի վերսկսման ուղղությամբ²⁰¹:

Այսպիսով, հսկողություն հաստատվելով Լիբանանում, բարեկամելով ու սերտացնելով հարաբերությունները Գորդանանի և Ասադյան Արաբիայի հետ, Սիրիան աստիճանաբար վերածվում էր տարածաշրջանային ուժի, որն «ի վիճակի էր դառնում դիմագրավել գերտերությունների ճնշումներին»²⁰²:

1976թ. ընթացքում և 1977-ի սկզբում ամերիկյան լրագրողների տված իր հարցազրույցներում Ասադը շարունակաբար նշում էր, որ Սիրիան ցանկանում է վերսկսել բանակցությունները ժնկում և խաղաղության համաձայնագիր ստորագրել Իսրայելի հետ, պայմանով, որ վերջինս դուրս կերի իր զորքերը 1967թ. պատերազմի ընթացքում զրավված արաբական տարածքներից և կընդունի Արևմտյան Ափում և Գազայի հատվածում Պաղեստինյան պետության ստեղծումը: Ասադը նաև ընդգծում էր Միացյալ Նահանգների միջնորդական ջանքերի և Մերձավոր Արևելքում քաղաքական կարգավորման հարցում ունեցած կարևոր դերի մասին²⁰³:

Ամերիկյան նորընտիր նախագահ Ջիմի Բարրերն իր նախընտ-

րական պայքարի ընթացքում, ինչպես նաև ընտրություններից հետո հայտարարեց, որ իրականացնելու է բաց արտաքին քաղաքականություն: Փաստորեն Զարթերի վերոհիշյալ հայտարարությամբ վերջ էր դրվում քիսինջերյան գաղտնի, «մեկ հոգաճոց» դիվանագիտությանը: Քիսինջերի «բայլ առ բայլ» քաղաքականությանը Զարթերը հակադրեց համապարփակ կարգավորմանն ուղղված մի նոր քաղաքականություն, որը, «ճանաչում էր պաղեստինցիների իրավունքը և կոչված էր իրական խաղաղություն հաստատելու արարների և հրեաների միջև»²⁰⁶:

Ի տարբերություն նախկին նախագահի, Զարթերը գտնում էր, որ Սիրիան մերձավորարևելյան քաղաքականության կարևոր դերակատերներից մեկն է: Ամերիկյան նոր նախագահի նման հուսադրիչ կեցվածքը հիմք ծառայեց սիրիական որոշ պաշտոնաթերթերին գրելու, որ «Զարթերը փորձում է ազատագրել ամերիկյան քաղաքականությունը սիոնիստական կախվածությունից»²⁰⁷: Սակայն մեծ էր Դամասկոսի հիասթափությունը, երբ Զարթերը հրապարակայնորեն ընդունեց Իսրայելի համար «պաշտպանված սահմաններ» հաստատելու գաղափարը, որը հնարավորություն էր տալիս Իսրայելին ոչ միայն հրաժարվել 1967թ. պատերազմի ընթացքում գրաված տարածքները վերադարձնելուց, այլև իսրայելյան սահմանների պաշտպանվածությունը նախապայման դնելով, խուսափարելու բարենպաստ պայմաններ էր ստեղծում իր դաշնակցի համար: Ըստ Ա.Սադի, «ԱՄՆ-ի հանրապետական և ժողովրդավարական երկու կուսակցություններն էլ հարցի կարգավորմանն են ձգտում արաբական իրավունքների և տարածքների հաշվին»²⁰⁸:

1977թ. փետրվարին ԱՄՆ նոր պետքարտուղար Մայրուս Վենսը իրականացրեց իր առաջին այցելությունը տարածաշրջան: Դամասկոսում Վենսի հետ հանդիպումից հետո Ասադը խոստովանեց. «Պետքարտուղար Վենսը դրական տպավորություն բողեց, որպես ամերիկյան վարչակազմի տրամաբանող և լուրջ ներկայացուցիչ: Սակայն նա որևէ հստակ առաջարկ չներկայացրեց, որը կարող էր հիմք հանդիսանալ իմ հետագա որոշումների համար: Վենսի այցելությունն ուներ զուտ փաստեր հավաքելու նպատակ (fact-finding mission)»²⁰⁹: ԱՄՆ պետքարտուղարը սիրիական ղեկավարության հետ ընճարկեց նաև Ասադի և Զարթերի միջև հանդիպում կազմակերպելու հնարավորությունները: Իսրայելյան աղբյուրների համաձայն, Ասադը մերժել էր Զարթերի հետ Վաշինգտոնում հանդիպելու գաղափարը, ա-

ռաջարկելով այն իրականացնել «որևէ տեղ Եվրոպայում»²¹⁰:

1977թ. մարտին Վաշինգտոնում Իսրայելի վարչապետ Ռաբինի հետ հանդիպումից հետո Զարթերը հայտարարեց մերձավորարևելյան համապարփակ կարգավորման երեք հիմնական սկզբունքները՝

1. Սաղաղության և նորմալ հարաբերությունների հաստատման անհրաժեշտությունը (առևտուր, դիվանագետների փոխանակում և այլն):

2. Բոլոր կողմերի համար անվտանգության երաշխիքների ապահովումն ու 1967-ի պատերազմից առաջ գոյություն ունեցող սահմանների վերականգնումը:

3. Պաղեստինյան հիմնահարցի լուծման անհրաժեշտությունը, որն «ունի ինչպես քաղաքական, այնպես էլ մարդասիրական նշանակություն»²¹¹:

Զարթերի շահագրգռվածությունն արագ կարգավորման մեջ կարելի է բացատրել նրանով, որ ԱՄՆ նախագահը, ջանկանալով արդարացնել Ասադի և Սադատի սպասումները, միաժամանակ ձգտում էր զրկել Իսրայելին բանակցություններից խուսափելու հնարավորությունից:

Գլուխների վերաբերյալ ԱՄՆ-ի պետքարտուղարությունը առաջարկել էր կարգավորման հետևյալ տարբերակը: Բարձունքներում տեղակայվելու են նախագուշացնող կայաններ, ինչպես նաև իսրայելյան սահմանափակ ուժեր սիրիական հնարավոր հարձակումը կանխելու նպատակով: Որպես անվտանգությունն ապահովող մեկ այլ միջոց առաջարկվում էր սահմանափակել օդանավերի բանակը, որոնք օգտվում են Զորքանանի և Սիրիայի ժամանակակից զանազակայաններից: Վերջինների վերահսկողությունը նախատեսվում էր դնել միջազգային դիտորդների վրա»²¹²:

1977թ. մայիսի 9-ին ժնևում կայացավ Ասադի հանդիպումը Զարթերի հետ, որի ընթացքում ԱՄՆ նախագահը մեկ անգամ ևս վերահաստատեց «Պաղեստինյան օջախի» ստեղծման նկատմամբ իր ունեցած դրական վերաբերմունքը, նշելով, որ «Սիսցայա Նահանգները շարունակելու են համոզել Իսրայելին վերադառնալ մինչև 1967թ. գոյություն ունեցող սահմանները»²¹³: Ասադն իր հերթին հայտնեց Զարթերին, որ արաբական գրավված տարածքներից իսրայելյան դուրսբերման (այդ թվում նաև Արևելյան Երուսաղեմից) և Պաղեստինյան միավոր ստեղծելու դեպքում (անգամ Զորքանանի հետ կոնֆեդերատիվ հիմունքների վրա), «Դամասկոսը կհամաձայնվի վերջ դնել Իսրայելի հետ պատերազմական վիճակին և ի-

րականացնել նրա անվտանգության ապահովման հետ կապված որոշ միջոցառումներ»։ Ասաղը նաև տեղեկացրեց Քարթերին, որ պատերազմական վիճակի վերացումը կհանգեցնի խաղաղության հաստատմանն ու հոգեբանական բնույթի հարցերի լուծմանը²¹⁴։

Պետք է արձանագրել, որ Ասաղն ընդհանուր առմամբ գոհ մնաց ժնևում Քարթերի հետ հանդիպման արդյունքներից²¹⁵։ Սիրիական լրատվական միջոցները վերոհիշյալ հանդիպումն անգամ որակեցին որպես «չրջադարձային» մերձավորարևելյան խնդրի կարգավորման համար²¹⁶։

Հանդիպման ընթացքում Իսրայելի հետ քաղաքական կարգավորման վերաբերյալ Ասաղի առաջարկը կրկնում էր 1974թ. վերջինիս կողմից որոշեցած երկփուլային ռազմավարությունը, ըստ որի առաջին փուլում նախատեսվում էր ստորագրել չպատերազմելու համաձայնագիր (այսպես կոչված «խաղաղության պայմանագիր»), 1987թ. գրավված արաբական բոլոր տարածքները, ներառյալ Արևելյան Երուսաղեմը, վերադարձնելու և Պաղեստինյան պետությունն ստեղծելու դիմաց։ Իսկ երկրորդ փուլում՝ դիվանագիտական և տնտեսական հարաբերություններ (այսինքն լիակատար խաղաղություն) հաստատել Իսրայելի հետ։

1976թ. նոյեմբերին «Վաշինգտոն Փոստ» օրաթերթին տված հարցազրույցում Ասաղն ասաց, որ «ՄԱԿ-ի բանաձևերը պետք է իրականացվեն ամենայն ճշգրտությամբ իսրայելյան ուժերի դուրս բերում գրավված արաբական բոլոր տարածքներից, պաղեստինյան պետության ստեղծում և Իսրայելի հետ պատերազմական վիճակի վերացում։ Իսրայելի կողմից բարձրացված այլ հարցերը երկրորդական են և որևէ կապ չունեն խաղաղության հաստատման հետ։ Նրանք (իսրայելցիները) շարունակաբար խոսում են դիվանագիտական հարաբերությունների, տնտեսական, առևտրական և մշակութային փոխանակումների անհրաժեշտության մասին։ Սակայն վերոհիշյալ հարաբերությունները կարող են բացակայել նաև իրար հետ չպատերազմող երկու պետությունների միջև»²¹⁷։

Քարթերն ամբողջովին կիսում էր Իսրայելի այն տեսակետը, որի համաձայն, խաղաղության հաստատումն ընդգրկում է նորմալ հարաբերությունների հաստատում՝ դեսպանների փոխանակում, առևտուր, բաց սահմաններ, զբոսաշրջիկություն և տարածքի շրջանային համագործակցություն։ Այդուհանդերձ ՄԱՆ ճախարհահղ կողմ էր գրավված տարածքներից Իսրայելի դուրսբերմանը, Գազայում և

Արևելյան ափում պաղեստինյան «հայրենիքի» ստեղծմանը։

1977թ. մայիսին Իսրայելի նոր վարչապետ ընտրվեց աջակողմյան Լիկուդ կուսակցության ղեկավար Մենախեմ Բեգինը։ ՍԱԿ պետքարտուղար Վենսի խոսքերով, «Բեգինի օրոք պարզ դարձավ, որ Լիկուդը մտադիր է իր պահանջները ներկայացնել»՝ գրավված արաբական տարածքների վրա²¹⁸։ Ընտրվելուց անմիջապես հետո Բեգինն ակտիվացրեց նախորդ ղեկավարների քաղաքականությունը Գոլաններում հրեաների վերաբնակեցման ուղղությամբ։ Այնտեղ նոր բնակավայրեր ստեղծելու գործընթացը նոր թափ ստացավ և անգամ գերազանցեց գրավված արաբական այլ տարածքներում վերաբնակեցման տեմպերը։ Իսրայելի գյուղատնտեսության նախարար Արիել Շարոնը հայտարարեց, որ «Իսրայելի ջրերի 25 տոկոսը գալիս է Գոլաններից, այդ իսկ պատճառով մենք չպետք է դուրս գանք այնտեղից»²¹⁹։ «Ալ-Համիշմար»-ի համաձայն, Ա.Շարոնը ներկայացրեց Գոլաններում նոր հրեական բնակավայրերի ստեղծմանն ուղղված Չորսամյա Ծրագիր (1977-1981)²²⁰։

Իսրայելյան նոր կառավարությունը բնավ մտադիր չէր դուրս բերել իր գործերը Գոլաններից, սակայն համաձայն էր «որոշ անձնա ճշտումների գինադադարի զօր ուղղությամբ, այն էլ ոչ ավելի, քան մի քանի հարյուր մետր»²²¹։

Վաշինգտոնում բացառաբար ընդունվեց Բեգինի ընտրությունը, որը, խոչընդոտելով արաբ-իսրայելյան կարգավորումը, էլ ավելի ղվկարացրեց ամերիկյան քաղաքականության իրականացումը։ Խոսված անգամ Վաշինգտոնի և Թել-Ավիվի միջև գոյություն ունեցող լուրջ տարածայնությունների մասին։ Իսրայելյան մեկնաբան Չեև Պլիցերը գրում էր, որ տարածայնությունները հիմնականում վերաբերում էին «Պաղեստինյան հարցին»։ Ըստ Պլիցերի, Սիացյալ Լահանգները տեղեկացրել էին Իսրայելին, որ ՄԱՆ-ի ներկայիս մերձավորարևելյան քաղաքականությունը հիմնված է ՄԱԿ-ի նկատման գույան Խորհրդի 242 և 338 բանաձևերի վրա։ Սյատեղ պետք է նկատի ունենալ, որ եթե Գոլանների վերաբերյալ ամերիկացիները հիմնականում կիսում էին Իսրայելի դիրքորոշումը, ապա պաշտոնական Վաշինգտոնը վճռականորեն կողմ էր Գազայի և Արևմտյան ափից Իսրայելյան դուրսբերմանը։

Բեգինի կարծի դիրքորոշումն անհանգստացնում էր ՄԱՆ վարչակազմին, քանի որ առանց պաղեստինցիների մասնակցության և վերոհիշյալ գրավված տարածքներից դուրս բերման վերաբերյալ բա-

նակցությունների անցկացման, անիմաստ և անհավանական էր դասնում ժնևում համաժողովի գումարումը, որին ձգտում էր Քարթերը: Ասադի կարծիքով, «ԱՄՆ-ն կարող է հաջողության հասնել այդ հարցում միայն այն դեպքում, եթե կարողանա չեզոք կեցվածք որդեգրել: Այն դեպքում, եթե Իսրայելը գիտակցի, որ ամերիկյան ղեկավարությունը իրոք չեզոք չիրք է բռնել կարգավորման հարցում, ապա նա այլևս չի շարունակի գրավված արաբական տարածքների բռնագրավումը և պաղեստինցիների իրավունքների ոտնահարումը»²²²: Սակայն խորհրդային արևելագետ ԱՄԷղվերդի համաձայն. «Եթե տարածաշրջանային այլ հակամարտությունների նկատմամբ ԱՄՆ-ն փորձում էր գոնե «չեզոքության» և «անկողմանակալության» տպավորություն ստեղծել, ապա Մերձավոր Արևելքում կարգավորման հարցերում Քարթերի վարչակազմը անգամ չէր էլ փորձում թաքցնել իր իսրայելամետությունը»²²³:

Քարթերից ստացված «դրական տպավորությունը» չխանգարեց Ասադին խորացնել հարաբերությունները ԽՄԶՄ-ի հետ՝ տնտեսական, տեխնիկական, ռազմական օգնություն ստանալու նպատակով: Ասադը միևնույն ժամանակ, քաջ գիտակցելով խաղաղության հաստատման գործում Վաշինգտոնի կարևորությունը, շարունակ կոչ էր անում ԱՄՆ-ին ակտիվացնել ջանքերը այդ ուղղությամբ: Այդ կապակցությամբ հարկ ենք համարում ընդծել գերտերությունների միջև հավասարակշռությունը պահպանելու Ասադի ցուցաբերած փայլուն ունակությունները, որպես իրատես քաղաքական գործիչ ընթացիկ պահից առավելագույն կերպով օգուտ կորզելու նրա հնարունակ ու վարպետությունը:

Պետք է նշել, որ Ասադը վստահ էր, որ միայն արաբական երկրների համաձայնեցված և միասնական գործելակերպը ԱՄՆ-ի հետ կարող է լուրջ նախադրյալներ ստեղծել լիակատար կարգավորման համար: Պաշտոնական Պամասկոսը կարծում էր, որ եթե այս անգամ խափանվի մեկ այլ առանձին եզիպտա-իսրայելյան գործարքի՝ «Սի-նայ -3»-ի ստորագրումը, ապա Իսրայելը ստիպված կլինի գնալ գիջունների: Գետաբլրեական է, որ 1977թ. օգոստոսին Ասադը հայտարարում էր, որ սիրիա-եգիպտական հարաբերությունները «որոշ բարդություններ ունենալով անցյալում, ներկայումս նորից եղբայրական են» և որ ինքն ու Ասադը միասնաբար աշխատում են «համախմբել ու հզորացնել համատեղ պայքար արաբական տարածքները ետ վերադարձնելու նպատակով»: Ասադը բացառում էր Սա-

դատի կողմից նոր առանձին համաձայնագիր ստորագրելու հնարավորությունը, նշելով, որ «արաբական երկրների ղեկավարների և ԱՄՆ-ի ու այլ ուժերի հետ բանակցությունները նպատակաուղղված են միմիայն համապարփակ կարգավորմանը»²²⁴:

Ասադը, չնայած նրան, որ կողմ էր արտահայտվում իսրայելյան գործերի լիակատար դուրսբերմանը արաբական տարածքներից, իրականում շարունակում էր մրցակցությունը Ասադի հետ և մերժում էր ընդհուպ միջևև հոկտեմբերի կեսերը միասնական արաբական պատվիրակության համաձայնությունը ժնևի համաժողովին և Նախընտրում առանձին համաձայնագիր ստորագրել Իսրայելի հետ: Արդեն օգոստոսի 2-ին Ասադտը, հանդիպելով Կահիրեում ԱՄՆ-ի պետքարտուղար Վենսի հետ և առանց խորհրդակցելու Սիրիայի հետ, առաջարկեց կազմակերպել արաբական երկրների և Իսրայելի արտգործնախարարների հանդիպումը Վաշինգտոնում կայանալից համաժողովի ընթացակարգի հետ կապված հարցերն «աշխատանքային խմբում» քննարկելու նպատակով: Սադատի այս «ինքնազուլտ» քայլը, չնայած մտահոգիչ համարվեց Պամասկոսում, սակայն նրանից լուրջ հետևություններ չարվեցին:

Հանդիպելով Վենսին, վերջինիս տարածաշրջան այցելության ընթացքում Ասադը մերժեց Ասադի առաջարկը նշելով, որ «եղբայր Ասադտը առաջարկեց Մյադ խմբի ստեղծումը, ամենայն հավանականությամբ նպատակ ուներ նոր լիցք հաղորդել խաղաղության գործընթացին»: Ասադը հայտնեց Վենսին նաև այն մասին, որ «առաջին հայացքից Սիրիան որևէ մեծ օգուտ չի տեսնում այսպիսի խմբի ստեղծումից և ոչ ուղղակի, ոչ էլ անուղղակի որևէ հանդիպում, սակայն չի ունենա Իսրայելի և արաբական երկրների արտգործնախարարների միջև»²²⁵:

Մինչ այդ Ասադի մեջքի ետևում Սադատի օգնական Հասան Թուհամին և Իսրայելի արտգործնախարար Դյաանը սեպտեմբերին Մարոքոյում գաղտնի բանակցություններ էին վարում, քննարկելով ժնևի շրջանակներից դուրս համաձայնագրի կնքման հնարավորությունները: Այս հանդիպումները չանհագաստացրեցին ամերիկացիներին, քանի որ մնանատիպ շատ հանդիպումներ էին տեղի ունեցել արաբական և իսրայելյան ղեկավարների միջև: Գետազայում արդեն պարզ դարձավ, որ Եգիպտոսը, արաբական միասնական շահերին հակառակ, նախապատրաստվում էր Իսրայելի հետ նոր գործարք կնքելու:

Վաշինգտոնին, որը ձգտում էր ժնկում համաժողովի անցկացմանը, սույալ պահին չէր կարող հրապուրել առանձին եզրակատարայնության համաձայնագրի ստորագրման հեռանկարը: Ամերիկացիները սակայն պատշաճ ուշադրություն չդարձրեցին Ասադի և Սադատի միջև եղած մրցակցությանը, հավատարմվ վերջինիս հավատարմություններին այն մասին, որ նա չի կարող «մարսել» Իսրայելի հետ Երբ համաձայնագրի ստորագրումը: Իսրայելյան ղեկավարությունը ձեռնարկելով ուղղակի բանակցություններ եզրակատարի հետ, և օգտագործելով հետազոտման ավանդակաճան ամերիկյան լրբբիի ճնշումը, ստիպեց ամերիկյան վարչակազմին աջակցել իր որդեգրած բաղաբակամությանը:

1977թ. սեպտեմբերին ժնկում կայանալից համաժողովից առաջ ԱՄՆ պետբարտուղարության առջև ծառայել էր 4 հիմնական խնդիր

1. Վաշինգտոնը փորձում էր կողմերից ստանալ խաղաղության համաձայնագրի գրավոր նախագծերը: Իսրայելը ներկայացրեց բավական ծավալուն իրավական մի փաստաթուղթ, որը սահմանային ու բնակավայրերի կարգավիճակի հարցերը անպատասխան էր թողել: Սիրիան և Գորդանանը ներկայացրեցին ստորագրվելից համաձայնագրի հիմնական սկզբունքները:

2. Պետբարտուղարությունը մտահոգված էր ժնկում պաղեստինյան պատվիրակության ներկայացրած հարցով: Վերջապես, հոկտեմբերի կեսերին պարզ դարձավ, որ ՊԱԿ-ը համաձայնվել է միասնական արաբական պատվիրակության գաղափարի հետ, որի մեջ պետք է ընդգրկվեր նաև պաղեստինցի (սակայն ոչ ՊԱԿ-ի պատասխանատու):

3. Վաշինգտոնի ցանքերն ուղղված էին նաև արարողակարգային որոշ խնդիրների կարգավորմանը: Սաղատն այն կարծիքին էր, որ համաժողովը պետք է նախորդ լավ կազմակերպված լինի, հակառակ դեպքում «ամեն ինչ կխառնվի և որևէ արդյունք չի արձանագրվի»: Սաղատը քիսինջերյան տարբերակի կողմնակից էր, ևստ որի ժնկում հրապարակային համաժողովին պետք է նախորդեին գաղտնի բանակցությունները: Նա վախենում էր, որ եթե բանակցությունները տեղի ունենան միանգամայն ժնկում, ապա արաբական երկրները կփորձեն սահմանափակել խուսավարելու նրա հնարավորությունները, իսկ ԱՄՆ-ն կհայտնվի ամերիկյան հասարակական կարծիքի և իսրայելամետ Կոնգրեսի ճնշման տակ:

Իսրայելը նույնպես բերանակալտ էր ժնկում կայանալից բանակ-

ցությունների նկատմամբ: Արտգործնախարար Մոշե Դալանը զգուշացրեց, որ միասնական արաբական պատվիրակության մասնակցությունը բացասական հետևանքներ կունենա համաժողովի աշխատանքների վրա: Սիրիան և ավելի քիչ չափով Գորդանանը կողմնակից էին մեկ արաբական պատվիրակության մասնակցությանը, որպես առանձին եզրակատարայնության համաձայնագրի ստորագրումը խափանելու գործնական միջոց:

4. ԱՄՆ-ի համար լուրջ գլխացավանք դարձա՞ խորհրդային Միության կողմից, որպես համաժողովի համանախագահող երկիր, ներկայացրած համատեղ հայտարարության նախագիծը: Վերջինս «հավասարակշռված» փաստաթուղթ էր հանդիսանում բանի որ այնտեղ չէր նշվում պաղեստինյան պետության կամ պաղեստինյան մասնակցության մասին և բավարար ուշադրություն էր դարձվում տարածաշրջանային երկրների անվտանգության ապահովման անհրաժեշտության ու նրանց միջև բնականոն խորաբերություններին հաստատման հարցերին: Նախագծում հիմնականում օգտագործված էին ՄԱԿ-ի 242 բանաձևի դրույթները: Փաստորեն միակ նորույթն նախագծի մեջ, որը դեռևս չէր օգտագործվել ԱՄՆ-ի կողմից և առաջխաղացում կարող էր համարվել ամերիկյան նախկինում հայտարարված Պաղեստինյան շահերի փոխարեն, դա Պաղեստինյան իրավունքներ ձևակերպումն էր:

Փաստաթղթի նկատմամբ բացասական վերաբերմունք ունենալով հանդերձ, Իսրայելը, ընդհուպ մինչև հոկտեմբերի 1-ը խորհրդա-ամերիկյան համատեղ հայտարարությանը, «որևէ կերպ չարձագանքեց»²²⁶: Միայն Վենս-Գրոմօկի հայտարարությունից հետո իրեական լրբբին ԱՄՆ-ում և Իսրայելը աղմուկ բարձրացրեցին և այնպես վարպետորեն, որ չորս օր հետո, երբ Դալանը մեկնեց Վաշինգտոն, Քարթերը ստիպված եղավ ընդունել ամերիկա-իսրայելյան աշխատանքային փաստաթուղթը, որը փաստորեն ի չիք դարձնելով խորհրդա-ամերիկյան հայտարարությունը, Սիրիայի ինչպես նաև ԽՍՀՄ-ի մտադրությանը հակառակ, լիովին բավարարեց Իսրայելի այդ թվում նաև եզրակատարի ցանկությունը՝ ժնկում երկկողմ բանակցություններ վարել արաբական յուրաքանչյուր երկրի հետ առանձին²²⁷:

Ամերիկա-իսրայելյան վերոհիշյալ փաստաթղթի ընդունումը փաստորեն մերժում էր ոչ միայն ԽՍՀՄ-ի հետ համագործակցության հնարավորությունը, այլև կակակածի տակ էր դնում ժնկում հա-

մաժողովի գումարումը: Աստղը, որն իրեն «դավաճանված» և խափված էր համարում Քարբերի կողմից, հասկացավ եզրփստ-խորայնյան առանձին գործարքի կնքման անխուսափելիությունը: Պրիմակովի համաձայն, Պայանի Վաշինգտոն այցելությունից հետո ամերիկյան քաղաքականությունը կտրուկ փոփոխության ենթարկվեց, որի հետևանքով մոռացության տրվեց անգամ ժնևում համաժողովի անցկացման գաղափարը²⁶⁸:

Հաճախակի է խոսվում այն մասին, որ համաժողովի անցկացումը ժնևում անցանկալի էր Սադատի համար, քանի որ Սիրիայի և իսՄԱԻ-ի ակտիվ մասնակցությունը կարող էր «կապել Սադատի ձեռքերը» և խռչնդոտ հանդիսանալ Բեզդեի հետ գործարք կնքելու համար: Որոշ հեղինակներ դրանով են բացատրում 1977թ. Նոյեմբերին Սադատի երուսաղեմ այցելությունը, ինչպես նաև նրանով, որ Սադատը ցանկանում էր հտորհրդային Միությանը և այդ բվում դեպ Սիրիային հեռու պահել մերձավորարևելյան կարգավորման ղիվակացիտական գործընթացից: Անկասկած, ձգտելով «չընկնել խորհրդայինիական ծուղակը», Սադատն իր սեփական կապի միջոցները հաստատեց Իսրայելի հետ, որտեղից ստացավ հավաստիացումներ այն մասին, որ առանձին խաղաղության նոր համաձայնագիր ստորագրելու դեպքում կստանա Սինայը: Պեռևս հոկտեմբերին Սադատը փորձում էր հասկանալ, թե ինչ ակնկալիքներ կարող է ունենալ ամերիկացիներից: Կարծիքներ էին հայտնվում նաև, որ ամերիկա-խորհրդային հայտարարությունից հետո Սադատը, «հոգեմոխ» իսրայելյան ճնշմանը հակազդելու Քարտեղի անկարողությունից և ժամանակի վատնումից, վերջնականապես հաստատվեց Իսրայելի հետ ամեն զնով համաձայնության գալու մտադրության մեջ նախաձեռնելով իր այցելությունը երուսաղեմ:

Պրիմակովը, հերքելով ամերիկացիների վարկածն այն մասին, որ Վաշինգտոնը որևէ կերպ չի մասնակցել երուսաղեմ Սադատի այցելության նախապատրաստմանը, նշում է անձամբ Քարտեղի և նրա վարչակազմի ակտիվ աշխատանքները Սադատի նախաձեռնությունը քաջալերելու ուղղությամբ²⁶⁹: Ամերիկացիներին հաջողվեց համոզել Սադատին այն բանում, որ նրա այցելությունը երուսաղեմ «պատմական բացառիկ հնարավորություն կընձեռի» ԱՄՆ-ին սիոնիստական ճնշմանը դիմագրավելու և իսրայելյան ղեկավարությանը խաղաղություն պարտադրելու համար, այն պարզ հիմնավորմամբ, որ «Սադատն ինքն է առաջարկել խաղաղություն Իսրայել-

լին, իսկ վերջինս այն մերժել է»²⁷⁰:

Պաշտոնական Դամասկոսը հավատացած էր, որ «ամերիկյան օժանդակությունը Սադատին չի ծառայում խաղաղության հարցին: Եվ Միացյալ Նահանգներն իր սեփական քայլերը համապատասխանեցնում է Սադատի նախաձեռնությունների հետ»: Այցից առաջ Աստղը նախագուշակացրել էր «Սադատին Արաբական հարցի համար երուսաղեմ այցելության ծանր ու անցանկալի հետևանքների մասին»²⁷¹: Ասադի կարծիքով, «Սադատի այցելությունը Իսրայել «նշանակում էր Իսրայելի ճանաչում: Նրա այցելությունը երուսաղեմ նշանակում էր երուսաղեմի, որպես Իսրայելի անբաժան մայրաքաղաք ճանաչում: Այդ այցելությամբ Սադատը կտրեց արաբական միասնականությունն ու ղչնացրեց տարածաշրջանում խաղաղության հաստատմանն ուղղված բոլոր ջանքերը: Նա բուլկացրեց արաբական ճակատն ու գործեց արաբական զանգվածների ձգտումներին ու ցանկություններին հակառակ»²⁷²:

Սադատի այցելությունը դատապարտվեց արաբական երկրների մեծամասնության, մասնավորապես Սիրիայի, Իրաքի, Լիբիայի, Ալժիրի, Հարավային Եմենի, ՊՎԱ-ի կողմից: Այցելությունից անմիջապես հետո պաղեստինյան և սիրիական ղեկավարների հանդիպումից հետո հրապարակվեց համատեղ հայտարարություն, որ նշվեց, որ ամերիկյան օժանդակությամբ կայացած «Սադատ-Բեզդեմ երկխոսությունը հարցականի տակ դնելով ժնևում համաժողովի անցկացման հնարավորությունը, նպատակ է հետապնդում առանձին եզրփստ-խորայնյան (հաշվով երրորդ) համաձայնագրի կնքումը»²⁷³: Ալժիրը և Լիբիան համաձայնվեցին տրամադրել Սիրիային երկարաժամկետ ֆինանսական օժանդակություն «Իսրայելի դեմ առաջնային արաբական ճակատի պահպանման նպատակով»²⁷⁴: Շոցի արաբական երկրներն ավելի զգուշ դիրքորոշում որդեգրեցին: Հետաքրքրական է, որ Նոյեմբերի 22-ին Դամասկոս այցելության ընթացքում Գորդանանի վարչապետ Մուդար Բադրանը հայտարարեց, որ Ամանը դիտարկում է Սադատի այցելությունը որպես «իմաստուն» քայլ և իրերը զգացականորեն չդատելու համար նախընտրում է սպասել այցելության հետևանքների»²⁷⁵: Դամասկոսը պահանջեց Ամանից 72 ժամվա ընթացքում հայտնել հորդանանյան վերջնական պաշտոնական դիրքորոշումը այդ հարցի վերաբերյալ: Սիրիական աղյուսների համաձայն, Ամանի այսպիսի կեցվածքը պայմանավորված էր ամերիկյան ուժեղ ճնշմամբ և միանգամայն տոկա-

վորվում էր երուսաղեմ Սաղատի այցելությունից հետո Սիացյալ Նահանգների որդեգրած ծագավարության շրջանակներում՝ «նվազագույնի հասցնել Սաղատի նախածննդության հասցրած վնասը»²⁶։ Այդ իսկ պատճառով վաշինգտոնի համար անցանկալի էր ոչ միայն Սաղատի այցելության գործում աներկյան դերակատարության մասին բացահայտումներն, այլև այցից հետո արաբական աշխարհի բաժանումը և Սիրիայի շուրջ արաբական «մերժողական ճակատի» ստեղծումը։

Տարածաշրջանում ամերիկյան վարկի անկումն, ինչպես նաև արաբական աշխարհում սիրիանետ տրամադրությունները նվազեցնելու նպատակով Քարթերը անձնական նամակներ հղեց Մաուդյան Արաբիայի, Հորդանանի, Սիրիայի և Եգիպտոսի ղեկավարներին։ Աստիճան ուղղված իր նամակում Քարթերը մասնավորապես գրում էր. «Սիացյալ Նահանգները հատուկ կարևորություն են տալիս Սիրիայի դերին, Դամասկոսի հետ շարունակվող համագործակցությանն ու վերջինիս ջանքերին՝ տարածաշրջանում խաղաղություն հաստատելու ուղղությամբ։

Սիացյալ Նահանգները հավատացած են, որ համագործակցությունը Սիրիայի հետ սկզբունքային նշանակություն ունի ժնևում խաղաղության համաժողովի գումարման համար։

Սիացյալ Նահանգները հավատացած են, որ արդար և շարունակական խաղաղության հաստատումը Մերձավոր Արևելքում անհնարին է, քանի դեռ չի գտնված Պաղեստինյան հարցի գործնական լուծումը և քանի դեռ չեն ապահովված Պաղեստինյան ժողովրդի իրավունքները։

Սիացյալ Նահանգները հավատացած են, որ նախագահ Սաղատի քայլը պետք է դիտվի ոչ թե որպես անձնական գործողություն, այլ որպես խաղաղության գործընթացի մաս և ժնևում համաժողովի աշխատանքները վերակազմելու ուղղված փորձ»²⁷։

Դրանից հետո կարծիքներ հայտնվեցին այն մասին, թե Քարթերի վարչակազմն իբր պատրաստվում է ճնշում բանեցնել Բեզինի վրա, որպեսզի վերջինս զիջումների գնա ոչ միայն Եգիպտական, այլև բոլոր արաբական, հատկապես պաղեստինյան, ճակատներում, ինչին Քարթերը մտադիր էր հասնել Մոշե Դալանցի օգնությամբ²⁸։ Սակայն, եթե անգամ ենթադրենք, որ ԱՄՆ նախագահը իրականում նման մտադրություններ ուներ, ապա ինչպես բացատրենք նրա ազգային անվտանգության գծով խորհրդատու Զ.Բեզինսկու ծրագի-

րը, ուր կենտրոնական տեղ էր հատկացվում Եգիպտոսի և Իսրայելի միջև հարաբերություններին։ Իսկ ինչ վերաբերում է պաղեստինցիներին, ապա ըստ Բեզինսկու, նախատեսվում էր համաձայնության գալ միայն Արևմտյան Ափի և Գազայի վերաբերյալ, այն էլ առանց ՊԱԿ-ի։ Բեզինսկու ծրագրի համաձայն, Սիրիային հատկացված էր անենավերջին տեղը²⁹։

Սիրիայում արդեն կանխատեսում էին, որ Սաղատի այցելությանը երուսաղեմ կհետևի առանձին Եգիպտա-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրումը։ Սիրիայի փոխվարչապետ և արտգործնախարար Աբդուլ Ֆալիմ Խադդամի խոսքերով. «Սիրիական որևէ ղեկավար կասկած չունի նրանում, որ Եգիպտա-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրումը քաջալերվում ու հովանավորվում է վաշինգտոնի կողմից»³⁰։

Այստեղ իշխատակման արժանի են Քարթերի մերձավորարևելյան քաղաքականության մեջ կատարված հետևյալ փոփոխությունները։ Եթե պաղեստինյան հարցի վերաբերյալ իր նախագահության սկզբնական շրջանում Քարթերը արտահայտվում էր ընդծված ջերմությամբ և կողմնակից էր «պաղեստինյան հայրենիքի» ստեղծմանը, ապա արդեն 1979թ. հայտարարեց. «Ես դեմ եմ Պաղեստինյան պետության ստեղծմանը։ Ես չեմ կարծում, որ դա լավ կլինի պաղեստինցիների համար։ Ես չեմ կարծում, որ դա լավ կլինի Իսրայելի համար։ Ես չեմ կարծում, որ դա լավ կլինի նաև նախահարևան արաբական երկրների համար»³¹։ Նույն պատկերն է Սիրիայի դեպքում. եթե սկզբում Քարթերը կարևորում էր Դամասկոսի դերը մերձավորարևելյան կարգավորման գործընթացում, ապա ավելի ուշ նա ընդունեց իսրայելյան տեսակետ այն մասին, որ քանի դեռ հիմնական արաբական ուժի՝ Եգիպտոսի բացակայության պայմաններում պատերազմը տարածաշրջանում անհավանական է, ուստի արաբական մյուս երկրները, այդ թվում նաև Սիրիան, ստիպված կլինեն համաձայնության գալ Իսրայելի հետ ավելի ուշ։ Խաղաղության հաստատումը Եգիպտոսի հետ, ըստ ամերիկացիների, պետք է էլ ավելի ապահով դարձնեք Մերձավոր Արևելքն ու ամրակցեք Սիացյալ Նահանգների դիրքերը։

Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները գնալով լարված բնույթ էին ստանում։ Ի հակադրեցություն ԱՄՆ, Իսրայել և Եգիպտոս միավորմանը ղեկտեմքերի սկզբներին Տրիպոլիում ստեղծվեց Արաբական Կայունության և Հակազեցության ճակատ Սիրիայի

զլխավորությամբ, որի մեջ Սիրիայից բացի մտան Ալժիրը, Լիբիան, Գարավային Յեմենը, Իրաքը և ՊԱԿ-ը: Երկրորդ անգամ հավաքվելով Ալժիրում վերոհիշյալ պետությունների ղեկավարները որոշում կայացրեցին օժանդակել Սիրիային «բոլոր հնարավոր միջոցներով», հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ վերջինս «միայնակ է կրում Խրայելի ղիմակայելու պատմական ազգային պատասխանատվությունը»:

Ասադը երկու անգամ 1973թ. և 1975թ., մերժել էր Բարեփոխության և Դամազործակության պայմանագիր ստորագրել ԽՍՀՄ-ի հետ: Սակայն ամերիկյան հովանավորությամբ «եզիպտոսի դուրս մղումը Արաբական պայքարից» և տարածաշրջանային ուժերի փափասարակչության խախտումը, ինչպես նաև ամերիկա-խրայելյան հարաբերությունների էլ ավելի սերտացումը ստիպեցին Ասադին վերանայել իր նախկին որոշումը և 1980թ. հոկտեմբերի 8-ին ստորագրել այն:

Ամերիկյան քաղաքականությունը ոչ միայն խորացրեց քեռեացումը և Դամազործակության, այլև ֆրագմենտացնելով արաբական աշխարհը, հնարավորություն ստեղծեց Խրայելի համար ուժերը կենտրոնացնելու սիրիա-լիբանանյան ճակատում: Խրայելի ներխուժումը հարավային Լիբանան դրա վտա ապացույցն է:

Թեև Լիբանանի հարավում գտնվող պարեստիյան ջոկատները զսպվում էին հիմնականում լիբանանյան բանակի կողմից, այնուամենայնիվ երբեմն հարձակումներ էին իրականացնում Խրայելի հյուսիսային մասի վրա: 1978թ. մարտի պաղեստինյան ջոկատներից մեկի հարձակման արդյունքում մեծ թվով իսրայելցիներ զոհվեցին: Ի պատասխան, մարտի 15-ին իսրայելյան բանակը ներխուժեց հարավային Լիբանան: Ներխուժումը իրականացվեց Քեմփ-Դևիդից առաջ ընթացող ակտիվ բանակցությունների ժամանակ և վտանգի տակ դրեց Քարթերի վարչակազմի ռազմավարության իրականացումը: ԱՄՆ-ի առաջարկով հարցը շտապ դրվեց ՄԱԿ-ի մեմբրանության խորհուրդ, որն էլ որոշում կայացրեց խաղաղապահ ուժեր ուղարկել Լիբանան՝ օգնելու կառավարությանը հսկողություն հաստատել երկրի հարավում: Սիրիական պաշտոնական աղբյուրներն իսրայելյան ներխուժումը հիմնավորեցին հետևյալ կերպ. «Այն Սիրիայի և Պաղեստինյան հեղափոխության դեմ ուղղված ամերիկա-սիոնիստական քողարկված վերջին քայլերից մեկն էր հանդիսանում: Ներխուժման նպատակն էր ղժվարություններ հարուցել Արա-

բական Կայունության և Դակագեցության ճակատի և հատկապես Սիրիայի համար»²⁹: Մեկ տարի անց Ասադը կիսատարրի. «ԱՄՆ-ն չհակադրեց Լիբանան իսրայելյան ներխուժմանը, քանի որ ամերիկյան քաղաքականությունը տարածաշրջանում, ծառայելով Խրայելի և ոչ թե Սիացյալ Լահանգների ժողովրդի շահերին, համապատասխանում է սիոնիզմի նպատակներին: ԱՄՆ-ն ուղղակիորեն վարում է «բաժանիր, որ տիրեն» քաղաքականությունը՝ մի կողմից սրում է իրավիճակը, իսկ մյուս կողմից ներկայանում որպես անկողմնակալ միջնորդ, փորձելով որոշ արաբական երկրներ ներգրավել իսրայելյան ճամբարի մեջ»³⁰:

Գարավային Լիբանան իսրայելյան ներխուժումից հետո Սիրիան անմիջապես Արաբական Չսպման Ուժերի տրամադրության տակ դրեց երկրի օդային ուժերը, իսկ Ասադը հայտարարեց, որ «Սիրիան մշտապես կանգնած է սիոնիզմի կոնկրետ ստիճանից հեղափոխության կողքին», այն համարելով իր «ազգային պարտքի մի մասը»³¹:

Սիրիական զորքերը 1978թ. սկսած անապահով ու խոցելի վիճակում էին հայտնվել Լիբանանում, քանի որ երկրի մարտնի ղեկավարությունը համազործակցելով և օժանդակություն ստանալով Խրայելից, ուղղակիորեն պայքարում էր Լիբանանում սիրիական ներկայության դեմ: Վերոհիշյալ հանգամանքի, ինչպես նաև ցրված լիբանանյան պատմաբանության, սիրիական ուժերը չկարողացան վերածվել իրական «բանակի» ու հաջողությամբ կատարել իրենց վրա դրված հիմնական խնդիրը՝ հակադրել իսրայելյան հարձակմանը: Ասադն ամենապես հավատացած էր, որ ստեղծված պայմանները բարենպաստ չեն իսրայելի դեմ «զինված պայքար մղելու համար» և որ անհրաժեշտ է «պայքարի ճիշտ ձևեր փնտրել», որոնք կհամապատասխանեն առկա իրավիճակին³²: Այդ տեսանկյունից միանգամայն հսկայանում զինված պայքարի անիրականության» մասին պաշտոնական Դամասկոսի հաստատումները:

Սիսայիսիսին էր իրավիճակը, երբ 1978թ. սեպտեմբերի 17-ին Քեմփ-Դևիդում ամերիկյան նախագահի ակտիվ հովանավորությամբ եզիպտոսի նախագահ Անվար Սադատն ու Խրայելի վարչապետ Սենախեն Բեգինը ստորագրեցին երկու փաստաթուղթ: Առաջինը, պարունակում էր երկու երկրների միջև «խաղաղության պայմանագրի կնքման շրջանակ», որն էլ հիմք հանդիսացավ 1979թ. մարտի 22-ին եզիպտա-իսրայելյան համաձայնագրի կնքման հա-

մար, իսկ երկրորդը, մասամբ հիմնվելով ՍՎԿ-ի 242 բանաձևի վրա կոչվում էր «Մերծավոր Արևելքում խաղաղության շրջանակ», որը հիմնականում առնչվում էր «Պաղեստինյան խնդրի» հետ: Այն նախատեսում էր Արևմտյան Ափում և Գազայի հատվածում խնդրի երեք փուլային կարգավորում հիմնված տարվա անցումային շրջանում: Այդ ընթացքում Իսրայելն ու Գորդանանը պետք է խաղաղության պայմանագիր ստորագրեին, որին պետք է հաջորդեին բանակցությունները Արևմտյան Ափի և Գազայի հատվածի կարգավիճակի վերաբերյալ: Բանակցությունների արդյունքում պետք է ճանաչվեր «պաղեստինցիների օրինական իրավունքներն ու նրանց արդյոք պահանջները»: Բանակցությունները նախատեսվում էր անցկացնել Եգիպտոսի, Իսրայելի և Գորդանանի միջև՝ աստիճանաբար Արևմտյան Ափի և Գազայի հատվածի բնակիչներին «լիակատար ինքնավարություն պահովելու» նպատակով: Ըստ համաձայնագրի, վերոհիշյալ երեք երկրները պետք է ինքնակառավարման մարմին (վարչական խորհուրդ) ստեղծեին Արևմտյան Ափում և Գազայի հատվածում, իսկ այնտեղի բնակիչներից ընտրված ներկայացուցիչները Իսրայելի, Եգիպտոսի և Գորդանանի հետ պետք է մասնակցեին վերջնական կարգավիճակի շուրջ բանակցություններում²⁴⁶:

Փաստորեն, Քենֆ-Ղեխիդում ստորագրված համաձայնագիրը առաջարկում էր Պաղեստինյան ինքնավարություն Արևմտյան Ափի և Գազայի հատվածի «բնակիչներին», այլ ոչ թե տարածքին: Այն հաստատում էր այնպիսի ինքնակառավարման մարմին (վարչական խորհուրդ), որը օժտված չէր ոչ օրենսդրական, ոչ էլ դատական ուժով: Գամաձայնագիրը չնորհում էր պաղեստինցիներին ոչ թե ինքնորոշում, այլ պարզապես հնարավորություն մասնակցելու «իրենց սեփական ապագայի որոշմանը»: Այնտեղ ոչ մի խոսք չկար Երուսաղեմի մասին:

Գամաձայնագրի ստորագրումը Եգիպտոսի և Իսրայելի միջև ԱՄՆ-ում համարվեց Քարթերի վարչակազմի ամենամեծ արտաքին քաղաքական հաջողություններից մեկը: Սակայն կարելի է արդյո՞ք հաջողություն համարել մի համաձայնություն, որը փակուղի տարավ մերծավորարևելյան համապարփակ կարգավորումը, նոր բաժանումներ ստեղծեց տարածաշրջանում և էլ ավելի ամրապնդեց Իսրայելյան ծայրահեղական ուժերը: Իրականացվեց Բզեժինսկու մշակած ծրագրի առաջին «կենտրոնական մասը» Եգիպտոս-Իսրայելյան համաձայնագրի կցումը: Այն ոչ միայն համապատասխան

պայմաններ չստեղծեց հաջորդ մասերի՝ պաղեստինյան և սիրիական ճակատներում համաձայնագրերի կնքման համար, այլ հակառակը՝ էլ ավելի ուժեղացրեց նրանց անապահովության և սեփական անվտանգության խոցելիության զգացմունքները: Քենֆ-Ղեխիդում կնքված գործարքը մեկ անգամ ևս ապացուցեց Վաշինգտոնի անկարողությունը, կամ էլ ցանկության քացակալությունը ձերբազատվելու մասնակի լուծումների քաղաքականությունից, որը խաղաղության փոխարեն ապակալունացում բերեց տարածաշրջանին: Զարտերի նախագահության ամբողջ տարիների ընթացքում Մերծավոր և Սիջին Արևելքում մեծերկյան դիրքերին շոշափելի հարված հասցրեցին Իրանում տեղի ունեցած հեղափոխությունը, աներիկյան դեպատնությունում պատահողների հետ կապված ճգնաժամը և, անշուշտ, խորհրդային ներխուժումն Աֆղանիստան:

Ինչ վերաբերում է սիրիա-ամերիկյան հարաբերություններին, ապա Քենֆ-Ղեխիդ վերջ դրեց 1973թ. հետո ԱՄՆ-ի հետ համագործակցելու Սիրիայի ցուցաբերած պատրաստակամությանը: Չիսաթափությունն ամերիկյան քաղաքականությունից, ճարտանկվող ռազմական ներկայությունը Լիբանանում, ինչպես նաև արաբական աշխարհում մեկուսացման աճող զգացմունքը ստիպեցին Ասադին նորից շրջվել դեպի Մոսկվան²⁴⁷:

Այսպիսով, տարածաշրջանում խաղաղություն հաստատելու Վաշինգտոնի փորձերն ավարտվեցին բացարձակ անհաջողությամբ: Ամերիապահորեն քակցություն ցուցաբերելով Իսրայելյան քաղաքականության իրականացմանը, ԱՄՆ-ն ոչ միայն վատթարացրեց իր հարաբերությունները Սիրիայի և «առաջադեմ» արաբական երկրների հետ, այլև, փորձելով շահարկել Լիբանանում ստեղծված իրավիճակը, ամուղղակի կերպով պատճառ հանդիսացավ տարածաշրջանում լարվածության սաստկացման համար:

Քենֆ-Ղեխիդի համաձայնագրի ստորագրումը լուրջ քաղաքական փորձություն դարձավ Ասադի վարչակարգի համար: Ուժերի նոր հավասարակշռություն ստեղծելով տարածաշրջանում, այն Սիրիային հատկացրեց արաբա-իսրայելյան հակամարտության ամենալիսվավոր դերերից մեկը: «Արաբական պայքարից Եգիպտոսի դուրս գալուց» հետո, Սիրիան իր հսկողության տակ առավ արաբա-իսրայելյան հակամարտությունը, որը ռազմական տեսանկյունից կարելի է ասել վերածվեց սիրիա-իսրայելյան հակամարտության:

**ՍԻՐԻԱ-ԱՄԵՐԻԿԱՆ
ՀԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
1979-1996 ԹԹ.**

**Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները
Քենփ-Դևիդից հետո (1979-1983)**

Եգիպտա-իրայելյան համաձայնագրի ստորագրումից անմիջապես հետո Սիրիայի արտաքին քաղաքականության առջև ծառայածն էր հիմնախնդիրները՝ հակազդեցությունը Քենփ-Դևիդից հետո էլ ավելի ինքնավստահ դարձած ու հզորացած Իսրայելին, պայքարը արաբական աշխարհում համաձայնագրի գործընթացի օրինականցման դեմ և բազմարևոյթ օժանդակության ապահովումը արաբական աշխարհի կողմից:

Ինչպես արդեն նշել ենք, Սիրիայի արտաքին քաղաքականության մեջ կենտրոնական տեղ էին զբաղեցնում Իսրայելի դեմ պայքարում արաբական միասնականությանն ու ջանքերի համադրմանը վերաբերող հարցերը: Քենփ-Դևիդից հետո տարածաշրջանում հաստատված ուժերի նոր հավասարակշռությանը Սիրիան փորձեց հակադրել նոր դաշինքի ստեղծման ու Իրաքի հետ մերձեցմանն ուղղված ռազմավարությունը: Դեռևս 1977թ. դեկտեմբերին Մադատի երուսաղեմ կատարած այցելությունից հետո Ասադը Իրաքի (չնայած երկկողմ հարաբերություններում առկա մշտական լարվածությանը) և արաբական այլ պետություններին հետ միջադարձական դաշինքի ստեղծմանն ուղղված քայլեր ձեռնարկեց: 1978թ. հոկտեմբերին Մադոն ու Բաբրը ստորագրեցին Բաղդադում «Համատեղ Ազգային Գործողության» խարտիան, որի համաձայն նախատեսվում էր «լիակատար ռազմական», ինչպես նաև տնտեսական, քաղաքական և մշակութային միություն երկու երկրների միջև: Խարտիայի ստորագրումն երկուստեք որակվեց որպես «պատմական համաարաբական քայլ» և «սիոնիզմին դիմակայմանն ուղղված կարևոր քայլ»²⁴⁸:

Սիրիայի և Իրաքի միջև շփումները շարունակվեցին նաև Քենփ-Դևիդից և Իրաքում Մադոյն Հուսեյնի իշխանության գալուց հետո: Այսուհանդերձ կողմերի միջև շարունակ պահպանվում էր անվստահության ու մրցակցության մթնոլորտը: Այդ իսկ պատճառով Մադոյն մերժում էր իրաքյան առաջարկները երկու երկրների գործնական միավորման, ինչպես նաև սիրիական տարածքում իրաքյան զորքերի տեղակայման վերաբերյալ: Դամասկոսի և Բաղդադի միջև անհամաձայնությունը զագաթնակետի հասավ 1979թ. ամռանը, երբ Իրաքի նախածեռնության խզվեցին հարաբերությունները երկու երկրների միջև: 1980թ. Բաղդադը վտարեց երկրից Սիրիայի դեսպանին Ս.Հուսեյնի վարչկարգը տապալելու « մեկ այլ սիրիական դավադրություն կազմակերպելու » մեղադրությամբ: Սիրիա-իրաքյան մերձեցման փորձերը ավարտվեցին անհաջողությամբ, դեռ ավելին, իրանա-իրաքյան երկարատև ու հյուսիջ պատերազմի ընթացքում Դամասկոսն ընդունեց Իրանի կողմը:

Քենփ-Դևիդից հետո էլ ավելի վատթարացավ Սիրիայի հարաբերությունները Զորդանանի հետ: Դրա հիմնական պատճառը հանդիսացավ Սիրիա-ՊԱԿ հարաբերությունների բարելավումը և Սիրիայի ծայրահեղ անհանդուրժողական վերաբերմունքը Քենփ-Դևիդի գործերի նկատմամբ: Հուսեյնը թագավորը, չնայած նույնպես դժգոհ էր Մադատից այն բանի համար, որ վերջինս չէր խորհրդակցել Ամմանի հետ նախքան համաձայնության գալը Իսրայելի հետ, այնուամենայնիվ ոչ բացահայտորեն պաշտպանում էր գործարքը, հույս ունենալով կարգավորել Պաղեստինյան խնդիրն իր շահերին համապատասխան: Սիրիա-իրոզանդյան հարաբերություններն էլ ավելի սրվեցին 1980թ. նոյեմբերին՝ Ամմանում տեղի ունեցած Արաբական երկրների զագաթաժողովից հետո: Սիրիական մահմեդական ընդդիմությանն աջակցելու մեղադրանքով Սիրիան 30 հազարանոց զորք կենտրոնացրեց Զորդանայի սահմանում:

Այսպիսով, 1980թ. Կայունության և Հակազդեցության ճակատի երկրներից Լիբիայից, Ալժիրից, Զարավային Եմենից և ՊԱԿ-ից բացի, մյուս բոլոր արաբական երկրների հետ Սիրիայի հարաբերությունները կամ լարված էին, կամ էլ խզված:

Արաբական աշխարհում տիրող անհամաձայնության և բաժանվածության մթնոլորտը, հիպափուկությունը ԱՄՆ-ից, ինչպես նաև երկրում ներքաղաքական անկայուն իրավիճակը ստիպեցին «թուլացած և մեկուսացված» Սիրիային փնտրել խորհրդային օգնու-

բյուրն ու պաշտպանությունը²⁹⁹: Միացյալ Նահանգների և եգիպտոսի միջև դաշինքին Սիրիան փորձեց հակադրել ԽՄԳՄ-ի հետ բարեկամության համաձայնագիրը, որը միևնույն ժամանակ հնարավորություն կտար Իսրայելի հետ «ռազմավարական հավասարակշռություն» (այ-թավազուն ալ-խաթրաթիջի) հաստատել, ինչը զինվելուց բացի պահանջում էր տարածաշրջանում դաշնակիցների շրջանակի ընդլայնում: Իսրայելի վրա ճնշման նոր կետեր ստեղծելու նպատակով, որոնք կարող էին փոխարինել եգիպտոսի կորուստը:

Սիրիայի տարածաշրջանային վարկը բարձրացնելու համար ամենահարմար գործընկերներ կարող էին դիտվել Իրանն ու Սաուդյան Արաբիան: Իրանական հեղափոխությունն ու Իրանի հետ հարաբերությունների զարգացումը թույլ տվեցին մի կողմից որոշակիորեն ամրապնդել Սիրիայի քաղաքական դիրքերը, ապահովելով Դամասկոսի համար նոր հզոր դաշնակից տարածաշրջանում, իսկ մյուս կողմից, նոր լիցք հաղորդել տարածաշրջանում հակաարևմտյան և հակամերիկյան ուժերին:

Ինչ վերաբերում է Սաուդյան Արաբիային, ապա նա Սիրիայի համար հանդիսանում էր ոչ միայն ֆինանսական օգնության աղբյուր, այլև վճռական պահերին քաղաքական օժանդակություն ցուցաբերող ազդեցիկ երկիր, ինչպես դա տեղի ունեցավ Սիրիայի ներկայությունը Լիբանանում և հետագայում Թայֆի համաձայնագիրը արաբական աշխարհում օրինականացնելու հարցերում:

Քարթերի նախագահության երկրորդ շրջանում սիրիա-ամերիկյան հարաբերություններում ի հայտ եկավ չափազանց կարևոր մի խնդիր, որը հետագայում զգալի ազդեցություն ունեցավ երկրորդ հարաբերությունների վրա: Դեռևս 1976թ. ԱՄՆ Կոնգրեսը «Միջազգային անվտանգությանն աջակցելու և զենքի արտահանումը վերահսկելու» վերաբերյալ որոշում ընդունեց, որի 303-րդ մասի համաձայն, արգելվում էր արտաքին օգնության ցուցակներում այն երկրներին, որոնք աջակցում են կամ էլ կապ ունեն ահաբեկչության հետ: 1979թ. Կոնգրեսն ընդունեց նոր որոշում, որի համաձայն, ԱՄՆ-ի Առևտրի և Պետական քարտուղարությունները պարտավորվեցին տեղեկացնել Կոնգրեսին 7 մլն. ամ. դոլարից ավել ապրանքների և տեխնոլոգիաների արտահանման մասին այն երկրներ, որոնք աջակցում են միջազգային ահաբեկչությանը: Այդ որոշման համաձայն, Պետքարտուղարության վրա էր դրվում յուրաքանչյուր տարի վերահիշյալ երկրների ցուցակի նախապատրաստումը:

1979թ. մինչև օրս Սիրիան նշվում է այդ երկրների շարքում, որի վրա նույնպես տարածվում են ԱՄՆ-ի կողմից օժանդակության և առևտրի հետ կապված սահմանափակումները³⁰⁰:

Իրանում տեղի ունեցած հեղափոխությունը, ինչպես նաև ԽՄԳՄ-ի ներխուժումը Աֆղանիստան իրարանցում առաջացրեց ամերիկյան քաղաքական վերնախավում, ստիպելով վերանայել Մերձավոր և Միջին Արևելքում ամերիկյան քաղաքականության որոշ սկզբունքները: 1980թ. հունվարին Բզեժինսկին կոչ արեց Միացյալ Նահանգներին ստեղծել խորհրդային Միության դեմ ուղղված մերձավորարևելյան երկրներից կազմված «անվտանգության շրջանակ»³⁰¹: Մի քանի օր անց Քարթերը հայտարարեց. «Արտասահմանում խորհրդային ռազմական ներկայության աստիճանաբար ընդարձակումը, ինչպես նաև Արևմտյան երկրների ու ԱՄՆ-ի անհախադեպ աճող կախվածությունը կենսական կարևորություն ունեցող մերձավորարևելյան նավթի առաքումներից լուրջ վտանգ են ներկայացնում ամերիկյան շահերի համար»: Քարթերը նշեց նաև, որ ստեղծված կացության մեջ անհրաժեշտ է էլ ավելի «ամրապնդել Արագ Տեղակայման ուժերը, զարգացնել տարածաշրջանային անվտանգության շրջանակը, որոշակի անուղղակի օժանդակություն ցուցաբերել աֆղանական ընդդիմադիր ուժերին և զգուշացնել Մոսկվային այն մասին, որ Օժուցում որևէ ներխուժում կարժանանա ամերիկյան ծանրակշիռ պատասխանի»³⁰²: Այսպիսով, Քարթերը հռչակեց ամերիկյան նոր, այսպես կոչված «Քարթերի դոկտրինա», որի համաձայն

1. Արևմավոր Արևելքի, մասնավորապես Օժոցի շրջանի անվտանգության ապահովման հարցերում կենտրոնական տեղ էր հատկացվում Արևելք-Արևմուտք իսկամարտությանը:

2. Տարածաշրջանում շեշտը դրվում էր ամերիկյան ուժերի անմիջական ռազմական ներկայության ընդլայնման հնարավորությունների վրա³⁰³:

ԱՄՆ շահերին սպառնալիքի առկայության դեպքում համապատասխան ռազմական հակազդեցություն ապահովելու նպատակով Քարթերն առաջարկեց Կոնգրեսին որոշում ընդունել 18-26 տարեկան բոլոր քաղաքացիների զրանցման և հետագայում հավաքագրման վերաբերյալ: Նա նույնպես պահանջեց 5%-ով ավելացնել ռազմական բնագավառի պետական ծախսերը³⁰⁴:

Ամերիկյան նոր ռազմավարությանը Ասադը փորձեց հակադրել խորհրդային օժանդակության ու զենքի առաքումների կտրուկ ավելացմամբ: Ամերիկյան արևելագետ Ա.Կորդսմանի համաձայն, 1979-1983թթ. ընկած ժամանակահատվածում Սիրիան խՄԶՄ-ից ստացել է ավելի քան 10 մլրդ. ամ. դոլարի ռազմական օգնություն, ինչը երկու անգամ գերազանցում է Իսրայելին ԱՄՆ-ի կողմից ցուցաբերված տարեկան օժանդակությունը²⁵⁵: Սիրիայի արտագործնախարարության պաշտոնյաներից մեկի խոսքերով. «Ասադն ամեն կերպ փորձելու է ապացուցել, որ տարածաշրջանում դեպի խաղաղություն տանող ճանապարհն անցնում է Դամասկոսով: Այդ նպատակով Ասադը պետք է ցույց տա ամերիկացիներին, որ ի վիճակի է հարվածել նրա տարածաշրջանային դիրքերին»²⁵⁶:

Ստիճանաբար Սիրիան ներքաշվեց ԱՄՆ-ի հետ հակամարտության մեջ, որը շոշափելի ֆինանսա-տնտեսական ծախսեր պահանջեց Դամասկոսից: Այստեղ հարկ ենք համարում նշել, որ 1970-ականների երկրորդ կեսը բարգավաճման ու առաջընթացի տարիներ էին Սիրիայի համար: Ֆինանսական ներարկումները Ծոցի արաբական երկրներից և նավթատարից ստացված եկամուտները հանգեցրին աննախադեպ, տարեկան 13%-անոց տնտեսական աճի: Թերևս ծեցը բերված տնտեսական հաջողություններով կարելի է բացատրել Ասադի հրաժարումը Իսրայելի դեմ համաարաբական հակազդեցության ժակատի ստեղծման գաղափարից և սեփական ուժերով «սիոնիստական թշնամու հետ ռազմավարական հավասարակշռություն» հաստատելու ձգտումը:

Ստեղծված իրավիճակում Սիրիան, չնայած ՊԱԿ-ի նկատմամբ իր սկզբնական անբարյացակամ վերաբերմունքին, փորձեց բարելավել հարաբերությունները վերջինիս հետ՝ պաղեստինյան փախստականների ճամբարներն օգտագործելով Իսրայելի դեմ պարտիզանական գործողություններ իրականացնելու համար:

Սիրիայի ներխուժումը Լիբանան ոչ միայն չղջուցվեց սիրիական բնակչության մեծամասնության կողմից, այլև դժգոհության պատճառ հանդիսացավ, սրելով ներքաղաքական վիճակը երկրում և հանգեցնելով պետական պաշտոնյաների դեմ մահափորձերի մի ամբողջ շարքի: Ասադի վարչակարգի համար մեծ վտանգ էր պարուճակում «Իխվան ալ-Մուսլիմին» ծայրահեղական մահմեդական խմբավորումը, որն ընդհանրապես ընդդիմանում էր Դամասկոսի աշխարհիկ վարչակարգին: 1979թ. հունիսին վերոհիշյալ խմբավորու-

մը ձեռնարկեց Զալեպի հրետանային դպրոցի 32 կադետների սպանությունը: Այդ գործողություններն ուղղված էին հիմնականում ավալիների դեմ: Դրանից կարող ենք եզրակացնել, որ սպանությունների հիմնական նպատակն էր «պառակտելով ներքին ճակատը», խախտել վարչակարգի հիմքերը: Սպանություններին հաջորդած գործադուլները բռնի կերպով ճնշվեցին իշխանությունների կողմից: 1980թ. հունիսին Զ.Ասադի վրա անհաջող մահափորձից հետո Թադմուր քանոնում սպանվեցին մոտ 200-300 քաղաքատարկայներ: 1970-ականների վերջերին էլ ավելի ընդլայնվեց երկրի սուլա անվտանգության համակարգը, որն իր մեջ ներառում էր նաև հակաքարաթը՝ գաղտնի ոստիկանությունը, 20-30 հազար անդամներով, և Սարայա ադ-Ռիֆա 15 հազարանոց սևիչ ռուժերը, որոնք ղեկավարվում էին Ասադի եղբայր Ռիֆատ ալ-Ասադի կողմից²⁵⁷:

Պաղեստինյան ինքնավարության հարցի ակտիվացման հետ կապված Զարթերի վերջին փորձերը ապարդյուն ավարտվեցին, հաջորդ ամերիկյան վարչակազմին ժառանգություն թողնելով տարածաշրջանում խնդիրների էլ ավելի բարդ ու խճճված հանգույց: Պաղեստինյան հիմնախնդիրը կարգավորելու նպատակով Բեզինի կառավարության վրա արդյունավետ ճնշում գործադրելու Զարթերի վարչակազմի անկարողությունը վերջնականապես հեղինակազրկեց Զենի-Դևիդի համաձայնագիրն արաբական երկրների մեծամասնության աչքերում, մեկուսացրեց եգիպտոսը և նվազեցրեց ԱՄՆ-ի հեղինակությունը, իբրև արդար խաղաղարարի:

Ռեյգանի մերձավորարևելյան ռազմավարությունն ու Սիրիան

1980թ. ԱՄՆ-ի նախագահ ընտրվեց Ռոնալդ Ռեյգանը, որն էլ ավելի էր նվիրված Իսրայելի հետ համագործակցության ամրապնդման գաղափարին: Ավելի ուշ Ռեյգանը կգրի. «Իսրայելի կենտրոնականությունն ապահովելու անհրաժեշտությունն իմ կյանքի ամենախորը համոզմունքներից մեկն էր»²⁵⁸: Սպիտակ Տուն մուտք գործելուց անմիջապես հետո Ռեյգանն, ընդգծելով Արևելք-Արևմուտք դիմակայության փաստը միջազգային բոլոր հակամարտություններում, ծեղանուխ եղավ նոր քաղաքականության ձևավորմանը, որը հիմնված էր հետևյալ սկզբունքների վրա: Առաջինը, նավթ արտահանող Ծոցի երկրների անվտանգության դեմ ուղղված յուրաքանչյուր սպառնալիք կենտրոնական խնդիր է ներկայացնում Միացյալ Նահանգների

համար: Երկրորդը, արաբա-իսրայելյան հակամարտությունը համարվում է քիչ կարևոր և մտահոգիչ, այդ իսկ պատճառով չի պահանջում հրատապ քայլեր: Երրորդը, արաբա-իսրայելյան հակամարտության և Ծոցի շրջանները դիտվում են որպես երկու տարբեր շրջաններ, իրենց զարգացման յուրահատուկ օրինաչափություններով: Ռեյզանի մերձավորարևելյան քաղաքականության չորրորդ սկզբունքն այն էր, որ այդ շրջանի բոլոր երկրները ևորորային Միությունից բխող վտանգից պաշտպանության կարիք ունեն:

Վերոհիշյալ սկզբունքներից գործնական եզրահանգումը եղավ այն, որ ԱՄՆ պետք է ընդգրկի իր բոլոր դաշնակիցներին պաշտպանական մի այնպիսի համակարգում, որն ի վիճակի կլինի զսպել խորհրդային առաջխաղացումը, ապահովելով Ծոցի նրբերի անվտանգությունն ու Արևմուտքի ազատ մուտքը դեպի Երև նավթային պաշարները: Համառոտակի, դա այսպես կոչված «ռազմավարական կոնսենսուսի» քաղաքականությունն էր, որի մասին այդքան խոսվում էր Ռեյզանի նախագահության առաջին օրերին: Սակայն հետագայում ամերիկյան վարչակազմը ստիպված եղավ դեպքերի ազդեցության տակ, հիմնականում Լիբանանյան պատերազմից հետո, ընդունել Մերձավոր Արևելքում բոլոր հակամարտությունների կարևորությունն ու փոխկապակցվածությունը, ինչպես նաև այն հանգամանքը, որ տարածաշրջանային քաղաքականությունը չի կարող հանգեցնել պարզապես Արևելք-Արևմուտք հակամարտությանը:

Ամերիկյան մերձավորարևելյան նոր ռազմական դոկտրինայի համաձայն, «հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ միայն ԱՄՆ-ն կարող է դիմակայել Մոսկվային», առաջին անգամ նախատեսվում էր ամերիկյան անմիջական ռազմական ներկայությունը տարածաշրջանում: Այսինքն անհրաժեշտության դեպքում Վաշինգտոնը չէր բացառում անմիջական ռազմական միջամտության հնարավորությունը: Իսկ ինչ վերաբերում է տարածաշրջանում ԱՄՆ-ի «պատվիրատու» արաբական երկրներին ապա, նրանք միայն պետք է տրամադրեին բազաներ և ցուցաբերեին տեխնիկական օժանդակություն: Վերոհիշյալ ռազմավարությունից բխած ամերիկա-իսրայելյան սերտացումը դիտվեց պետքարտուղարության կողմից, որպես հիմնական հակակշիռը «հրեշային կայսրությանը» ևՍՄՄ-ին և նրա պատվիրատուներ» Սիրիայի ու պաղեստինցիների դեմ:

Ամերիկյան նոր ռազմավարության ենթատեսուտն սիրիա-ամերիկյան հարաբերություններն էլ լուրջ ճահանջ ապրեցին: 1981թ.

սեպտեմբերին ամերիկա-իսրայելյան Ռազմավարական փոխըմբռնման հուշագրի (Memorandum of Strategic Understanding) ստորագրումից հետո Սիրիայի արտգործնախարարը հայտարարեց, որ ամերիկա-իսրայելյան դաշինքը նախատեսում է տարածաշրջանում հաստատված ուժերի հավասարակշռության լուրջ քանակական փոփոխություն: Նա նշեց, որ ԱՄՆ-ի ռազմավարական ներգրավումը տարածաշրջանում համընդհանուր ճգնաժամի է հրահրում և նոր քափ հաղորդում Իսրայելի հարձակողական քաղաքականությանը²⁹⁹: Սիրիական լրատվական միջոցները նշում էին այն հանգամանքը, որ Սիրիային վտանգ է սպառնում ագրեսիվ Իսրայելից, որին աջակցում են Միացյալ Նահանգները: Սիրիայի մտահոգությունն էր ավելի աճեց Մոյմեբերի կեսին՝ համատեղ եզրիտա-ամերիկյան զինավարժություններից հետո:

Սիրիային չէր կարող չանհանգստացնել ամերիկյան ղեկավարության անկարողությունը Իսրայելի ագրեսիվ և ռազմառենջ քաղաքականությունը զսպելու գործում: Դամասկոսի համար ամերիկյան նոր ռազմավարությունը խախտելու հավասարակշռությունը Իսրայելի և Սիրիայի միջև վտանգ էր պարունակում Սիրիայի ազգային անվտանգության համար: Դամասկոսը շարունակաբար շեշտում էր ևՍՄՄ-ի հետ մեամտափայլ «ռազմավարական համաձայնագրի» կնքման անհրաժեշտությունը: Սիրիացիների կարծիքով, 1980թ. Մոսկվայի հետ ստորագրված Բարեկամության և Համագործակցության պայմանագիրը շատ թույլ կողմեր ուներ: Օրինակ, այնուհետ բացակայում էր Լիբանանում սիրիացիների ներկայության վերաբերյալ կետը, որը չափազանց կարևոր նշանակություն ձեռք բերեց մասնավորապես 1982թ. հունիսին բռնկված պատերազմի ընթացքում: Խորհրդային Միությունը, իր սեփական հաշվարկներն ունենալով, մերժում էր Սիրիայի հետ ամերիկա-իսրայելյան ռազմավարական հայտնի հուշագրի տիպի փաստաթուղթ կնքելու սիրիական առաջարկները: Վերջին հանգամանքը ստիպեց սիրիացիներին հաշտվողական և ավելի զիջողական կեցվածք ընդունել Ամերիկայի նկատմամբ, հատկապես, Լիբանանում հունիսյան պատերազմից հետո: Չնայած Միացյալ Նահանգների վրա նման հարձակումներին, պաշտոնական Դամասկոսը ձգտում էր բաց պահել Վաշինգտոնի հետ իր հաղորդակցման միջոցներն ու շարունակել պաշտոնական շփումները: Դրա մասին են վկայում Սիրիայի արտգործնախարար Աբդ ալ-Հալիմ խադդամի ու Ասադի եղբայր Ռի-

Ֆաստ ալ-Սադդի այցելությունները Վաշինգտոն, ինչպես նաև տարբեր առիթներով ամերիկյան բանագնացներ Ֆիլիպ Չաբիբի և Մորրիս Դրապերի այցելությունները Դամասկոս:

Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները 1982թ. Իսրայելի Լիբանան ներխուժման լուսի ներքո

Եթե Քարթերի նախագահության ընթացքում Լիբանանի ճգնաժամը համեմատաբար քիչ ուշադրություն պահանջեց, ապա Ռեյգանի օրոք այն իրանական հեղափոխության և Աֆղանստան խՍՀՄ-ի ներխուժման հետ մեկտեղ վերածվեց լուրջ արտաքին քաղաքական խնդրի:

1976թ. վերջին Լիբանանում որոշակի ներքին կայունություն հաստատումից հետո քրիստոնյա ուժերը (Բաշիր ժմայելի ղեկավարյալ «Լիբանանյան Ուժեր»-ը /մարոնիների միլիցիան/ և Լիբանանյան /Քրիստոնեական/ ճակատը Քամիլ Շամունի գլխավորությամբ) սկսեցին հակազդել սիրիացիների ներխուժությանը երկրում: Իսկ իսրայելյան կառավարությունը, հատկապես Բեզիհի իշխանության գլուխ անցնելուց հետո, սկսեց բացահայտորեն համագործակցել նրանց հետ: Բեզիհը, պետք է նշել, իր մախորդի պես, Լիբանանի քրիստոնյաների հարցը դիտում էր ոչ միայն քաղաքական և հուճկանիտար, այլև գաղափարախոսական ու քաղաքական-ռազմավարական տեսանկյունից: Նա հավատացած էր, որ Իսրայելը պետք է օգնի քրիստոնյաներին «մղեանդ» մահմեդական թշնամու դեմ պայքարելու գործում²⁹⁶: Ստանալով իսրայելյան օժանդակությունը և վայելելով Բեզիհի անձնական համակրանքը իրենց պայքարի նկատմամբ, մարոնիները Իսրայելի և Լիբանանում տեղակայված սիրիական բանակի միջև անմիջական բախում հրահրելու փորձեր կատարեցին, որոնք սակայն անարդյունք ավարտվեցին:

Այսուհանդերձ, հարավային Լիբանանում ՊԱԿ-ի գործողություններին հակահարված տալու ժամանակ իսրայելյան բանակը փորձում էր խուսափել սիրիական ուժերի հետ բախումից: Այսպես, 1978թ. օգոստոսին Բեզիհը մերժեց նաև սիրիական զորքերին օդային հարված հասցնելու ժմայելի և Շամունի խնդրանքը, չնայած որ միևնույն ժամանակ հայտարեց այն մասին, որ Սիրիայի կողմից Լիբանանյան քրիստոնյաների նկատմամբ «ցեղասպանություն» իրականացնելու ղեպընտ Իսրայելը չի կարող մնալ անտարբեր: Իսկ 1978թ. հուլիսին իսրայելյան օդանավերը պտույտ կատարեցին Բեյրութի վրայով, որպես նախագուշացում սիրիացիներին քրիստո-

նյաների դեմ հարձակումից: 1979թ. առաջին կեսին իսրայելյան օդային ուժերը բազմաթիվ հարձակումներ գործեցին պաղեստինյան ճանաչման կոմիտեի վրա: Հունիսի 29-ին սիրիական օդանավերի միջամտության արդյունքում նրանցից հինգը խփվեց իսրայելցիների կողմից Սիդոն քաղաքի վրա:

Ներքաղաքական իրավիճակը Լիբանանում գնալով սրվում էր: Օգտվելով Քեմփ-Դևիդում եզիպտա-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրումից հետո Սիրիայի տարածաշրջանային դիրքերի բուլաջումից և Լիբանանում նրա ունեցած դժվարություններից, ժմայելը 1980թ. վերջին հսկողություն հաստատեց Լիբանանի արևելքում գտնվող Բեկկա հարթավայրի կենտրոնական քրիստոնեական Ձահլե քաղաքի վրա: 1981թ. ապրիլին, երբ սիրիական ուժերը փորձեցին դուրս մղել քրիստոնյա «Լիբանանյան ուժերը» Ձահլեյից, ժմայելը օգնություն խնդրեց իսրայելցիներից, որոնք ապրիլի 28-ին երկու սիրիական տրանսպորտային ուղղաթիռ խփեցին Ձահլեյի մտատակայքում: Ի պատասխան, Սիրիան, որը նոր էր ստորագրել խՍՀՄ-ի հետ Բարեկամության և Համագործակցության վերաբերյալ պայմանագիրը, մայիսի 8-ին հայտարարեց, որ խորհրդային հակաօդային իրթիզներ է տեղակայելու Ձահլեյի շրջանում և լիբանանյան սահմանի մոտ:

Սիրիա-իսրայելյան պատերազմի սանձազերծման հնարավորությունից և Մոսկվայի հետ առճակատումը կանխելու նպատակով Ռեյգանը տարածաշրջան ուղարկեց փորձառու դիվանագետ Ֆիլիպ Չաբիբին, որին հաջողվեց ժամանակավորապես զինադադար հաստատել Սիրիայի և Իսրայելի միջև²⁹⁷: Այնուհետև Սիացյալ Լահանգներն առաջարկեցին լիբանանյան ճգնաժամի համապարփակ կարգավորման ծրագրի իրենց տարբերակը, որը նախատեսում էր Լիբանանից սիրիական զորքերի, ներառյալ Ձահլեում տեղակայված իրթիզների և Լիբանանի հարավից ՊԱԿ-ի ծանր իրետանու դուրսբերումը, ինչպես նաև իսրայելյան ռազմական գործողությունների կասեցումը հարավային Լիբանանում:

Սակայն կողմերից ոչ մեկը պատրաստ չէր ընդունել ամերիկյան առաջարկը: Պաղեստինցիները շարունակում էին հարձակումներ գործել, իսկ մեկ ամիս անց Իսրայելը օդային հարված հասցրեց Բեյրութում տեղակայված ՊԱԿ-ի գրասենյակի վրա, որի արդյունքում զոհվեց 200 և վիրավորվեց 800 մարդ: Դրա հետևանքով սաստիկ փոխհրաձգություն տեղի ունեցավ հրեաների և պաղեստինցի-

ների միջև խորայելա-լիբանանյան սահմանի երկայնքով: Վաշինգտոնը թեպետ որոշակիորեն կիսում էր իսրայելյան մտահոգությունը Լիբանանում պաղեստինցիների աճող ազդեցությանը, սակայն կողմնակից էր վերջիններիս նկատմամբ «սահմանափակ» գործողությունների իրականացմանը: Միայն Սաուդյան Արաբիայի օգնությամբ Ֆ. Գարիբը ի վիճակի եղավ մեկ այլ զինադադար հաստատել, այս անգամ Իսրայելի և Պաղեստինցիների միջև:

Հարկ ենք համարում նշել, որ Լիբանանում իրավիճակի սրումը պետք է բացատրել ոչ միայն պաղեստինցիների աճող ազդեցությանը և քրիստոնյա մարոնիների գործունեության ակտիվացմամբ, այլև ֆինանսական դժվարությունների հետևանքով Լիբանանից որոշ ստորաբաժանումներ դուրս բերելու Դամասկոսի որոշումով, ինչպես նաև ՊՄԿ-ի նկատմամբ Սիրիայի քաղաքականության փոփոխությանը հարաբերությունները բարելավելու և պաղեստինյան փախստականների ծածարներն օգտագործելու Իսրայելի դեմ հարձակումներ իրականացնելու նպատակով: Վերոհիշյալ գաղափարներն իրենց հերթին նպաստեցին Լիբանանում հաստատված ուժերի փոխում հավասարակշռության խախտմանը: Դրան ավելացնենք 1981թ. Իսրայելում տեղի ունեցած ներքին քաղաքական իրադարձությունները: արտաքին գործերի և պաշտպանության նախարարի պաշտոններում համապատասխանաբար նշանակվեցին ծայրահեղականներ Արիել Շարոնն ու Իցիակ Շամիրը, որոնք դարձան իսրայելյան ռազմատենչ նոր քաղաքականության գաղափարախոսները: Լիբանանում պատերազմի բռնկմանը մեծապես նպաստեց նաև ամերիկյան նոր վարչակազմի կողմից որդեգրած քաղաքականությունը, որն էլ ավելի մեծ ինքնավաստիություն հաղորդեց Իսրայելի իշխանություններին: Ամերիկացիները, դեռևս 1981թ. հոկտեմբերի տեղյակ լինելով Լիբանան ներխուժման իսրայելյան նախապատրաստությունների մասին, ոչ մի գործնական քայլ չձեռնարկեցին այն կանխելու ուղղությամբ²⁶²:

1980թ. հուլիսի 30-ին Երուսաղեմը Իսրայելի «հավերժ ու անբաժան մայրաքաղաքը» հայտարարելուց հետո, օգոստիվով Լեհաստանի հարցով ԱՄՆ և ԽՍՀՄ-ի զբաղվածությունը հանգամանքից, 1981թ. դեկտեմբերի 14-ին իսրայելյան խորհրդարանը (կնեսետը) 63 ծայր կողմ և 21 ծայր դեմ օրենք ընդունեց, որի համաձայն իսրայելյան իրավունքը, օրենքներն ու կառավարումը տարածվեց 1967թ. պատերազմի արդյունքում գրավված Գոլանների բարձունքների վրա, ինչը

փաստորեն նշանակում էր սիրիական տարածքի բռնակցում: 1967թ. պատերազմի հետևանքով 100 հազար սիրիացիներ ստիպողաբար հեռացել էին Գոլաններից: Օրենքի ընդունման պահին այնտեղ բնակվում էին միայն 15-18 հազար դուրգներ, (որոնց իսրայելյան կառավարությունը պատերազմից հետո թույլատրել էր վերադառնալ) և մոտ 12 հազար հրեաներ: ՄԱԿ-ի Անվտանգության հորհուրդի 497 բանաձևն «անվավեր և միջազգային իրավական ուժ չունեցող» համարեց Գոլանների վերաբերյալ իսրայելյան այդ օրենքը²⁶³:

Վերոհիշյալ օրենքի ընդունումը Սիրիան որակեց որպես «պատերազմի հայտարարում, զինադադարի խախտում, ՄԱԿ-ի օրենքների ոտնահարում և տարածաշրջանային խաղաղության դեմ ուղղված քայլ»²⁶⁴: Չնայած այն հանգամանքին, որ 1981թ. նոյեմբերին Ասադը չձեռնակեց Կաուդյան Արաբիայում կազմակերպված համաժողովին, մեթոքով Ֆահդ բազալդի կողմից առաջարկված ծրագիրը, այնուամենայնիվ, արաբական միասնական հակազդեցությունը կազմակերպելու նպատակով Ասադն այցելություններ կատարեց Օճի երկրներ և Սաուդյան Արաբիա: 1982թ. փետրվարին Թունիսում տեղի ունեցավ արաբական երկրների արտգործնախարարների հանդիպումը, որի արդյունքում վերահաստատվեց բարեկամ, մասնավորապես, մահնեղական, չմիացած և սոցիալիստական երկրների հետ հարաբերությունները սերտացնելու մտադրությունը, ինչպես նաև դատապարտվեց ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը Մերձավոր Արևելքում, մասնավորապես, Իսրայելին ջուլցաբերվող աջակցության պատճառով²⁶⁵:

Գոլանների վերաբերյալ իսրայելյան այդ օրենքը բացասաբար ընդունվեց նաև Վաշինգտոնի կողմից: Ամերիկացիները շտապեցին չեղյալ հայտարարել 1981թ. Իսրայելի հետ ստորագրված Ռազմավարական փոխըմբռնման հուշագիրը և 300մլն. ամ. դոլարի նախատեսված զենքի առաքումների «ժամանակավորապես» կասեցման մասին, ինչը, կարծես թե, բոլորովին չանհանգստացրեց իսրայելյան ղեկավարությանը, դեռ ավելին հանդիպելով Իսրայելում ամերիկյան դեսպան Լյուիսի հետ, Բեզիմը ինքնավստահորեն հայտարարեց, որ Իսրայելը ի վիճակի է ինքնուրույն որոշումներ կայացնել և, որ «Իսրայելը բանամային հանրապետություն չէ»²⁶⁶:

Իսրայելյան կնեսետի որոշումից հետո, երբ չարդարացան ՄԱԿ-ի Անվտանգության հորհրդում ամերիկյան աջակցությունն ապահովելու սիրիացիների հույսերը, Դամասկոսը հակամանրիկյան կեց-

վածք ընդունեց, իսկ սիրիական խորհրդարանի խոսնակ Մահմուդ ալ-Չուրիմ կոչ արեց արաբական երկրներին «խզել իրենց հարաբերությունները ԱՄՆ-ի հետ»²⁶⁷:

Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների համար հավելյալ լարվածություն ստեղծեցին նաև Սիրիայում 1982թ. տեղի ունեցած ներքաղաքական իրադարձությունները, երբ մահմեդական սուննի ընդհինուրյան ելույթներն ու ցույցերը իրենց զագաթնակետին հասան Գամա քաղաքում: Պաշտոնական Դամասկոսի տեղեկությունների համաձայն, մուջահեդները գրավեցին կառավարական հիմնարկները, կառավարության շենքը, ոստիկանությունը, բանտերը, հետախուզական և պաշտպանական կենտրոնները: Խռովությամբ վերջ դրվեց կառավարության ձեռնարկված պատմիչ գործողությունների շնորհիվ, որոնց արդյունքում սպանվեց շուրջ 4 հազար մարդ²⁶⁸:

Երբ Արևմուտքը, մասնավորապես ԱՄՆ-ի պետքարտուղարությունը, համոզեց եկավ հայտարարությանը Գամայում «լայնածավալ պատերազմի» վերաբերյալ, դրանից հետո միայն Դամասկոսը լրատվական միջոցներում ակտիվ հակաքաղաքական գործունեություն ծավալեց: Գետաքրքրական է, որ Գամայում դեպքերը սկսվելուց միայն ութերորդ օրը Դամասկոսը հայտնեց, որ «անհանգստություններ են տեղի ունեցել Գամայում, որոնք ձեռնարկվել են «Իխվան ուլ-Մուսլիմին»-ի կողմից: Այդ օրերին իտալական հեռուստատեսությանը տված հարցազրույցում Ասադը, քննադատության ենթարկելով Ֆուլդամենտալիստ մահմեդականներին, ընդգծեց հետևյալ երեք կետերը՝

1. «Իվվան ուլ-Մուսլիմին»-ը հետադիմական կազմակերպություն է:
 2. «Իվվան ուլ-Մուսլիմին»-ը հակամահմեդական է, քանի որ նրան հակառակ իրական մահմեդականությունը հետապնդում է առաջընթաց, սեր և եղբայրություն:
 3. «Իվվան ուլ-Մուսլիմին»-ը ծառայում է Միացյալ Նահանգներին²⁶⁹:
- Վերջին կետի կապակցությամբ պետք է նշել, որ «Իվվան ուլ-Մուսլիմին»-ի հայտարարությունը համընկել էր ԱՄՆ պետքարտուղարության կողմից արված վերոհիշյալ հայտարարության հետ: Այդ հանգամանքից ելնելով Դամասկոսը եզրակացրեց, որ Գամայում իրադարձությունների հետևում կանգնած է Վաշինգտոնը, որը ցանկանում է ապակայունացնել իրավիճակը երկրում՝ Ասադի վարչակազմը տապալելու հեռանկարով: Կարծում ենք, հայտարարությունների համընկնումը զուտ պատահական բնույթ էր կրում, չնա-

յաձ որ անհասկանալի է թվում Գամայի դեպքերից հետո Սիրիայի հետ առևտրական որոշ սահմանափակումների վերացումը Ռեյգանի «հավասիրիական» վարչակազմի կողմից: Դժվար է բացատրել, թե ինչով էր թելադրված Վաշինգտոնի վերոհիշյալ քայլը Սիրիայում ստեղծված ներքաղաքական ճգնաժամի համար մեղավորության զգացմունքից, թե իրավիճակի հետագա սրման մտավախությունից:

Այն ժամանակ, երբ ակնհայտ էին արաբական աշխարհում տարածայնությունները, բաժանվածությունն ու «շարունակական հոգեբանական անկումը», Իսրայելում գնալով հաճախակի էին կալում Լիբանանում ռազմական միջամտություն իրականացնելու կոչերը: Կասկած չի հարուցում այն հանգամանքը, որ Իսրայելը բռնել էր պատերազմելու ուղին: Լիբանան ներխուժումից վեց ամիս առաջ Իսրայելի պաշտպանության նախարար Արիել Շարոնը հետևյալ կերպ հիմնավորեց Իսրայելի ռազմավարությունը. «Մեն տերության վերածվելու համար Իսրայելը պետք է առաջին հերթին գրավի Լիբանանի հարավային շրջանները, որտեղից իրականացվում են հարձակումները Իսրայելի վրա»: Միաժամանակ Շարոնը անհրաժեշտ էր համարում ՊԱԿ-ի մարդուղծիչն ոչնչացումը Բեյրութում և ոչ միայն ռազմականապես: Վերոհիշյալի իրականացումը, ըստ Շարոնի, պետք է կազմալուծ էր և քարոյալքեր պաղեստինյան ընդդիմությունը Գազայում և Արևմտյան Ափում: Դաջորդ քայլով նախատեսվում էր Բեյրութում իշխանության դնել հիմնականում քաթալիստականներից կազմված մարոնիների կառավարությունը, որի արդյունքում Լիբանանը կստորագրեր խաղաղության համաձայնագիր Իսրայելի հետ և «կչեզոքացվեր»: Դրանից հետո Իսրայելը պետք է քաջալերեր Գազայից և Արևմտյան ափից պաղեստինցիների ներգաղթը Զորդանան, որը աստիճանաբար կվերածվեր Պաղեստինի: Դեպքերի այսպիսի զարգացումը կապակայունացներ իրավիճակը Զորդանանում և հնարավորություն կընձեռեր Իսրայելին միջամտելու և նոր կառավարության ստեղծումից հետո խաղաղության համաձայնագիր կնքելու նաև Զորդանանի հետ: Այսպիսով, Սիրիան, որպես միակ «ճակատային» պետություն, կհայտնվեր մեկուսացման մեջ: Ստեղծված պայմաններում Զորդանանի միջոցով մտնելու և համագործակցելով Աստույան Արաբիայի հետ, Շարոնի համաձայն, Իսրայելը կվերածվեր «ազդեցիկ աֆրո-ասիական ուժի»²⁷⁰: Իսրայելյան հետագա ներխուժումը Լիբանան լիովին համապատասխանում էր Շարոնի վերոհիշյալ ռազմավարությանը:

Երուսաղեմի նախկին փոխքաղաքապետ Մերոն Բենվենիցկու խոսքերով, 1982թ. պատերազմի իրական նպատակն էր «վերջին տարիների ընթացքում Բեյրութում ձևավորված և զարգացած Պաղեստինյան քաղաքական և մտավորական կենտրոնի վերացումը»²⁷¹: Ինչ խոսք, ՊԱԿ-ի ոչնչացումը և Լիբանանում իսրայելաձեռն կառավարության հաստատումն անխուսափելիորեն պետք է հանգեցնե՞ր սիրական ուժերի դուրս բերմանը երկրից: Ուստի առնվազն միամտություն կլինե՞ր հավատալ իսրայելյան ղեկավարության հաստատումներին այն մասին, որ Իսրայելը չի ցանկանում պատերազմել Սիրիայի դեմ²⁷²: Լիբանանում «նոր քաղաքական վարչակարգ» հաստատելու ուղղությամբ ամերիկյան արևելցությունն ապահովելու նպատակով Շարունը շեշտում էր իսրայելյան գործողությունների կարևորությունը Մերձավոր Արևելքում խորհրդայնամետ ուժերը Սիրիան և ՊԱԿ-ը թուլացնելու գործում: Պետքարուղար Չեյգի խիստ հակախորհրդային հայացքները, նույնպես համընդհանուր դիմակայության ենթատեքստում Մերձավոր Արևելքում կատարվող իրադարձությունները դիտարկելու նրա հակվածությունը, ինչպես նաև նրա համոզմունքն այն բանում, որ Իսրայելը հանդիսանում է ԱՄՆ-ի հզոր և կարևոր դաշնակիցը, մեծապես հեշտացրեցին Շարունի խնդիրը: 1982թ. մայիսին հանդիպելով, Շարունի հետ, Չեյգը նշեց, որ Միացյալ Նահանգները դեմ չեն լինի Լիբանանում Իսրայելի «սահմանափակ ռազմական գործողություններին», պայմանով, որ դրա համար քաղաքարար արդարացում գտնվի²⁷³:

Հարմար առիթը իրեն երկար սպասեցնել տվեց: Լոնդոնում պաղեստինյան ահաբեկչի կողմից (Աբու Լիդայի խմբից) իսրայելյան դեսպան Շլոմո Արզովի վրա, անհաջոց մահափորձից հետո 1982թ. հունիսի 6-ին Իսրայելը ներխուժեց Լիբանան: Ներխուժման պահին 26-28 հազարամոց սիրիական զորք կար տեղակայված Լիբանանում, որը գտնվում էր գեներալ-մայոր Սաիդ Բայրակադարի հրամանատարության տակ: Սիրիական զորքերը կենտրոնացված էին Շթորայում: Նրանց օժանդակում էր նաև այսպես կոչված «Ալ-Ֆուրսան ալ-Արաբ» սիրիական միլիցիան, որը հիմնականում տեղակայված էր Տրիպոլիի շրջանում և գտնվում էր Ասադի եղբայր Ռիֆատի ուղղակի ենթակայության տակ:

Իսրայելյան հարձակման մեջ Սիրիան անմիջապես մեղադրեց Վաշինգտոնին: Քննադատության ենթարկվեցին նաև «ամերիկամետ և հետադիմական» արաբական վարչակարգերը: Սիրիան հար-

ձակման հենց սկզբից հստակորեն արտահայտեց Լիբանանը պաշտպանելու իր պատրաստակամությունն ու վճռականությունը:

Լիբանանյան ճգնաժամի նկատմամբ ԱՄՆ-ի որդեգրած քաղաքականության մասին չափազանց շատ է զրվել ու լուսարանվել սակայն գրեթե բոլոր ուսումնասիրություններում բացակայում է Սիրիայի հանդեպ ամերիկյան քաղաքականության մասին խորը և անկողմնակալ վերլուծությունը: Այդ կապակցությամբ անհրաժեշտ ենք համարում ընդգծել հետևյալը

- Ընդգծված հակախորհրդային և հակահաբեկչական ուղղվածությամբ հանդերձ Ռեյգանի վարչակազմը, այնուամենայնիվ չուներ մշակված հետևողական քաղաքականություն Սիրիայի նկատմամբ, շատ դեպքերում հետևելով իրադարձությունների զարգացմանը, այլ ոչ թե փորձելով ազդել նրանց ընթացքի վրա:

- Սիրիան տարածաշրջանային անվտանգության համար ամենամեծ սպառնալիքը համարելով հանդերձ, Վաշինգտոնը թերազնահատում էր Մերձավոր Արևելքում Սիրիայի դերի կարևորությունը, անկարող գտնվելով մրտնդի Լիբանանում Դամասկոսի վարած քաղաքականության իրական նպատակներն ու շարժառիթները:

Այստեղ պետք է նշել, որ ի տարբերություն ԱՄՆ-ի, Լիբանանում խորիցային Միությունը որդեգրել էր հավասարակշռված, զգուշավոր քաղաքականություն: Եթե Վաշինգտոնն իր ջոկատները ու ծովային ուժերը տեղակայեց Բեյրութում խաղաղապահ ուժերի անվան տակ, ապա Մոսկվան ձեռնպահ մնաց սիրիական ուժերի կողքին ուղղակի ռազմական միջամտությունից: Ամերիկյան քաղաքականությունը, հաշվի չառնելով լիբանանյան ճգնաժամի քաղաքական, կրոնական և ազգամիջյան դրդապատճառները, հանգեցրեց նրան, որ ամերիկյան նավատիկները շիաների և դրուզների թիրախը դարձան: Ավելին, մարտիներին օգնության հասնելու պատրվակով ամերիկյան ներխուժումն ու հետաքայլում անփառունակ փախուստը Լիբանանից հարված հասցրեցին ԱՄՆ-ի հեղինակությանը արաբական աշխարհում:

Մի կողմից, հունիսի 9-ին Վաշինգտոնն օգտագործում էր վետոյի իրավունքը իսրայելյան ներխուժումը դադարեցնելու վեթաբերյալ ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի քվեարկության ժամանակ, իսկ մյուս կողմից, զինադադարի հաստատման ու արաբական աշխարհում ամերիկյան դիրքերի ամրապնդման նպատակով տարածաշրջան էր ուղարկում բանազանց Ֆիլիպ Զաբիբին:

Շատ Պրիմակովի, Չաբիբի այցը ուղղված էր նաև Սիրիայի հետ աներիկյան շփումների պահպանմանը²⁷⁴։ Գունիսի 10-13-ը Դամասկոսում տեղի ունեցած հանդիպումների ընթացքում Չաբիբը բանակցեց զինադադարի հնարավորությունների շուրջ և սիրիական կողմին հանձնեց Բեզիմի գրությունը, ուր Իսրայելին վարչապետը հավաստիացնում էր սիրիական ղեկավարությանը այն բանում, որ Իսրայելը չի ձեռնարկի հարձակումներ Արևմտյան Բեյրութի վրա²⁷⁵։

Չաբիբի միջնորդությամբ հաջողվեց զինադադար կնքել Իսրայելի և Սիրիայի միջև հունիսի 11-ին, սակայն, որոշ հեղինակների համաձայն, առանց Բեզիմի համաձայնության Շարունի ու գլխավոր սպայակույտի պետ Եյթանի հարձակումները հունիսի 12-ին իսրայելյան զորքերը շարժվեցին դեպի Դամասկոս-Բեյրութ մայրուղու արևմտյան մասը և պաշարեցին Բեյրութը²⁷⁶։ Արդյունքում իսրայելյան բանակին հաջողվեց մտնելալ Բեյրութին, պարտության մատնելով սիրիական զորքերն ու ոչնչացնելով 50-100 օդանավ, 145 տանկ, ինչպես նաև Բեկասիի հակաօդային հրթիռային համակարգը²⁷⁷։ Իսրայելը շարունակեց ռազմական գործողությունները ընդհուպ մինչև հունիսի 25-ը, որի արդյունքում ճնշվեց պաղեստինյան դիմադրությունը, իսկ նրա զինվորները ստիպված եղան թողնել Լիբանանը, ապաստան գտնելով արաբական երկրներում։ Իսրայելի և ՊԱԿ-ի հետ ձեռք բերված պայմանավորվածության համաձայն, Բեյրութում ժամանակավորապես պահպանվում էր ՊԱԿ-ի քաղաքական գրասենյակը և 600 հոգանոց պաղեստինյան ստորաբաժանումը։ Ամերիկյան ճնշմանն ու պահանջերին հակառակ, Իսրայելը վերսկսեց Բեյրութի ռմբակոծումը, որը մեծ նյութական և մարդկային կորուստ պատճառեց քաղաքին։ Օգոստոսի վերջին ստորագրված համաձայնագրով ՊԱԿ-ը դուրս եկավ Լիբանանից և հաստատվեց Թունիսում²⁷⁸։

Պատերազմի ընթացքում սիրիական բանակի ընդհանուր կորուստը կազմեց 400 սպանված և 1400 վիրավոր²⁷⁹։ Չնայած որ պատերազմի արդյունքները միանգամայն բացասական էին Սիրիայի համար, այնուամենայնիվ պաշտոնական լրատվական միջոցները համարեցին այն հաջթական։ Գետաբլրեական էր հունիսի 19-ին ժողովրդին ուղղված Ասադի հայտարարությունն, ուր Սիրիայի նախագահը շեշտում էր արաբա-իսրայելյան հակամարտության սկզբունքային բնույթը՝ իրեն երկու քաղաքակրթությունների բախում։ Այդ հայտարարության մեջ Ասադը անդրադարձավ նաև լիբանա-

նյան ճգնաժամի քաղաքական ասպեկտներին՝

- Միացյալ Նահանգներն անբողբույքամբ աջակցեցին Իսրայելին.
- Պատերազմի նպատակն էր ավարտել արաբա-իսրայելյան հակամարտությունը ԱՄՆ-ին և Իսրայելին հարձար պայմաններով.
- Պատերազմն ուղղված էր Պաղեստինյան Դիմադրության և Լիբանանյան ազգային շարժման դեմ։

Այնուամենայնիվ, պատերազմից հետո Միացյալ Նահանգների հետ հարաբերությունների սերտացման Ասադի ձգտումը, կարծում ենք վերջինիս կողմից պատերազմում ավելի շուտ պարտված, քան բե հաղթանակած կողմ հանդիսանալու գիտակցման արդյունք էր։ Գունիսի 19-ին Շոցի երկրներ այցելությունների ընթացքում սիրիական բարձրաստիճան պաշտոնյաները խնդրում էին այդ երկրների, մասնավորապես Սաուդյան Արաբիայի ղեկավարներին, համոզել Վաշինգտոնին, որպեսզի վերջինս ճնշում բանեցնի Իսրայելի վրա՝ Լիբանանից ուժերը դուրս բերելու նպատակով։

Գուլիսի 20-21-ը Սիրիայի արգելոճման արտաքին քաղաքականությանը հարցազրույցի ժամանակ Ասադը ասել էր Վաշինգտոնում, որպես Արաբական Լիգայի բանազմաց։ Ռեյզանի հետ հանդիպումից հետո Աբդ-ալ-Յալիմը հաղորդեց հայտարարեց, որ «ներկայումս Սիրիայի բոլոր քանքերը կենտրոնացած են Լիբանանի տարածքից իսրայելյան ուժերի դուրսբերման խնդրի վրա»²⁸⁰։ Օգոստոսին Սաադի եղբայր, Բասսի տարածաշրջանային ղեկավարության անդամ և Պաշտպանական էլիտար զինվորական միավորների (Սարայա ալ-Ղիֆա) հրամանատար Ռիֆատտ ալ-Ասադը գտնվում էր Վաշինգտոնում։ Ամերիկյան աղբյուրների համաձայն, Ասադի եղբոր այցելությունն անճանկան էր և ամերիկյան ղեկավար շրջանակներից ոչ ոք չէր պատրաստվում հանդիպել նրա հետ։ Սիրիական աղբյուրները հաղորդում էին, որ Ռիֆատտի այցը կապված է «բժշկական խնդիրների» հետ։ Մեկ այլ հաղորդման համաձայն, նա քանկարժեք տուն է գնել Վաշինգտոնում, քանի որ Ասադի հետ փնտրանության պատճառով ստիպված է հեռանալ Սիրիայից և անձեայն հավանականություններ պատրաստվում է բնակվել Միացյալ Նահանգներում²⁸¹։ Որոշ աղբյուրներ էլ նշեցին, որ Ասադն ուղարկել է եղբորը Վաշինգտոն ԱՄՆ-ի և Իսրայելի հետ Լիբանանի վերաբերյալ գործարք կնքելու հնարավորությունները շոշափելու նպատակով։ Կարծում ենք վերջին տեսակետը ամենամոտն է իրականությանը, քանի որ դրա օգտին է խոսում այն փաստը, որ նույն ժամանակ Վաշինգտոնում էր գտնվում

Իսրայելի պաշտպանության նախարար Շարոնը²⁶²:

1982թ. սեպտեմբերի 1-ին Ռեյզանը հանդես եկավ «խաղաղության ծրագրով», ուր կոչ էր անում դուքս բերել բոլոր օտարերկրյա ուժերը Լիբանանից և, մերժելով Պաղեստինյան պետության ստեղծման գաղափարն, առաջարկում էր հաստատել Պաղեստինյան ինքնավարություն Արևմտյան Ափում և Գազայի հատվածում՝ Զորղանանի հետ կոնֆեդերատիվ հիմունքերի վրա²⁶³:

Բեյրութից գործերի վերջնական դուրսբերման հաջորդ օրը հրապարակված ամերիկյան այս ծրագիրը մեկ անգամ ևս բացահայտեց վաշինգտոնի քաղաքականության հակասիրիական բնույթը: Ամերիկյան նախագահի նոր դիվանագիտական նախաձեռնության մեջ չէր նշված Գոլանների հարցը և Զորղանանի հետ Պաղեստինյան ինքնավարության ստեղծմանից բացի նպատակ էր հետապնդում արաբ-իսրայելյան խաղաղության գործընթացում ներգրավել Զորղանանը և պաղեստինցիներին (ոչ թե ՊԱԿ-ին): Միանգամայն հասկանալի է, որ Սիրիան անտեսող ամերիկյան վերոհիշյալ ծրագրի իրականացումը, կնպաստեր տարածաշրջանում արաբական այդ կարևոր երկրի էլ ավելի մեկուսացմանը:

Սեպտեմբերի 14-ին Բեյրութում նախագահ Բաշիր ժմայելի²⁶⁴ մահափորձից և պաղեստինյան Սարբա և Շատիլա ճամբարներում իարյուրավոր պաղեստինցիների սպանություններից հետո իրավիճակն էլ ավելի սրվեց: Վաշինգտոնը պահանջեց Իսրայելից անմիջապես դուրս բերել գործերը Բեյրութից: Ռեյզանը հրամայեց ՊԱԿ-ի էվակուացումից հետո երկիրը լքած ամերիկյան նավատորմին վերադառնալ Լիբանան: ԱՄՆ նախագահը միևնույն ժամանակ պահանջեց արաբական երկրների ղեկավարներից ազդել Սիրիայի վրա՝ Լիբանանում վերջինիս տեղակայված գործերը դուրս բերելու նպատակով: Ռեյզանի կարծիքով, սիրիական գործերի դուրսբերումից հետո ինքն ի վիճակի կլիներ համոզելու Իսրայելին նույնպես դուրս բերել իր ուժերը²⁶⁵: Ստեղծված իրավիճակում հոկտեմբերին Սիրիան ընդունեց Ռեյզանի ծրագիրը, տեղեկացնելով ամերիկյան բանագնացներին, որ Դամասկոսը համաձայն է իսրայելյան և սիրիական ուժերի զուգահեռ դուրսբերման գաղափարի հետ: Սակայն Ռեյզանի ծրագիրը չիրականացավ հիմնականում Իսրայելի և ՊԱԿ-ի մերժողական կեցվածքի, ինչպես նաև առանց պաղեստինցիների լիազորության բանակցություններ վարելուց Զորղանանի հրաժարվելու պատճառով:

1982թ. վերջում ԱՄՆ-ը ուշադրությունը սևեռել էր Իսրայելի և Լիբանանի միջև համաձայնագրի ստորագրման վրա, որին պետք է հետևեին երկրից օտար ուժերի դուրսբերումը: Ամերիկյան վարչապահն այստեղ էլ երկրորդական դեր հատկացրեց Սիրիային, որն, ըստ Վաշինգտոնի, միայն Իսրայելի և, Լիբանանի միջև համաձայնագրի ստորագրումից հետո պետք է միանար գործընթացին:

Լիբանանը դարձավ այն կռվախնձորը, որի շուրջ բախվեցին Սիրիայի և Միացյալ Նահանգների շահերը, առաջին անգամ առաջացնելով երկու երկրների միջև ուղղակի առձանակտման հնարավորություն: Վաշինգտոնն ընդարձակեց իր քաղաքական և ռազմական աջակցությունը Լիբանանի նոր նախագահ Ամին ժմայելիին: Դամասկոսում իտարկե գիտեցին, որ ԱՄՆ-ն ծագում էր հաստատել մարտիների իշխանությունը Լիբանանում, որը բաց և խաղաղասեր հարևան կարող էր դառնալ Իսրայելի համար: Այս բոլորն, անկասկած, շատ ավելի լուրջ քաղաքական և ռազմական վտանգ էր պարունակում Սիրիայի համար, քան Քեմփ-Ղեկիի գործարքը:

Ամերիկյան քաղաքականությանը հակազդելու նպատակով Սիրիան փորձեց ամեն կերպ խափանել Լիբանանի և Իսրայելի միջև համաձայնագրի կնքումը: Դամասկոսում մտածում էին հետևյալ կերպ. «Թե մենք ի վիճակի չենք խաղաղություն հաստատել մեզ հարմար պայմաններով, ապա զո՞նե թույլ չտանք այնպիսի խաղաղություն, որը մեզ անուշադրության է մատուցում»²⁶⁶: Այդ նպատակով Սիրիան Մոսկվայի օգնությամբ ձեռնարկեց իր բանակի վերազինման ու վերնազինման աշխատանքները: Միաժամանակ Լիբանանում Իսրայելի, ԱՄՆ-ի և մարոնի Ֆալանգիստների դաշինքին Սիրիան հակադրեց շիաների Ամալական ուժերի, Իրանի հովանավորությունը վայելող Դեզբուլի և Վալիդ Ջուսըրիսի գլխավորած դրուզների միլիցիայի հետ ռազմա-քաղաքական համագործակցությունը²⁶⁷: Այսպիսով, Իսրայելի ժամանակավոր հաղթանակը Լիբանանում ստիպեց Դամասկոսին նոր ռազմավարություն իրականացնել, որի արդյունքում, վերջինս Մոսկվայի օգնությամբ ընդլայնեց իր ռազմական կարողությունները և սերտացրեց հարաբերությունները Թեհրանի հետ, Լիբանանում ինչպես իսրայելյան, այնպես էլ ամերիկյան ու ֆրանսիական ջոկատների և օբյեկտների դեմ համատեղ պայքար մղելու նպատակով: Սիրիական բարձրաստիճանի դիվանագետներից մեկի համաձայն, «ստեղծված իսպիճակում Ասադը կանի ամեն ինչ, որպեսզի համոզի ամերիկացիներին այն բանում,

որ Լիբանանում խաղաղության ճանապարհին անցնում է Դամասկոսով և որ ինքն ի վիճակի է անգամ հարվածել ԱՄՆ-ին»²⁹⁶:

Եվ իսկապես, 1983թ. ապրիլ-սեպտեմբեր ամիսներին իրանաձեռն Դիզբուլլահ խմբավորումը մի շարք հարձակումներ իրականացրեց ամերիկացիների և ֆրանսիացիների դեմ: Այսպես, ապրիլի 18-ին բեռնատար մեքենայի մեջ տեղադրած ականի պայթյունից զգալի վնաս հասցվեց Բեյրութում ամերիկյան դեսպանությանը, որի հետևանքով զոհվեց 63 մարդ, որոնցից 17-ը՝ ամերիկացիներ: Դոկ-տեմբերի 23-ին պայթեցվեցին ամերիկյան և ֆրանսիական զինվորական բարաքները, որի արդյունքում զոհվեցին 241 ամերիկացի և 58 ֆրանսիացի²⁹⁷:

ԱՄՆ-ի դեսպանության վրա կատարված հարձակումը հրատապ խնդիր պիտանեց Լիբանանում ամերիկյան ռազմական ներկայության նպատակահարմարության հարցը, որի վերաբերյալ տարածայնություններ գոյություն ունեին ԱՄՆ-ի վարչակազմում: Մի կողմից, պաշտպանության նախարար Կասպար Վայնբերգերը դեմ էր արտահայտվում ամերիկյան ուժերի օգտագործմանը, հատկապես բազմազգ խաղաղապահ ուժերի կազմում: Պենտագոնը հավատացած էր, որ նման խաղաղապահ առաքելությունը լուրջ վտանգի տակ է դնում ամերիկյան ջոկատները, մասնավորապես՝ Իսրայելի և Սիրիայի գերազանցող ուժերի միջև միջամտության դեպքում: Մյուս կողմից, արտգործնախարար Շուլցը պաշտպանում էր այն տեսակետը, որ Լիբանանում անհրաժեշտ է ամերիկյան ռազմական ներկայության պահպանումը, նշելով, թե անթուլլատելի է, որ ահաբեկիչների ճնշման տակ Միացյալ Նահանգները դուրս բերեն իրենց ջոկատները Լիբանանից:

Սիրիայի նկատմամբ ԱՄՆ-ի քաղաքականության վերաբերյալ նույնպես տարբեր տեսակետներ գոյություն ունեին ամերիկյան վարչակազմում: Եթե Շուլցը կողմ էր Սիրիայի նկատմամբ ուժի գործադրմանը, ապա պաշտպանության պետքարտուղարը Սիրիայի հետ հարաբերություններում առաջնային էր համարում դիվանագիտական միջոցների օգտագործումը: Իր դիրքորոշումը Շուլցը բացատրում էր այն հանգամանքով, որ Սիրիան «կլխի Միացյալ Նահանգներին այն դեպքում, եթե տեսնի, որ ԱՄՆ-ն և Իսրայելը միասին են»: Այլ կերպ ասած, եթե Շուլցը վերաբերվում էր Իսրայելին, որպես ռազմավարական դաշնակցի, ապա Վայնբերգերը, գուտ որպես պարտավորության: Պաշտպանության քարտուղարի համա-

ձայն, «առաջադեմ արաբական երկրների բարի կամքը կենսական նշանակություն ունի Ծոցում ամերիկյան շահերը պաշտպանելու համար, ինչը սակայն վտանգվում է Իսրայելի հետ ռազմական և տնտեսական սերտ կապերի պատճառով»²⁹⁸: Ռեյզանը կիսում էր պետքարտուղարի տեսակետը, որն էլ ամրագրվեց 1983թ. հոկտեմբերին Լեզային Անվտանգության Որոշման հ.111 Ցուցումի մեջ (National Security Decision Directive 111)²⁹⁹:

Մայիսին Լիբանանից իսրայելյան զորքերի դուրսբերման վերաբերյալ համապատասխան համաձայնագրի ստորագրման հնարավորությունները քննարկելու նպատակով Սերժավոր Արևելք ժամանեց Շուլցը: Վերջինս համոզված էր, որ իսրայելա-լիբանանյան համաձայնագրի ստորագրումը պետք է նպաստեր նաև Դամասկոսի և Բեյրութի միջև նմանատիպ համաձայնագրի կնքմանը: Բազմաթիվ մերձավորարևելյան մայրաքաղաքներ Շուլցի կատարած այցելությունների և միջնորդական ջանքերի արդյունքում և, չնայած սիրիական հակազդեցությանը, 1983թ. մայիսի 17-ին Իսրայելի և Լիբանանի միջև ստորագրվեց քաղաքական համաձայնագիր, որի համաձայն իսրայելյան զորքերի դուրսբերման դիմաց Լիբանանը համաձայնվեց վերջ դնել 1948թ.ի վեր գոյություն ունեցող պատերազմական վիճակին Իսրայելի հետ: Թեև Լիբանանը դեռևս պատռաստ չէր դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատմանը Իսրայելի հետ, սակայն համաձայնվեց Բեյրութում իսրայելյան ներկայացուցչության բացմանը: Լիբանանը պարտավորվեց չբույստնորդել: որպեսզի իր տարածքն օգտագործվի Իսրայելի վրա հարձակումներ իրականացնելու նպատակով, ինչպես նաև համաձայնություն տվեց երկրի հարավում անվտանգությանն ուղղված միջոցառումների իրականացման վերաբերյալ:

Համաձայնագիրը խիստ բացասականորեն ընդունվեց սիրիացիների կողմից և որակվեց որպես «տարածաշրջանում վերահսկողություն հաստատելու ամերիկյան-սիրիական ծրագրի մաս»: Համաձայնագրով նախատեսվում էր նաև զուգահեռաբար սիրիական ուժերի դուրսբերումը Լիբանանից: Սակայն բանակցությունների դուրս մնացած Դամասկոսը, չնայած ամերիկյան դիվանագետների խորհուրդներին, մերժեց դուրս բերել իր զորքերը Լիբանանից³⁰⁰: Փաստորեն, հրաժարվելով իրականացնել համաձայնագրի վերտի-շյալ կետը, Լիբանանում ամերիկյան ռազմական ներկայության պայմաններում, Սիրիան անմիջական հավանաբարությամբ մեջ էր-

քաղվեց ԱՄՆ-ի հետ հետ: Երկվորը հարաբերությունները զնալով էլ ավելի սրվեցին, հատկապես, երբ Դամասկոսը persona non grata հայտարարեց ԱՄՆ դեսպան Դաբիբին:

Շուֆ լեռներից դեպի Բեյրութի հարավային մասի Ավալի գետն իսրայելյան զորքերի ետքաշումից հետո, երբ սաստկացան ռազմական գործողությունները դրուզների և կառավարամետ քրիստոնյաների միջև, Վաշինգտոնը պահանջեց Իսրայելից «հետաձգել» իր ուժերի դարձրված դուրսբերումը Լիբանանից²⁹⁵: Այն ժամանակ, երբ պարզ դարձավ, որ դրուզները պարտության են մատնում քրիստոնյա ուժերին և լիբանանյան բանակին, ԱՄՆ նավատորմը կրակ բացեց Բեյրութի մոտակայքում գտնվող Սուկ ալ-Ղարբ դրուզական գյուղի վրա, ինչպես նաև օդային հարձակումներ կատարեց սիրիական իսկողության տակ գտնվող այլ շրջանների վրա, արդարացնելով իր գործողությունները որպես «հարձակողական ինքնապաշտպանություն»: Ի պատասխան, դրուզները ռմբակոծեցին Բեյրութի օդանավակայանը, որտեղ տեղակայված էին ամերիկյան ուժերը: Խորհրդային Միությունը մեղադրեց Միացյալ Նահանգներին և Իսրայելին «պատերազմի նոր փուլ» նախապատրաստելու մեջ: Սիրիական կառավարությունն իր հերթին զգուշացրեց, որ ռազմական գործողությունների սաստկացումը կարող է պատճառ հանդիսանալ սիրիական միջամտության համար: Սեպտեմբերի 21-ին Ռեյգանը Լիբանանում իրավիճակի սրման պատասխանատվությունը դրեց Սիրիայի և ԽՍՀՄ-ի վրա²⁹⁶: Միացյալ Նահանգներում աճում էր դժգոհությունն ու քննադատությունը Լիբանանում Ռեյգանի վարած քաղաքականության նկատմամբ, հատկապես՝ հոկտեմբերի 23-ին ամերիկյան նավատորմի կենտրոնավայրի ու նավաստիների հանգստատեղի պայթեցումից հետո: Դամաձայնվելով պետքարտուղարության հետ, Ռեյգանը մեկ անգամ ևս վերահաստատեց ԱՄՆ-ի վճռակոչությունն այն բանում, որ «ահաբեկիչները չեն կարող ստիպել Միացյալ Նահանգներին դուրս գալ Լիբանանից և զավթել աշխարհի այս կենսական ու ռազմավարական նշանակություն ունեցող մասը»²⁹⁷: 1983թ. դեկտեմբերին Ռեյգանը հրամայեց օդային հարձակում իրականացնել Բեկաա հարթավայրում տեղակայված իրանական և սիրիական դիրքերի վրա: Զարձակման արդյունքում սիրիական հրթիռները երկու ամերիկյան ռմբակոցիչ խփեցին: Օդաչուներին մեկը գոհվեց, իսկ մյուսը գերի ընկավ, սակայն չուտով ազատ արձակվեց:

Դարկ է նշել, որ Իսրայելի ներխուժումը Լիբանան 1982թ. քաղաքական հնարավորություն ընձեռնեց Թեհրանին անմիջական ռազմական միջամտության համար: 800-1000 համեմատաբար փոքրածավալ իրանական «փառադարձներից» (ինդափախական զվարդիա) կազմված ռազմական ստորաբաժանումը անցավ Սիրիայի տարածքով և տեղավորվեց Բաալբեկի և Բեկաա հարթավայրի մահմեդական շիա շրջանում: Հետաքրքրական է, որ մինչ 1982թ. Ասադը միտական կեցվածք էր որդեգրել Լիբանանում իրանական ռազմական ներկայության նկատմամբ: Անկայն իսրայելյան ներխուժման, ինչպես նաև Սիրիայում սրված ներքաղաքական, մասնավորապես Դամայում տեղի ունեցած իրադարձությունների հետևանքով, Դամասկոսի համար ի հայտ եկավ Իրանի հետ համագործակցելու ռազմավարական կարևորությունը:

Դատկանշական է, որ հենց 1982թ. սկսած սիրիա-ամերիկյան հարաբերություններում զգալի տեղ զբաղեցրեցին ահաբեկչության ու պատանդների հետ կապված խնդիրները: Այդ առնչությամբ հարկ ենք համարում նշել, որ Սիրիան թույլատրելով իրանական խմբավորումների մուտքը Լիբանան, վարպետորեն օգտագործեց նրանց որպես խաղաքարտ Միացյալ Նահանգների հետ հարաբերություններում, մասնավորապես՝ պատանդների հետ կապված հարցերում:

Այսպես, 1982թ. Ամալից²⁹⁸ անցնալով Գուսեյն Մուսալիի ղեկավարած խմբավորման կողմից առևանգման ենթարկվեց Բեյրութի ամերիկյան համալսարանի ճախագահ Դավիդ Դոջը, որը սկզբում պահվեց Բեկաայում, իսկ հետո տեղափոխվեց Իրան: Միայն մեկ տարի անց սիրիական միջամտության արդյունքում Դոջն ազատ արձակվեց, իսկ Սիրիան ստացավ Դոջի և ամերիկացիների շնորհակալությունները: Նույն սցենարով հետագայում տեղի ունեցան բազմաթիվ առևանգումներ, որոնք անկասկած ծառայում էին Սիրիայի շահերին: ԱՄՆ-ի հետ հարաբերությունների պահպանման և երբեմն ճնշում գործադրելու առումով: 1984թ. փետրվարին, երբ սիրիացիների հովանավորությունը վայելող Ամալի միլիցիան զրավեց Արևմտյան Բեյրութը, սիրիացիները բազմաթիվ քայլեր ձեռնարկեցին այլ խմբավորումների կողմից պատանդ վերցված ամերիկացիների ազատ արձակման ուղղությամբ: 1985թ. ամերիկյան հեռուստատեսության լրագրող Ջեյմսի Լյուվինի ազատելու համար Սիրիան նորից պաշտոնական Վաշինգտոնը երախտիքի խոսքերին արժանացավ: Պետք է նշել, որ Միացյալ Նահանգները սեփական

ուժերով պատանդներին ազատելու առանձին փորձեր կատարեցին, որոնք սակայն բոլորն էլ անարդյունք ավարտվեցին: ԿԿԿ և Մեհաթի հետախուզության հարցերով հանձնաժողովի եզրակացությանը, ԱՄՆ-ն չունի «ոչ համապատասխան պատրաստվածություն, ոչ էլ որակ» նման առաջելություն իրականացնելու համար²⁹⁷:

Միտերեյչակյան գործողությունները զգալի դեր խաղացին նաև Լիբանանից ամերիկյան ուժերի դուրսբերման հարցում: 1984թ. հունվարի 18-ին Բեյրութում հայտնի գիտնական և արաբական աշխարհի մասնագետ Սալբոյն Քերրիի սպանությունը հավելյալ նախազգուշացում էր, որ որևէ ամերիկացի չի կարող ամվտանգ զգալ իրեն Լիբանանում: ԱՄՆ-ի ներսում աճող ընդդիմությունը, լիբանանյան բանակի հետագա կազմավորումն ու ժայռելի կառավարության տապալումը որևէ այլընտանց չթողեցին Ռեյգանին, քան Բեյրութից նավատորմի դուրսբերման վերաբերյալ 1984թ. փետրվարի 7-ի որոշմանի արձակումը: Ամերիկացիների գայրույթն ու անկարողությունը այնքան մեծ էր, որ ամերիկյան «Նյու Ջերսի» սուզանավից 250 հրթիռ արձակվեց Բեյրութի մոտակայքում տեղակայված սիրիանետ մահմեդական միլիցիայի դիրքերի վրա: Փետրվարի 26-ին ամերիկյան ռազմական անձնակազմը վերջնականապես հեռացավ Լիբանանից:

Պատմաբաններն ու քաղազետները բազմիցս են անդրադարձել Լիբանանում ամերիկյան քաղաքականության անհաջողությանը: Սակայն շատ ջգերն են նշել այն հանգամանքը, որ Վաշինգտոնի քաղաքականության անարդյունավետության հիմնական պատճառը հանդիսացավ ոչ միայն լիբանանյան ճգնաժամի իրական դրդապատճառների ու ներքին շարժառիթների խոր և համակողմանի վերլուծության բացակայությունը, կամ Ռեյգանի վարչակազմի մեջ տարածայնությունների գոյությունը, այլև ճգնաժամի ընթացքում Սիրիայի դերի անտեսումն ու թերազնահատումը:

Չնայած որ ԱՄՆ պետքարտուղար Շուլցը ծգտում էր «ազգայն-Ասադի վրա, իհարկե անուղղակի կերպով, արաբական այլ երկրների միջոցով», այնուամենայնիվ նա համոզված էր, որ Լիբանանում ամերիկյան անհաջողության պատճառը ոչ թե Սիրիայի նկատմամբ անուշադրությունն էր, այլ դիվանագիտությունը ռազմական ուժով աստարելու վարչակարգի անկարողությունը²⁹⁸: Այդ առումով ամբողջ մեղավորությունը Շուլցը բարդում էր Վաշինգտոնի վրա, որը «հրաժարվում էր ուժային միջոցների օգտագործումից»²⁹⁹:

Դժվար է պատասխան գտնել այն հարցին, թե ինչպես որևէ քաղաքականություն Լիբանանում կարող էր գործել առանց Ասադի հետ համագործակցության: Սիրիայի համար Լիբանանը չափազանց բարձր գին ուներ, այդ իսկ պատճառով Ասադը չէր կարող համաձայնվել զորքերը հենց այնպես դուրս բերել Լիբանանից, հատկապես այն ժամանակ, երբ իր համար նվազագույն գնով էլ վիճակի էր պաղեստինյան և այլ ուժերի միջոցով հարված հասցնել այնտեղ տեղակայված իսրայելյան և արևմտյան բազմազգ ուժերին (MNF): Դուրս թողնելով Սիրիային բանակցային գործընթացից, Վաշինգտոնն էլ ավելի հեշտացրեց Ասադի խնդիրը՝ որևէ զիջում չկատարել Լիբանանի հարցում:

Լիբանանյան պատերազմի ընթացքում Իսրայելի հետ Վաշինգտոնի սերտ ռազմավարական համագործակցությունն ու ծայրահեղ հակաօրինակական քաղաքականության որդեգրումը միանգամայն հակառակ արդյունք ունեցան: Ամերիկյան այն տեսակետը, թե Լիբանանում ԽՍՀՄ-ի, Սիրիայի, ՊՍԿ-ի, զրուզների և շիաների ձևավորված ճակատին անհրաժեշտ է հակադրել ԱՄՆ-ի, Իսրայելի և մարոնիների դաշինքը, չափազանց հասարակ էր և հաշվի չէր առնում խմբավորումների մեջ գոյություն ունեցող շահերի անհամատեղելիությունը: Պարտադրելով մայիսի 17-ի համաձայնագրի ստորագրումը, Միացյալ Նահանգներն անուղղակիորեն նպաստեցին ժմայելի մեկուսացմանն ու թուլացմանը, միևնույն ժամանակ ուժեղացնելով նրա հակառակորդներին՝ զրուզներին և շիաներին: Չեռնարկելով ռազմական գործողություններ նրանց դեմ, Վաշինգտոնը վերջիններիս էլ ավելի մեծ կախվածություն մեջ դրեց Դանաուսիկի և օսցեն Ասադին ի հայտ գալու որպես լիբանանյան քաղաքականության իրական դատավոր: Ավելին, համարելով Լիբանանում ընթացող քաղաքացիական պատերազմը որպես Արևմուտք-Արևելք հակամարտության տեղական արտահայտում, Ռեյգանի վարչակազմը նորից Ասադին մղեց Մոսկվայի գիրկը:

Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները 1984-89թթ.

Լիբանանում ԱՄՆ-ի վարած քաղաքականությունը Ռեյգանի իշխանության երեք տարիների ընթացքում հիասթափություն էր առաջացրել նույնիսկ Սպիտակ Տան շրջանակներում: Նրա նախագահության երկրորդ շրջանում ամերիկյան վարչակազմի հիմնական մտահոգությունն էր հանդիսանում տարածաշրջանում ահաբեկչու-

քյան կտրուկ աճն ու իրանա-իրաքյան պատերազմի ընդարձակումը: ԱՄՆ պետքարտուղար Շուլցը, 1985թ. ապրիլի 21-ին ելույթ ունենալով Ամերիկյան - Իսրայելյան Հասարակայնության Հարցերով Կոմիտեի տարեկան քաղաքական համաժողովում նշեց, Մերձավոր Արևելքում ամերիկյան քաղաքականության հետևյալ վեց սկզբունքային հիմնադրույթները՝

- ԱՄՆ-ը շարունակելու է իր ջանքերը մնայուն խաղաղության հաստատման ուղղությամբ: Այնպիսի խաղաղության, որը հաշվի կառնի բոլոր կողմերի արդար պահանջները:

- ԱՄՆ-ն մերժում է խաղաղության և անվտանգության որևէ բռնի և կտրուկ փոփոխություն: ԱՄՆ-ը հակադեղելու է այն կտապարություններին և կազմակերպություններին, որոնք ձգտում են ոչնչացնել Իսրայելը և տարածաշրջանում Միացյալ Նահանգների բարեկամ արաբական երկրները:

- ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը ՊԱԿ-ի նկատմամբ մնում է անփոփոխ՝ Վաշինգտոնը երբեք չի ճանաչի և չի բանակցի այնպիսի խմբի հետ, որը բռնի լուծումների կողմնակից է և մերժում է ընդունել ՄԱԿ-ի 242 և 338 բանաձևերը կամ էլ ճանաչել Իսրայելի գոյության իրավունքը:

- Իրական, մնայուն խաղաղության հաստատման համար միակ միջոցն են հանդիսանում արաբների և Իսրայելի միջև ուղղակի բանակցությունները: Որևէ այլ տարրերակներ չեն կարող լինել: Հետագա որևէ ծրագրերի կամ նախագծերի անհրաժեշտությունը չի նկատվում: Գոյություն ունի միայն մի ճանապարհ՝ բանակցել սեղանի շուրջ, երես առ երես:

- ԱՄՆ-ն շարունակելու է պաշտպանել խաղաղ բանակցային միջոցներով պաղեստինցիների օրինական պահանջների իրականացումը: Սակայն Վաշինգտոնը չի պաշտպանի պաղեստինյան անկախ պետության ստեղծումը Արևմտյան Ափի վրա և Գազայի հատվածում, միևնույն ժամանակ չի պաշտպանի այդ տարածքների բռնակցումն ու մշտական վերահսկողությունը Իսրայելի կողմից:

- Միացյալ Նահանգները վերահաստատում են Իսրայելի խաղաղ գոյության իրավունքը անձեռնմխելի և ճանաչված սահմաններում: Ինչպես ասաց 1982թ. սեպտեմբերի 1-ին նախագահ Ռեյգանը. «Մինչ 1967թ. գոյություն ունեցող սահմանների Իսրայելի ամենացուցառվող 10 մղոնի չափ լայնը ունեթ: Իսրայելի բնակչության մեծամասնությունն ապրում էր թշնամական արաբական հրետանու

հասանելիության շրջագծի ներքո: Ես չեմ կարող պահանջել Իսրայելից նորից ապրել այդպես»³⁰²: Միացյալ Նահանգները շարունակելու են կիսել վերոհիշյալ համոզմունքը:

1984-1989թթ. սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները կենտրոնացած էին հիմնականում արաբա-իսրայելյան հակամարտության խաղաղ կարգավորման, Լիբանանի հիմնահարցի լուծման, ահաբեկչության, թմրադեղերի առևտրի, մարդու իրավունքների հետ կապված հարցերի վրա:

1.խաղաղության գործընթացում ԱՄՆ-ը շարունակում էր կարևորել պաղեստինցիների անունից Հորդանանի հանդես գալու համաձայնագրի և ձգտում էր խաղաղությունը հաստատել Հորդանանի ու Իսրայելի միջև, որի համար կարծում էր ստեղծվել էին բարենպաստ պայմաններ: Հարմար այն իմաստով, որ «արաբական ազգային-ազատագրական պայքարն ակնհայտորեն նահանջ էր ապրում»: Արաբական աշխարհում տիրում էին քաոսի, քաղաքական ապակողմնորոշվածության, ապագադափարականացման և Իսրայելի դեմ պայքարի անարդյունավետության ու անիմաստության տրամադրությունները³⁰³:

Ճայրաստիճան լարված էին Սիրիայի և ՊԱԿ-ի հարաբերությունները, հատկապես՝ 1983թ. Յ.Արաֆատի դեմ սիրիացիների կողմից իրահրված խոտվուրթուցից հետո: 1985թ. փետրվարին իր քաղաքական կենսունակությունը պահպանելու նպատակով Արաֆատը ստիպված եղավ համաձայնության գալ Հորդանանի հետ: Սիրիական պաշտոնական «Թիշրին» օրաթերքը որակեց վերոհիշյալ համաձայնագիրը որպես «Պաղեստինյան Ազգային խորհրդի որոշումների խախտում, պաղեստինյան և արաբական պայքարի դավաճանություն»³⁰⁴: Դամասկոսն ամեն կերպ փորձում էր բուլլ չտալ նոր հորդանանա-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրումը և հանդես էր գալիս միջազգային վիճաբանության գումարման օգուտի, որը պետք է բացառեր Իսրայելի հետ արաբական երկրների առանձին-առանձին բանակցելու հնարավորությունը:

Դամասկոսը փորձում էր խուսափել Իսրայելի հետ անմիջական բախումից և, շարունակելով զարգացնել իր տնտեսական և ռազմական ներուժը, սպասում էր հարմար առիթի՝ ուժերի դիրքերից բանակցություններ վարելու նպատակով: Հարկ է ընգծել, որ Սիրիան ի տարբերություն Հորդանանի, չտապելու պատճառներ չուներ: Առաջին հերթին, եթե Սիրիան միանար Հորդանանին և ՊԱԿ-ին

խաղաղության հաստատման ուղղությամբ նախաձեռնված գործընթացին, ապա դրանով կրուլացներ Իսրայելի դեմ արևմտյան ճակատն ու իր ներքին քաղաքականությունը խոցելի կդարձներ Լիբանանի կողմից: Ասաղը չէր կարող որդեգրել հաշտվողական քաղաքականություն: Ըստ իրեն, Սիրիան հանդիսանում է պաղեստինյան հիմնախնդրի կարգավորման առաջատարը և կարող է հպարտ լինել այն հանգամանքից, որ այլ արաբական երկրների համեմատ արել է առավելագույնը Լիբանանում Իսրայելի դեմ պայքարելու գործում: Ներքաղաքական տեսանկյունից ևս Գամալկոսը «չէր կարող մարտել Իսրայելի հետ բանակցություններ վարելու հանգամանքը»³⁰⁰: Երկրորդ, Սիրիան չէր կարող խաղաղություն հաստատել առանց Գոլանների վերադարձի, ինչը միջազգային իրավունքի տեսակետից միանգամայն օրինական պահանջ էր: Գոլանների բռնակցումը նույնպիսի դեմոգրաֆիական վտանգ չէր պարունակում Սիրիայի համար, ինչպես պաղեստինցիների տեղահանումը Արևմտյան Ափից Զորդանանի համար: Երրորդ, տարածաշրջանային տեսանկյունից Ասաղը շահագրգռված չէր այնպիսի կարգավորման մեջ, որը լուծում էր Արևմտյան Ափի և Գոլանների հարցը, սակայն թողնում էր Լիբանանում ապակայունացնող և մշտական վտանգ պարունակող պաղեստինյան ներկայության խնդիրը:

Գորբաշովյան «պրեստոյական» լուրջ բարդություններ հարուցեց Դամասկոսի համար, ոչ միայն տնտեսական այլև քաղաքական առումներով: 1987թ. ապրիլին Ասաղի Մոսկվա կատարած այցելության ընթացքում Գորբաշովը, մերժելով տրամադրել պահանջված բոլոր զինատեսակները, զգուշացրեց Ասաղին, որ Իսրայելի հետ հակամարտությունն անորոշ է և կարգավորել քաղաքական միջոցներով և որ ԽՍՀՄ-ը մտադիր է վերականգնել Իսրայելի հետ դիվանագիտական հարաբերությունները³⁰¹: Այցելության արդյունքում, Ասաղը ստիպված էր համաձայնվել համատեղ հայտարարության հրապարակմանը, որը Մերձավոր Արևելքում խաղաղության հաստատման կոչ էր անում, մասնավորապես՝ ՄԱԿ-ի հովանու տակ միջազգային վեհաժողովի գումարման միջոցով³⁰²:

Ասաղը վստահ էր, որ ստեղծված պայմաններում Սիրիան որևէ բան չի կարող շահել խաղաղ բանակցություններից: Նրա կարծիքով, 4աշինգտոնը ցուցադրեց իր բացահայտ անկարողությունը կամ էլ անպատրաստակամությունը Իսրայելի վրա ճնշում բանեցնելու հարցում, միևնույն ժամանակ ջանք չխնայելով Մերձավոր

Արևելքում իրենց միակ դաշնակից Իսրայելին հզորացնելու համար:

Ամերիկացիներին հակառակ Ասաղը չէր ցանկանում ակաճատես դառնալ Իսրայելի հետ Արևմտյան Ափի և Գազայի վերաբերյալ Զուսեյնի ու Արաֆատի գործարքին: Եվ հասկանալի էր, որ ամերիկյան հովանավորությամբ նման միջազգային վեհաժողովը միանգամայն անընդունելի էր Ասաղի համար: Ռ.Մերֆիի խոսքերով, «Սիրիային անհնարին է սպառնալ կամ սիրաշահել: Նա երբեք չի հրաժարվի զրավված արաբական իողները ազատագրելու և արաբների ուսուհարված իրավունքները վերականգնելու իր սկզբունքային դիրքորոշումից: Սիրիան չի կարող ներքաշվել այնպիսի խաղերի մեջ, որոնք որևէ կերպ կուժեղացնեն Իսրայելին և կրուլացնեն արաբական աշխարհի դիրքերը բանակցություններում: Սիրիան, ցանկանալով իրական, արդար խաղաղություն, մշտապես հավատացել է, որ այն հնարավոր է իրականացնել միմիայն ՄԱԿ-ի կողմից իրավորված միջազգային վեհաժողովի միջոցով»³⁰³: Իսրայելի հակազդեցությունը պաղեստինյան ներկայացուցչության նկատմամբ, ինչպես նաև Զորդանանի հրաժարումը բանակցել առանց պաղեստինցիների և արաբական աշխարհի հավանության, անհաջողությամբ պահպնեց նաև ամերիկյան այս խաղաղ նախաձեռնությունը:

1988թ. Գազայում և Զորդանանի Արևմտյան Ափում պաղեստինյան «ինքիֆադայի» (ապստամբության) սկիզբը ստիպեց Միացյալ Նահանգներին փնտրել պաղեստինյան հարցի լուծման նոր ուղիներ: 1988թ. փետրվարին Շուլցի հանդես եկավ նոր նախաձեռնությունը, ուր առաջարկեց անմիջապես բանակցություններ սկսել Արևմտյան ափում և Գազայի հատվածում՝ Պաղեստինյան ինքնավարության ստեղծման և 1989թ. հունվարին վերոհիշյալ տարածքներում տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրություններ անցկացնելու շուրջ: Միաժամանակ Շուլցն առաջարկեց 1988թ. դեկտեմբերին բանակցություններ սկսել զրավված տարածքների շուրջ: Իսրայելի վարչապետ Շամիրը մերժեց ամերիկյան առաջարկը, մշելով, որ «տարածքների վերադարձը խաղաղության դիմաց անընդունելի է» իր համար: Իսկ Իսրայելի պաշտպանության նախարար Ռաբինը հայտարարեց, որ «ինքը չի կարող Ասաղին գործընկեր համարել խաղաղության հարցում և այդ իսկ պատճառով խաղաղություն տրամադրելի դիմաց սկզբունքը համարում է անիմաստ»³⁰⁷: Իր հերթին Ասաղը խստորեն քննադատեց Շուլցի նախաձեռնությունը, որակելով այն որպես «կապիտուլացիա, արդար

կարգավորման հետ որևէ կապ չունեցող և Իսրայելի շահերը պաշտպանող առաջարկ³⁰⁹։ Մինչև Իսրայելի հետ բանակցություններ սկսելն Ասադը պահանջեց Գոլանների անվերապահ վերադարձը Սիրիային։

Ընդհանրապես 1970-ականների կեսերից սկսած Սիրիան նախապատվություն էր տալիս Իսրայելի հետ կարգավորման քաղաքական և դիվանագիտական միջոցներին։ 1988թ. այդ միտումը էլ ավելի նկատելի դարձավ Սիրիայի արտաքին քաղաքականության մեջ։ Հաշվելի առնելով Իսրայելի հետ ռազմավարական հավասարակշռություն հաստատելու համար գոյություն ունեցող ղեկավարությունները, իրանա-իրաքյան պատերազմից հետո տարածաշրջանում Սիրիայի որոշակի մեկուսացումը, երկրում տիրող տնտեսական ճգնաժամը, ու տեղի ունեցող ԽՍՀՄ-ի փլուզման հետ կապված զլորավ փոփոխությունները, միաձայնաբան բնական էր, որ Դամասկոսը պետք է Միացյալ Նահանգների հետ իր հարաբերությունները բարելավելու ուղիներ փնտրեր՝ տարածաշրջանային և տնտեսական դիրքերի ամրապնդման, ինչպես նաև ամերիկյան և արաբական օժանդակությամբ Իսրայելի հետ հակամարտության կարգավորման նպատակով։

Որպես սկզբնական քայլ Դամասկոսում աստիճանաբար և զգուշորեն ճանապարհ էր հարթում դեպի Վաշինգտոն և Կահիրե։ Սիրիական լրատվական միջոցները մի կողմից քննադատում էին Շուլցի վերջին նախաձեռնությունը, իսկ մյուս կողմից նշում էին, որ «Եթե Շուլցը ցանկանում է արդար խաղաղություն, ապա դուռը հայտնի է և ինքը կարող է հանգիստ կերպով մերս մտնել»։

1988թ. փետրվարի վերջին, ապրիլի և հունիսի սկզբին Շուլցը հանդիպումներ ունեցավ Դամասկոսում Ասադի և սիրիական բարձրաստիճան այլ պաշտոնյաների հետ։ Չնայած որ դեռևս փետրվարի սկզբին, հանդիպելով սենատոր Արլեն Սպեկտերի հետ, Ասադը նշել էր, որ ինքը պատրաստ է բանակցել Իսրայելի հետ Գոլանների վերադարձի վերաբերյալ, չկապելով այն Պաղեստինյան խնդրի հետ, այնուամենայնիվ Շուլցի հետ հանդիպումների ընթացքում նա մեկ անգամ ևս ընդգծեց, որ Սիրիան հետաքրքրված է «արդար և համապարփակ կարգավորման», այլ ոչ թե «միջանկյալ» կամ «մասնակի» լուծումների մեջ³⁰⁹։ Կողմերը այդպես էլ չկարողացան համաձայնության հանգել։ Դրա հիմնական պատճառը, կարծում ենք, կայանում էր ոչ այնքան Վաշինգտոնի և Դամասկոսի իրարա-

մերձ և կարծր դիրքորոշումների առկայության մեջ, որքան նրանում, որ Շուլցն ավելի շատ էր «հետաքրքրված պարզախոսիցիներով, քան սիրիացիներով»³¹⁰։

1989թ. ընթացքում Մոսկվայի կողմից Սիրիային զենքի առաքումները նվազեցին 50 տոկոսով։ Չնայած որ 1988-89թթ. ընթացքում խորհրդային Միությունը դեռևս շարունակում էր Սիրիայում տնտեսական ծրագրերի իրականացումը (Տարտուս քաղաքի նավահանգստի կառուցումը և այլն), ինչպես նաև պատկանում էր մոտ 2.500 ռազմական խորհրդատուների ներկայությունը, սակայն շարունակում էր պնդել արաբա-իսրայելյան հակամարտության քաղաքական կարգավորման վրա, բացառելով «ռազմական տարրերակց»։ Բուվեյթյան «Ալ-Կարաս» օրաթերթը գրում էր, որ Մոսկվայի կողմից Ալեքսանդր Ջուտայի Սիրիայում ԽՍՀՄ դեսպան նշանակումը բացահայտ ազդանշան էր հանդիսանում Դամասկոսի համար, որպեսզի վերջինս «հրաժարվի Իսրայելի դեմ պայքարի ռազմական տարրերակցից», քանի որ, ըստ օրաթերթի, Ջուտովը «կարող դեր էր խաղացել խորհրդա-իսրայելյան հարաբերությունների բարելավման գործում և խորհրդային հրեաների հարցերով կոմունիստական կուսակցության պատասխանատուն էր»³¹¹։

Արևելյան Եվրոպայում համայնավարական համակարգի փլուզումն իր հերթին բացասական ազդեցություն ունեցավ Սիրիայի արտաքին քաղաքականության վրա։ Արևելյան Եվրոպայի երկրները ոչ միայն մերժեցին շարունակել նախկին օժանդակությունն Ասադին, այլև, Իսրայելի արտաքին գործերի նախարար Մոշե Արենսի խոսքերով, «հերք էին կանգնել» Իսրայելի հետ իրենց հարաբերությունները վերականգնելու համար։

Ստեղծված պայմաններում Ասադը, հասկանալով իրավիճակի փոփոխման վտանգը, սկսեց փոխզիջումային քայլեր ձեռնարկել Սիրիայի հանդեպ Արևմուտքի դիրքորոշման ներդաշնանը ուղղույթով։ 1989թ. կառավարական պաշտոնյաները համաձայնվեցին առաջին անգամ հանդիպել «Amnesty International»-ի ներկայացուցիչների հետ, արտաքսված սիրիացիներին թույլատրվեց վերադառնալ երկիր, 1990թ. մայիսի 22-ին կայացած խորհրդարանային ընտրությունների արդյունքում անկախ ներկայացուցիչների թիվն 18 տոկոսից ավելացավ մինչև ընդհանուր քանակի մեկ-երրորդը, ազատ արձակվեցին բանտարկության մեջ գտնվող մի քանի սիրիացի հրեա կանայք, վերականգնվեցին դիվանագիտական հարա-

քերությունները Մեծ Բրիտանիայի հետ, արգելվեց անարբեյակաճ գործողություններն Արևմուտքի ներկայացուցչությունների նկատմամբ և այլն: Խորհրդային Միությունը ռազմավարական դաշնակից համարելով հանդերձ, Դամասկոսն ավելի ու ավելի էր շրջվում դեպի Վաշինգտոն, հատկապես՝ 1989թ. սկզբից, երբ ԱՄՆ նախագահ ընտրվեց Ջորջ Բուշը:

2. Հաջողությամբ պսակելով Լիբանանից օտարերկրյա ուժերի դուրս բերումը, բացառությամբ հարավային «անվտանգության գոտում» տեղակայված իսրայելյան սահմանափակ ուժերից, Սիրիայի առաջնային խնդիրը դարձավ կարգ ու կանոնի հաստատումն այդ պառակտված երկրում: 1985թ. դեկտեմբերի 28-ին Դամասկոսը նախաձեռնեց շիաների ղեկավար Նաբիի Բերիի, դուրգների ղեկավար Վալիդ Ջուսրլատի և մարոնիների ղեկավար Ելիե Հոբեյկայի միջև ետևկողմ համաձայնագրի ստորագրումը, որը սակայն նույնպես չիրագործվեց: 1986-87թթ. զննելով սրվեցին հարաբերությունները Սիրիայի և Չեզոքլիակի միջև, իսկ Իրանի միջամտությունը Լիբանանի ներքին գործերին իր հերթին զգալիորեն վատթարացրեց Սիրիայի հարաբերությունները Թեհրանի հետ:

1985-86թթ. համախակի դարձան բախումները սիրիա-իսրայելյան սահմանին, հատկապես՝ սիրիական հսկողության տակ գտնվող Լիբանանի Բեկաա իրաքավայրի օդային տարածքում: 1985թ. նոյեմբերի 15-ին Իսրայելը սիրիական 2 Միգ-23 օդանավ խփեց Լիբանանի տարածքի վրա: Ի պատասխան Դամասկոսը սկսեց իր հակաօդային իրթիների տեղադրումը Բեկաայում: Ամերիկյան դիվանագիտական միջնորդության արդյունքում Դամասկոսը հետ քաշեց իրթիները Բեկաայից, սակայն ոչ լիբանանյան սահմանամերձ շրջանից, ինչը թույլ տվեց սիրիացիներին վերահսկողություն հաստատել Լիբանանի օդային տարածքի նկատմամբ և վերջ դնել իսրայելյան հետախուզական թռիչքներին:

Իրավիճակը Լիբանանում սրվեց 1987թ. վարչապետ Ռաշիդ Քարամնի սպանությունից հետո և 1988թ. սեպտեմբերին, երբ նախագահ Ամին ժմայելի նախագահության մանդատի ավարտով ստեղծվեց սահմանադրական ճգնաժամ: Գործող սահմանադրության համաձայն, չունենալով վերընտրվելու իրավունք, ժմայելը նախագահական թեկնածու զենեթալ Միշել Աուհին նշանակեց վարչապետի պաշտոնակատար: Փաստորեն երկրում հաստատվեց երկիշխանություն. մի կողմից, Միշել Աուհին և մյուս կողմից նախկին վարչապետ

Ալլիմ ևլ-Հուսսի, որը փոխարինել էր Քարամնին: Իրար հետ մրցակցող կառավարություններն ապակայունացնելով իրավիճակը, լուրջ մտահոգություն առաջացրեցին Սիրիայի համար, հատկապես երբ 1989թ. գեներալ Աուհը անհաջող «ազատագրական պայքար» սկսեց Լիբանանում սիրիական ներկայության դեմ:

Շուլցի գործընկերներից մեկն ասել է, որ «ԱՄՆ պարտությունը Լիբանանում խորապես ազդել էր» պետքարտուղարի վրա: Հետաքրքրական է, որ պարտության պատճառների շարքում ամերիկյան քաղաքական գործիչներն ու լրատվական միջոցները, Լիբանանում ամերիկյան քաղաքականության իրականացման ճանապարհին որպես հիմնական խոչընդոտ նշում էին նաև Ասադի «դաժան վարչակարգը»²²: Այդուհանդերձ Վաշինգտոնն աստիճանաբար սկսեց գիտակցել այն հանգամանքը, որ ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը Լիբանանում պետք է հաշվի առնի սիրիական գործընթացը: Սիրիայի արտգործնախարար Շարաայի կարծիքով. «ԱՄՆ-ի վարչակազմն ընդունել է Լիբանանում իր վարած քաղաքականության սխալը և ճանաչել է Սիրիայի կենտրոնական դերն այդ տարածաշրջանում»²³:

Լիբանանյան ճգնաժամը հարթելու նպատակով ամերիկացիները բանակցություններ նախաձեռնեցին սիրիացիների հետ: Այսպես, 1988թ. ապրիլի 4-ին և սեպտեմբերի 14-ին Դամասկոսում էր գտնվում ԱՄՆ պետքարտուղարի խորհրդատու Ռիչարդ Մերֆին, որը սիրիական կողմի հետ ընձարվեց Լիբանանում ստեղծված իրավիճակը: Հանդիպումների արդյունքում համաձայնություն ձեռք բերվեց մի շարք սկզբունքային հարցերի վերաբերյալ Լիբանանում բոլոր կողմերի շահերը հաշվի առնող համաձայնագրի ստորագրման անհրաժեշտությունը, Լիբանանի բաժանման անբույստությունը, Լիբանանում նախագահական ընտրություններ անցկացնելու առաջնայնությունը²⁴: Անհրաժեշտ է նշել, որ սիրիա-ամերիկյան համագործակցությունը չափազանց կարևոր դեր ունեցավ Լիբանանում խաղաղության հաստատման գործում: Այդ համագործակցության, ինչպես նաև սաուդյան «օրհնության» շնորհիվ հնարավոր դարձավ Թաիֆի համաձայնագրի ստորագրումը 1989թ. հոկտեմբերին:

Համաձայնագիրը կազմված էր 4 մասերից: Առաջինը վերաբերում էր ներքին քաղաքական վերափոխումներին, երկրորդը, Լիբանանի տարածքում լիբանանյան պետականության վերահաստատմանը, երրորդը, հարավային Լիբանանից իսրայելյան զորքերի դուրսբերմանը, և չորրորդը, Սիրիայի հետ հատուկ արտոնյալ հա-

րաբերությունների հաստատմանը: Այսպիսով, կարելի է նշել, որ վերջ դնելով Լիբանանում զինված հակամարտությանը, համաձայնագիր հատուկ հարաբերություններ հաստատեց Սիրիայի և Լիբանանի միջև բոլոր բնագավառներում («Ֆի շաթա ալ-մաջալաթ»), ներառյալ արտաքին քաղաքականության, անվտանգության, պաշտպանության, տնտեսության, կրթության և տեղեկատվության ոլորտները: Համաձայնագրով ստեղծվում էր Գերագույն խորհուրդ, որը կազմված էր յուրաքանչյուր երկրի նախագահից և երեք պաշտոնյաներից: Համաձայնագրում ամրագրվեց նաև Լիբանանի ձևական խնդրանքը՝ որոշակի հիմունքների վրա սիրիական ջոկատները այնտեղ թողնելու վերաբերյալ²⁵: Այդ առիթով Սիրիայի արտաքին գործերի նախարար Ֆարուկ Ալ-Շարաան հայտարարեց, որ «լիբանանցիների և սիրիացիների մեծամասնությունը կողմնորոշված են երկու երկրների միացումը», միևնույն ժամանակ ավելացնելով, որ իր կառավարությունը նեկալյունս այդպիսի մտադրություն չունի:

Թաիֆի համաձայնագիրը չբավարարելով լիբանանյան հակամարտության մեջ ներքաշված բոլոր կողմերին, այնուամենայնիվ իրավական տեսանկյունից հնարավոր դարձրեց Pax Syria-ն հաստատումը Լիբանանում: Վերջինիս վերահսկումը թույլ տվեց Ասադին Իսրայելի դեմ նոր ռազմական ճակատ բացելու համար, ինչն էլ իր հերթին չափազանց կարևոր խաղաքարտ և տարածաշրջանում պայթյունավտանգ իրավիճակը ղեկավարելու արդյունավետ միջոց դարձավ Հ.Ասադի համար²⁶:

3. Սիրիայի կողմից ահաբեկչական գործողություններից աջակցումը հանդիսացավ ԱՄՆ-ի հետ հարաբերությունների վատթարացման հիմնական պատճառներից մեկը: Եթե սկզբնական շրջանում Լիբանանում պատանդներ վերցնելն ու ահաբեկչական այլ գործողությունները Դամասկոսը հիմնականում օգտագործում էր որպես խաղաքարտ՝ ամերիկացիների հետ հարաբերությունները բարելավելու համար, ապա աստիճանաբար իրանական խմբավորումների և Դամասկոսի միջև աճող սահմանաձուլությունն ու հակասությունները գրկեցին նաև այդ գործնական հնարավորություններից: Ահաբեկչական գործողությունների աճն, ի վերջո, դուրս գալով Սիրիայի հսկողությունից, շատ ավելի վնասեց, քան օգուտ բերեց նրան: Այսպես, 1985թ. հունիսին Իսլամական Տիհադ կազմակերպությունը պատանդ վերցրեց 6 ամերիկացիների լրագրողի, Բեյրութի Ամերիկյան Համալսարանի հիվանդանոցի տնօրենի, ակադե-

միկոսի, երկու հոգևորականների և Լիբանանում ԿԳԲ-ի գործակալության ղեկավար (station chief) Ուիլյամ Քաքլիին: Ասադը փորձեց միջամտել, սակայն հաջողության չհասավ: Հունիսի 14-ին շիաների խմբավորումն անևանգեց TWA 847 չվեռքի օդանավը, պատանդ վերցնելով 40 ամերիկացի, որոնցից մեկն ավելի ուշ սպանվեց: Ասադն այստեղ էլ փորձեց միջամտել և, չնայած որ նրա խոսնակը հայտարարեց, թե բոլոր պատանդներն ազատ կարձակվեն, «ծայրահեղականները» նոր պայմաններ դրեցին: Մեկ օր անց բոլոր պատանդներն ազատ արձակվեցին բացի 6 ամերիկացիներից և 4 ֆրանսիացիներից²⁷: Հետագայում, 1986թ. Մոյնթերին, Իսլամական Տիհադը, ազատ արձակելով Բեյրութի Ամերիկյան Համալսարանի հիվանդանոցի տնօրեն Դելվիդ Ջակոբսենին, վերջինիս վերադարձը կազմակերպեց այն կերպ, որ Ասադը չկարողանա որևէ ձևով շահարկել այն իր օգտին:

Չնայած այն հանգամանքին, որ Դամասկոսը վստահեցնում էր, որ կօգտագործի իր բոլոր հնարավորությունները Լիբանանում ամերիկյան պատանդներին ազատ արձակելու նպատակով, Վաշինգտոնն աստիճանաբար կորցրեց վստահությունը Ասադի նկատմամբ և, գաղտնի բանակցությունների արդյունքում գործարք կնքեց թեև րանի հետ՝ համաձայնվելով զինամթեր տրամադրել պատանդ վերցված քաղաքացիների դիմաց²⁸, չնայած որ ԱՄՆ պաշտոնական շրջանակները բազմիցս հերքել են Իրանի հետ շփումների և որևիցե համաձայնության գոյությունը: Ռեյգանի վարչակազմի բարձրաստիճան պաշտոնյաներից մեկի համաձայն, Վաշինգտոնն անգամ մասնակ է հղել Իրանին երրորդ կողմի միջոցով, ուր տեղեկացրել է Թեհրանին, որ որևէ անձ լիազորված չէ բանակցել Միացյալ Նահանգների անունից՝ Լիբանանում պատանդների ազատ արձակման հարցի վերաբերյալ²⁹:

Դամասկոսը գնալով կորցնում էր չափազանց կարևոր մի լծակ, միևնույն ժամանակ արժանանալով ամերիկյան վարչակազմի մեղադրանքներին ու գործնական պատժամիջոցներին, չնայած նրան, որ անգամ ԱՄՆ վարչակազմի բարձրաստիճան պաշտոնյաների համաձայն, Սիրիան բազմաթիվ ուղերձներ է հղել Միացյալ Նահանգներին, ուր ժխտել է ահաբեկչական գործողություններում իր մասնակցությունը, երկխոսություն առաջարկելով Վաշինգտոնին³⁰:

1985թ. վերջին Վինճմայի և Հոռոմի օդանավակայաններում իրականացրած ահաբեկչական գործողությունների արդյունքում

սպանվեց 20 մարդ, ներառյալ 5 աներիկացի: 1986թ. ապրիլին Արևմտյան Բեռլինի գիշերային ակունքներից մեկում պայթեցրած ուժքի հետևանքով նույնպես մեծ թվով աներիկացիներ զոհվեցին: Պետական հովանավորություն վայելող ահաբեկչության դեմ պայքարը դարձավ ամերիկյան վարչակազմի առաջնային խնդիրներից մեկը, որն իր գազաբնակետին հասավ 1986թ. ապրիլին, Լիբիայի ռմբակոծումով: Ապրիլի 24-ին Ռեյգանը հայտարարեց, որ չի բացառում նաև Սիրիայի և Իրանի ռմբակոծումը: Մեկ օր անց պատքարտուղար Շուլցը, հերքելով Սիրիայի կամ Իրանի ռմբակոծման վերաբերյալ որևէ կոնկրետ ծրագրի գոյությունը, չբացահայտեց ռազմական ուժի օգտագործումն այն երկրների նկատմամբ, որոնք կապեր ունեն հակաբեկչության հետ²²¹:

Դամասկոսն իր հերթին քննադատեց Լիբիայի ռմբակոծումն ու Ռեյգանի «թշնամական հայտարարությունները», նշելով, որ ամերիկյան գործողությունները «սառեցրեցին» արաբ-ամերիկյան համագործակցությունը տարբեր ոլորտներում, ներառյալ Լիբանանում ԱՄՆ պատանդների ազատ արձակման գործընթացը²²²:

Միացյալ Նահանգներին մտահոգում էր Աբու Նիդալի պաղեստինյան ահաբեկչական խմբի գործունեությունը, մասնավորապես, Դամասկոսում վերջինիս գրասենյակի գոյության փաստը: Եվ երբ հոկտեմբերին Լոնդոնում խրայելյան օդանավի պայթեցման փորձի համար ձերբակալված հորդանանցին խստտվածաց սիրիական հետախուզության հետ իր կապերը, Միացյալ Նահանգները, հետևելով Մեծ Բրիտանիայի օրինակին, ետ կանչեցին իրենց դեսպանին Դամասկոսից²²³:

ԱՄՆ-ն նոր պատժամիջոցներ կիրառեց Սիրիայի նկատմամբ, որոնք ընգրկեցին արդիական տեխնոլոգիաների առաքման և Import-Export բանկի կողմից Սիրիա արտահանումների ֆինանսավորման արգելումը, ինչպես նաև սիրիա-ամերիկյան օդային հաղորդակցությունների համաձայնագրի չեղյալ հայտարարումն ու ճնշումն ամերիկյան նավթային ընկերությունների վրա Սիրիայում գործունեությունը սահմանափակելու նպատակով: Բացի դեսպանի ետ կանչումից Վաշինգտոնը նվազեցրեց նաև Դամասկոսում ԱՄՆ դեսպանության աշխատակազմի թվաքանակը:

ԱՄՆ-ի պետքարտուղարի տեղակալ Ուայթհեդը, ելույթ ունենալով Բրուքլինգս հաստատությունում, հայտարարեց, որ «Աբու-Նիդալի ահաբեկչական խումբը համարվում է ամենավտանգավորը և վա-

յելում է սիրիական բացահայտ օժանդակությունը: Մասնավորապես, Դամասկոսն արտոնում է վերոհիշյալ խմբի վարժեցումն իր հսկողության տակ գտնվող լիբանանյան ճամբարներում, ինչպես նաև հնարավորություն է տալիս սիրիական տարածքով անխափան ճամփորդելու, ապահովում է անհրաժեշտ փաստաթղթերով և այլն: Սակայն Աբու-Նիդալի խմբից բացի Դամասկոսը աջակցում է նաև տարբեր ծայրահեղական պաղեստինյան, քրդական (Քրդստանի բանվորական կուսակցության), ճապոնական (Կարմիր Բանակի), ինչպես նաև հայկական (ԱՍԱԼԱ) և պակիստանյան (Ալ-Չուլֆիկարի) խմբավորումներին»²²⁴:

Ինչպես արդեն նշել ենք, 1979թ. Սիրիան գրանցվեց ԱՄՆ-ի Պետքարտուղարության ցուցակներում, որպես միջազգային ահաբեկչությանը աջակցող երկիր, որի հետևանքով արգելվեց 7 մլն ամ. դոլարից ավելի արտոնագրված ապրանքների և տեխնոլոգիաների արտահանումն այդ երկիր: 1986թ. լրացուցիչ սահմանափակումներ և վերահսկողություն սահմանվեցին Սիրիա առաքվող ապրանքների վրա, իսկ 1979թ. Արտահանումը Վերահսկող Արձանագրության (6i) հոդվածի համաձայն, 1986թ. որոշում ընդունվեց նվազեցնել Սիրիա առաքվող ապրանքների ընդհանուր գումարը մինչև 1 մլն ամ. դոլարի²²⁵: 1986թ. ԱՄՆ-ի Կոնգրեսն ընդունեց Դիվանագիտական Անվտանգության և Դակահաաբեկչության վերաբերյալ Ընդհանուր Արձանագրությունը (P.L.99-399), որի 509 կետի համաձայն, արգելվում է որևէ տեսակի զինամթերքի առաքում ահաբեկչությանն աջակցող երկրներին, այդ թվում նաև Սիրիային²²⁶:

Սիրիա-ամերիկյան հարաբերություններում որոշակի ջերմություն նկատվեց Դամասկոսում Աբու-Նիդալի գրասենյակի փակումից և Լիբանանում պատանդ վերցված ամերիկյան լրագրող Չարլզ Գլասի ազատ արձակման հարցում Սիրիայի գործադրած ջանքերից հետո: Գլասի 25-ին ԱՄՆ նախագահ Ռեյգանն անձնակազմ նամակ հղեց Ասադին, իսկ հուլիսի 26-ին Դամասկոս այցելեց ամերիկյան բանգամաց Կերոնոն Կոլթերսը, որն Ասադի հետ քննարկեց սիրիա-ամերիկյան հարաբերություններին և ահաբեկչությանը վերաբերող մի շարք հարցեր: Օգոստոսի 18-ին Բեյրութում հայտնվեց լրագրող Չ.Գլասը, որն ավելի ուշ հանձնվեց Դամասկոսում ԱՄՆ-ի դեսպանությանը՝ Սիրիայի արտգործնախարար Ֆարուկ ալ-Շառաայի կողմից: Չճայած այն բանի, որ Գլասի պնդմամբ, ինքը դիմել էր փախուստի, այնուամենայնիվ պաշտոնական Դամասկոսը չտապեց ի-

րեն վերագրել նրա ազատ արձանակման փառքը: Այս թուղթի արդյունքում, սեպտեմբերի 2-ին, Դամասկոս վերադարձավ ԱՄՆ դեսպան Վիլիամ Իզլոունը, իսկ մեկ շաբաթ անց Վաշինգտոնը տեղեկացման համարի կյան նախադրյալները ընկերություններին, որ վերջիններս նորից կարող են գործակցել Սիրիայի հետ:

4. Սիրիան երևի չէր հայտնի չի եղել որպես թմրադեղեր արտադրող երկիր կամ էլ «փողերի լվացման» միջազգային կենտրոն: Սակայն այն հարմար տարանցիկ կետ է հանդիսացել թմրադեղերի առևտրի համար: Նրա տարածքով է անցնում լիբանանյան Բեկաս հարթավայրից դեպի Եվրոպա և Միացյալ Նահանգներ թմրադեղերի (հաշիշ և հերոին) հոսքը: Այդ և ուրիշ թմրադեղերի տեղափոխման համար (օպիում, մորֆին և պսիխոտրոպ հիմք ունեցող այլ նյութեր) մեկ այլ ուղին Թուրքիայից անցնում է Սիրիայով դեպի Մերձավոր Արևելքի և Պարսից Օղջի երկրներ: Չնայած այն հանգամանքին, որ Սիրիան ստորագրել էր 1961թ. թմրադեղերի վերաբերյալ միջազգային կոնվենցիան և 1972թ. նրան կից արձանագրությունը, ինչպես նաև 1971թ. կոնվենցիան պսիխոտրոպ նյութերի մասին և 1988թ. վավերացրել ՄԱԿ-ի կոնվենցիան թմրադեղերի վերաբերյալ, այնուամենայնիվ, 1987թ. սկսած Սիրիան նշվում է ԱՄՆ-ի տարեկան Նախագահական Ձեկնույցում որպես երկիր, որը «բավարար ջանքեր չի գործադրում թմրադեղերի արտադրություն և իր հսկողության տակ գտնվող տարածքներով նրանց հոսքը դադարեցնելու ուղղությամբ»²²⁷: Պետք է նշել, որ այդ հարցը մտահոգում է Վաշինգտոնին հիմնականում այն պատճառով, որ Սիրիայից թմրադեղերի որոշակի քանակություն առաքվում է նաև դեպի Միացյալ Նահանգներ: Կարճ ասած, թմրադեղերի հարցը հավելյալ բարդություն առաջացրեց առանց այդ էլ ծայրաստիճան լարված սիրիա-ամերիկյան երկկողմ հարաբերությունների համար:

5. Ահաբեկությանն աջակցելու մեղադրանքներից բացի սիրիացիների վրա ճնշում գործադրելու Վաշինգտոնի համար մեկ այլ հարմար միջոց էր հաղիսանում մարդու իրավունքների վիճակը Սիրիայում: 1963թ. սկսած, բացի 1973-1974թթ. կարճ ընդմիջումից, Սիրիայում գործել է ռազմական դրություն: Պետքարտուղարության զեկույցների մեջ բազմիցս նշվել է «ապրիլի ձերբակալությունների և ազատագրված վճիռների կայացումն առանց դատաքննության, խտրելի, մամուլի և միությունների իրավունքների ոտնահարումը և այլն»²²⁸: Մարդու իրավունքների լուրջ խախտում էր արձա-

նագրվել ԱՄՆ-ի կողմից դեռևս 1982թ. Գալեայի և Գամայի հայտնի դեպքերից հետո, երբ կառավարությունը ճնշեց «Իսլամի ալ-Մուսլիմին»-ի կողմից կազմակերպված խռովությունը: Գետաբերական է, որ սիրիական պաշտոնյաները ներկայումս նշում են այդ կապակցությամբ, որ կառավարության արագ գործողությունների տարածումն ու գերծ պահել երկիրը մահմեդականների հետազա բռնություններից, որոնք տեղի են ունենում եգիպտոսում, Ալժիրում և արաբական այլ երկրներում: Սիրիան մարդու իրավունքի վիճակի վերաբերյալ մեղադրանքները վերագրում էր ռազմական և պատերազմական դրությանը, շարունակաբար ժխտելով ընդհանրապես քաղաքատարկությանի գոյությունը երկրում: Գետաբերական, Արևմուտքին և մասնավորապես Միացյալ Նահանգներին գոհացնելու և հարաբերությունները կարգավորելու նպատակով, Սիրիան քաղաքատարկությանի համաներում հայտարարեց, ինչպես նաև բարելավեց երկրում ապրող հրեաների վիճակը: Այս վերջին հարցին մանրամասնորեն կանդիդատացնում պելի ուշ:

Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները և խաղաղության գործընթացը (1989-1996)

Ինչպես վերը նշեցինք, 1988թ. սկսած Դամասկոսը զգուշորեն ուղիներ էր փնտրում Միացյալ Նահանգների հետ մերձեցման համար: Այսինքն հարապետ, 1989թ. Ջորջ Բուշի ԱՄՆ-ի նախագահ ընտրությանը, հաշիվ առնելով այն հանգամանքը, որ վերջինս ընտրվել էր առանց «իրեն քվեարկողների» աջակցության, սիրիացիները սկսեցին հույս փայփայել, որ ԱՄՆ-ն «որպես միջազգային անվտանգության և խաղաղության համար պատասխանատու գերտերություն, պետք է հրաժարվի սիոնիստական մտածակերպից և վերջ դնի սիոնիստական վտանգին, ստիպելով սիոնիստ թշնամուն դուրս բերել գործերը գրաված տարածքներից և իրագործել միջազգային ուղղումները՝ տարածաշրջանում արդար ու համապարփակ խաղաղություն հաստատելու նպատակով»²²⁹: Բուշը ու պետքարտուղար Բեյքերը բնադատում էին Իսրայելի քաղաքականությունը գրաված արաբական տարածքներում, պահանջելով Իսրայելից կարգավորել արաբ-իսրայելյան հակամարտությունը ՄԱԿ-ի 242 և 338 քանակի համաձայն, խաղաղություն տարածելու վերադարձի դիմաց սխեմայով: Միևնույն ժամանակ Միացյալ Նահանգները հավա-

տիացնում էին Սիրիային բոլոր ճակատներում, ներառյալ Գոլաններում, համապարփակ կարգավորման հասնելու իր մտադրությամբ մասին: Դամասկոսում ամերիկյան դեսպանի խոսքերով, Վաշինգտոնը «Սիրիայի հետ համագործակցության նոր շրջան էր քնակոխել»³⁹²:

Սիրիան, իր հերթին, 1989թ. ընթացքում, որդեգրելով ավելի ճկուն դիրքորոշում, աջակցություն հայտնեց ՄԱԿ-ի վերոհիշյալ բաժաններին և աստիճանաբար սկսեց եզիպատսի հետ մերժեցմանն ուղղված քայլեր նախաձեռնել: 1988թ. դեկտեմբերին, տասնամյա հակաեզիպատական քարոզչությունից հետո, Ասադը հրապարակապես հայտարարեց, որ «ընդունում է եզիպատսի կարևորությունը արաբական բեմի վրա» և որ «սիրիա-եզիպատական համագործակցությունը մշտապես համապատասխանել է արաբական աշխարհի ընդհանուր շահերին»³⁹³: 1989թ. մայիսին Սիրիան այլևս չէր ընդդիմանում եզիպատսի վերանորոնմանը և Լրաբական Լիգային: 1989թ. դեկտեմբերի կեսերին վերականգնվեցին օդային թռիչքները Կահիրեի և Դամասկոսի միջև, իսկ երկու շաբաթ անց վերականգնվեցին նաև դիվանագիտական հարաբերությունները երկու երկրների միջև: 1990թ. հուլիսին Ասադը 13 տարվա ընդմիջումից հետո առաջին պաշտոնական այցելությունը կատարեց եզիպատս և Կահիրեից մեկնելուց առաջ հայտարարեց.«Մենք պատրաստ ենք միանալ խաղաղության գործընթացին, մենք ընդունում ենք ՄԱԿ-ի 242 և 338 բանաձևերը և շարունակում կոչ անել արդար և համապարփակ խաղաղության հաստատմանը»³⁹⁴:

Առջ պատերազմի ավարտի հետևանքով Սիրիայի արտաքին քաղաքականության մեջ կատարված վերոհիշյալ հիմնարար փոփոխությունը նպատակ էր հետապնդում ոչ միայն բարելավել երկրի տարածաշրջանային դիրքերն, այլև ընդհանուր ճակատ ստեղծել եզիպատսի հետ (ինչպես նաև Սաուդյան Արաբիայի և Գորդանյան հետ) հակադրելու Իսրայելի մերժողական կեցվածքի և պաղեստինցիների ու Գորդանյանի հետ առանձին գործարք կնքելու նրա ձգտման դեմ: Այդ իսկ պատճառով Դամասկոսը շարունակաբար հայտնում էր արաբա-իսրայելյան հակամարտությունը խաղաղ ճանապարհներով լուծելու իր պատրաստակամության մասին: 1990թ. սկզբին Ասադը ԱՄՆ նախագահին փոխանցեց Իսրայելի հետ որոշակի պայմանների վրա բանակցելու իր համաձայնությունը: Դամասկոսի հայտարարությունները հիմնականում ուղղված էին Բուշի վարչակարգին, որպես միակ ուժի, որն ի վիճակի էր հանդուժել Իսրայելին բանակցել համապարփակ կալի-

զավորման շուրջ, դուրս բերել իր գործերը Գոլաններից, տնտեսական աջակցություն ցուցաբերել Սիրիային, վերջինիս հանելով ահաբեկչությանն աջակցող երկրների ցուցակից:

Այդ ենթատեքստում հետաքրքրական էր 1989թ. նոյեմբերին Նյու-Յորք կայանալից այցելության ընթացքում ԱՄՆ «ատաջաղեն հրեաներին» հանդիպելու Սիրիայի փոխվարչապետ Արդալ-Ֆալիմ խաղաղամի խնդրանքը: «Ջերուսալեմ Փոստ» իսրայելյան օրաթերթի հարցրոման համաձայն, Սիրիայի փոխվարչապետի խնդրանքը մերժվել էր հրեաների կողմից, որոնք չէին ցանկացել «միջամտել մերժավորաբանեյան դիվանագիտությանը»³⁹⁵:

Գլուբալ և տարածաշրջանային փոփոխությունները շատ ավելի ծանր հետևանքներ ունեցան Դամասկոսի, քան Թել-Ավիվի համար: Եթե Սիրիային ցուցաբերվող խորհրդային ռազմական, քաղաքական և դիվանագիտական աջակցությունը նվազեց, ապա Իսրայելի նկատմամբ միջազգային հովանավորությունը ոչ միայն շարունակվեց, այլև աճեց: 1990-ականների սկզբին ռազմավարական տեսակետից Իսրայելի դիրքերն ավելի ամուր էին, քան Սիրիայինը: Պատահմամբ և անսպասելիորեն ստեղծված կացությունից դուրս գալ և «առաջխաղացում» արձանագրել սիրիա-ամերիկյան հարաբերություններում Ասադին անուղղակի կերպով օգնեց մի անձ, որը տարիներ շարունակ նրա հակառակորդն էր հանդիսանում՝ Սադդամ Հուսեյնը:

1991թ. հունվարին Իրաքը ներխուժեց Բուվեյթ: Պարսից ծոցի ճգնաժամը չափազանց շահութաբեր եղավ Դամասկոսի համար ոչ միայն տնտեսական, այլև միջազգային դիրքերը բարելավելու առումով³⁹⁶: Եզիպատսի և Սաուդյան Արաբիայի հետ միացումն ընդդեմ Իրաքի վերջ դրեց Սիրիայի մեկուսացմանը արաբական աշխարհում և միջազգային ասպարեզում:

Պետք է նկատի ունենալ, որ հակասադրամական դաշինքին միանալու մասին որոշումն այդքան էլ հեշտ չտրվեց Ասադին: ԱՄՆ-ի Ազգային Անվտանգության խորհրդի անդամ Ռիչարդ Չասսը, որը ներգրավված էր արաբական երկրների հետ հակասադրամական կոալիցիա ստեղծելու աշխատանքներում, նշում է, որ սկզբնական շրջանում սիրիացիները պահանջում էին խուսափել երկակի ստանդարտներից: Այսինքն, Դամասկոսը պնդում էր, որ եթե «բոլորս ընդունում ենք Ծոցի պատերազմի հետ կապված ՄԱԿ-ի բանաձևերը, ապա պետք է իրագործենք նաև արաբա-իսրայելյան հակամարտության վերաբերյալ ընդունված բոլոր որոշումները»³⁹⁷: 1990թ.

սեպտեմբերին և 1991թ. հունվարին պետքարտուղար Բեյբերն այցելեց Պանասկոս՝ հակաստորոշական կառւիցիային Սիրիայի մասնակցությունն ապահովելու նպատակով:

Պարսից Շոցի ճգնաժամը հնարավորություն ընձեռեց Ասադին նաև իրականացնելու 15 տարիների ընթացքում հետապնդած իր նպատակը՝ կառավարել Լիբանանը: 1920թ. Լիբանանի ստեղծումից ի վեր սիրիացիներից շատ քչերն էին ընդունել նրա անկախ լինելու փաստը: Միայն 1975թ. Լիբանանում բռնկված քաղաքացիական պատերազմը հարմար առիթ դարձավ Պանասկոսի ուղղակի ներխուժման համար: Քաղաքացիական պատերազմի առաջին իսկ օրվանից Սիրիան հետևողականորեն ձգտում էր քայլ առ քայլ տարածել իր ազդեցությունը Լիբանանում: Արդեն իսկ 1980թ. սիրիական 40-հազարանոց բանակը հսկողության տակ էր առել Լիբանանի տարածքի համարյա երկու երրորդը: Երբ Շոցի ճգնաժամը շեղեց միջազգային հանրության ուշադրությունը և Ասադն Յուսեյնը դադարեցրեց իր օգնությունը լիբանանյան «protege»-ին, եկավ Ասադի գործելու ժամանակը: 1990թ. հոկտեմբերի 13-ին երեք ժամվա ընթացքում Ասադն իրեն ենթարկեց ամբողջ Բեյրութը և երկրի հիմնական մասը, բացառությամբ հարավում գտնվող Իսրայելի հետ սահմանները «անվտանգության գոտուց»:

Իրաքի դեմ միջազգային դաշինքին միանալու համար Պանասկոսին անհրաժեշտ էր վստահեցուն տառնալ Վաշինգտոնից այն մասին, որ միանալու դեպքում պատերազմից հետո արաբ-իսրայելյան հակամարտությունը իր արդար լուծումը կգտնի ՄԱԿ-ի որոշումների հիման վրա: 1990թ. նոյեմբերի 23-ին Բուշը Սաուդյան Արաբիայից վերադարձի ծանապարհին կանգ առավ ժնևում և հանդիպում ունեցավ Ասադի հետ: Հանդիպման ընթացքում Բուշը հավաստիացրեց Ասադին. «Իսրոզամի հացերը լուծելուց և Քուվեյթի ազատագրումից հետո ես խոսք եմ տալիս, որ Միացյալ Նահանգները կխթանի խաղաղության գործընթացն արդար ու վճռական ձևով»³⁹⁶: Ասադը համաձայնվեց միանալ դաշինքին միայն մեկ պայմանով, պատերազմի ընթացքում, երբ Իրաքը Scud տեսակի հրթիռներով հարվածեց Թել-Ավիվն ու Յայֆան, Շամիրի հետ հեռախոսային զրույցի ընթացքում Բեյբերն ու Բուշը խոստանալով ամեն տեսակի աջակցություն Իսրայելին, համոզում էին չպատասխանել Իրաքի հարվածների և «հեռու մնալ պատերազմից»³⁹⁷:

Շոցի պատերազմից հետո Ասադի համար հստակ դարձավ այն հանգամանքը, որ արաբ-իսրայելյան հակամարտությունն անհնարին է լուծել ուժի միջոցով: Ճգնաժամի օրերին խորհրդային Միության համագործակցությունը ԱՄՆ-ի հետ մեկ անգամ ևս ապացուցեց, որ սառը պատերազմի խաղի պայմանները փոխվել են, արձանագրելով *ԱՄՆ-ի առաջատար դիվանագիտական դերը*: ԽՍՀՄ փլուզումը և սառը պատերազմի ավարտը բացարձակապես նոր իրավիճակ և ուժերի դասավորում ստեղծեցին Մերձավոր Արևելքում, ծանր կացության մեջ դնելով որոշ արաբական երկրներ, մասնավորապես Սիրիային և պակեստինցիներին:

Ստեղծված պայմաններում ակնհայտ էր, որ Ասադի վարչակազմի քաղաքական կենսունակությունն ու Սիրիայի անվտանգության ապահովումը մեծմասամբ կախված կլինի ԱՄՆ-ի հետ Պանասկոսի հետագա հարաբերություններից:

Շոցի պատերազմից հետո փոփոխությունների ենթարկվեց նաև աներիկյան քաղաքականությունը Մերձավոր Արևելքում: Նա երկու հիմնական նպատակ էր հետապնդում: Առաջին, Վաշինգտոնը ձգտում էր կանխել մերձավորարևելյան նավթի վրա միանձնյա հսկողություն ունեցող «տարածաշրջանային գերտերության» ի հայտ գալը: Երկրորդ, ԱՄՆ-ն կենտրոնացրեց իր ջանքերը խաղաղության գործընթացի վրա՝ Իսրայելի և արաբական երկրների միջև անվտանգության և համագործակցության մասին համաձայնագրեր ստորագրելու նպատակով:

Սակայն այս անգամ խաղաղության գործընթացում Սիրիան ոչ միայն չանտեսվեց Վաշինգտոնի կողմից, այլև համարվեց ամենակարևոր մասնակիցներից մեկը: Ասադին ուղղված իր նամակում Բուշն ընդգծեց իր «անձնական շահագրգռվածությունը համապարփակ խաղաղության հաստատման գործում» և ընդունեց Սիրիայի «որոշիչ դերն» այդ նպատակի իրականացման ճանապարհին³⁹⁸: Հարկ է նշել, որ արդեն իսկ 1991թ. օգոստոսի 1-ից մինչև 1992թ. փետրվարի 19-ը ընկած ժամանակահատվածում, որպես Սիրիայի հետ հարաբերությունները բարելավելու ուղղությամբ առաջին քայլ, ԱՄՆ-ը թույլատրեց 3 մլն. ամ. դոլարի արժողությամբ օգտագործված ապարների առաքումն այդ երկիր, որոնք թեև տարանաղվել էին քաղաքացիական կարիքների համար, սակայն «կարող էին օգտագործվել ռազմական բնագավառում»³⁹⁹:

Խաղաղության գործընթացն ակտիվացնելու նպատակով 1991թ.

ընթացքում ԱՄՆ-ի պետքարտուղար Բեյքերը 8 այցելություն կատարեց Մերձավոր Արևելք, որոնց ընթացքում նա փորձեց համոզել հակամարտող կողմերին նստել բանակցությունների սեղանի շուրջ, միջազգային համաժողովի հովանու ներքո: Բեյքերը համոզված էր, որ խաղաղության գործընթացի համար համաժողովին սիրիական ներկայության ապահովումը կենսական նշանակություն ունի: Մարտի 13-ին Բեյքերը 7 ժամանոց հանդիպում ունեցավ Ասադի հետ Դամասկոսում: Հանդիպումից հետո, հեռաձայնելով Բուշին, Բեյքերը ասաց, որ «Ասադը մինգամայն լուրջ մտադրություններ ունի խաղաղություն հաստատելու հարցում»³⁰:

Ապրիլի 23-ին Բեյքերը Նորից ժամանեց Դամասկոս: Սիրիայում ԱՄՆ դեսպան Էդվարդ Ջերեջյանը հանդիպումից առաջ զգուշացրեց պետքարտուղարին Ասադի բանակցություններ վարելու ոճի վերաբերյալ: Նա ասաց. «Ոչ ոք չի կարող կանխագուշակել, թե որքան ժամանակ կընդանան բանակցությունները: Ասադն ընդմիջումներ և ընդհատումներ չի սիրում: Այնպես որ բանակցությունների ընթացքում սահմանափակեք ընդախտների քանակը»³¹: ԱՄՆ դեսպանը միանգամայն ճիշտ խորհուրդ տվեց՝ հանդիպումը տևեց 9 ժամ 46 րոպե առանց ընդմիջման: Բանակցություններում երկարատև քննարկումների առարկա դարձան արարողակարգի հետ կապված հարցերը: Չնայած Բեյքերի հայտարարությանն այն մասին, որ Իսրայելը «ատում է ՄԱԿ-ը» և չի ընդունի ՄԱԿ-ի մասնակցությունը համաժողովին, այնուամենայնիվ Ասադը պնդեց ԱՄՆ-ի և ԽՍՀՄ-ի հետ միասին, որպես համաժողովի համահովանավորող (co-sponsor), ՄԱԿ-ի հանդես գալու անհրաժեշտության վրա: Սիրիական կողմի նման դիրքորոշումը բերևա կարելի է քացատրել նրանով, որ Դամասկոսը ձգտում էր որոշակի պարտադրողական բնույթ հաղորդել համաժողովի ընթացքում ընդունվելիք որոշումներին: Ստեղծված կացությունից դուրս գալու նպատակով Բեյքերը փորձեց օգտագործել վերջին խաղաքարը. «Պարոն նախագահ, ինչու Իսրայելյան ուժերի դուրս բերման հարցը քննարկելու փոխարեն, մենք ժամանակ ենք վատնում ընթացակարգի հետ կապված խնդիրների վրա: Դուք չեք կարող Գոլանները ետ վերադարձնել, եթե Իսրայելը պատրաստ չլինի այնտեղից դուրս քաշել իր զորքերը: Իսկ նրանք դուրս կքաշվեն միայն այն դեպքում, երբ անվտանգության երաշխիքներ ստանան Միացյալ Նահանգներից: Հնարավոր է, որ մենք պատրաստ լինենք այնպիսի երաշխիքներ տալ, որն անցյալում չի

տրվել»: Ասկայն Բեյքերի այս խոսքերը սխալ մեկնարանվեցին սիրիացիների կողմից, որոնք կարծեցին, թե Միացյալ Նահանգները խոստանում են ապահովել իսրայելյան զորքերի դուրսբերումը Գոլաններից: Հաջորդ օրը Բեյքերը զայրույթով ասաց Ասադին. «Եթե ես խոստանայի երաշխավորել նրանց դուրսբերումը, ապա բանակցություններ վարելու կարիք ընդհանրապես չէր լինի»: Փակելով իր թղթապանակը, Բեյքերը նշեց. «Պարոն նախագահ, ես կարծում եմ, որ մենք չենք կարող համագործակցել իրար հետ»³²: Բեյքերի բանակցությունները Դամասկոսում ավարտվեցին ապարդյուն: Միանգամայն պարզ էր, որ չնայած կողմերի փոքր զիջումներին, նրանց դեռևս պատրաստ չէին նստել բանակցությունների սեղանի շուրջ:

1993- ը մայիսի 31-ին Բուշը նամակներ հղեց Իսրայելի վարչապետ Շամիրին, Սիրիայի նախագահ Ասադին, Հորդանանի թագավոր Հուսեյնին, Սաուդյան Արաբիայի թագավոր Ֆահդին, Եգիպտոսի նախագահ Մուբարաքին և Պաղեստինյան գրավված տարածքների ղեկավար Ֆեյսալ Հուսեյնիին, խնդրելով վերջնական որոշում կայացնել մերձավորարևելյան բարձրաստիճան խաղաղության համաժողովին մասնակցելու վերաբերյալ: Առաջին դրական արձագանքը եկավ հուլիսի 14-ին, երբ Ասադը Բուշին ուղղված իր պատասխան նամակում ընդունեց վերջինիս առաջարկությունները, ղգվար կացության մեջ դնելով Իսրայելի ղեկավարությունը: Ասկայն հուլիսի 29-ին «Վաշինգտոն փոստ» օրաթերթին տված իր հարցազրույցում Ասադը պարզաբանեց, որ «խաղաղության համաժողովին մասնակցելու պատրաստակամությունը դեռևս չի նշանակում, որ մենք պետք է համաձայնության գանք Իսրայելի հետ: Դա չի լինի այնքան ժամանակ, մինչև Իսրայելը չվերադարձնի արաբական գավթած բոլոր տարածքները»³³: Այսուհանդերձ, արաբական թերթերը գրում էին. «Ասադի պատասխանը Բուշին չի չիք դարձրեց թշնամու բոլոր հաշվարկները, վերջ դնելով Շամիրի կառավարության այն մեղադրանքներին, որոնց համաձայն, արաբները չեն ցանկանում խաղաղություն հաստատել»³⁴:

Իսկ Շամիրի վարչակազմը շարունակում էր իր ծայրահեղական քաղաքականությունը Գոլանների և ընդհանրապես գրավված արաբական տարածքների նկատմամբ: Գոլանները ամեն զնով պահելու վճռականությունն ընգծելու համար, Իսրայելյան կառավարությունը հուլիսի 21-ին հրապարակեց Գոլաններում իրական բնակչության քանակն ավելացնելու, տնտեսական զարգացումը խթանելու և նոր

աշխատատեղեր ստեղծելու իր ծրագիրը: Եվ այն ժամանակ, երբ Իսրայելի բանակի սպայակույտի պետ զեներալ Յեհուդ Բարաքը հրապարակայնորեն նշում էր Իսրայելի անվտանգության համար Գոլանների կարևորությունը, իսրայելյան խորհրդարանի՝ կենսաստի 69 անդամները, ներառյալ Աշխատավորական կուսակցության անդամներին, ստորագրեցին մի փաստաթուղթ, ուր խոստանում էին պահպանել Իսրայելի իշխանությունը Գոլաններում:

Սակայն Իսրայելի հիմնական մտահոգությունը ոչ թե Գոլաններն էին և ոչ էլ Սիրիան, այլ Միացյալ Նահանգները: 1991թ. հունիսին Բեյքերի հետ բազմաթիվ համդիպումներից հետո Թել-Ավիվը մերժեց Մերձավոր Արևելքի խաղաղության համաժողովի գումարման վերաբերյալ ամերիկյան առաջարկը, վստահ լինելով որ այն նույնպես կմերժվի Սիրիայի կողմից: Բայց Ասադի դրական պատասխանը ստիպեց Շամիրին վերանայել իր դիրքորոշումը: Չճարավոր է նաև, որ Շամիրը և իր գործընկերները կասկածում էին, որ Բուշը խոստացել է Ասադին ճնշում գործադրել Իսրայելի վրա ստորագրվելից խաղաղության համաձայնագրի շրջանակներում Գոլաններից դուրս գալու նպատակով: Արձագանքելով այսպիսի սցենարի հնարավորությանը, Իսրայելի պաշտպանության նախարար Մոշե Արենսն ասաց. «ԱՄՆ-ն ի գորու չէ այդպիսի բան խոստանալու: Այդ մենք ենք Գոլաններում, այլ ոչ թե ամերիկացիները»: Իսկ Բենյամին Բեգինը կենսաստում հայտարարեց. «Ինչպես ձեռքը մարմնի մասն է, այնպես է Գոլանները Իսրայելի պետության մասն են»: Այլ պաշտոնյաներ Գեշցին, որ Բուշին պետք է իրջեցնել նախկին նախագահ Ֆորդի 1975թ. սեպտեմբերի 1-ի նամակը Իսրայելի վարչապետ Ռաբինին, ուր ամերիկյան նախագահը հավանությունը տալիս «Գոլաններում իսրայելյան ներկայության, անգամ Սիրիայի հետ խաղաղության համաձայնագրի շրջանակներում»³⁶: Այնուամենայնիվ խորհրդային հրեաներին բնակեցնելու նպատակով ԱՄՆ-ից սպասվող 10 մլրդ. վարկը չխափանելու տակտիկական նկատառումներից ելնելով՝ օբստրուկցիոնիզմի մեջ ամերիկյան մեղադրանքներից խուսափելու և «զոդակը սիրիական դաշտը նետելու» նպատակով, 1991թ. հոկտեմբերի 22-ին իսրայելյան նախարարների խորհուրդը որոշեց մասնակցել Մադրիում կայանալիք խաղաղության համաժողովին:

1991թ. հոկտեմբերի 30-ին, Մադրիդում, Բուշի և Գորբաչևի համատեղ նախագահությամբ կայացավ Մերձավոր Արևելքի խաղաղությանը նվիրված միջազգային համաժողովը, որին մասնակցեցին

Իսրայելը, Սիրիան և Լիբանանը, ինչպես նաև միացյալ հորդանան-պաղեստինյան պատվիրակությունը: Համաժողովին ներկա էին նաև ԱՄԿ-ի գլխավոր քարտուղարի և Եվրոպական Միության ներկայացուցիչները, ինչպես նաև Սաուդյան Արաբիայի դեսպանը: Չնայած այն հանգամանքին, որ ամերիկացիներն ու իսրայելցիները համաձայնվել էին, որ Բուշը իր ելույթում չի անդրադարձա «խաղաղություն հողի դիմաց» բանաձևին, այնուամենայնիվ Բուշը նշեց. «Մենք հավատացած ենք, որ տարածքային զիջումը կենսական նշանակություն ունի խաղաղության համար: Սահմանները պետք է արտացոլեն ինչպես անվտանգության, այնպես էլ քաղաքական դասավորումների որակը»³⁶: Համաժողովի առաջին և երկրորդ օրերն անցան համեմատաբար հանգիստ: Սակայն երրորդ օրը իրավիճակը սրվեց Շամիրի ելույթից հետո, որն, արձագանքելով Սիրիայի արտգործնախարարի ելույթին, Սիրիայի վարչակազմը որակեց որպես «ամենաուժային և ամենաժայռահեղ», իսկ երկիրը՝ «անարելիչական»: Շամիրից հետո բեմահարթակ դուրս եկավ Սիրիայի արտգործնախարար Ֆարուկ ալ-Շարաան, որը, բարձրացնելով ձեռքի մեջ գտնվող թերթիկն, ասաց. «Ես Չեզ միայն ցույց կտամ պարուն Շամիրի լուսանկարը: Գիտեք, թե ինչու է այս լուսանկարը տարածվել ամենուրեք, որովհետև նա գտնվել է հետախուզության մեջ: Նա օգնել է, եթե ես չեմ սխալվում, 1948թ. Պաղեստինում ԱՄԿ-ի բանազնաց և, բեռնադոստի պատմությանը: Նա սպանում է խաղաղության բանագնացներին»³⁷: Համաժողովի ընթացքում հաջորդ ճգնաժամը եղավ այն, որ ամերիկացիները առաջարկում էին արաբական պատվիրակությունների և Իսրայելի միջև ուղղակի բանակցություններ սկսել տարբեր տեղերում և տարբեր ժամանակ, իսկ սիրիացիները պահանջում էին բանակցությունների անցկացումը միևնույն ժամանակ և նույն տեղում: Վերջապես գտնվեց փոխգլուխային տարրերակ կողմերը համաձայնվեցին ուղղակի բանակցություններ վարել նույն հյուրանոցում, սակայն տարբեր ժամերին:

Մադրիդում կայացած համաժողովը խաղաղության նոր ճանապարհի հարթեց և հիմք դրեց տարածաշրջանում հետագա պատմական իրադարձությունների համար: Այն կարևոր քաղաքական նշանակություն ունեցավ, քանի որ առաջին անգամ հակամարտող կողմերը նստեցին բանակցությունների սեղանի շուրջ: Առաջին անգամ միջազգային համաժողովի մասնակցեցին նաև պաղեստինցիները և ելույթ ունեցան իրենց սեփական անունից: Համաժողովի ամե-

նաեական արդյունքերից մեկը եղավ այն, որ կողմերը համաձայնվեցին շարունակել բանակցային գործընթացը:

Մադրիդի կարևորությունը կայանում է նրանում, որ համաժողովն առաջին անգամ երկու զուգահեռ ուղղություններով տարվող բանակցությունների նոր մեխանիզմ ստեղծեց: Առաջին ուղղությունը բազմակողմանի բանակցություններն էին, ուր Իսրայելը, տարածաշրջանի արաբական երկրները և տարածաշրջանից դուրս այլ երկրներ կարողացան միասնա կերթավոր Արևելքում գոյություն ունեցող հինգ հիմնական ջրի, շրջակա միջավայրի, սպասազինությունների հսկողության, փախստականների և տնտեսական զարգացման խնդիրների շուրջ ընթացող քննարկումներին: Այդ քննարկումները տեղի ունեցան 1992թ. հունվարին Մոսկվայում, որոնց սիրիացիները մերժեցին մասնակցել այն պատճառաբանումով, որ քանի որ Իսրայելը շարունակում է վերահսկել զրավված Գոլանները, Արևմտյան ափն ու Գազայի հատվածը, երկարատև տարածաժրջանային անվտանգության վերաբերյալ բանակցությունների անկացումը անիմաստ է: Երկրորդ ուղղությունը՝ երկկողմ հարաբերություններն էին, որոնց շուրջ Վաշինգտոնում Իսրայելը պետք է բանակցեր իր արաբ հարևանների՝ Սիրիայի, Զորդանանի: Լիբանանի և պաղեստինցիների հետ:

1992թ. հունիսին Իսրայելում տեղի ունեցած ընտրությունների արդյունքում իշխանության եկավ Աշխատանքի կուսակցությունը Իցխակ Ռաբինի գլխավորությամբ: Ռ՝վ կարող էր ենթադրել, որ այն կուսակցությունը, որ առաջնային դեր խաղաց տարիներ առաջ առաքական հողերը զրավելու և նրանց վրա հրեաների վերաբանեցման գործում, ձեռնամուխ կլինի խաղաղության գործընթացի արագացմանն ու պատմական համաձայնագրերի ստորագրմանը պաղեստինցիների և Զորդանանի հետ: Իսկ նրա ղեկավար Ի.Ռաբինը այդ խաղաղության համար անգամ կվճարի իր սեփական կյանքը:

Մադրիդի համաժողովից հետո սիրիացիների և իսրայելցիների միջև առաջին հանդիպումը կայացավ Վաշինգտոնում 1992թ. օգոստոսի 24-ին: Սիրիական պատվիրակությունը գլխավորում էր դեսպան Մուվաֆիդ ալ-Ալլաֆը, իսկ իսրայելյանը՝ արաբական պատմության մասնագետ և Ռաբինի ընկեր Իտամար Ռաբինովիչը: Բանակցությունների առաջին օրը Ռաբինովիչն ասաց, որ Իսրայելի կառավարությունն ընդունում է ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի 242 բանաձևի բոլոր դրույթները Սիրիայի հետ բանակցություններ

րում: Այս հայտարարությունը նշանավորում էր Իսրայելի դիրքորոշման սկզբունքային փոփոխություն: Այսպիսով, եթե Շամիրի կառավարությունը ժխտում էր Գոլանների վերադարձը խաղաղության դիմաց սկզբունքը, ապա Ռաբինի կառավարությունը ընդունեց այն: Զաջորդ օրը տեղի ունեցած հանդիպման ընթացքում Ալլաֆը, օգտվելով ստեղծված բարենպաստ մթնոլորտից, իսրայելյան կողմին ներկայացրեց Սկզբունքների վերաբերյալ Արժանագրության նախագիծը (Draft Declaration of Principles), որը բաղկացած էր 4 էջից: Առաջին երեքը պարունակում էին Իսրայելի և հարևան արաբական երկրների միջև համապարփակ խաղաղության ծրագիրը, իսկ վերջին էջը վերաբերում էր Սիրիային և Իսրայելին: Նրանում ասվում էր. «Խաղաղության գործընթացն արդեն 11 ամիս է, ինչ շարունակվում է առանց շոշափելի առաջընթացի: Մենք կարծում ենք, որ երկել է ժամանակը, եթե գործնականում ցանկանում ենք իրականացնել խաղաղության գործընթացի նպատակները, որպեսզի առանց ամբիջիաների, հստակորեն հավասարակշռված և անկողմնակալ փաստաթուղթ ստեղծենք, ուր նշված կլինեն այն բոլոր հիմնական սկզբունքները, առանց որոնց անհնարին կլինի որևէ խաղաղության հաստատումը»:

Նախագիծ 5(A) հոդվածը վերաբերում էր Իրականացման Սեխանիզմներին.

«Իսրայելի ուժերի լիակատար դուրսբերում 1967թ. զրավված Սիրիայի Գոլանների բարձունքներից, ուր ի հակասություն ժմնի Կոնվենցիայի, միջազգային իրավունքի և ՄԱԿ-ի որոշումների, իսրայելյան ուժերը իրականացրել էին սիրիական բոլոր բնակավայրերի էվակուացում և տեղահանում»:

Նախագիծ 7-րդ հոդվածը նվիրված էր Անվտանգությանն ուղղված միջոցառումներին և երաշխիքներին.

«Երկու կողմերն իրենց վճռականությունն են հայտնում զուգահեռաբար և փախաղարձ կերպով միջոցներ ձեռնարկել իրենց անվտանգությունն ապահովելու ուղղությամբ, ներառյալ երկու կողմերում հավասար պայմաններով ապաստանականացված գոտիների կամ նվազեցված զինամթերքով գոտիների ստեղծման, ինչպես նաև առանց կողմերի իրավասությունների ու հավասար իրավունքների սկզբունքի խախտման Անվտանգության խորհրդից երկու կողմերի անվտանգությանն ապահովող երաշխիքներ ստանալու վերաբերյալ»³⁰:

Ռաբինովիչն առաջարկեց սկսել բանակցությունները 7-րդ հոդ-

վածից, որը վերաբերում էր անվտանգության հարցերին և երաշխիքներին, իսկ Ալլաֆը պնդում էր 5(a) հոդվածի վրա: Ինչպես հիշում է ԱՄՆ-ում Սիրիայի դեսպան Վալդը Մուալլանը, «1992թ. օգոստոսից մինչև 1993թ. օգոստոսն ամբողջ բանակցությունները կենտրոնացած էին այն հարցի շուրջ, թե որ հոդվածի քննարկումից է անհրաժեշտ սկսել բանակցությունները: Այդ հարցում որևէ առաջընթաց չարձանագրվեց»³⁴⁰:

1992թ. նոյեմբերին Միացյալ Նահանգների նախագահ ընտրվեց Բիլ Բլինթոնը: Եթե Ասադը «բարյացակամ» էր համարում Բուշի վարչակազմը և Սիրիայի նկատմամբ նրա վարած քաղաքականությունը, ապա Բլինթոնի ընտրությունը մտահոգության տեղից տվեց Դամասկոսին, մասնավորապես այն պատճառով, որ Բլինթոնն «ընտրվել էր հիմնականում ամերիկյան հրեաների օժանդակության շնորհիվ և հայտնի է որպես ժողովրդավարական Իսրայելի պաշտպան»³⁴¹:

Ինչ սպասումներ ունեցին Ասադը ու Ռաբիհը ամերիկյան նոր վարչակազմից: 1992թ. վերջին իր տված հարցազրույցում Ասադը հետևյալ կերպ արտահայտվեց խաղաղություն հաստատելու հեռանկարների վերաբերյալ. «Ես իրատեսորեն եմ տրամադրված: Չեռանկարներն ավելի լավ են, քանի որ միջազգային մթնոլորտը բարենպաստ է և քանի որ Իսրայելում աճել է այն մարդկանց թիվը, որոնք խաղաղություն են ցանկանում»: Ռաբիհն իր հերթին հայտարարեց, թե հավատացած է, որ խաղաղությունը կհաստատվի, սակայն համոզված չէ, որ այն «իրականությունը կդառնա իր կյանքի օրոք»³⁴²: Ասկայն երկուսն էլ քաջ գիտակցում էին, որ խաղաղության հեռանկարները մեծապես կախված կլինեն ամերիկյան միջնորդական ջանքերից: Չնայած Բլինթոնի վարչակազմի և նրա մերձավորարևելյան թիմի իսրայելամետ կեցվածքին, Դամասկոսն այնուամենայնիվ վճռական էր ամերիկյան հովանավորությամբ խաղաղության բանակցությունները վերսկսելու իր մտադրության մեջ³⁴³:

Այստեղ պետք է նշել, որ սիրիա-իսրայելյան բանակցությունների վրա որոշակիորեն ազդում էին զուգահեռ ընթացող պաղեստինա-իսրայելյան բանակցությունները: Սիրիային ձեռնտու չէր, որ նախքան Իսրայելի հետ համաձայնության գալը, վերջինս պաղեստինցիների (կամ Չորդանանի) հետ համաձայնագիր ստորագրեր: Այդ կապակցությամբ Ասադն ասաց. «Չայտնի է, որ Թել-Ավիվի իշխանությունները, Ռաբիհի գլխավորությամբ, ցանկանում են տարբերակել առաքական բանակցողների մակարդակները: Բանակցությունների

ութերորդ փուլում նրանք նշում էին, որ սիրիա-իսրայելյան ուղղության վրա առաջընթացն ակնհայտ է և համաձայնագրի ստորագրումը անխուսափելի է Այսօր նրանք նույն խաղն են խաղում, խոսելով պաղեստինյան ուղղությամբ հաջողության մասին: Սիրիան կարող էր երկկողմ համաձայնագիր կնքել Իսրայելի հետ շատ ավելի վաղ, սակայն նա մշտապես կրկնում էր, որ մտահոգված է երուսաղեմի, Արևմտյան ափի և հարավային Լիբանանի ճակատագրով ոչ պակաս, քան Գոլաններով»³⁴⁴:

Սիրիայի և Իսրայելի միջև բանակցությունների իններորդ փուլը վերսկսվեց 1993թ. ապրիլի 27-ին Վաշինգտոնում, սակայն հետագա երկու հանդիպումներում կողմերը նույնպես անկարող գտնվեցին հարթել սկզբունքային տարածայնությունները: Իսրայելյան կողմը շարունակում էր պահանջել սիրիական կողմից «լիակատար խաղաղության» արտահայտության հստակ պարզաբանումը, Իսրայելի անվտանգության ապահովման անհրաժեշտության ճանաչումն, ինչպես նաև Ասադի կողմից հրապարակային ելույթներ՝ Սիրիայում ու Իսրայելում հանրային կարծիքը խաղաղության հաստատմանը նախապատրաստելու նպատակով: Իսրայելյան բանակցողները պահանջում էին նաև հստակեցնել համապարփակ արաբա-իսրայելյան կարգավորման և սիրիա-իսրայելյան կարգավորման միջև կապը: Միայն դրանից հետո իսրայելյան կողմը պատրաստ էր քննարկել Գոլաններից դուրսբերման հարցը: Սիրիական պատասխանությունը շարունակում էր պնդել 1967թ. զբաղված թուր արաբական տարածքներից իսրայելյան ուժերի դուրսբերման վրա Իսրայելի և արաբների միջև «լիակատար խաղաղություն» հաստատելու դիմաց, առանց ճշտելու այդ խաղաղության իմաստը: Այսպիսով, սիրիա-իսրայելյան բանակցությունները մտան փակուղի:

1993թ. օգոստոսի 4-ին ԱՄՆ նոր պետքարտուղար Քրիստֆերը մեկնեց տարածաշրջան, փորձելով ելք գտնել ստեղծված իրավիճակից: Ռաբիհի հետ ունեցած հանդիպման ընթացքում վերջինս անսպասելիորեն խնդրեց պետքարտուղարից Դամասկոսում Ասադի հետ հանդիպման ընթացքում նրանից հստակ պատասխան ստանալ այն հարցի վերաբերյալ, թե արդյոք սիրիական կողմը պատրաստ է խաղաղություն հաստատել Իսրայելյան զորքերը Գոլաններից դուրս բերելու դեպքում: Ռաբիհը հետևյալ կերպ էր քաջատրուստ այդ հարցի կարևորությունը. «Եթե Ասադը մտադիր է սիրիա-իսրայելյան համաձայնագիր ստորագրել, ապա դրան կհետևի

փոքր պաղեստինա-իսրայելյան համաձայնագիրը: Եթե Ասադի պատասխանը լինի բացասական, ապա այդ դեպքում կստորագրվի միայն ընդարձակ պաղեստինա-իսրայելյան համաձայնագիրը»: Հաջորդ օրը Քրիսթոֆերը մեկնեց Արևիկ Ասադի հետ հարցը քննարկելու նպատակով: Ասադը պատասխանեց «Այո, սակայն...»: Սակայն վերաբերում էր դուրսբերման գործընթացի ժամկետներին՝ Ռաբինը առաջարկում էր 5 տարի, իսկ Ասադը՝ վեց ամիս: Անհամաձայնություն կար նաև անվտանգությունն ապահովող միջոցառումների վերաբերյալ՝ Ռաբինը պնդում էր հավասարազոր անվտանգության միջոցառումների վրա, իսկ Ասադը՝ սահմանի երկու կողմերում հավասարության սկզբունքի, որն անընդունելի էր Ռաբինի համար, քանի որ դա կնշանակեր իսրայելյան ուժերի ետ քաշումը: Գալիլեյի սահմանային շրջանի իսմայրյա կեսից: Ասադը նաև մերժում էր Իսրայելի հետ հարաբերությունների բարելավումը նախքան Գոլաններից զորքերի դուրսբերումը: Հիասթափված լինելով Ասադի նման պատասխանով, Ռաբինը որոշեց ժամանակավորապես դադարեցնել սիրիացիների հետ բանակցությունները և կենտրոնանալով իսրայելա-պաղեստինյան համաձայնագրի վրա: Այդ կապակցությամբ Ռաբինն ասաց Ռաբինովիչին, որ ինքը չի կարող «միևնույն ժամանակ երկու դրոշակ բարձրացնել»²⁶⁴: Երբ Քրիստոֆերը և իր մերձավորարևելյան հատուկ համակարգող (Special Middle East co-ordinator) Ռոսսը վերադարձան Վաշինգտոն, նրանք դեռ չգիտեին, որ շուտով իրենց ամառային արձակուրդը կընդհատվի Իսրայելի և Նորվեգիայի արգելոճնախարարներ Պերեսի և Հոլտրի այցելությամբ, որոնք իրենց հետ լուր կբերեն Օսլոյում իսրայելցիների և պաղեստինցիների միջև բանակցությունների ընթացքում ձեռք բերված սկզբունքային առաջնադասցան մասին:

1993թ. սեպտեմբերի 9-ին, տեղի ունեցած երկարատև բանակցությունների արդյունքում, Իսրայելի վարչապետ Ռաբինն ու ՊԱԿ-ի ղեկավար Արաֆաթը նամակներ փոխանակեցին, որոնցով պաշտոնապես ճանաչեցին միմյանց: Իսկ չորս օր անց Ապիտակ Տանը տեղի ունեցավ «Սկզբունքների մասին» հայտարարագրի ստորագրման պաշտոնական արարարողությունը: Նույն տարում սկիզբ դրվեց նաև իսրայելա-հորդանանյան աստիճանական մերձեցմանը, որն ավարտվեց 1994թ. հոկտեմբերի 25-ին՝ երկու երկրների միջև խաղաղության պայմանագրի ստորագրումով:

Սիրիական պաշտոնական օրաթերթերից մեկը ՊԱԿ-Իսրայել հա-

մաձայնագրի վերաբերյալ գրում էր. «Ռաբինը սխալմամբ կարծում է, որ պաղեստինցիների հետ խաղաղության պայմանագրի կնքումը բավական է խաղաղության գործընթացը համալրելու համար: Սակայն դա այդպես չէ: Եթե նա լուրջ մտադրություններ ունի ապա պետք է շարունակի գործընթացը մեզ հետ»²⁶⁵: Համաձայնագրի վերաբերյալ Ասադի կարծիքն այն էր, որ «Իսրայելի և պաղեստինցիների միջև շուտափույթ կնքված պայմանագիրը միայն քանդեց Իսրայելի դեմ միասնական արաբական պատը: Իսրայելին հաջողվեց բաժանել արաբներին այն իմաստով, որ զմավարեցրեց Իսրայելի ուժերի լիակատար դուրսբերման հարցը գրավյալ արաբական տարածքներից, այդ թվում և Գոլաններից»²⁶⁶:

ՊԱԿ-Իսրայել համաձայնագրի կնքումը մարտավարական առումով Ասադին դրեց ավելի խոցելի վիճակում, և ավելի ուժեղացնելով կասկածը Իսրայելի իրական նպատակների վերաբերյալ: Ստեղծված իրավիճակում պաղեստինյան, ինչպես նաև հորդանանյան ճակատներում առաջանալու պատրվակով, Ռաբինը ճնշման նոր միջոց ձեռքբերեց Ասադի վրա՝ զիջումներ կորզելու նպատակով: Ասադը չէր կարող նաև օժանդակություն ակնկալել արաբական երկրներից, բացառությամբ Մուբարակի բանավոր և ղիվանագիտական օգնությունից²⁶⁷: Հետևաբար, միակ կողմը, ուր կարող էր շրջվել Ասադը քաղաքական օժանդակություն ստանալու նպատակով՝ դա ՄԱՆ նախագահ Քլինթոնն էր: Սակայն Քլինթոնը, զբաղված լինելով Ռոսնիայի և Սոմալիի խնդիրներով, հրաժարվեց ոչ միայն պարտադրել Ռաբինին ճանաչել Գոլաններում սիրիական իրավաւորությունները, այլև որևէ պարտավորություն վեցցնել Գոլաններից իսրայելյան զորքերի ամբողջական դուրսբերման հարցում: Այսուհանդերձ Քլինթոնը շարունակաբար պահանջում էր Ասադից վերսկսել բանակցությունները Իսրայելի հետ և հնարավորություն տալ վերջինիս իրագործել ՊԱԿ-ի հետ իր համաձայնագիրը: Սիևնույն ժամանակ, Քլինթոնը սիրիա-իսրայելյան համաձայնագրի նկատմամբ իր շահագրգռվածությունը զուգարեբելու նպատակով, 1993թ. հոկտեմբերին Վաշինգտոնում հանդիպեց Սիրիայի արտաքին գործերի նախարար Հարաային, իսկ նոյեմբերի կեսերին՝ Ռաբինին, մի քանի անգամ հեռաձայնային խոսակցություն ունեցավ Ասադի հետ, ինչպես նաև ձեռնամուխ եղավ ժՆԼում 1994թ. հունվարին Ասադի հետ հանդիպման նախապատրաստմանը: Հոկտեմբերին և դեկտեմբերի սկզբին ՄԱՆ նախագահը Դամասկոս ու Երուսաղեմ ուղարկեց

Ռոսսին և Քրիստոֆերին՝ սիրիա-իսրայելյան բանակցությունները վերսկսելու հնարավորությունները քննարկելու նպատակով: Ռոսսին բարի կամքի դրսևորում, 1993թ. դեկտեմբերին Վաշինգտոնը սուլյալազբե Քուվեյթից 3 «Բոյինգ 727» օդատարոված օդանավերի տեղափոխումը Սիրիա³⁶⁶:

Դամասկոսն իր հերթին պատասխան քայլեր ձեռնարկեց՝ խստացավ քուլյատրել ամերիկյան փորձագետների մասնակցությունը 1982թ. Լիբանոնում անհայտ կորած իսրայելյան զինվորների ճակատագրին վերաբերող քննությանը, ինչպես նաև արտոնեց իրեաների արտագաղթը Սիրիայից (չուրջ 1000 հոգի): Դամասկոս այցելող ամերիկյան սենատորներին Ասադն ասաց. «Մենք ձգտում ենք համապարփակ կարգավորմանը: Անգամ կիսադազետ մարդուն պետք է որ հասկանալի լինի այդ խաղաղության իմաստը»: Արջ ալ-Ֆալիմ հաղթամի բացատրությամբ, «խաղաղության բովանդակությունը ընդգրկում է ճանաչումը (իթիրաֆ) և հարաբերությունների բնականոնացումը (թատրի)», որոնք ներկայիս բանակցությունների քննարկման առարկաներն են հանդիսանում»³⁶⁷: Սիրիական լրատվական այլ միջոցներ նշում էին, որ խաղաղության հաստատումը «ռազմավարական ընտրություն է» (խիյար իսթրաթիջի), որ ԱՄՆ-ը, որպես բանակցությունների «լիիրավ կողմ» և «արդար միջնորդ», պետք է ճնշում բանեցնի Իսրայելի վրա՝ ՄԱԿ-ի 242 բանաձևը իրականացնելու նպատակով: Թերևս Ասադը հույս էր փայփայում, որ Քլինթոնը կհանի Սիրիայի անունը ահաբեկությանը աջակցող երկրների ցուցակից, ինչը հնարավորություն կընձեռի նրա վերջակարգին տնտեսական աջակցություն ստանալ արևմտյան երկրներից և միջազգային կազմակերպություններից: Մտադրություն չունենալով Սիրիան հանելու ահաբեկությունը աջակցող երկրների ցուցակից, Քլինթոնն այնուամենայնիվ շարունակեց Ասադի հետ հարաբերությունները սերտացնելու գործընթացը միմիայն Իրանի և Իրաքի նկատմամբ «երկակի զսպման» քաղաքականությունը և արաբ-իսրայելյան խաղաղ գործընթացը՝ շարունակելու նպատակով: Վաշինգտոնը հավատացած էր, որ Քլինթոնի և Ասադի միջև հանդիպումը խթան կհանդիսանա Սիրիայի և Իսրայելի միջև բանակցությունների վերսկսմանն և «համապարփակ, արդար և շարունակական խաղաղության հաստատման համար»:

Դեռևս 1993թ. աշնանը, մինչև Ասադի և Քլինթոնի միջև ժնկում հանդիպման կազմակերպումը, ամերիկացիները հարցնում էին իս-

րայելցիներին՝ «Որն է այն հիմնական զիջումը, որը դուք ցանկանում եմ, որ մենք ստանանք Ասադից այդ հանդիպման ընթացքում»: Ուարիճովիչի պատասխանն էր. «Մենք ցանկանում ենք, որ Ասադը համաձայնվի հարաբերությունների բարելավման սկզբունքին»³⁶⁸:

1994թ. հունվարի 16-ին հանդիպելով Քլինթոնին ժնկում Ասադն առաջին անգամ պաշտոնապես հայտարարեց, «որ մտադիր է խաղաղության հասնել»: Իսրայելի հետ: Այս հանդիպման ընթացքում Ասադը նաև մեկ այլ կարևոր հայտարարություն արեց այն մասին, որ «ձգտում է խաղաղության հաստատմանը ոչ միայն Սիրիայի և Իսրայելի, այլև Իսրայելի և Գորդանի ու Լիբանանի միջև», ավելացնելով, որ «ցանկանում է Լիբանանը տեսնել որպես Իսրայելի հետ խաղաղություն հաստատման անկախ պետություն»³⁶⁹: Ասկայն հինգ ու կես ժամ տևած բանակցությունների ընթացքում Ասադը չհստակեցրեց, թե արդյո՞ք իր նշած «բանակնոն, խաղաղ հարաբերությունները» (ալաղաթ սիլմ ադիյա) և «իրական» խաղաղությունը Իսրայելի հետ, ընդգրկում է կանոնավոր դիվանագիտական հարաբերությունները, բաց սահմանը և զբոսաշրջիկությունը երկու երկրների միջև:

Բանակցություններից հետո տեղի ունեցած մամլո ասուլիսի ընթացքում, հաստատելու համար իր մտադրությունների լրջությունը խաղաղություն հաստատելու վերաբերյալ, Ասադը նշեց. «Մենք ցանկանում ենք հաստատել իրական խաղաղություն, որն ի վիճակի կլինի գոյատևել: Եթե Իսրայելի ղեկավարներն ունեն համապատասխան խիզախություն այդպիսի խաղաղություն հաստատելու համար, այդ ղեկավարն սկիզբ կառնի անվտանգության և կայունության մի նոր դարաշրջան, ուր բնականոն խաղաղ հարաբերություններ կհաստատվեն բոլորի միջև»³⁷⁰:

Այստեղ հետաքրքրական է անդրադառնալ Ասադի խոսքերի մեկնաբանությանը Քլինթոնի կողմից: Դրանցամոտեն պատասխանելով ասուլիսի ժամանակ իրեն ուղղված այն հարցին, թե արդյոք Ասադը պարտավորվել է բնականոն հարաբերություններ հաստատել Իսրայելի հետ, Քլինթոնն ասաց. «Նախազգի Ասադը շատ հստակ և կարևոր հայտարարություն արեց կանոնավոր հարաբերությունների վերաբերյալ: Ներկայումս այդ հարաբերությունները հաստատելու նպատակով անհրաժեշտ է խաղաղության համաձայնագրի կնքում»: Ասուլիսի ընթացքում Քլինթոնը ոչ միայն ընգծեց Սիրիայի առաջնային դերը հարստե և համապարփակ խաղաղության հաս-

տատման գործում, այլև պաշտպանեց Ասաղի այն սկզբունքը, որի համաձայն «համապարփակ խաղաղության հաստատումն ընդգրկում է նաև Լիբանանը, Հորդանանը, ՊԱԿ-ը ամենչիող բոլոր խնդիրների կարգավորումը»³⁶²: Այսպիսով, խորապես տպավորված լինելով Իսրայելի հետ խաղաղության հաստելու Ասաղի ցուցաբերած վճռական կեցվածքից, Քլինթոնն արտահայտեց իր անձնական նվիրումը Մերձավոր Արևելքում խաղաղության հաստատման նկատմամբ:

Իսրայելի ղեկավարներին էլին կարող գոհացնել վերոհիշյալ հանդիպման հետևանքների հեռանկարները, քանի որ նրանք մտադիր էին առաջին հերթին խթանել բանակցությունների պարզեցումը և հորդանանյան ուղղությունը: Ռաբինը և Պերեսը նաև մտահոգված էին Գոլանները վերադարձնելու նկատմամբ երկրի ներսում ստեղծված ոչ բարենպաստ տրամադրություններով: Հասարակական կարծիքի հարցման համաձայն, բնակչության մեծամասնությունը դեմ էր արտահայտվում Գոլաններից զորքերի դուրս բերման դիմաց խաղաղության հաստատմանը³⁶³: Այդ իսկ պատճառով Քլինթոնի և Ասաղի հանդիպման հաջորդ օրը Ռաբինը հայտարարեց, որ Սիրիայի հետ ցանկացած համաձայնագրի ստորագրումից առաջ, այն պետք է դրվի հանրաքվեի:

1994թ. հունվար-փետրվար ամիսների ընթացքում բանակցությունները շարունակվեցին Վաշինգտոնում, հիմնականում երկու երկրների ղեկավարների մակարդակով, ուր սիրիացիները ընճաղատում էին իսրայելյան կողմին Գոլաններից դուրսբերման հարցը համաժողովրդական քվեարկության դնելու մտադրության համար, իսկ վերջիններս պահանջում էին սիրիացիներից հտանակեցնել խաղաղության և հարաբերությունների հաստատման սկզբունքները: 1994թ. փետրվարին Լիբանանի հարավում 4 իսրայելյան զինվորների, Դերբոնում շուրջ 30 արաբ մահմեդականների սպանությունների, ինչպես նաև Գազայի և Ջերիկոյի վերաբերյալ ՊԱԿ-ի և Իսրայելի միջև համաձայնագրի ստորագրման հետևանքով սիրիա-իսրայելյան բանակցություններն ընդհատվեցին:

1994թ. սեպտեմբերի 10-ին, Ասաղը Սիրիայի խորհրդարանում իր ելույթի ժամանակ նշեց, որ ամենայն վճռակցությամբ պահանջելու է իսրայելյան զորքերի ամբողջական դուրս բերումը Գոլանի բարձունքներից: Ասաղի կարծիքով, «յնպիսի գոյություն ունեցող ղեկավարություններին և այդ հարցում առաջընթացի բացակայությանը, որոշակի հույս կա, որ խաղաղությունը կարող է վերջապես իրա-

կանություն դառնալ»: Գրանից մեկ շաբաթ առաջ Ռաբինը առաջարկել էր Բարձունքներից զորքերի մասնակի դուրսբերման գաղափարը հարաբերությունների կարգավորման եռամյա փորձնական շրջանի դիմաց: Սակայն Սիրիան շարունակում էր պնդել իսրայելյան ուժերի ամբողջական դուրս բերման վրա: Սիրիայի արտգործնախարար Շարահան Լոնդոնում մասն առնելիս ժամանակ հայտարարեց, որ «Սիրիան անկեղծորեն ձգտում է խաղաղության»³⁶⁴: Դա չափազանց հուսադրիչ էր, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ հազվադեպ կարելի էր գտնել մեկ սիրիական պաշտոնական նախադասության մեջ «անկեղծություն», «խաղաղություն» և «Իսրայել» բառերը:

Նույն թվականի հոկտեմբերին ԱՄՆ հատուկ բանազնաց Ռոսսն այցելեց Դամասկոս: Իսրայելյան «Եղիտտ Լիարոտտ» թերթը մեկնաբանեց այդ այցելությունը որպես ԱՄՆ-ի փորձ ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայում Իսրայելի և Սիրիայի արտգործնախարարների միջև պատմական ձեռքսեղմում կազմակերպելու ուղղությամբ: Ասաղի հետ հանդիպումից հետո Ռոսսը նշեց, որ «Սիրիայի և Իսրայելի միջև իրական տարածայնությունը գոյություն ունեն»³⁶⁵:

Սիրիա-ամերիկյան հարաբերություններում ամենաշնչանակալից իրադարձությունը եղավ Քլինթոնի այցելությունը Դամասկոս: Վերջին 20 տարիների ընթացքում Եկսոնից հետո Քլինթոնը դարձավ առաջին ԱՄՆ նախագահը, որն այցելեց սիրիական մայրաքաղաքը: Այդ այցելությունը ԱՄՆ նախագահը կատարեց Մերձավոր Արևելք իր շրջագայության շրջանակներում, հիմնական նպատակ ունենալով մասնակցել հոկտեմբերի 26-ին իսրայելա-հորդանանյան համաձայնագրի ստորագրման պաշտոնական արարողությանը: Երեք ժամ տևած զրույցի ընթացքում նա Ասաղի հետ քննարկեց սիրիա-իսրայելյան համաձայնության հնարավորությունները: Քլինթոնի խոսքերով, նա այցելեց Դամասկոս հաշվի չառնելով այն հանգամանքը, որ Սիրիան ասիաբեկության աջակցող երկրների շարքին է դասված պետքարտուղարության կողմից, քանի որ «համոզված էր երկու երկրների միջև բանակցություններին նոր լիցք հաղորդելու անհրաժեշտության մեջ»: Որպես այդ ուղղությանը առաջին քայլ, երկու նախագահները քննարկեցին Արիայի կողմից ասիաբեկության հրապարակային քննադատության և բանակցությունների մակարդակի բարձրացման հնարավորությունները: Ասաղի հետ հանդիպումից հետո Ելույթ ունենալով իսրայելյան խորհրդարանում Քլինթոնն ասաց. «Ես հավատում եմ, որ Սիրիայում որոշակի փոփո-

խորյուններ են կատարվում: Այդ երկրի ղեկավարները սկսում են աստիճանաբար գիտակցել, որ եկել է խաղաղության ժամը: Չճայած, որ առջևում դժվար բանակցություններ են սպասվում»²⁶⁷: Սակայն ամենաեականը, ինչով Քլինթոնը ժամանել էր Իսրայել և Սիրիա, դա ԱՄՆ-ի խոստումն էր աջակցել և պահպանել խաղաղությունն այն դեպքում, եթե Իսրայելը համաձայնվի Գոլանները Սիրիային փոխանցելու պայմաններին:

Թեև Միացյալ Նահանգները համոզված էին, որ Դամասկոսը Գոլանների վերադարձի դիմաց պարտաատ է խաղաղություն հաստատել Իսրայելի հետ, այնուամենայնիվ, ինչպես Քլինթոնը, այնպես էլ Քրիստոֆերը ձեռնպահ էին մնում Գոլաններից դուրսբերման հարցում Ռաբինի վրա ճնշում գործադրելուց: Ամերիկյան ղեկավարները, քաջատեղյակ լինելով հարցի զգացական կողմին, գործում էին աստիճանաբար՝ Իսրայելի հասարակական կարծիքը նախապատրաստելու համար Գոլանների վերաբերյալ քաղաքական հայտարարություններ անելով, ՊԱԿ-ի և Յորդանանի հետ խաղաղ գործընթացը խթանելով, ինչպես նաև շոշափելի ռազմական օգնություն տրամադրելով Իսրայելին:

Գոլանի բարձունքների վրա ամերիկյան ռազմական ներկայության գաղափարը քննարկելու նպատակով 1994թ. նոյեմբերի վերջին Ռաբինն այցելեց Վաշինգտոն: ԱՄՆ նախագահի հետ հանդիպման ընթացքում Ռաբինը հայտնեց իր այն համոզմունքը, որ ամերիկյան ռազմական ներկայությունը Գոլաններում արարաբա-իսրայելյան խաղաղության հաստատման համար կարևորագույն պայման է հանդիսանում: Ռաբինի խոսքերով «ամերիկյան զինվորականները Գոլաններում չեն գործելու, որպես ոստիկանական ուժ: Նրանց խնդիրները կլինեն զուտ տեխնիկական, հսկողական»²⁶⁸: Նա շեշտեց նաև Իսրայելի և ընդհանրապես ամբողջ տարածաշրջանի համար անցանկալի հնարավոր հետևանքները՝ Գոլաններում սահմանափակ ուժերի տեղակայման նկատմամբ ԱՄՆ-ի մերժողական կեցվածքի դեպքում: Ինչպես պարզվեց հետագայում, ԱՄՆ-ի հրաժարվելու դեպքում Իսրայելի ղեկավարությունն արդեն որոշել էր չափազանց «թանկ գին» պահանջել Վաշինգտոնից Սիրիայի հետ խաղաղություն հաստատելու դիմաց: Գոլաններից Իսրայելյան զորքերի հնարավոր դուրսբերման դեպքում, որպես երկրի անվտանգությունը ապահովելու համար անհրաժեշտ ծախսերի փոխհատուցում, Իսրայելի ղեկավարությունը 2,5 միլիարդ ԱՄՆ դոլարի չափով

ռազմական օգնություն պահանջեց Պենտագոնից, ներկայացնելով հետախուզական օդանավերի, հաղորդակցման կայանների, արբանյակներից տեղեկատվություն ստացող կայանների և այլ անհրաժեշտ ռազմական սարքավորումների մանրամասն ցուցակ:

1995թ. առաջին կիսամյակում ընդհանուր առմամբ սիրիա-իսրայելյան երկկողմ շփումները շարունակվեցին: Աճած խոսակցական և արտասահմանյան մամուլում լուրեր տարածվեցին, թե իբր Ասադի որդին, ինչպես նաև նրա եղբոր որդին, գաղտնի հանդիպումներ են ունեցել Իսրայելյան գիտնականների, քաղաքագետների և գործադիրների հետ: Իսկ իսրայելյան ընդդիմությունը հայտարարում էր, որ Սիրիան և Իսրայելը գաղտնի պայմանագիր են նախապատրաստել, որի համաձայն Իսրայելն աստիճանաբար իր զորքերը դուրս էր բերելու Գոլաններից: Սակայն իրականում Մուլալեմի և Ռաբինովի միջև սիրիա-իսրայելյան բանակցությունները հիմնականում արդյունք չտալով, բացառությամբ 1995թ. մայիսի 21-ին համաձայնված Անվտանգության Միջոցառումների նպատակներն ու սկզբունքները փաստաթղթից, «ստեղծվեցին» և նոր թափ ստացան միայն 1995թ. հունիսին, երբ ԱՄՆ արտաքին քաղաքական գերատեսչությունը փորձեց արագացնել սիրիա-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրումը միջև 1996թ. Իսրայելում և ԱՄՆ-ում կայանալիք ընտրությունները: Այդ նպատակով ԱՄՆ հատուկ բանազանց Ռոսսը այցելեց Դամասկոս, ուր հանդիպում ունեցավ Սիրիայի ղեկավարության հետ: ԱՄՆ նախագահ Քլինթոնը հեռախոսազրույց ունեցավ Ասադի հետ, կոչ անելով ակտիվացնելու «տեղում դոփող» գործընթացը:

Նույն նպատակն էր հետապնդում հունիսին Քրիսթոֆերի հերթական /13-րդ/ այցելությունը տարածաշրջան: Ասադի հետ նրա հանդիպման արդյունքում պայմանավորվածություն ձեռք բերվեց, որ հունիսի 27-ին Վաշինգտոնում Սիրիայի և Իսրայելի սպայախույսերի ղեկավարները Չիքմեք Ենհարին ու Յեհուդ Բարաքը, ինչպես նաև երկու երկրների փորձագետները կհանդիպեն Գոլանների անվտանգության վերաբերյալ միջոցառումներն ու մանրամասները քննարկելու համար: Երկու կողմերը տեխնիկական հարցերի բավականին լայն շրջանակի շուրջ համաձայնության եկան Վաշինգտոնում: Սակայն Սիրիան Իսրայելին պատասխանատու համարեց բանակցություններում առաջընթացի բացակայության համար: Ինչպես նշեցին Սիրիայի կառավարության պաշտոնական ներկայացուցիչ-

ները, խորհրդատվությունները ձախողվեցին սեփական անվտանգության խնդիրների վրա ուշադրությունը բևեռելու խրայելյան կողմի փորձերի պատճառով:

Գրավյալ Գուլանի բարձունքներից Իսրայելի հետքաշման հարցի քննարկման փոխարեն իսրայելյան կողմը հանդես եկավ Սիրիայի համար ակնհայտորեն անընդունելի մի շարք նախաձեռնություններով, մասնավորապես, Գուլաններում այսպես կոչված «դիտարկման պահակակետերի» և «անվտանգության գոտիների» ստեղծման առաջարկությամբ: Մինևույն ժամանակ 1995թ. հուլիսին Ռոսսի Դամասկոս կատարած այցելության օրը Դամասկոսի ռադիոն հաղորդեց, որ Սիրիան համաձայն է Գուլանի Բարձունքներում «միջազգային խաղաղապահ ուժերի» ստեղծակամանը³⁶⁹:

1995թ. նոյեմբերի 4-ին Ռաբինի սպանությունը խոր ցատուճ առաջացրեց ողջ աշխարհում: Այն կարծես թե հարցակամի տակ դրեց նաև վերջին տարիների ընթացքում սիրիա-իսրայելյան բանակցությունների ընթացքում ձեռք բերված պայմանավորվածությունները: Ռաբինի մահից հետո նրան փոխարինեց Պերեսը, որն իր նախորդների պես զբաղեցրեց նաև պաշտպանության նախարարի պաշտոնը, հայտարարելով, որ «մեկ մարդ պետք է ղեկավարի ինչպես խաղաղությունը, այնպես էլ անվտանգությունը»: Ռաբինի թաղման արարողությունից անմիջապես հետո Քլինթոնը առանձնազույց ունեցավ Պերեսի հետ: Միայն այդ հանդիպման ընթացքում Պերեսը հասկացավ, թե որքանով էր առաջացել Ռաբինը սիրիացիների հետ բանակցություններում: Ես բնավ տեղյակ չէր այն մասին, որ Ռաբինը համաձայնվել էր Ղուրբ բերել գործերը Գուլաններից մինչև 1967թ. հունիսի 4-ի գիծը, հարաբերությունները կարգավորելու, դուրսբերման ժամկետը 5 տարի սահմանելու, ինչպես նաև հավասարազոր անվտանգության միջոցառումներ իրականացնելու դեպքում: Այնուամենայնիվ Պերեսը հայտնեց Քլինթոնին, որ ինքը կիրականացնի այն բոլոր պայմանավորվածությունները, որոնք ձեռք էին բերվել Ռաբինի օրոք³⁷⁰:

1995թ. նոյեմբերի 19-ին ամերիկյան բանազմաց Ռոսը կրկին ժամանեց Իսրայել, Պերեսին սիրիա-իսրայելյան բանակցությունների վերաբերյալ ամբողջական տեղեկություններ հաղորդելու նպատակով: Պերեսը տեղեկացրեց Ռոսսին, որ ինքը պատրաստ է համաձայնագիր ստորագրել Սիրիայի հետ: Նա ավելացրեց նաև, որ «եթե մենք համաձայնության գանք Ասադի հետ, ապա պետք է հան-

դիպենք նաև բոլոր արաբական ղեկավարների հետ և հայտարարենք, որ արաբա-իսրայելյան հակամարտությունը ավարտված է: Դրանից հետո մենք կարող ենք համապարփակ համաձայնագիր ստորագրել Մերձավոր Արևելքում պատերազմի ավարտի մասին»³⁷¹: Իր մտադրությունների լրջությունը ցույց տալու նպատակով, Պերեսը ձեռագիր նամակ պատրաստեց և հանձնելով Ռոսսին, խնդրեց այն հանձնել Ասադին: Ծանոթանալով նամակի բովանդակության հետ, Ասադն ասաց Ռոսսին «Լավ նամակ է»: Երբ Քրիստոֆերը և Ռոսը փորձեցին վստահեցնել Պերեսին, որ Ասադը նույնպես լուրջ մտադրություններ ունի, նա չնչեց. «Եթե Ասադը ցանկանում է խաղաղության համաձայնագիր կնքել մինչև 1996թ. Իսրայելում կայանալիք ընտրությունները, ապա բանակցությունների մակարդակը պետք է բարձրացվի»: Պերեսը ցանկանում էր անձնապես հանդիպել Ասադին: Պերեսի առաջարկին Ասադը պատասխանեց հետյալ կերպ. «Ես հասկանում եմ, որ անհրաժեշտ է իմ հանդիպումը Պերեսի հետ, սակայն ես չեմ կարող հստակ ժամկետներ նշել»³⁷²:

Ռաբինի սպանությունից հետո առաջին սիրիա-իսրայելյան հանդիպումը կայացավ 1995թ. դեկտեմբերի 27-ին Վաշինգտոնից 80կմ. հեռավորության վրա գտնվող պաշտոնական առանձնատանից, ուր սիրիական պատվիրակության ղեկավարն էր Վալիդ Մուալլեմը, իսկ իսրայելյան՝ երիտասարդ դիվանագետ Ուրի Սավիրը: Սիրիական կողմը ներկայացրեց հարաբերությունների կարգավորման վերաբերյալ երեք կետ, որոնցով նախատեսվում էր ղեկավարությունների բացում երկու երկրներում, իսրայելյան ապրանքների առևտրի վրա դրված արգելքի վերացում և Սիրիայի տարածքով թուրքիա զրոստաբլիկների ճամփորդության արտոնում: Իսրայելի պատվիրակությունն իր հերթին ներկայացրեց հարաբերությունների կարգավորման ուղղությամբ 18 կետից բաղկացած ցուցակ, որն ընդգրկում էր Իսրայելի և Սիրիայի սահմանների բացումը զրոստաբլիկների համար, երկու երկրների միջև ազատ առևտրի հաստատում, ճանապարհային, հեռահաղորդակցման և ելեկտրակապություն համակարգերի փոխկապակցում: Հանդիպման արդյունքում կողմերը համաձայնվեցին կարգավորման 11 կետերի վերաբերյալ:

Այդ հանդիպմանը հաջորդեց երկու երկրների անվտանգության բնագավառում փորձագետների բանակցությունները, որոնք տեղի ունեցան նույնպես Վաշինգտոնում, 1996թ. հունվարի 24-ին: Սիրիական կողմից ղեկավարվող Մուալլեմից բացի բանակցություններին մաս-

նակցեցին ռազմական հետախուզության պետ Իբրահիմ Օմարը և գեներալ-մայոր Չասան Խալիլը, իսկ իսրայելյան կողմից գեներալ Ուզի Դայանը: Կարծառու ընդմիջումից հետո բանակցությունները նորից վերսկսվեցին, սակայն Չամասի կողմից երուսաղեմում ահաբեկչական գործողությունից հետո, որի արդյունքում մեծ թվով իսրայելցիներ զոհվեցին և վիրավորվեցին, իսրայելյան պատվիրակությունը ընդհատեց բանակցությունները և վերադառնալով Թել-Ավիվ: Պերեսն այլևս «տրամադրություն չունենալով խաղաղության բանակցություններ վարել», վաղաժամկետ ընտրություններ նշանակեց: 1996թ. մայիսի 29-ին Իսրայելում իշխանության եկավ Բենյամին Եթանյահուհուն:

Այսպիսով, սիրիա-իսրայելյան բանակցություններն ավարտվեցին որևէ գործնական արդյունք չտալով: Այդ տարիների բանակցային գործընթացը միայն *մոտեցրեց* Իսրայելին և Սիրիային համաձայնագրի ստորագրմանը, աստիճանաբար հարթելով երկու երկրների միջև եղած իմենական տարածայնությունները: Պետք է նշել, որ Սիրիան և Իսրայելն իրենց գոյության ընթացքում երբևիցե այդքան մոտ չեն եղել խաղաղության հաստատմանը: Սակայն այն չիրականացավ և անգամ բանակցությունների ընթացքում ձեռքբերված բոլոր համաձայնությունները ի չիք դարձան Իսրայելում Եթանյահուհի ընտրվելուց հետո, որը մերժելով հակամարտության կարգավորման նախկին « խաղաղության հողերի դիմաց» տարբերակը, առաջ բաշեց «անվտանգ խաղաղության» սկզբունքը, բացարձակապես անհնարելի համարելով Գոլանների վերադարձը: Դեռ ավելին, Վաշինգտոն կատարած իր առաջին այցելության ընթացքում Եթանյահուհուն փորձեց համոզել Քլինթոնին ընդհանրապես մեկուսացնել Սիրիային խաղաղության գործընթացից: Եթե Ռաբինը փորձում էր ամենաբարձր փոխհատուցումը ստանալ Վաշինգտոնից Սիրիայի հետ խաղաղություն հաստատելու դիմաց, ապա Եթանյահուհուն մերժեց նաև այդ հնարավորությունը: Եթանյահուհու համար նախկինում Ռաբինի և Պերեսի օրոք բանակցությունների ընթացքում բանավոր կերպով սիրիացիների հետ ձեռքբերված պայմանավորվածությունները պաշտոնական պարտավորություն չեն հանդիսանում»: Պետք է նշել նաև, որ նա չի բացառում բանակցությունների վերսկսումը Սիրիայի հետ, իսկ որոշ հրապարակումների համաձայն, պատրաստվում է անգամ Գոլաններից զորքերի դուրսբերման հարցը ղնել համաժողովրդական քվեարկության: Սակայն իրակա-

նում կարծում ենք, որ Եթանյահուհի կառավարությունը որդեգրել էր առաջին հերթին պաղեստինցիների և Լիբանանի հետ հարաբերություններ հաստատելու «նախապայմաններով լի», անհիմաստ և ի սկզբանե դատապարտված քաղաքականությունը, վերջին հերթին բողոքելով սիրիական ճակատը:

Ինչու՞ Իսրայելը և Սիրիան չստորագրեցին խաղաղության համաձայնագիրը, ինչու՞ Ասադը չարագացրեց խաղաղության գործընթացը, տեղեկանալով այն մասին, որ Ռաբինը պատրաստ է զորքերը դուրս բերել Գոլաններից, ինչու՞ ամերիկացիները, անկեղծորեն ցանկանալով խաղաղության հաստատումը Իսրայելի և Սիրիայի միջև, անկարող գտնվեցին համոզել սիրիացիներին:

Անկասկած, Իսրայելի ու Սիրիայի միջև խաղաղության հաստատումը ձեռնառու է Վաշինգտոնին, քանի որ այն կկայունացնի իրավիճակը տարածաշրջանում, կապահովի մերձավորարևելյան նավթի անխափան և հարմար գնեթով արտահանումը, ինչպես նաև էլ ավելի կմեկուսացնի Իրաքին ու Իրանին: Սիրիայի տարածաշրջանային դերի կարևորումը և բարձրաստիճան պաշտոնյաների հանդիպումները, Քլինթոնի այցելությունը Դամասկոս և այլն, մեծապես նպաստեցին երկկողմ հարաբերությունների զարգացմանն, ինչպես նաև տարածաշրջանային որոշ խնդիրների վերաբերյալ համաձայնության ձեռքբերմանը:

Սակայն հանրապետականների մեծամասնությունից կազմված ամերիկյան կոնգրեսի «կարծր» դիրքորոշումը Սիրիայի նկատմամբ շարունակ ասիմանափակում էր ամերիկյան քաղաքականությունը այդ երկրի հանդեպ: Այսպես, 1993թ. մայիսի 20-ին 73 սենատորների կողմից պատրաստաված ԱՄՆ նախագահին ուղղված նամակում Սիրիան քննադատության էր ենթարկվում իրենների նկատմամբ վիզային ռեժիմի խտություն, ահաբեկչական խմբերին աջակցություն ցուցաբերելու և Լիբանանից զորքերը դուրս չբերելու համար: 1993թ. հուլիսի 1-ին սենատոր Չարլզ Ռիզլի կողմից ներկայացվեց որոշման նախագիծ, որով կոնգրեսը մեղադրեց Սիրիային «Թափի համաձայնագրի խախտման մեջ, որի համաձայն սիրիական ուժերը պետք է դուրս բերվեին Լիբանանից մինչև 1992թ. սեպտեմբերը»⁷⁷: Չնայած Սիրիան ուղղակի չպատասխանեց, սակայն պատասխանը եկավ Լիբանանից, որի խորհրդարանը հուլիսի 6-ին միաձայն որոշում կայացրեց «ԱՄՆ կոնգրեսի կողմից Լիբանանի ներքին հարցե-

րին և սիրիա-լիբանանյան հարաբերություններին միջամտելու փորձերի» ընձադատությամբ²⁷⁴։ Որոշման մեջ նաև նշված էր, որ Թաիֆի համաձայնագրով նախատեսված է նույնպես Իսրայելի զորքերի դուրսբերումը հարավային Լիբանանից։

1994թ. նոյեմբերի 19-ին սենատի միջազգային հարաբերությունների հանձնաժողովի նախագահն իր ելույթներից մեկի ընթացքում մեղադրեց Սիրիային արաբա-իսրայելյան խաղաղության գործընթացի նկատմամբ հետաքրքրության բացակայության մեջ, նշելով, որ Դամասկոսը «հետաքրքրված է միայն Գոլանների վերադարձի և ամերիկյան տնտեսական օգնության մեջ»²⁷⁵։ 1994թ. հունվարի 11-ին Սենատի Լեռնայացուցիչների Տան 36 անդամներ նամակ հղեցին Քլինթոնին, նշելով, որ Միացյալ Նահանգները կպահի Սիրիան ահաբեկչությանը աջակցող երկրների շարքում այնքան ժամանակ, քանի դեռ «չի ստանա հստակ ապացույց այն մասին, որ ահաբեկչական խմբերին Սիրիայի օժանդակությունը ամբողջովին կասեցված է»։ 1995թ. հունվարի 11-ին սենատի միջազգային հարաբերությունների հանձնաժողովի նախագահը մեղադրեց Սիրիայի կառավարությունը 1983թ. Լիբանանում ամերիկյան զորամասերի ռմբակոծման, ինչպես նաև 1988թ. Pan Am ամերիկյան ավիաընկերության օդանավի վրա հարձակման մեջ։ Ամերիկյան կոնգրեսի 140-րդ նստաշրջանը գնաց ավելի հեռու՝ արգելեց Ռուսաստանին օգնության տրամադրումը ԱՄՆ-ի կողմից, եթե վերջինս նյութեր տրամադրի 12 երկրներին (այդ թվում նաև Սիրիային) զանգվածային ոչնչացման զենքեր արտադրելու համար։ Սեկ այլ որոշման համաձայն, Սիրիան դասվեց Միացյալ Նահանգների համար հոփեալյին վտանգ (ballistic missile threat) ներկայացնող երկրների շարքին²⁷⁶։

Այսպիսով, չնայած երկկողմ հարաբերությունների համեմատաբար բարելավմանը 90-ական թվականների ընթացքում, այնուամենայնիվ սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները չկարողացան ձեռքգալուովել դեռևս սառը պատերազմից մնացած «մրցակից հովանավոր և մրցակից հովանավորայալ» մակարդակին բնորոշ հատկանիշներից։ Վաշինգտոնն անկարող գտնվեց այնպիսի դիվանագիտություն որդեգրել, որը կնպաստեր Սիրիայի էլ ավելի ակտիվ ներգրավմանը տարածաշրջանային գործընթացների մեջ, ամրապնդելով Սիրիայի հակակշռող դերը Իրաքի և Իրանի նկատմամբ ու աստիճանաբար դուրս բերելով նրան տարածաշրջանային մեկուսացումից։

Միացյալ Նահանգները չկարողացան նաև հստակ անվտանգու-

թյան երաշխիքներ առաջարկել կողմերին, մասնավորապես խուսափելով Գոլաններում անմիջական ամերիկյան ներկայության հնարավորությունից։

Դամաձայնագրի ստորագրումն արագացնելու նպատակով ԱՄՆը կարող էր օգտագործել նաև տնտեսական լծակները Սիրիայի հետ իր հարաբերություններում։ Միացյալ Նահանգները խաղաղության գործընթացին զուգահեռ կարող էին Ասադին հետաքրքրող երեք առաջարկ ներկայացնել, որոնք վերջինս դժվար թե կարողանար մերժել։ Առաջին, Վաշինգտոնը կարող էր իր աջակցությունն առաջարկել Դամասկոսին միջազգային ֆինանսական կազմակերպություններից այդքան անհրաժեշտ վարկեր ստանալու գործում։ Երկրորդ, առաջարկել նոր տեխնոլոգիաների (համակարգչային, հեռահաղորդակցման և տեղեկատվական) առաջունը սիրիական համալսարաններին և հետազոտական կենտրոններին։ Երրորդ, իր միջնորդությունն առաջարկել Սիրիայի և Թուրքիայի միջև գոյություն ունեցող ջրային խնդրի կարգավորման հարցում։ Ասկան Միացյալ Նահանգների չօգտագործեցին վերոհիշյալ հնարավորություններից ոչ մեկը։

Ինչ վերաբերում է խաղաղության գործընթացում Սիրիայի ցուցաբերած «դանդաղկոտությանը», այսպես արտաքին քաղաքական և ռազմավարական այլ նկատառումներից բացի, կարելի է բացատրել նաև նրանով, որ Իսրայելի հետ խաղաղության հաստատումը պաշտոնական Դամասկոսի համար հղի է իրական բարդությունների և չափազանց վտանգավոր հետևանքներից։ Առաջին հերթին, այն կարող է օտարել Բաաս կուսակցության մեծ թվով անդամներին և կառավարական ծառայողներին, որոնց հիմնական մասը, սիոնիզմի վտանգի պատճառաբանումով, ներգրավված է հսկա ռազմական և ներքին անվտանգության համակարգերում։ Երկրորդ հերթին, սիրիացի գործարարներն ու լիբերալները Իսրայելի հետ խաղաղության հաստատումը դիտում են որպես Արևմուտքի նկատմամբ երկիրը բացելու սկիզբ։ Ասադը բնականաբար չի կարող մտա-հոգված չլինել այն հանգամանքից, որ «պերեստրոյկան» կարող է խարխուլել ստեղծված կառավարման համակարգի հիմքերը և հանգեցնել իր իշխանության փլուզմանը, ինչպես դա կատարվեց Արևելյան Եվրոպայի երկրներում։

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Երկկայուն ԱՄՆ վարչակազմում և Կոնգրեսի մեջ հստակորեն ձևավորվել է Սիրիայի նկատմամբ ամերիկյան քաղաքականության երկու տեսակետ: Առաջինը, Դամասկոսի հետ բնականորեն երկկողմ հարաբերությունների հաստատումը կապում է Սիրիայում մարդու իրավունքների հետ իրավիճակի բարելավման, ահաբեկչությունից և թմրադեղերի առևտրից Սիրիայի բացարձակ իրաժարման հետ: Այս տեսակետի կողմնակիցները մտահոգված են այն համազամանքով, որ ամերիկյան վարչակազմը տարածաշրջանային որոշ խնդիրների կարգավորման գործում Սիրիայի համագործակցությունն ապահովելու նպատակով, կարող է խոստանալ վերջինիս, որ կհանի նրան ահաբեկչությանը աջակցող երկրների ցուցակից: Այս կարծիք տեսակետի ջատագովները չեն խրախուսում սիրիական պաշտոնյաների հետ երկկողմ շփումները, ուր նրանք իրական վտանգ են տեսնում՝ սիրիական կողմին կանխահայ խոստումներ անելու մեջ: Նրանք կողմ են արտահայտվում Սիրիայի նկատմամբ սահմանափակման վերացմանը միայն Կոնգրեսի կողմից հավանություն արժանանալուց հետո:

Վերոհիշյալ տեսակետի կողմնակիցները շատ քիչ հեռանկարներ են տեսնում ԱՄՆ-ի շահերին և արժեքներին սկզբունքորեն հակադիր սիրիական վարչակազմի հետ երկարատև հարաբերություններ հաստատելու մեջ: Նրանք Շոցի պատերազմի ընթացքում կռախիցիային միանալու և խաղաղության գործընթացին մասնակցելու Դամասկոսի որոշումները համարում են մարտավարական քայլեր, որոնք նպատակ ունենին միմիայն վերջ դնել Սիրիայի տարածաշրջանային մեկուսացմանը, «ազատել ձեռքերը» Լիբանանում, ինչպես նաև ֆինանսական օժանդակություն ապահովել Շոցի արաբական երկրներից: Նրանք ընդգծում են Սիրիայի նախկին մերժողական կեցվածքն արաբա-իսրայելյան հակամարտության կարգա-

վորման նկատմամբ, Դամասկոսի պարբերական բնամական հայտարարությունները և բանակի վերազինման ընթացող ծրագրերը, որպես փաստարկ այն բանի, որ Սիրիան դեռևս վտանգ է պարունակում տարածաշրջանային կայունության համար: Նրանք զգուշացնում են, որ նախագահ Ասադի հետ սերտ համագործակցության հաստատումը կարող է կրկնել ճախելիում Սադդամ Հուսեյնին պաշտպանելու ճակատագրական սխալը:

Գոյություն ունեցող երկրորդ տեսակետի համաձայն, Սիրիայի նկատմամբ ամերիկյան հանգիստ և հավասարակշռված դիվանագիտությունը, որն ավելի կառուցողական և պատասխանատու դեր է հատկացնում Սիրիային տարածաշրջանային գործերում, կարող է չափազանց շահուրաբեր լինել ԱՄՆ-ի համար: Այս տեսակետի կողմնակիցները, թեև հանդես չեն գալիս Սիրիայի նկատմամբ որևէ արսահանափակումների ամնիջապես վերացման օգտին, առանց Դամասկոսի կողմից համապատասխան քայլերի ձեռնարկման, սակայն խրախուսում են երկու երկրների դիվանագետների, անվտանգության և այլ պաշտոնյաների միջև հանդիպումների անցկացումն ու կողմերի միջև գոյություն ունեցող «նուրբ» թեմաների բննադրումը, հարաբերությունների ընդհանուր հիմքի մշակումն ու համագործակցության հնարավոր բնագավառների հստակեցումը: Նրանք կողմ են արտահայտվում փոքր, փոխադարձ քայլերի իրականացմանը, որոնք ժամանակի ընթացքում կարող են հանգեցնել հարաբերությունների բարելավմանը:

Այդ այսպես կոչված «մեղմ» տեսակետի ջատագովները նախընտրում են, որպեսզի Սիրիայի նկատմամբ սահմանափակումների խնդիրը կարգավորվի վարչակազմի, այլ ոչ թե Կոնգրեսի կողմից՝ ամերիկյան քաղաքականությունն ավելի ճկուն դարձնելու նպատակով: Նրանք հավատացած են, որ Սիրիայի հետ հարաբերությունների բարելավումը կխթանի տարածաշրջանում ամերիկյան նպատակների իրականացումը: Նրանք դիտարկում են Սիրիան որպես կարևոր հակակշիռ Իրաքին Շոցի շրջանում անվտանգության միջոցառումների իրականացման ուղղությամբ: Նրանք համարում են, որ Սիրիան որոշիչ դեր է խաղում արաբա-իսրայելյան հակամարտության կարգավորման հարցում (1978թ. Քեմպ-Դևիդը, 1982թ. Ռեյգանի ծրագիրը ցույց տվեցին, որ վերջնական կարգավորումը անհնարին է առանց Սիրիայի մասնակցության): Այս տեսակետի կողմնակիցները նշում են նաև, որ Ասադի

հետ թեև դժվար է բանակցել, սակայն համաձայնության ղեպը մտնա հարգում է իր վրա վերցրած պարտավորությունները և նրան կարելի է վստահել (այսպես, Սիրիան ճշտապահորեն կատարեց 1974թ. Գոլաններում տարանջատման համաձայնագրի պայմանները): Նրանք հավատացած են, որ սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների հետագա զարգացումից մեծապես կախված կլինի տարածաշրջանային անվտանգությունը ու շարունակական խաղաղության հաստատումը Մերձավոր Կրեկցում:

Ներկայումս դժվար է կանխագուշակել, թե որ տեսակետը մոտ ապագայում գերիշխող կդառնա Սիրիայի նկատմամբ ամերիկյան քաղաքականության մեջ: Սակայն հաշվի առնելով տարածաշրջանում ԱՄՆ-ի համար ոչ բարենպաստ զարգացումները (Իրաքի դեմ անցկոծվող ամերիկյան վերջին ռազմական գործողությունների անարդյունավետություն ու թեհրամի հետ հարաբերությունները կարգավորելու Վաշինգտոնի անհաջող փորձերը), ինչպես նաև վերջերս Ռուսաստանի ակտիվացումը տարածաշրջանում, կարելի է վստահաբար հաստատել, որ Դամասկոսում ներկայիս վարչակազմի պահպանման պայմաններում մոտ ժամանակներս ԱՄՆ-ի ռազմավարության և հատկապես Սիրիայի նկատմամբ քաղաքականության լուրջ փոփոխություն անիրական է: Մեր այս տեսակետի օգտին է խոսում նաև այն համազանցանքը, որ ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականությունը մշակող և ձևավորող հիմնական օղակները /նախագահը, Կոնգրեսը, գործադիր իշխանությունները, ինչպես նաև տարբեր շահեր պաշտպանող խմբերն (interest groups) ու հասարակական կարծիքը/ գործնականում համոզված չեն Սիրիայի հետ հարաբերությունների սերտացման անհրաժեշտության մեջ, բացի պետքարտուղարության «արաբագետների» մի խմբից, քաղաքական և գիտական որոշ շրջանակներից:

Դժվար է որևէ լուրջ առաջխաղացում ակնկալել նաև ԱՄՆ-ի նկատմամբ Դամասկոսի դիրքորոշման մեջ: Քանի դեռ ԱՄՆ-ն հանդիսանում է խաղաղության գործընթացի հովանավորողը և պահպանվում է վերջինիս հետ տնտեսական հարաբերությունների բարելավման հնարավորությունը, մեր կարծիքով, Դամասկոսը չի որդեգրի այնպիսի քաղաքականություն, որը կարող է վտանգել Վաշինգտոնի հետ իր ներկայիս հարաբերությունները: Անգամ սերտացնելով ռազմական համագործակցությունը Ռուսաստանի հետ³⁷, Դամասկոսը այնուամենայնիվ թույլ չի տա որպեսզի այն հարվածի տակ

դճի ԱՄՆ-ի հետ իր հարաբերությունները: Դամասկոսում քաջ գիտակցում են, որ մի շարք օբյեկտիվ պատճառներով Մոսկվայի հետ հարաբերությունները չեն կարող վերականգնել համագործակցության այն ռազմավարական մակարդակը, որը գոյություն ուներ Խորհրդային Միության ժամանակ: Սակայն դա չի նշանակում, որ Սիրիան բացառում է Մոսկվայի օգտագործումը Միացյալ Նահանգների վրա ճնշում գործադրելու ուղղությամբ: Դամասկոսի քաղաքականությունը ԱՄՆ-ի նկատմամբ կարող է փոխվել, եթե, ասենք, տապալվի խաղաղության գործընթացը, կամ էլ այն դեպքում, երբ Սիրիան հասկանա, որ Վաշինգտոնը հրաժարվում է իր պարտավորություններից, կամ էլ որևէ պատճառով թշնամական կեցվածք ընդունի նրա նկատմամբ (օրինակ, ահաբեկությանն աջակցելու պատճառաբանությամբ):

Հարկ ենք համարում նաև նշել, որ գոյություն ունեցող օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ բոլոր պատճառների և բարդությունների հետ մեկտեղ, սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների բարելավումն անմիջականորեն կախված է սիրիա-խաբայեյան հակամարտության կարգավորումից: Երկկողմ հարաբերությունների զարգացման համար գոյություն ունեցող հիմնական խոչընդոտները աստիճանաբար կհարթվեն Սիրիայի և Խաբայեյի միջև խաղաղության հաստատման ղեպում:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Բ. Ներսիսյանում անկարող գտնվել անգամ իրագործել 1998թ. նոյեմբերին Կալում իր կողմից, քնն ամերիկյան ճնշման տակ ստորագրված Փոխընթացման հուշագրի կետերը:
2. Հայկական Հարց, Հանրագիտարան, Հայկական Հանրագիտարան Գլխավոր խմբագրություն, Երևան, 1996, 460 էջ:
3. Մանրամասն տե՛ս՝ Ն. Հ. Հովհաննիսյան, Հ. Ս. Մարգարյան «Սիրիան անկախության համար մղված պայքարում (1917-1946թթ.)» ՀՍՍՀ ԳԱ Հրատարակչություն, Երևան, 1975, 65-72 էջ:
4. Զ.Ո. Пир-Будгова, Сирия в борьбе за учреждение национальной независимости (1945-1966). Изд-во Наука, Москва 1978, стр.21.
5. Н.О.Оганесян. Политика империалистических держав на Арабском Востоке в годы второй мировой войны, Ереван, 1985.
6. American Diplomacy. A History, by Robert H.Ferrell, Indiana University, W.W.Norton & Company Inc. New-York, 1975, p.739.
7. Middle East Journal, Vol.2, No 1, 1948, p. 1. Kermit Roosevelt. "The Partition of Palestine: A Lesson in Pressure Politics". Բ. Ռուզվելտը զբաղեցնում էր Կենտրոնական Հետախուզական Գործակալության (ԿՀԳ) Մերձավոր Արևելքի քառամյակի վարչի պաշտոնը:
8. Foreign Affairs, Vol.71, No.4, 1994, p.110.
9. The Middle East Journal, Vol.50, No 3, Summer 1996, Michael C. Hudson. To Play the Hegemon: Fifty Years of US Policy towards the Middle East, p.329.
10. "The Syrian Policy towards Israel", c.f. Foreign Office 371/104757 Damascus, 25 November 1953.
11. Michael Handel, Weak States in the International System, London, Frank Cass, 1981. Christofer C.Shoemaker & John Spanier. Patron-Client State Relationships, Multifateral Crisis in the Nuclear Age, New-York, Praeger, 1984.
12. American Interests in Syria, 1800-1901. A Study of Educational, Literary and Religious Work, by A.L.Tibawi, Clarendon Press, Oxford, 1966, p.392.
13. Ն.Հ.Հովհաննիսյան, Հ.Ս.Մարգարյան, Սիրիան անկախության համար մղված պայքարում (1917-1946թթ.), ՀՍՍՀ ԳԱ Հրատարակչություն, Երևան, 1975, էջ 314:
14. Бодзиевич В.Т. Объединенная Арабская Республика (Сирийский район). - Политика США на Арабском Востоке. М.,1961, с.98.
15. David W.Lesch, Syria and the US: Eisenhower's Cold War in the Middle East. Boulder, Westview Press, 1992, p.5-13.
16. Documents on American Foreign Relations. Vol.7, 1944-45. Boston, 1947, pp.928-929.

17. "Vital Speeches of the Day", New-York, 1957, N7, p.200-202.
18. Н.О.Оганесян. Образование независимой Сирийской Республики, Издательство Наука, Москва, 1968, стр.3.
19. Patrick Seale. The Struggle for Syria. A study of Past War Politics. 1945-1958, London, 1965
20. W.Quandt, Ed., The Middle East, Ten Years after Camp-David, The Brookings Institution, 1988, p.331.
21. «Ալ-Մանհար ալ-Հիզբի. Հիզբ ալ-Բասա ալ-արաբի ալ-իշրիարիյա, (ալ Կիլադա ալ-Կազմիյա), Գիմաշկ. 1965/ արարերեն/։ «Նիդալ ալ-Բասա ֆի սարիլ իլ-զախրա ալ-իտիյա ալ-իշրիարիյա, Բեյրութ, 1963-1964/ արարերեն/։ «Ալ-Բասա», 25.10.1963 /արարերեն/։
22. Է.Պ. Փիր-Քուդաղովա, Քարաբաղյան և սոցիալ-տնտեսական վերածիխումները Սիրիայում (1962-1970 թթ., Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, ժողովածու IX հատոր, Արաբական երկրներ, ՀՍՍՀ ԳԱ Հրատարակչություն, Երևան, 1978, էջ 27:
23. P.Seale, The Assad and the Struggle for the Middle East, p 64.
24. В.В.Ванслов. Социально-экономические преобразования в Сирии. (1946-1970гг), Москва, 1972, стр.100.
25. P.Seale. նույն տեղում, էջ 79:
26. «Ալ-Բասա», 16.03.1966:
27. Л.Медведев. Сирия после февральских событий. Международная жизнь, 1966, N 7, с.91-93.
28. Circular telegram to Chief of Missions in Arab States from Phillip Talbot, March 18, 1965, Box116, National Security File, Country File, Lyndon J. Baines Johnson Papers, L.B.J. Library, Austin, Texas.
29. William R.Polk. The Arab World Today, Harward University Press, London, 1991, p. 408.
30. "New York Times", April 16, 1964.
31. В.В.Ванслов. Социально-экономические преобразования в Сирии. (1946-1970гг), Москва, 1972, стр. 222.
32. Middle East Record, Vol.3, 1967, p.135.
33. «Ալ Բասա», 03.03.1967: Современная Сирия, (Справочник), Москва, 1974, стр. 217.
34. "The Daily Star", 02.10.1966; 06.10.1966.
35. Է.Պ. Փիր-Քուդաղովա, Քարաբաղյան և սոցիալ-տնտեսական վերածիխումները

- Սիրիայում (1962-1970 թթ., Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, ժողովածու IX հատոր, Ըրարական երկրներ, ՀՍՍՀ ԳԱ Հրատարակչություն, Երևան, էջ. 82: "За рубежом", 1967, Н.16, стр.3
36. Statement on the Results of 9-th Emergency Congress held in Early September 1967, p.10
37. W.Quandt, Decade of Decisions: American Policy towards the Arab-Israeli Conflict 1967-1976, Berkeley University of California Press, 1977, p.70.
- Burton I.Kaufman, The Arab Middle East and the US: Inter Arab Rivalry and Superpower Diplomacy, Twayne Publishers, New York, 1996, p.62.
38. W.Quandt, Decade of Decisions: American Policy toward the Arab-Israeli Conflict 1967-1976, Berkeley University of California Press, 1977, p.40.
39. Department of State Telegram, 196541, of May 17, 1967. (Secret declassified August 10, 1989).
40. Middle East Record, Vol.3, 1967, Jerusalem Israeli Universities Press for Shiloah Center for Middle East and African Studies, Tel-Aviv University, 1971, pp.194,196.
41. Department of State Telegram 199729 of May 22, 1967, (Secret declassified August 24, 1990)
42. Mohammed Heikal. The Cairo Documents: The Inside Story of Nasser and His Relationship with World Leaders, Rebels and Statesman. New York, Doubleday, 1973, p.243.
43. Itamar Rabinovich. Syria under Baath: 1963-66: The Army-Party Symbiosis. Israel University Press, Jerusalem, 1972, p.180-208.
44. Winston Burdett. Encounter with the Middle East. An Intimate Report What Lies Behind The Arab-Israeli Conflict. Atheneum, New York, 1969, p.169.
45. Moshe Maoz. Syria and Israel. From War to Peace-Making. Oxford, 1995, p.85.
46. Г.Григорян. Позиция Сирии в ближневосточном конфликте, Изд-во АН Арм. ССР, Ереван, 1989, стр. 211.
47. Yaacov Bar-Siman-Tov. Linkage Politics in the Middle East. Syria between Domestic and External Conflict, 1961-1970, Westview Press, 1983, p.157.
48. US Policy and Diplomacy in the Middle East Crisis, May 15-June 10, 1967. Unpublished Manuscripts, National Security File, NSC History, Middle East Crisis, Johnsons Papers, p.7-8.
49. Winston Burdett. Encounter with the Middle East, An Intimate Report: What Lies Behind The Arab-Israeli Conflict. Atheneum, New York, p.159.
50. W.B.Quandt. Peace Process, American Diplomacy and the Arab-Israeli conflict since 1967, Brookings Institution, Washington D.C. 1993, p.26.
51. Г.С.Никитина, Государство Израиль. Москва, 1968, стр.386.

52. "Major Problems in American Foreign Policy". Steven Spiegel, The Six Day War and the Benefits of the US-Israeli Alliance, Ch.13, p.672.
53. Statement on the Results of 9-th Emergency Congress held in Early September, 1967, p.10.
54. Robert Stephens. Nasser: A Political Biography. New-York: Simon & Schuster, 1971, pp.520-522.
55. Daniel Yergin. The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power. New-York, Simon & Schuster, 1991, pp.554-558.
56. А.М.Васильев. История Саудовской Аравии, с.432
57. United Nations, Security Council S/RES/242, 1967 (S/8247), November 22, 1967.
58. Burton I.Kaufman, The Arab Middle East and the US: Inter Arab Rivalry and Superpower Diplomacy, Twayne Publishers, New York, 1996, p.63.
59. Donald Neff, Warriors for Jerusalem: the Six Days that Changed the Middle East. New-York, Simon & Schuster, 1984, p.341.
60. Дундриев Е. Мир на Ближнем Востоке-Утопия или реальность?: "Мировая экономика и международные отношения", 5/1987, с.46-47
61. «Ալ-Բաши», 24.11.1967:
62. «Ալ-Բաши», 02.12.1967:
63. Memo of Conversation, 17 May, 1968, NSC Secret DD, 1379 (1985), Johnsons Library.
64. Golda Meir. My Life. Hebrew. Tel-Aviv, 1975, p.270.
65. D.Schoenbaum. The United States and the State of Israel. New-York, 1993, p.160.
66. Bahgat Korany and Ali E.Hillal Dessouki. The Foreign Policies of Arab States., Westwiew Press, London, 1984, p.293.
67. Richard Nixon. The Memoirs of Richard Nixon. New York, Crosset & Dunlop, 1978, p.249-250.
68. H.Kissinger. White House Years, Boston: Little, Brown & Co, 1979, pp.344-345.
69. Ըրարականների խումբը հիմնականում կազմված էր ԱՄՆ պետքարտուղարի տեղակալ Ռոջեր Դիկինցի, Տեղիպտոսի հարցերով քաղաքի Ռիչարդ Պարկերից, Սիրիայի պատասխանատու Թալխտ Սիլից /Talcott Seelye/.
70. Փաստաթղթի անգլերեն տեքստը չի հրատարակվել: Որոշ կրճատումներով նրա արժեքներն քարգմանությունը տպագրվել է 1969թ. դեկտեմբերի 9-ին «Ալ-Նահար» (Բեյրութ) օրաթերթում, իսկ այնտեղից էլ անգլերեն քարգմանությամբ Arab Report and Record-ում, Dec.1-15, 1969, pp.521-22.
71. International Documents on Palestine, 1970, p.830.
72. Н.О.Оганесян. Отношения Иракской Республики со странами Арабского Востока, Ереван, 1985, стр.51-56.

73. «Ալ-Բասա», 29.05.1969
74. Ն. Հ. Հոֆմանիայան, Հ.Ս.Արաբյան, Սիրիան անկախության համար մղված պայքարում, ՀՍՍՀ ԳԱ Հրատարակչություն, Երևան, 1975, էջ 316-316:
75. Cheryl A.Rubenberg. Israel and the American National Interest, Copyright 1986, University of Illinois Press, p.5.
76. Առաջին անգամ Վաշինգտոնը Իսրայելին ուղղակի զենք մատակարարեց Լ.Ջոնսոնի նախագահության վերջին օրերին (50 «Ֆանտոմ» տիպի ռորակոլի):
77. Mahmoud Riad. The Struggle for Peace in the Middle East. Quartet Books, UK, 1981, p.142.
78. International Documents on Palestine, 1970, p.756.
79. Այսպես, հոկտեմբեր և նոյեմբեր ամիսների ընթացքում տեղի ունեցած 28 միջադեպերի հետ համեմատ, 1969թ. միայն դեկտեմբերին 41 սահմանափակ քայլում այնպես արդյունավետ էր, իսկ 1970թ. հունվար-ապրիլ ամիսներին՝ 242: Այլ մասին տես՝ Middle East Record, 1969-1970, pp.196-197, 203.
80. John F. Delvin. Syria: Modern State in an Ancient Land, Westview Press, Boulder, Colorado, 1983, p.101.
81. Дунтрусен Е. Палеестинская война. М. 1978, стр. 77.
82. Նույն տեղում, էջ 78.
83. International Documents on Palestine, 1970, p.930.
84. US Foreign Policy for the 1970's, A Report to the Congress by Richard Nixon, February 25, 1974 (US Embassy, Tel-Aviv), p.127.
85. "New York Times", September 21, 1970.
86. "Chicago Sun-Times", September 17, 1970.
87. H.Kissinger. White House Years. Boston: Little, Brown & Co. 1979, pp. 617-619.
88. Նույն տեղում, էջ 611-612:
89. Black September, Beirut, 1971, p.143.
90. Marvin and Bernard Kalb. Kissinger. Boston: Little Brown, 1974, p.204.
91. "The Economist", 19.11.1977.
92. Naomi Jay Weinberger, Syrian Intervention in Lebanon: The 1975-76 Civil War, New York, Oxford University Press, 1986, p.76.
93. Այլ առարկաները զգարման կողմից հասան 1971թ. էրը ԱՄՆ-ն 545 մլն. ամ. դոլարի վարկ տրամադրեց Իսրայելին զինամթերքի գնման համար: 1972-73թթ. էրը Իսրայելը իր «հովանավորից» ստացավ համապատասխանաբար 300 և 307 մլն. ամ. դոլարի վարկեր: ԱՄՆ ռազմական օժանդակությունն ու զենքի առարկաները Իսրայելին 1987-1994թթ. ընկած ժամանակահատվածում տես՝ հավելված 1:
94. «Ալ-Ֆայսա», 1970թ. նոյեմբերի 14 և 17:

95. Современная Сирия. Сирийское общество. Москва, Наука, 1974, стр. 224.
96. Բասա-ի վերաբերյալ տես՝ -K.Abu Jaber, The Arab Ba'ith Socialist Party (Syracuse, NY, 1966). J.F.Delvin, The Ba'ith Party: A History (Stanford, Calif., 1976).
-Ֆի Սարիլ ալ-Բասա» (Բեյրութ, 1969);
-Մունիի ալ-Ֆազլազ, «Ալ-Ֆայսա» (Բեյրութ, 1967);
-Մամի ալ-Ջունիի. «Ալ -Բասա», (Բեյրութ, 1969):
-Նիդալ հիզր ալ-Բասա, 1943-1975» (Դամասկոս 1978) և այլն
97. Damascus Domestic Service, November 16, 1970.
98. Современная Сирия. Сирийское общество. Наука, Москва, 1974, стр. 230.
99. Mahmoud Riad, The Struggle for Peace in the Middle East, Quartet books, UK, 1981, p.282.
100. US Foreign Policy, 1972. A Report of the Secretary of State, April 1973, pp.598-903.
101. E.M.Прохоров. Негоризм одного государства. Москва, 1985, стр.38-39.
102. «Ալ-Նասար», 17.03.1971թ.:
103. Communist Foreign Aid to Arab Countries since 1955, N 96, 8June 1967, DD 139E, 1980.
104. Journal of Palestine Studies, Vol.XII, No.1, 1977.
105. «Դավար» (խորաշխարհի օրաթերթ), 03.12.1971թ.:
106. «Դիրվիչ Հակմեսսետ» - 59.147; 16.10.1970թ.:
107. Moshé Maoz. Syria and Israel From War to Peacemaking, Clarendon Press, Oxford, 1995, p.113.
108. «Ալ-Ֆայ Ալ-Ամմ» (քուվեյթյան օրաթերթ), 22.04.1972թ.:
109. M. Maoz, ibid, p.117.
110. "New York Times", December 8, 1972.
111. «Վաֆա» (լիբանանյան օրաթերթ), 09.09.1972թ.:
112. «Ալ-Մոտաֆիթ», 21.09.1972թ.:
113. 1972թ. դեկտեմբերի 8-ին ԱՄՆ-ի Գլխավոր Ասամբլեյան ժայռերի 86 կողմ և 7 դեմ խոր թվում և ԱՄՆ-ն կոչ արեց ամրաձև-երկրներից ճեղքման մեղա Իսրայելին օգնություն ցուցաբերելուց, ինչը կարող է օգտագործվել գրավված տարածքները պահելու համար:
114. «Ալ-Բասա», 22.02.1972թ.:
115. «Ալ-Նասար», 24.09.1972թ.:
116. "Middle East Journal", No.27, 1973, pp.192-193.
117. ԱՄՆ-ն 36 «Skyhawk» և 48 «Phantom» օդանավ էր ատարել Իսրայելին:
118. "Newsweek", April 9, 1973.

119. Հ.Քիսինգերը ԱՄՆ պետարտուղար նշանակվեց 1973թ. օգոստոսի 22-ին:
120. H.Kissinger. Years of Upheaval, Boston: Little, Brown & Co. 1982, p.461.
121. "New York Times", September 14, 1973.
122. «Եղիտո Ահաբոնոս», 15.09.1973թ.:
123. H.Kissinger. Years of Upheaval, Boston: Little, Brown & Co. 1982, p. 455-458.
124. "London Observer", July 29, 1973.
125. «Կամչ», 08.06.1974թ.:
126. E.M.Прумаков. История одного события. Москва, 1985, стр.47.
127. Vance C.Hard Choices. Critical Years in America's Foreign Policy, New York, 1983, p.161.
128. H.Kissinger. Years of Upheaval, Boston: Little, Brown & Co. 1982, p.574.
129. Սիքրավոր և Սիջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, Արաբական երկրներ, Երևան, 1978թ., հ. 9, էջ. 232:
130. «Ալ-Անվար», 10.08.1972:
131. 1973թ. հոկտեմբերի 20-ին Մատղյան Արաբիայի թագավոր Ֆեյսալը հայտարարեց այն մասին, որ կրճատում է նավթի արտահանումը և արգելում է նրա վաճառքը Միացյալ Նահանգներին, սկիզբ դնելով արաբական երկրների կողմից իրականացվող նավթային էմբարգոյին, որի հետևանքով էլ նավթի գինը բարձրացավ 5.12-ից մինչև 11.65 ան. դրլար յուրաքանչյուր բարելի համար:
132. The Middle East and the Western Alliance. Ed.Steven L. Spiegel, London, George Allen & Unwin, 1982, p.150
133. «Ալ-Արբան», 16.11.1973:
134. Matti Golan.The Secret Conversations of Henry Kissinger, New York, Quandrangle Books, 1976, p.111.
135. W.Quandt. Decade of Decisions. p. 216.
136. Edward R.F.Sheehan, The Arabs, Israelis and Kissinger. New York: Readers Digest Press, 1976, p.70-73.
137. W.Quandt. նույն տեղում, էջ.222
138. H.Kissinger, Years of Upheaval, Boston: Little, Brown & Co. 1982. pp.755-781.
139. «Սովետական Հայաստան», 22.12.1973թ.:
140. «Ալ-Այսբար», 22.12.1973թ.:
141. "Внешняя политика Советского Союза", Москва, 1975, стр.326.
142. Սեքրավոր և Սիջին Արևելքի երկրներ ել ժողովուրդներ, 9 հատոր, արաբական երկրներ, ՀԱՍՀ ԳԱ Հրատարակչություն, Երևան, 1978, էջ 307:
143. Ընդհանուր ամօձան սիրիական ղեկավարության հետ բանակցությունների վրա Քիսինգերը ծախսեց 34 օր և 120 ժամ: (Shu "W.R.Polk. The Arab World Today, p.423).
144. M.Golan.The Secret Conversations of Henry Kissinger, New York, 1976, p.152.
145. E.M.Прумаков. История одного события: (Важнейшие события политики США в 70-е начале 80-х годов).- М., Политиздат, 1985, стр.69.
146. «Ալ-Այսբար», 20.04.1974թ., էջ 37:
147. «Ալ-Այսբար», 20.04.1974թ. էջ 37:
148. W.Quandt. նույն տեղում, էջ. 231
149. W.Quandt. նույն տեղում, էջ. 231:
150. «Ալ-Արբան», 05.07.1974թ., Լաադիի հետ հարցազրույցից:
151. «Ջալչ ալ-Շաար», 29.04.1974թ.:
152. Նույն տեղում
153. Խաղրամի խոսքերով. «Ես չեմ ցանկանում, որպեսզի իմ տղային ասեն, որ նրա հայրը նույն սեղանի շուրջն է նստել Սիոնիստների հետ նրանց հետ խաղաղության վերաբերյալ բանակցություններ վարելու նպատակով»: Shu "New York Times", 06.01.1974, p.10.
154. Edward R.F. Sheehan, The Arabs, Israelis and Kissinger. New York: Reader's Digest Press, 1976, pp.36-41
155. W.Quandt, նույն տեղում, էջ.244
156. "Прован", 20 мая 1974г.
157. Arab Report and Record, May 16-31, p.214.
158. "Внешняя политика Советского Союза", Москва, 1975, стр.327.
159. Sheehan, The Arabs, Israel and Kissinger, p.129
160. 1977թ. հունվարի 11-ին Նյու-Յորքում Ամերիկյան-Հրեական կազմակերպությունների նախագահների կողմից Հ.Քիսինգերի պատվին տված ճաշի ընթացքում ԱՄՆ-ում Իսրայելի դեսպան Սիմխա Դինիցը հայտարարեց, որ «միայն վերջին երեք տարիների ընթացքում Իրայելը ԱՄՆ-ից ստացել է այնքան տնտեսական և բազմակամ օգնություն, որքան չի ստացվել վերջին 25 տարիների ընթացքում: Եվ դրանում մեծ դեր է խաղացել Քիսինգերը»: Department of State Press Bulletin, January 12, 1977
161. "Foreign Policy" N 22, Spring 1976. Edward Sheehan. Step by Step in the Middle East.
162. Նույն տեղում:
163. The Department of State Bulletin, Washington, 28.07.1975, p.127.
164. CRS Issue Brief, Syrian-US Relations, May 3, 1995, by Alfred B.Prados, Foreign Affairs and National Defence Division., p.11.
165. «Ալ-Արբան», 05.07.1974
166. "Washington Post", 05.03.1975.

167. P.Seale, նույն տեղում, էջ 248:

168. "Foreign Policy", N55,(Summer 1974), p. 92-112.

169. «Ալ-Նահար», 01.09.1974թ.:

170. "Hirova", 28.09.1974.

171. 1972թ. հունիսի 17-ին Վաշինգտոնում դեմոկրատական կուսակցության Վոթեր-գլեյք կոչվող համալիրում գորոյթյան համար ձերբակալվել էին հինգ իռազի-Հե-տաքննության ընթացքում հաստատվել էին նրանց կապերը ԱՄՆ-ի Կենտրոնական Հետախուզական Գործակալության (CIA) և նախագահի վերջնադրության կոմիտեի հետ: Հունիսի 27-ին նախագահ Նիքսոնը ուղղակիորեն մերթաջվեց Վոթեր-գլեյքի գործի մեջ, երբ իր աշխատակազմի ղեկավար Հ.Ռ. Հելդմանի հետ խոսակցության ժամանակ հրամայեց վերջինիս կասեցնել Հետաքննությունների Ֆեդերալ Բյուրոյի (FBI) աշխատանքները այդ գործի ուղղությամբ քաղաքական պատճառներով: Վերոհիշյալ խոսակցությունը ձայնագրվել էր նախագահի գաղտնի ձայնագրող համակարգի վրա և երկու տարի անց ինժե այդ ձայնագրության հրապարակումը հանգեցրեց Նիքսոնի հրաժարականին:

172. Public Papers of the President of the US Gerald Ford, 1975, ii, Washington 1977, 1914 (26 November 1975).

173. Damascus Domestic Service, 14 October,1974.

174. Damascus Domestic Service, 11,14, October, and November 7, 1974.

175. "Hasevna", 29.05.1975.

Այսպես 1975թ. օգոստոսի 5-ին Դամասկոսում Հուսեյնի և Ասադի հանդիպումից հետո հրատարակվեց համատեղ իդրանաճա-սիրիական հայտարարություն, որի համաձայն երկու երկրների ղեկավարները կազմված ընդհանուր Բարձրագույն Քաղաքական Գեկավարություն էր ստեղծվում:

176. Press Release. Department of State. Bureau of Public Affairs. September 29,1975.

177. TACC, 09.11.1975.

178. Damascus Domestic Service, 3 September 1975.

179. «Ալ-Ռայ ալ-Ամն», 18.10.1975 (Քուվեյթ):

180. 1919թ. հուլիսի 2-ին Դամասկոսում հրատարակված «Առաջին Համասիրիական վեհաժողովի» որոշումների համաձայն «Մեծ Սիրիան» ընդգրկում է հարավում Տարաուս լեռները, Ալաբան և Ռաֆահը հյուսիսում, Միջերկրականը արևմուտքում և Եփրատն ու Խաբար գետերը արևելքում: Այդ սահմանները ներառում են այսօրվա Սիրիան, Լիբանանը և Իսրայելը: «Մեծ Սիրիայի» կոնցեպցիայի արձանները գնում են դեպի Օմայյանների իսլամականության ժամանակները, երբ Հի-ջաբից հյուսիս ընկած տարածքը («Քիլադ ալ-Շամ»-Հյուսիսային Երկիր) առան-ձին յուզարական միավոր էր հանդիսանում:

181. «Ալ-Հավախա» (Բեյրութ), 1975թ. հունիսի 26-ի Ասադի հարցազրույցից:

182. Այս հարցի վերաբերյալ տե՛ս Ն.Հովհաննիսյան. Լիբանանյան կոնֆլիկտը և

Լիբանանի այ համայնքի դիքորոշումը (1975-1982), Երևան, 1982.

183. 1975թ. հուլիսի 20-ի Ասադի ելույթից լիբանանյան ճգնաժամի վերաբերյալ

184. "Le Monde", 14 April, 1976.

185. A.Dawisha. Syria and Lebanese Crisis. New York. St. Martins Press, 1980, p.134.

186. SANA, 25 September, 1975.

«Ալ-Հավախա», 12.12.1975:

«Ալ-Սաֆիր», 21.05.1976:

187. Michael C.Hudson. The Lebanese Crisis. Journal of Palestine Studies, Vol. V, 3-4, Spring 1976.

188. W.Quandt. Decade of Decisions: American Policy toward the Arab-Israeli Conflict 1967-1976, Berkeley University of California Press, 1977.p.281

189. «Ալ-Քաաս», 21.07.1978

Բեյրութից ամերիկացիների էվակուացման հարցում հիշատակման արժանի է Լի-բանանում ամերիկյան դեսպանության և ՊԱԿ-ի հետ ուղղակի շփումները և հա-մազորակցությունը, ինչը հիմք տվեց որոշ քաղաքագետներին խոսելու անգամ պաղեստինցիների ճանաչման մասին:

190. «Մաարիվ» 08.01.1976: «Ալ-Համիջնար», 11.01.1976

191. «Մաարիվ», 06.06.1976

192. Ասադի 1976թ. հուլիսի 20-ի ելույթից:

193. «Մաարիվ», 22.10.1975

194. P.Seale. Asad of Syria. The Struggle for the Middle East, Berkeley&Los Angeles, 1988, p.279.

195. "The Times", 13.09.1976: Ford Library. WHCF CD 71, Box 27, 13 April, 1976.

196. «Եղիտտ Ահաբնուս» 24.03.1976: «Հասրեց», 11.06.1976.

197. Arab Report and Record, May 16-31, 1976, p.321.

198. «Դավար», 30.03.1976.

199. Հունիսի 5-ին Սիրիան և Եգիպտոսը խզեցին դիվանագիտական հարաբերու-թյունները, ետ կանչելով իրենց դիվանագիտական ներկայացուցիչներին: Տես Քաբիժ Բարդաղունի, Աս-Սալամ ալ-Մաֆդուլ, Բեյրութ, 1984:

200. W.Quandt. Decade of Decisions: American Policy toward the Arab-Israeli Conflict 1967-1976, Berkeley University of California Press, 1977.p.283

201. Ե.Արամյանյան. Արաբական Պետությունների Լիգայի դերը արաբական երկրների հակաիմպերիալիստական պայքարում, Երևան, 1988, էջ 185:

202. Միլիական վարքերի բաճակը սահմանվել 30 հազար: Խաղաղաստի ուժերի մեջ՝ մտան մահ Սառույան Արաբիայի, Լիբիայի, Մուլանի և այլ երկրների զինվորներ:

203. «Ալ-Աիրամ», 22.12.1976:
204. 1977թ. մարտի 6-ին "Observer"-ում տպագրված Պատրիկ Սիրի հետ Ասադի հարցազրույցից:
205. "Washington Post", 02.12.1976; "Time", 17.01.1977.
206. Քարթերին առաջին ամերիկյան մախազահն էր, որ 1977թ. մարտին իր ելույթում հրապարակալուրեն ընդունեց «Պաղեստինյան հայրենիքի» ստեղծման անհրաժեշտությունը:
207. «Թիշրին», 09.05.1977.
208. Damascus Domestic Service, 15, 20, 23 January 1977; «Ալ-Քաաս», 15.03.1977:
209. «Ալ-Աիրամ», 01.03.1977.
210. «Հաարեց», 03.03.1977:
211. "Major Problems in American Foreign Relations:." W.B.Quandt. Carters Creative, Pragmatic Summit Diplomacy, Ch.13, p. 695.
212. Հաարեց», 13.05.1977:
213. Տես «Ալ-Քաաս», 17.02.1977 և «Թիշրին», 11.03.1977, Ջուրբան Կուրիյայի հոդվածները:
214. J.Karter, The Blood of Abraham. Boston,1985, p.72.
215. Հ.Ասադի մամուլ ատուլիսը 1977թ. օգոստոսի 7-ին Ս.Վեհի Գամասկոս այցելության կապակցությամբ, տպագրվել է «Թիշրինում» 08.08.1977:
216. Damascus Domestic Service, 09. 05. 1977.
217. Տես՝ Ջոզեֆ Կրաֆթի հարցազրույցը Ասադի հետ: "Washington Post", 02.12.1976; «Թիշրին» 21.03.1977
218. Е.М. Примаков. История одного договора., Москва, Политиздат, 1985, стр.99.
219. «Մաարիվ», 19.06.1997
220. «Ալ-Համիշմար», 09.09.1977
221. «Մաարիվ», 09.09.1977
222. "Newsweek", 01.08.1997. Interviews with the King Hussein of Jordan and Syrian President Hafez Asad.
223. Медведев Ю.М. К востоку и западу от Сусыа. М., 1980, с.339.
224. "Newsweek", 01.08.1997. Interviews with the King Hussein of Jordan and Syrian President Asad, carried out by Arnaud de Bourchgrave.
225. Damascus Domestic Service, 4,12 August, 1977
226. Major Problems in American Foreign Relations. Ch. 13. Washington and the Arab-Israeli Peace Process. p.697.
227. Moshe Maoz Syria and Israel. From War to Peacemaking. Claredon Press, Oxford 1995, p.152.

228. Е.М. Примаков. История одного договора., Москва, Политиздат, 1985, с.100.
229. Е.М. Примаков. Տույն տեղում, էջ.165:
230. «Ալ-Ուարո Ալ-Արաբի», 05.12.1977.
231. «Ալ-Նահար», 18.11.1977:
232. "Newsweek", 16.01.1997.
233. «Ալ-Ուարո Ալ-Արաբի», 05.12.1977:
234. «Ալ-Մաֆիո», 25.11.1977:
235. Նույն տեղում, 24.11.1977:
236. Vance C. Hard Choices. Critical Years in America's Foreign Policy, N.Y., 1983, p.203.
237. «Ալ-Նահար ալ-Արաբի վա ալ-Գավի», 26.11.1977:
238. «Ալ-Նահար ալ-Արաբի վա ալ-Գավի», 26.11.1977:
239. «Ալ-Յադը», 11.01.1978, (Երուսաղեմում տպագրված Արևմտյան Ափի պաղեստինյան թերթ):
240. «Ալ-Մաֆիո», 15.01.1978.
241. William R.Polk The Arab World Today. Harvard University Press, London,1991, p. 442.
242. «Ալ-Աիրամ», 17.04.1978:
243. "Newsweek", 02.04.1979.
244. «Ալ-Քաաս», 17.03.1978:
245. Նույն տեղում 18.03.1978. Ասադի ելույթը Եփրատի ցամաքի բացման պաշտոնական արարողության ընթացքում:
246. Alain Gresh and Dominique Vidal. A to Z of the Middle East. Zed Books Ltd, London.1990, p.239-241
247. Ամերիկյան քաղաքականությանը հակազդելու անհրաժեշտություն էր, որ ստիպեց Սիրիայի արտգործնախարար Արդ ալ-Հալիմ Խադդամին կոչ անել արաբական երկրներին «ԽՍՀՄ-ի հետ պաշտպանական համաձայնագրեր ստորագրել», իսկ 1978թ. հոկտեմբերին Բաղդադում կայացած Կայունության և Հակազդեցության ճակատի երկրների արտգործնախարարների հանդիպման ընթացքում հայտարարել, որ «Սիրիան կարող է միանալ Կաշալյան Գաշինին»: Տես: "Financial Times", 8.09.1978; «Ալ-Մուարաբալ», (Փարիզ) 16.12.1978:
248. Journal of Palestine Studies, 8/2,1979, pp.200-202.
249. The Foreign Policies of Arab States, Bahgat Korany and Ali E. Hillal Dessouki, Westview Press, London,1984, p.314.
250. CRS (Congressional Research Service) Issue Brief, May 3, 1995, p.11.
251. "The New York Times", 21.01. 1980.

252. "Washington Post", 22.01.1980.
253. Eagle Defiant- US Foreign Policy in the 1980's. Ed. Kenneth A.Oye. The Reagan Administration and the Middle East, Barry Rubin, 1983, Little, Brown and Company, Boston, Toronto, 1983, p.373.
254. Raymond Garthoff. Detente and Confrontation: American-Soviet Relations from Nixon to Reagan, Washington D.C. Brookings Institution, 1985, p. 952-955.
255. Anthony H.Cordesman "The Middle East and the Cost of The Politics of Force", Middle East Journal, vol.40. Winter 1986, p.1.
256. "Time", 19.12.1983, Syria: Bidding for a Better Role.
257. Նույն տեղում:
258. Ronald Reagan. An American Life. New York: Simon & Schuster, 1990, p.409.
259. Middle East Contemporary Survey, 1981-1982, p.855.
260. Moshe Maoz Syria and Israel. From War to Peacemaking. Claredon Press, Oxford 1995, p.168.
261. Alexander M.Heig. Jr. Caveat: Realism, Reagan and Foreign Policy. New York: Macmillan 1984, p.180.
262. Բրդրոն Կամֆրանի համաձայն, պետքառտուղար Հեյզը տեղեկացել էր Լիբանան իսրայելյան ազավելիք ներխուժման մասին եզիպատտու Անվար Սադատի բաղնամ ժամանակ: Ավելին, 1982թ. մայիսի 26-ին Հեյզը Չիկագոյում ելույթի ժամանակ «միջազգային գործողությունների» կոչ է արել վրանանյան քաղաքացիական պատերազմին վերջ դնելու նպատակով: Այս ելույթը որոշ վերլուծաբանների կողմից մեկնարանվել է, որպես «կառնա լույս» Իսրայելին Լիբանան ներխուժման հարցում:
263. Moshe Maoz Syria and Israel. From War to Peacemaking. Claredon Press, Oxford 1995, p.193
264. Middle East Contemporary Survey, Syria, 1981-82, p.856.
265. Նույն տեղում, էջ.856
266. Moshe Maoz Syria and Israel. From War to Peacemaking. Claredon Press, Oxford 1995, p.172.
267. Նույն տեղում, էջ.868:
268. Ալաբնվածների վերաբերյալ տեղեկությունները չափազանց սարքեր են: 300-ից մինչև 30 հազար մարդ:
269. Նույն տեղում, էջ. 852
270. Zeev Schiff. Lebanon: Motivations and Interest in Israel's Policy. "Middle East Journal", 38,1984, p.220.
271. New York Review of Books, October 13, 1983.
272. R.Avi-Ran, The War of Lebanon:Arab Documents (Hebrew; Tel-Aviv, 1987).

273. Journal of Paletstine Studies, Vol.XVII, No.1, Autumn 1987.
274. Իրաւաւոն.Բ.Մ. Իստորիա օժուոց ցոժորաւ. սրթ.275.
275. Հնայած որ Պրինաւելով նշում է նաև Բեկաալում տեղակայված սիրիական դիրքերի մասին. սակայն հարկ է ընգծել, որ այնտեղ սիրիական իրիտային համակարգի և ստորաբաժանումների վրա ըայնժամակալ հարձակումը Իսրայելը իրականացրել էր մինչ այդ հունիսի 9-10-ը, նպատակ ունենալով հասնել Բեյրութ-Գամաւելու մայրուղուն:
276. R.Avi-Ran, Syrian Involvement in Lebanon. 1975-1985, Hebrew; Tel Aviv, 1986.
- Կ.Evron, War and the Intervention in Lebanon: The Israeli-Syrian Deterrence Dialogue, Baltimore, 1987.
277. Ընդհանրապես սիրիական խփված օղանակների թիվը տատանվում է ըստ տարրեր աղբյուրների 20-100:
278. Սկզբնական զինադադարից հետո Սիրիան համաձայնվել էր ընդունել ՊՄԿ-ին, սակայն հետագայում Ստաւոյան Արաբիայի ճնշման տակ ետ կանգնեց իր խոսքից: Shu' B.Caufman. The Arab Middle East and the US, Twayne Publishers, New York, 1996, p.128.
279. Moshe Maoz. Syria and Israel. From War to Peacemaking. Claredon Press, Oxford, 1995, p.175.
280. Middle East Contemporary Survey, Syria, p.868.
281. Նույն տեղում, էջ. 868
282. Պետք է նշել, որ Ասադի հետ անձնալուրջ բախումը տեղի ունեցավ 1983թ. նոյեմբերից հետո, երբ Ասադի առողջական վիճակը ծայրաստիճան վատացավ և (Իիֆատտը իշխանությունը զավթելու անհաջող փորձ կատարեց: Արյունում, 1985թ. նա ստիպված եղավ մեկնել Եվրոպա, որ գնովեց մինչև 1992թ. և Սիրիա վերադարձավ իր մոր 82-ամյա Նախայի բաղման արարողությանը մասնակցելու նպատակով:
283. Patrick Seale.Asad of Syria. The Struggle for the Middle East.Berkeley,1988, p.402
284. Բաշիր Ժմայիլը Ֆալանգիստ (Քաթայիթ) քրիստոնյա մարտիների կուսակցության հիմնադիր Պիեռ Ժմայիլի փոքր որդին էր: Բ. Ժմայիլը 1976թ. Լիբանանյան Ռուեթի (ազակություն) իրաճանապարհ էր, իսկ Լիբանան իսրայելյան ներխուժումից հետո 1982թ. օգոստոսի 23-ից Լիբանանի նախագահը: Սերտորեն համագործակցելով Իսրայելի հետ, այսբարում էր Լիբանանում ինչպես ՊՄԿ-ի և սիրիական ներկայության դեմ, այնպես էլ իր քաղաքական ընդդիմախոսների դեմ անգամ մարտիների շրջանակում: Այսպես, 1978թ. նա ռազմական գործողություններ ձեռնարկեց Ֆրանջիի ընտանիքի դեմ, իսկ 1980թ. ոչնչացրեց Կամիլ Շամունի Ազգային Լիբերալ կուսակցությունը:
285. George P.Shultz. Turmoil and Triumph:My Years as Secretary of State, New York, Charles Scribners Sons, 1993. P.107-111.

286. The Foreign Policies of Arab States, Bahgat Korany and Ali E. Hillaal Dessouki, Westview Press, Boulder and London, 1984, p.315.
287. Սիրիայի և ԽՍՀՄ հարաբերությունների դրոշակի վառարարացումը Լիբանանյան ճգնաժամի օրերին, փոխվեց Բեյրութի մահից հետո, երբ Անդրոպովը համաձայնվեց 2.5 մլրդ. ամ. դոլարի ռազմական արքարավորումներ և զինտեխնիկա այդ բլում մաս հակաօդային հրթիռներ առաքել Սիրիա: Դրանից բացի մոտ 8.000 խորհրդային ռազմական մասնագետներ վարձեցնում էին և տեխնիկական աջակցություն էին ցուցաբերում սիրիական բանակին: "Foreign Affairs" Robert G. Neumann. Assad and the Future of the Middle East, Winter 1983/84, pp.237-356
288. Նույն տեղում, էջ 241
289. Bob Schieffer and Gary Paul Gates, The Acting President, New York: E.P.Dutton, 1989, pp.215-216
290. Journal of Paletsine Studies, Avi-Shlaim. The Impact of US Policy in the Middle East. Vol.XVII, No.1, Autumn 1987, p.22.
291. Caspar P.Weinberger, Fighting for Peace: Seven Critical Years in the Pentagon. New York: Warner Books, 1990, p.154-155.
292. Moshe Maoz. Asad, The Sphinx of Damascus: A Political Biography, New York: Weidenfeld&Nicholson, 1988, p.169
293. William R.Polk. The Arab World Today, Harward University Press, Cambridge, London, 1991.p.355..
294. Նույն տեղում, էջ 455:
295. Lou Cannon. President Reagan:The Role of a Lifetime, New York: Simon & Schuster, 1991, p.443-44.
296. Լիբանանյան շիաների Անալ շարժումը հիմնադրվել էր 1974թ. ինձմ Արաա ալ-Մադրի կողմից, որը ՊԱԿ-ի և դրուզների հետ կազմում էին մահմեդական մալա-կոդյան ուժերը: Լիբանանի շիաների սիրիամետ դիրքորոշումը սկսեց ավելի ցայտուն կերպով ուրվագծվել, հիմնականում 1975թ. հետո, երբ նվազեց հակառը ՊԱԿ-ի նկատմամբ, ինչպես նաև զգալիորեն սեղտացան կապերը վերջինիս և հեղափոխական իրանական շարժման միջև: ՊԱԿ-ի և լիբանանյան շիաների միջև ատոմիանաբար աճող հակասությունները հիմք դրեցին հետագայում շիա համայնքի մեջ սիրիամետ և իրանամետ խմբավորումների առաջացմանը: 1984թ. սեպտեմբերին իրանամետ Հիզբոլլահի հրապարակային հայտնությունը ուղղա-կիրեն հակառուսյան մեջ մտավ Լիբանանում Դամասկոսի կողմից հետապնդ-վող շահերի հետ:
297. "Washington Post", May 12, 1985.
298. George P.Shultz. Turmoil and Triumph: My Years as Secretary of State, New York, Charles Scribners Sons, 1993. p.233.
299. Նույն տեղում. էջ. 234:

300. Journal of Palestine Studies, Vol.XIV, No.4, summer 1985, p. 126.
301. Е.А.Пырилин. Некоторые особенности современного этапа развития арабско-го национально-освободительного движения. - "Проблемы современной арабистики". Ан. Арм. ССР. Ереван. 1988. стр. 67.
302. «Թիշրին», փետրվարի 13, 1995թ.:
303. The Middle East. Jay Kent, "The Assad Factor", January 1986, p.47.
304. Efraim Karsh, Soviet Policy towards Syria since 1970. (New York: St.Martins Press, 1991), pp.58-59; 163-177. Galia Golan. Gorbachev's Middle East Strategy, Ed. George W.Breslauer. (Boston: Unwin Hyman, 1990), pp.157-158.
305. Summary of World Broadcast, Part 1,SU/8553 A4/1, 28 April 1987.
306. US News and World Report, 01.02.1986.
307. «Հասրեց», 08.06.1988:
308. «Բաաս», 1988թ. մարտի 10,21,և29-ը:
309. Տես՝ «Ալ-Բաաս», 06.04,1988;
- «Հասրեց» 07.02.1988;
- US News and World Report, 14.03.1988, p.14.
310. Տես՝ George P.Shultz. Turmoil and Triumph: My Years as Secretary of State, New York, Charles Scribners Sons, 1993. p.229.
- «Հասրեց», 25.02.1988; «Մասրիվ» 26.02.1988.
311. «Ալ-Կարաս» (Հոմվիթթ), 27.01.1989:
312. Christopher Dickey, Assad and his Allies: Irreconcilable Differences., Foreign Affairs, Vol.66, N1,1987, p.61.
313. «Ալ-Հավադիա», 14 հոկտեմբեր 1984թ.:
314. Հետաքրքրական է, որ Լիբանանում մարոնիների պատրիարք Քուրտուս Սեյի-րի խոսքերով, ինքը ԱՄՆ-ի միջոցով Սիրիային էր ներկայացրել մալազական թվկնամտների ցուցակը: (Foreign Broadcasting Information Service, December 30, 1988).
315. Daniel Pipes. Damascus Courts the West: Syrian Politics, 1989-1991. Washington Institute for Near East Policy, Washington DC, 1991. p.71.
316. Թաիֆից և լիբանանյան քրիստոնյա վարչապետ Միշել Աունի պարտությունից հետո Սիրիան և Լիբանանը 1991թ. մայիսի 20-ին ստորագրեցին Համագործակցության պայմանագիրը, որին հետևեցին սիրիա-լիբանանյան պաշտպանական պայմանագիրն ու երկկողմ այլ համաձայնագրեր:
317. Շուլցի այն կարծիքը, թե իբր Ասադը միջամտեց միայն այն պատճառով, որ վախեցավ ամերիկյան ռազմական հարվածից չի համապատասխանում իրականու-թյանը:

318. George P. Shultz. Turmoil and Triumph: My Years as Secretary of State, New York, Charles Scribners Sons, 1993. p.665-668
319. "New York Times", 08.10.1988
320. "Washington Post", 01.07.1986
321. "New York Times", 24,25 April,1986.
322. "Washington Post", 18.05.1986.
323. Christopher Dickey, Assad and His Allies: Irreconcilable Differences., Foreign Affairs, Vol. 66, N1,1987, p.59.
324. Journal of Palestine Studies. Vol. XVII, No.3, Spring 1987, p.216.
325. Congressional Research Service. The Library of Congress. Syrian-US Relations. By Alfred B.Prados. Foreign Affairs and National Defence Division. May 3,1995,p.11.
326. 1987թ. Ամերիկա-Իսրայելյան Հասարակականության Գործերով Կոմիտեի (American Israel Public Affairs Committee-AIPAC) հրատարակած Հայտարարության մեջ կոչ էր արվում ԱՄՆ-ի նախագահին կասեցնել բոլոր տեսակի ամրապահական կապերը Սիրիայի հետ և կրճատել Գամաևոտում ամերիկյան և Վաշինգտոնում սիրիական ղեկավարությունների անձնակազմերը:
327. Congressional Research Service. The Library of Congress. Syrian-US Relations. By Alfred B.Prados. Foreign Affairs and National Defence Division. May 3,1995, p.7.
328. Նույն տեղում, էջ. 8:
329. «Թիշրին», 21.01.1989թ.:
330. «Յեղիտա Արլոնոս» 23.05.1989թ.:
331. «Թիշրին»,09.02.և 16.05.1989թ.:
332. Նույն տեղում, 1989թ. 12.12. և 17.12:
333. "Jerusalem Post", November, 1,1989.
334. Միայն մավրի գնեթի կտրուկ աճը պատերազմի ընթացքում Սիրիային մոտ 200 մլն. եկամուտ ապահովեց: Իսկ պատերազմից հետո տարբեր չափի ֆինանսական ներարկումներ եկան Եվրոպական Միությունից՝ 200 մլն., Մալդիվայից՝ 500 մլն. վարկի ձևով. Մաուրյան Արաբիայից, Քուվեյթից և Արաբական Էմիրություններից ստացվեց մոտ 2 մլրդ. դոլար:
335. Ahron Bregman and Jihan El-Tahri. The Fifty Years of War Israel and the Arabs. BBC Books,1998, p.202.
336. Նույն տեղում, էջ203.
337. Հարվածներից ձեռնպահ մնալու դիմառ Բուշը խոստացավ Շամիրին «բաց անդրադարձի»՝ ռազմական, տնտեսական, քաղաքական և ցամկացած օժանդակություն համար: James A.Baker, Politics of Diplomacy. New York 1995, p.423.
338. International Herald Tribune. -25.10.1994.
339. CRS Issue Brief. Syrian-US Relations, May 13,1995, by Alfred B. Prados, The Library of Congress.
340. James A.Baker, Politics of Diplomacy. New York 1995, p.428.
341. Նույն տեղում, էջ, 454:
342. Ahron Bregman and Jihan El-Tahri. The Fifty Years of War Israel and the Arabs, p.211.
343. "Washington Post", 29 July, 1991.
344. «Թիշրին» 18.07.1991և «Ալ-Հայաթ» 19.08.1991.
345. «Մաարիվ» 21 և 23 հուլիսի 1991: «Հասարեց» 20 և 22 հուլիսի 1991:
346. Ahron Bregman and Jihan El-Tahri. The Fifty Years of War Israel and the Arabs, p.216.
347. Նույն տեղում, էջ 220:
348. Կախարհի տերաոր տպագրվել է առաջին անգամ: Ahron Bregman and Jihan El-Tahri. The Fifty Years of War Israel and the Arabs.p.260.
349. Նույն տեղում // էջ. 261:
350. «Ալ-Կուրա ալ-Արաբի» // Լոնդոն.-17.11.1992. Տես նաև «Ալ-Բասս» // Գամաևոտ.-3.12.1992 և «Թիշրին» // Գամաևոտ.-09.11.1992.
351. Moshe Maoz. Syria and Israel. From War to Peacemaking. Clarendon Press, Oxford, 1995, p.231.
352. «Ալ-Հայաթ» // 04.03.1993:
353. «Ալ-Վասատ», 10.05.1993:
354. Ahron Bregman and Jihan El-Tahri. The Fifty Years of War Israel and the Arabs. p.262
355. «Թիշրին», 18.10.1995.
356. Ford Peter. Syria's 3-Part Strategy: Rely on the US. Christian Science Monitor.-19.10.1993.
357. Սլայդես, 1993թ. Խոկտեմբերին Սիրիայի արտաքին գործերի նախարար Ֆ Շարասան Կահիրեում հանդիսարկով Մույարաբին խնդրեց վերջինիս Գոլանների հարցը մեկ անգամ ևս քարձրացնել ԱՄՆ նախագահի հետ հանդիպման ժամանակ:
358. Los Angeles Times.06.12.1993, New York Times. 10.12.1993
359. «Ալ-Հայաթ». 05.01.1994:
360. Ahron Bregman and Jihan El-Tahri. The Fifty Years of War Israel and the Arabs// BBC Books,-1998, -p.262
361. The Jerusalem Post.-Alon Pnkas.-17.01.1994.
362. Նույն տեղում:
363. Ասադի և Բիշրոնի մասին ասույթի արժողական տերապլ տես՝ «Ալ-Մաֆիթ».-

18.01.1994; "Policywatch".-III.-19.01.1994; "New York Times" and "Washington Post".-17.01.1994.

364. "International Herald Tribune".-16.01.1994.

365. "New York Times".22.09.1994.

366. "International Herald Tribune".22.09.1994.

367. Նույն տեղում, 28.10.1994:

368. "Washington Post".-29.11.1994.

369. "ԼԿՍԱ".-12.07.1995 /բոլղարական օրաթերթ/.

370. Ahron Bregman and Jihan El-Tahri. The Fifty Years of War Israel and the Arabs. p.267.

371. Նույն տեղում, էջ.268:

372. Նույն տեղում, էջ. 268:

373. Congressional Research Service. Syrian -US Relations. May 3,1995. Library of Congress. p.13.

374. «Ալ-Մաֆիթ», 07.07.1993

375. Congressional Research Service. Syrian -US Relations. May 3,1995. Library of Congress. p.13.

376. Նույն տեղում. էջ. 14:

377. 1992թ. ընդհատված Սիրիայի ռազմական համագործակցությունը Ռուսաստանի հետ վերականգնվեց 1994թ:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Փաստաթղթեր - ելույթներ - Տեղեկատու գրականություն ա/ Արաբերեն լեզվով

1. Ալ-Մինհաջ ալ-Չիզբի. Չիզբ ալ-Բասա ալ-արաբի ալ-իշբիրաբիյա, ալ Կիյադա ալ-Կավմիյա, (Կուսակցական ուղի. Սոցիալիստական Արաբական Բասա կուսակցություն, Ազգային ղեկավարություն), Դիմաշկ, 1965.

2. Չաֆիզ ալ-Ասադ, Մաջմուաթ Քուբաթ ալ-Ֆարիդ ալ-Կադիդ Չաֆիզ ալ Ասադ, Ալ-Քիթաբ ալ-Ավվալ, (Ղեկավար Չաֆեզ Ասադի արժեքավոր գրքերի ժողովածու, Գիրք առաջին), 24/111970-30/8/1971, Դիմաշկ, 1971.

3. Իհիֆալաթ ալ-Չիբրա ալ-Խամիսա վա ալ-Իշրին լի թափա Չիզբ ալ-Բասա ալ-Արաբի ալ-Իշբիրակի, (Չորեքշաբթի ամսական տոնակատարություններ Սոցիալիստական Արաբական Բասա կուսակցության հիմնադրման 25 ամյակի կապակցությամբ), Դիմաշկ, 1973.

4. Դիրասա Թահլիլիյա Մուջազա լի-Նիդալ Չիզբ ալ-Բասա ալ-Արաբի ալ-Իշբիրակի 1943-1971, (Սոցիալիստական Արաբական Բասա կուսակցության պայքարի վերլուծական ուսումնասիրություն, 1943-1971), Դիմաշկ, 1973.

5. Չիզբ ալ-Բասա ալ-Արաբի ալ-Իշբիրակի, ալ-Կիյադա ալ-Կավմիյա, Բաադ ալ-Մունթալադաթ ալ-Նազարիյա ալլաթի ակառախա ալ-Մուբամար ալ-Կավմի ալ-Սադիս ֆի Թիշրին ալ-Ավվալ 1963, (1963թ. հոկտեմբերին կայացած 6-րդ Ազգային համագումարին հաստատված որոշ տեսական ելակետեր), Դիմաշկ, 1967.

6. Չիզբ ալ-Բասա ալ-Արաբի ալ-Իշբիրակի, ֆի ալ-Թանգիմ վա ալ-Թառ-բիյա ալ-Չիզբիյա, (Սոցիալիստական Արաբական Բասա կուսակցություն, Կուսակցական կազմակերպման և զարգացման մեջ), Բեյրութ, 1971.

7. Չիզբ ալ-Բասա ալ-Արաբի ալ-Իշբիրակի, ալ-Կուտր ալ-Արաբի ալ-Սուրի, ալ-Կիյադա ալ-Կուտրիյա, Թակաբիր ալ-Մութամառ ալ-Կուտրի ալ-Թամին վա Մուկառառաթու, ալ-Մուենկիդ ֆի Դիմաշկ ֆի ալ-Ֆատրա ալ-Վալիյա բայն 5/1/1985-20/1/1985: ալ-Թակրիր ալ-Թանգիմի, ալ-Թակրիր ալ-Սիյասի, Ալ-Թակրիր ալ-Իդրիսադի, (Սոցիալիստական Արաբական Բասա կուսակցություն, Շրջանային ղեկավարություն, 5/1/1985-20/1/1985 Դամասկոսում տեղի ունեցած 8-րդ Շրջանային համագումարի որոշումներն ու հաշվետվությունը Կազմակերպչական որոշում, Զադաբական որոշում, Տճ-տեսական որոշում), Դիմաշկ, 1985.

8. Չիզբ ալ-Իթթիհադ ալ-Իշբիրակի ալ-Արաբի ֆի Սուրիյա, ալ-Կուտր ալ-Սուրի յամուռ բի-Ազմա Վատանիյա Խատիրա, (Արաբական սոցիալիս-

տական միություն կուսակցությունը Սիրիայում, Սիրիան անցնում է վտանգավոր ազգային ճգնաժամը, (Միայն կուսակցության անդամների օգտագործման համար), Դիմաշկ 1979.

9. Կաղայա ալ-Խիլաֆ Ֆի ալ-Չիզբ ալ-Շուույի ալ-Սուրի, (Իշխանափոխության խնդիրները սիրիական կոմունիստական կուսակցության մեջ), Բեյրութ, 1972.

10. Կիադաթ ալ-Սավրա ալ-Իսլամիյա Ֆի Սուրիա, Բայան ալ-Սավրա ալ-Իսլամիա Ֆի Սուրիա վա Սինհաջուհա, (Իսլամական հեղափոխության ղեկավարությունը Սիրիայում, Սիրիայում իսլամական հեղափոխության հայտարարությունն ու նրա ուղին), Դիմաշկ, 1980.

11. Նիդալ ալ-Բասս Ֆի սաբիլ իլ-վահիդա ալ-հուսիյա ալ-իշթիրաբիյա, (Բասս-ի պայքարը հանուն հոցիալիստական ազատության միասնության), Բեյրութ, 1963-1964.

բ/ Անգլերեն լեզվով

12. Arab Summit Conferences and the Palestine Problem (1936-1950), (1964-1966).

13. A Select Chronology and Background Documents relating to the Middle East.-Washington, 1975.

14. Camp-David Framework for Peace in the Middle East, September 17, 1978.

15. CIA, World Factbook, Washington 1991-1995, "Syria".

16. CIA, Atlas of the Middle East, Washington, GPO, January, 1993.

17. Circular telegram to Chief of Missions in Arab States from Phillip Talbot, March 18, 1965, Box116, National Security File, Country File, Lyndon J.Baines Johnson Papers, L.B.J.Library, Austin, Texas.

18. Communist Foreign Aid to Arab Countries since 1955, N 96, 8June 1967, DD 139E, 1980.

19. Congressional Research Service Issue Brief, Syrian-US Relations, May 3, 1995, by Alfred B.Prados, Foreign Affairs and National Defence Division.

20. Damascus Domestic Service, 14 October, 1974.

21. Department of State Press Bulletin, January 12, 1977.

22. Department of State Telegram, 196541, of May 17, 1967. (Secret declassified August 10, 1989).

23. Department of State Telegram 199729 of May 22, 1967. (Secret declassified August 24, 1990).

24. Divrey Haknesset (Knesset Records, Hebrew), vols. 23-63 (Jerusalem, 1957-1972).

25. Documents on American Foreign Relations. Vol.7, 1944-45. Boston, 1947, Jordanian-Palestinian Accord (Jordanian version) February 11, 1985.

26. Hearings before the Committee on Foreign Relations United States Senate 93-rd Congress, Washington, 13.12.1973.

27. Israel and Palestine Political Report. 1982. Paris.

28. International Documents on Palestine, (1968-1972) Beirut, Kuwait.

29. Memo of Conversation, 17 May, 1968, NSC Secret DD, 1379 (1985), Johnsons Library.

30. Middle East Record, Vol.3, 1967, Jerusalem Israeli Universities Press for Shiloah Center for Middle East and African Studies, Tel-Aviv University, 1971.

31. National Archives (NA), Washington. Documents for the Department of State (DOS), 1948-1961.

32. Press Release. Department of State. Bureau of Public Affairs. September 29, 1975.

33. Public Record Office, Foreign Office (FO 371) dispatches to and from Beirut, Damascus, Tel-Aviv, 1948-1962.

34. Public Papers of the President of the United States Richard Nixon, 1974 (Washington, 1975).

35. Public Papers of the President of the United States Gerald Ford, 1975 (Washington, 1977).

36. Rabat Resolution, October 28, 1974.

37. Statement on the Results of 9-th Emergency Congress held in Early September 1967.

38. Statistical Abstract, 1971, Damascus, 1971.

39. Statistical Abstract 1976, Damascus 1976.

40. Statistical Abstract 1992, Damascus 1992.

41. Statement on the Results of 9-th Emergency Congress held in Early September, 1967.

42. Summary of World Broadcast. Part 1, SU/8553 A4/1, 28 April 1987.

43. Syrian Arab Republic, Office of the Prime Minister, Central Bureau of Statistics.

44. The Fez Plan (Extracts from the Arab League Summit Statement) September 6, 1982.

45. "The Syrian Policy towards Israel", c.f. Foreign Office 371/104757

Damascus, 25 November 1953.

46. The Arab States and the Arab League, A Documentary Record, vol.1, Beirut, 1962.

47. The Arab Baath Socialist Party.National Leadership. Statement on the Results of the 10-th National Congress. September 1968 - Damascus, 1968.

48. The Arab-Israeli Conflict. Readings and Documents.-New Jersey, 1977.

49. United Nations Yearbooks and Supplements.

50. US Policy and Diplomacy in the Middle East Crisis, May 15-June 10, 1967, unpublished manuscripts, National Security File, NSC History, Middle East Crisis, Johnsons Papers.

51. US Foreign Policy, 1972. A Report of the Secretary of State, April 1973.

52. US Foreign Policy for the 1970's. A Report to the Congress by Richard Nixon, February 25, 1974.

53. "Vital Speeches of the Day", New-York, 1957.

54. Who's Who in the Arab World, Second Edition 1967-68, Beirut.

գ/ Այլ լեզուներով

55. Հայկական Հարց. Հանրագիտարան, Հայկական Հանրագիտարան, Գլխավոր խմբագրություն, Երևան, 1996

56. "Внешняя политика Советского Союза", Москва, 1975.

57. Современная Сирия. (Справочник), Изд-во Наука, Москва, 1974.

58. Statistisches Bundesamt Wiesbaden: Allgemeine Statistik des Auslandes, Landerkurzberichte, Syrien, Stuttgart/Mainz, 1967-1978.

2.Գրքեր և հոդվածներ

ա/ Արաբերեն լեզվով

59. Ալ-Այսամի Շիրի. Ֆի ալ-Թավրա ալ-Առաբիյա. (Արաբական հեղափոխության մեջ), Բեյրութ, 1969.

60. Հավվ ալ Վահդա ալ-Առաբիյա. (Արաբական միասնության շուրջ), Բեյրութ, 1974.

61. Բաադ ալ-դադայա ալ-Ղավմիյա. (Ազգային որոշ խնդիրներ), Բեյրութ, 1975.

62. Ալ-Արդ Ալլահի Համդի. Իսթրաբիջիյաթ ալ-Ասադ: Դիսասա Ֆի ալ-Թավազուն ալ Իսթրաբիջի բայնա Սուրիյա վա Իսրայիլ. (Ասադի ռազմավարությունը. Ուսումնասիրություն Սիրիայի և Իսրայելի միջև ռազմավա-

րական հավասարակշռության վերաբերյալ), Բեյրութ, 1995.

63. Ալ-Բառազի Թամա. Միլաֆաթ ալ-Մուստադա Ֆի Սուրիա, (Ոնդդի մուքյան զործերը Սիրիայում), Կահիրե, 1994.

64. Ալ-Չուճի Սամի. Ալ-Բասս, (Բասաը), Բեյրութ, 1969.

65. Ալ-Հարիի Աբու Մուսա. Ալ-Ալավիյուն, (Ալավիները), Բեյրութ, 1980.

66. Ալ-Ռազզազ Մունիֆ. Ալ-Վահդաի բաադ ալ-Հաթ Ռամադան. «Ղադայա Առաբիյա», (Միասնությունը Ռամադանի պատերազմից հետո. «Արաբական խնդիրներ»), հ.1, 1974.

67. Ֆալսաֆաթ ալ-Հառաբաթ ալ-Կավմիյա ալ-Առաբիյա.(Ազգային շարժման փոխտփայությունը Սիրիայում), հատոր 2, Բեյրութ, 1977-78.

68. Ալ-Ղուդսի Սաֆվան. ալ-Բասալ վա ալ-Թարիխ: Կիսաա Ֆի Ֆիքր Հաֆիզ ալ-Ասադ ալ-Սիյասի. (Մուտն ու պատմությունը. Հաֆեզ Ասադի քաղաքական մտքի տեսություն), Դամասկոս, 1984.

69. Ավվադ Ռիյադ Սուլեյման. Նիդալ ալ-Մունազամաթ ալ-Շարիյա մին Ֆաջո ալ-Թասիհի հաթթա ալ-Յոմ. (Ժողովրդական կազմակերպությունների պայքարը «ուղղիչ շարժման» սկզբից մինչև այսօր), Դամասկոս, 1990.

70. Ավվադ Ռիյադ Սուլեյման. ալ-Դիմուկրատիյա վա ալ-Սալամ Ֆի Նահջ Հաֆիզ ալ-Ասադ. (Ժողովրդավարությունն ու խաղաղությունը Հաֆեզ Ասադի կուրսի մեջ), Դամասկոս, 1992

71. Ավվադ Ռիյադ Սուլեյման. Հաֆիզ ալ-Ասադ վա Թաջրիբաթ ալ-Ջափ-հա ալ-Վատանիյա ալ Թակադունիյա Ֆի Սուրիյա, (Հաֆեզ Ասադը և Սիրիայում Ազգային առաջադիմական ճակատի փորձերը), Դամասկոս, 1992.

72. Ավվադ Ռիյադ Սուլեյման. ալ-Նաֆիս Ֆի Սիյասատ Հաֆիզ ալ-Ասադ, (Արժեքավորը Հաֆեզ Ասադի քաղաքականության մեջ), Դամասկոս 1993.

73. Ավվադ Ռիյադ Սուլեյման. ալ-Շահիդ ալ-Հայ Բասիլ ալ-Ասադ, (Կենդանի նահատակ Բասիլ Ասադը), Դամասկոս, 1994.

74. Ավվադ Ռիյադ Սուլեյման. Հարաբաթ ալ-Թարիխ վա Վահդաթ ալ-Ումմահ Ֆի Ֆիքր Հաֆիզ ալ-Ասադ. (Պատմության ընթացքն ու ազգի միասնությունը Հաֆեզ Ասադի մտածելակերպում), 2 Հատոր, Դամասկոս 1995.

75. Ավվադ Ռիյադ Սուլեյման. Հաֆիզ ալ-Ասադ վա Նիզամ ալ-Ղավի ալ-Ջադիդ. (Հաֆեզ Ասադն ու նոր պետական հասարակարգը), Դամասկոս, 1995.

76. Ավվադ Ռիյադ Սուլեյման. Հաֆիզ ալ-Ասադ վա ալ-Սալամ Ֆի ալ-Շարկ ալ-Ավսատ. (Հաֆեզ Ասադն ու խաղաղությունը Մերձավոր Արևելքում), Դամասկոս, 1995.

77. Հաֆիզ Ալիլ. Հաֆիզ ալ-Ասադ: Կադի վա Ումմա. (Հաֆեզ Ասադ ղեկավարն ու ազգը), Դամասկոս, 1993.

78. Խալիլ Դանի. Դաֆիզ ալ-Ասադ: ալ-Դավլա ալ-Դիմուկրատիյա ալ-Շարիյա. (Դաֆիզ Ասասդ Ազգային Ժողովրդավարական պետություն), Ռամասկո, 3-րդ հրատարակություն, 1992.

79. Խալիլ Դանի. Դաֆիզ ալ-Ասադ: ալ-Իդիյուլուզիյա ալ-Թավրիյա վա ալ-Ֆիքը ալ-Սիյասի. (Դաֆիզ Ասասդ Դեղափոխական զաղափարախոսությունը և բաղաբական միտքը), Ռամասկո, 1992.

80. Զարրուո Ջորջ. ալ-Ֆիքը ալ-Սիյասի ալ-Մուասիթ ֆի Սուրիյա. (ժամանակակից բաղաբական միտքը Սիրիայում), Բարդդադ, 1988.

81. Քարիմ Բադրադունի. Ալ-Սալաճ ալ-Մաֆկուդ, (Կորցրած խաղաղություն), Քեյրուք, 1984.

82. Մուստաֆա Տալաս. ալ-Ռասուլ ալ-Առաբի վա Ֆանն ալ-Չադը. (Արաբական պատվիրակն ու պատերազմի արվեստը), Ռամասկո, 1972.

83. Մուստաֆա Տալաս. Քաղալիքա Կալ ալ-Ասադ. (Այսպես ասաց Ասադը), Ռամասկո, 1993.

84. Մուստաֆա Տալաս. Սիրաբ Դայաթի, ալ-Ադդ ալ-Թանի, (Կյանքի հալելի, երկրորդ տասնամյակ), Ռամասկո, 1995.

85. Մունիֆ ալ-Ռազզազ. Ալ-Թազրիբա ալ-Մուռա. (Ռազը փոռածառություն), Քեյրուք, 1967.

ը/ Անգլերեն լեզվով

86. Abu Jaber K, The Arab Ba'th Socialist Party. Syracuse, NY, 1966.

87. Agha Husein and Khalidi Ahmad. Syria and Iran. Rivalry and Cooperation. The Royal Institute of International Affairs. Chatham Papers. London. 1995.

88. Ajami Fouad. The Vanished Imam, Ithaca, New York, Cornell University Press, 1986.

89. Alon Ben-Meir. The Israeli-Syrian Battle for Equitable Peace. "Middle East Policy", Vol.3, No.1, 1994.-Avi-Ran R, The War of Lebanon: Arab Documents. Tel-Aviv, 1987.

90. Atkeson Edward. The Syrian -Israeli Military balance: A Pot That Bears Watching, Arlington, Institute of Land Warfare, Paper No.10, 1992.

91. Avi-Ran R, Syrian Involvement in Lebanon, 1975-1985, Tel Aviv, 1985.

92. Baker James, Politics of Diplomacy. New York 1995.

93. Bar-Siman-Tov Yaacov. Linkage Politics in the Middle East. Syria between Domestic and External Conflict, 1961-1970, Westview Press, 1983.

94. Black September, Beirut, 1971, p.143.

95. Bowen David and Drake Laura. The Syrian-Israeli Border Conflict,

1949-1967," The Middle East", Vol.1, No.4, 1992.

96. Brand Laurie. Palestinians in Syria: The Politics of Integration. Middle East Journal. Vol.42, No.4, Autumn 1988.

97. Bregman Ahron and El-Tahri Jihan. The Fifty Years of War Israel and the Arabs// BBC Books, -1998.

98. Burdett Winston. Encounter with the Middle East. An Intimate Report What Lies Behind The Arab-Israeli Conflict. Atheneum, New York, 1969.

99. Cannon Lou. President Reagan: The Role of a Lifetime. New York: Simon & Schuster, 1991.

100. Choueiri Yousef. State and Society in Syria and Lebanon, St. Martin's Press. New York, 1994.

101. Cobban Helena. The Superpowers and Syrian-Israeli Conflict. Washington, 1991.

102. Contemporary Syria: Liberazation between Cold War and Cold Peace. Ed. Eberhard Kienle. British Academic Press, London, 1994.

103. Cordesman Anthony "The Middle East and the Cost of The Politics of Force", Middle East Journal", vol.40. Winter 1986.

104. Dawisha A. Syria and Lebanese Crisis. New York. St. Martins Press, 1980.

105. Delvin John. Syria: Modern State in an Ancient Land, Westview Press, Boulder, Colorado, 1983.

106. Delvin John. The Ba'th Party: A History. Stanford, Calif., 1976.

107. Dickey Christofer. Assad and his Allies: Irreconcilable Differences?, "Foreign Affairs", Vol.66. No.1, 1987.

108. Drysdale Alasdair and Hinnebusch R.A. Syria and the Middle East Peace Process, New York, 1991.

109. Eagle Defiant- US Foreign Policy in the 1980's. Ed. Kenneth A. Oye, The Reagan Administration and the Middle East, Barry Rubin, 1983, Little, Brown and Company, Boston, Toronto, 1983.

110. Evron Y, War and the Intervention in Lebanon: The Israeli-Syrian Deterrence Dialogue, Baltimore, 1987.

111. Fakhsh Mahmud. Syria's Role and Objectives in Lebanon. "Mediterranean Quarterly", Vol.3, No.2, Spring 1992.

112. Ferrell H. Robert. American Diplomacy. A History, Indiana University, W.W. Norton & Company Inc. New-York, 1975.

113. Freedman Robert. Israel under Rabin. Westview Press. NY. 1995- Handel Michael, Weak States in the International System, London, Frank Cass

114. Fry Michael and Rabinovich Itamar. Dispatches from Damascus. Tel-Aviv, 1985.
115. Garthoff Raymond. Detente and Confrontation: American-Soviet Relations from Nixon to Reagan, Washington D.C. Brookings Institution, 1985.
116. George Alan. Syria:It's Good to Talk. "The Middle East", November 1995.
117. Golan Galia. Gorbachev's Middle East Strategy.. Ed. George W.Breslauer. Boston: Unwin Hyman, 1990.
118. Golan Matti.The Secret Conversations of Henry Kissinger, New York, Quadrangle Books, 1976.
119. Haas Richard. The Middle East: No More Treaties. "Foreign Affairs". Vol.75, No.5,September/October 1996.
120. Heig Alexander. Jr. Caveat: Realism, Reagan and Foreign Policy. New York: Macmillan 1984.
121. Heikal Mohammed. The Cairo Documents:The Inside Story of Nasser and his Relationship with World leaders, Rebels and Statesman. New York, Doubleday, 1973.
122. Heikal Mohammed. Secret Channels. London. Harper Collins, 1996.
123. Hinnebusch Raymon. State and Civil Society in Syria. "The Middle East Journal", Vol.7, No.2, Spring 1993.
124. Hopwood Derek. Syria, 1945-1986:Politics and Society. London, 1988.
125. Kalb Marvin and Bernard. Kissinger. Boston:Little Brown, 1974.
126. Karsh Efraim, Soviet Policy towards Syria since 1970. New York: St.Martins Press, 1991.
127. Karter Jimmy, The Blood of Abraham. Boston,1985.
128. Kaufman Burton, The Arab Middle East and the US: Inter Arab Rivalry and Superpower Diplomacy, Twayne Publishers, New York, 1996.
129. Kissinger Henry. White House Years, Boston:Little, Brown & Co, 1979.
130. Kissinger Henry. Years of Upheaval. London, Weidenfeld &Nicolson and Michael Joseph, 1982.
131. Korany Bahgat and Ali E.Hillal Dessouki. The Foreign Policies of Arab States., Westview Press, London,1984.
132. Laquer Walter and Rubin Barry. The Israeli-Arab reader: A Documentary History of the Middle East Conflict. London, Penguin Books, 1995.

133. Lawson Fred. Why Syria Goes to War: Thirty Years of Confrontation. Ithaca, Cornell University Press, 1996.
134. Lawson Fred. Can US Economic Assistance Alter Syria's Posture Toward Israel? "Middle East Policy", Vol.IV, No.4, October 1996.
135. Lawson Fred. Domestic Transformation and Foreign Steadfastness in Contemporary Syria. "The Middle East Journal", Vol.48, No.1, Winter 1994.
136. Lesch W. David W., Syria and the US:Eisenhowers Cold War in the Middle East.Boulder, Westview Press, 1992.
137. Lewis Bernard. Rethinking the Middle East. "Foreign Affairs" Vol. 71, N4, 1992.
138. Maoz Moshe. Syria and Israel. From War to Peacemaking. Claredon Press, Oxford 1995.
139. Maoz Moshe. Asad, The Sphinx of Damascus: A Political Biography, New York: Weidenfeld & Nicholson, 1988.
140. Maoz Moshe and Yaniv Avner. Syria Under Assad: Domestic Constraints and Regional Risks. St.Martin's Press, NY, 1987.
141. McLaurin R.D. Golan Security in a Middle East Settlement. "Oriente Moderno", December 1981.
142. Meir Golda. My Life.. Tel-Aviv,1975.
143. Moreaux J.M. The Syrian Army. "Defence Update", No.69.
144. Mushih Muhammed. The Golan: Israel, Syria, and Strategic Calculations. "The Middle East Journal", Vol.47, No.4, 1993.
145. Neff Donald, Warriors for Jerusalem: the Six Days that Changed the Middle East. New-York, Simon & Schuster, 1984.
146. Neumann Robert. Assad and the Future of the Middle East, "Foreign Affairs", Winter 1983/84.
147. Nixon Richard. The Memoirs of Richard Nixon. New York, Crosset&Dunlop, 1978.
148. Peres Shimon. Battling for Peace. Memoirs. London, Weidenfeld & Nicolson, 1995.
149. Perthes Volker, The Political Economy of Syria under Asad. I.B.Tauris, London, 1995.
150. Pipes Daniel. Is Damascus Ready for Peace? "Foreign Affairs", Vol 70. 1991.
151. Pipes Daniel. Damascus Courts the West: Syrian Politics, 1989-1991. Washington Institute for Near East Policy, Washington DC, 1991.

152. Pipes Daniel. Just Kidding: Syrian Peace Bluff. "The New Republic", January 8&5, 1995.

153. Polk William. The Arab World today, Harward University Press, London,1991.

154. Quandt. W.B. US Policy toward the Arab-Israeli Conflict. The Middle East. Ten Years after Camp-David, The Brookings Institution,1988.

155. Quandt. W.B. Decade of Decisions: American Policy toward the Arab-Israeli Conflict 1967-1976, Berkeley University of California Press, 1977.

156. Quandt. W.B. Peace Process, American Diplomacy and the Arab-Israeli conflict since 1967, The Brookings Institution, Washington D.C. 1993.

157. Quandt. W.B. Carters Creative, Pragmatic Summit Diplomacy, "Major Problems in American Foreign Relations".

158. Rabinovich Itamar, Syria under Baath:1963-66. The Army-Party Symbiosis. Israel University Press, Jerusalem, 1972.

159. Rathmell Andrew. Secret War in the Middle East:The Covert Struggle for Syria, 1949-1961. I.Tauris, London, 1995.

160. Reagan Ronald. An American Life. New York:Simon & Schuster, 1990.

161. Riad Mahmoud. The Struggle for Peace in the Middle East, Quartet Books, UK, 1981.

162. Roberts David. The Ba'th and the Creation of Modern Syria. St. Martin's Press. NY. 1986.

163. Rubenberg Cheryl. Israel and the American National Interest, Copyright 1986, University of Illinois Press.

164. Schiff Zeev. Lebanon: Motivations and Interest in Israel's Policy. "Middle East Journal", 38,1984.

165. Schoenbaum.D. The United States and the State of Israel. New-York, 1993.

166. Seale Patrick. The Struggle for Syria.A study of Past War Politics. 1945-1958, London,1965.

167. Seale Patrick. Assad and the Struggle for the Middle East, London,1988.

168. Shalev Aryeh. Israel and Syria: Peace and Security on the Golan. Tel-Aviv, Jaffee Centre for Strategic Studies, 1993.

169. Shamir Yitzhak. Summing Up. London, Weidenfeld&Nicolson, 1994.

170. Sheehan Edward. The Arabs, Israelis and Kissinger. New York: Readers Digest Press, 1976.

171. Schieffer Bob and Gary Paul Gates, The Acting President, New York:E.P.Dutton, 1989.

172. Shoemaker C.Christofer & Spanier John. Patron-Client State Relationships, Multilateral Crises in the Nuclear Age,New-York, Praeger, 1984.

173. Shultz George. Turmoil and Triumph: My Years as Secretary of State, New York, Charles Scribners Sons, 1993.

174. Spiegel Steven, The Six Day War and the Benefits of the US-Israeli Alliance, " Major Problems in American Foreign Policy".

175. Stephens Robert. Nasser: A Political Biography. New-York: Simon & Schuster, 1971.

176. Syria's Turn. "The Economist", December 23-January 5, 1996.

177. The Golan Heights: Twenty Years After. Occupied Territories Report. "Journal of Palestine Studies", Vol.XVII, No.1, Autumn 1987.

178. The Middle East and the Western Alliance. Ed.Steven L. Spiegel, London, George Allen & Unwin, 1982.

179. The Middle East in the New World Order. Ed.Haifaa A.Jawad, Macmillan Press, London,1994.

180. Tibawi AL. American Interests in Syria, 1800-1901. A Study of Educational, Literary and Religious Work,Claredon Press, Oxford,1966.

181. Vance C.Hard Choices. Critical Years in America's Foreign Policy, New York, 1983.

182. Van Dam Nikolaos.The Struggle for Power in Syria.Politics and Society under Asad and the Ba'th Party. I.B.Tauris Publishers. London-New York, 1996.

183. Van Dam Nikolaos. The Struggle for Power in Syria: Sectarianism, Regionalism and Tribalism in Politics, 1961-1980. Croom Helm, London, 1981.

184. Weinberger Caspar, Fighting for Peace:Seven Critical Years in the Pentagon.New York:Warner Books,1990.

185. Weinberger Naomi Jay, Syrian Intervention in Lebanon: The 1975-76 Civil War, New York, Oxford University Press, 1986.

186. Yergin Daniel. The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power. New-York, Simon &Schuster, 1991.

187. Zuhair Diab. Have Syria and Israel Opted for Peace? "The Middle East", Vol.3, No.2, 1994.

188. Zunes Stephen. Israeli-Syrian Peace, the Long Road Ahead. "Middle East Policy", Vol.2.No.3, 1993.

գ/ Հայերեն լեզվով

189. Կարամանուկյան Շ., Արաբական Պետությունների Լիգայի դերը արաբական երկրների հակահիմաբերիախտական պայքարում, Երևան, 1988.
190. Կարապետյան Ռ., Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները և խաղաղության գործընթացը Արաբական Արևելքում (1986-1996), Երևան, 1999.

191. Կարապետյան Ռ., Սիրիան և մերձավորարևելյան խաղաղության գործընթացը, Արաբազիտության հարցեր, Երևան, 1999.

192. Հովհաննիսյան Ն., Արաբական Արևելքը ԱՄՆ-ի քաղաքականության մեջ երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ եվ ժողովուրդներ, IX հատոր, Արաբական երկրներ, ՀՄՍՀ ԳԱ Հրատարակչություն, Երևան, 1978.

193. Հովհաննիսյան Ն., Սարգսյան Հ., Սիրիան անկախության համար մղված պայքարում (1917-1946թթ.), ՀՄՍՀ ԳԱ Հրատարակչություն, Երևան, 1975.

194. Հովհաննիսյան Ն., Լիբանանյան կոնֆլիկտը և Լիբանանի հայ համայնքի դիրքորոշումը (1975-1982), Երևան, 1982.

195. Հովհաննիսյան Ա., Սիրիայի ռազմական միջամտությունը լիբանանյան հակամարտությանը 1976թ., Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, XVI հատոր, Արաբական երկրներ, ՀՀ ԳԱ «Գիտություն» Հրատարակչություն, Երևան, 1996.

196. Սարաջյան Պ., 1973թ. արաբա-իսրայելյան պատերազմը և արաբական առաջադիմական ուժերի դիրքորոշումը, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ եվ ժողովուրդներ, IX հատոր, Արաբական երկրներ, ՀՄՍՀ ԳԱ Հրատարակչություն, Երևան, 1978.

197. Փիր-Ռուզդողվա է., Քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական վերափոխումները Սիրիայում (1962-1970թթ.), Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, IX հատոր, Արաբական երկրներ, ՀՄՍՀ ԳԱ Հրատարակչություն, Երևան, 1978.

դ/ ռուսերեն լեզվով

198. Александров Б., События в Сирии. - "За рубежом", 1970.
199. Андреасян Р., Эльванов А., Ближний Восток. Нефть и независимость. М., 1961.
200. Арабский мир. Три десятилетия независимого развития. М., 1990.
201. Бодянский В., Объединенная Арабская Республика (Сирийский район). - Политика США на Арабском Востоке. М., 1961.

202. Борисов Р., США: Ближневосточная политика в 70-е годы. М., 1982.
203. Боронов Р., Нефть и политика США на Ближнем и Среднем Востоке. М., 1977.
204. Вавилов В., Социально-экономические преобразования в Сирии (1946-1970гг), Москва, 1972.
205. Вавилов В., Сазонов А., Сирийская Арабская Республика. М., 1981.
206. Васильев А., История Саудовской Аравии, М., 1978.
207. Внешняя политика стран Ближнего и Среднего Востока. М., 1984.
208. Грайнер Б., Американская внешняя политика от Трумэна до наших дней. Москва, 1986.
209. Григорян Г., Позиция Сирии в ближневосточном конфликте. Изд-во АН Арм.ССР, Ереван, 1989.
210. Дмитриев Е., Ладейкин В., Путь к миру на Ближнем Востоке. Москва, 1974.
211. Дмитриев Е., Мир на Ближнем Востоке-Утопия или реальность? - "Мировая экономика и международные отношения", 5/1987.
212. Дмитриев Е., Палестинский узел. Москва, 1978.
213. Захаров А., Фомин О., Кемп-Дэвид: Политика обреченная на провал. М., 1982.
214. Звягельская И., Роль военной верхушки в формировании государственной политики Израиля. М., 1982.
215. Иванов С., Межабская политика Сирии. М., 1980.
216. Каранетян Р., Сирийско-американские отношения в свете ближневосточного урегулирования. Вопросы Арабистики, Ереван, 1996.
217. Левин З., Развитие арабской общественной мысли. М., 1984.
218. Лосев А., Тысовский Ю., Ближневосточный кризис: нефть и политика. М., 1980.-Медведко Л., Сирия после февральских событий. Международная жизнь, 1966, N 7.
219. Медведко Л., К востоку и западу от Суэца. М., 1980.
220. Международный сионизм: история и политика. М., 1977.
221. Никитина Г., Государство Израиль. Москва, 1968.
222. Новейшая история Арабских стран Азии, М. 1988.
223. Оганесян Н., Образование независимой Сирийской Республики, Издательство Науки, Москва, 1968.
224. Оганесян Н., Отношения Иракской Республики со странами Арабского Востока, Ереван, 1980.

225. Оганесян Н., Политика империалистических держав на Арабском Востоке в годы второй мировой войны. Ереван, 1985.

226. Пир-Будогова Э., Сирия в борьбе за упрочение национальной независимости (1945-1966), Изд-во Наука, Москва, 1978.

227. Примаков Е., История одного договора: (Ближневосточная политика США в 70-е начале 80-х годов). -М., Политиздат, 1985.

228. Примаков Е., Анатомия ближневосточного конфликта. -М., 1978.

229. Примаков Е., Восток после краха колониальной системы. -М., 1982.

230. Пырлин Е., Некоторые особенности современного этапа развития арабского национально-освободительного движения. "Проблемы современной советской арабистики". Ан. Арм.ССР, Ереван, 1988.

231. Пырлин Е., Конструктивный вклад СССР в поиски решения конфликта на Ближнем Востоке. "Великий Октябрь и актуальные проблемы арабского мира", М., 1979.

3. Պարբերականներ

ա/ արաբերեն լեզվով

1. Թիշրին (Դամասկոս)
2. Ալ-Ֆիքր ալ-Աքբարի (Դամասկոս)
3. Ալ-Մուճադիլ (Դամասկոս)
4. Նիդալ ալ-Շաար (Դամասկոս)
5. Ալ-Սավրա (Դամասկոս)
6. Ալ-Ֆուրսան (Դամասկոս)
7. Ֆուճուն (Դամասկոս)
8. Ֆիլաստին (Դամասկոս)
9. Ալ-Մարիֆա (Դամասկոս)
10. Իկթիսադիյաթ (Գալեա)
11. Ալ-Ֆավադիս (Բեյրութ)
12. Ալ-Սաֆիր (Բեյրութ)
13. Ալ-Դուսրուր (Բեյրութ)
14. Ալ-Աիրար (Բեյրութ)
15. Ալ-Անբա (Բեյրութ)
16. Ալ-Դիյար (Բեյրութ)
17. Բեթութ (Բեյրութ)
18. Ալ-Ֆայաթ (Բեյրութ, Լոնդոն)
19. Ալ-Ջադիդ (Բեյրութ)
20. Ալ-Ջարիդա (Բեյրութ)

21. Ալ-Բիֆահ (Բեյրութ)

22. Ալ-Բիֆահ ալ-Արաբի (Բեյրութ)

23. Ալ-Մուհաժիռ (Բեյրութ)

24. Ալ-Նահար (Բեյրութ)

25. Ալ-Ռայյահ (Բեյրութ)

26. Ալ-Վաֆա (Բեյրութ)

27. Ալ-Սայյադ (Բեյրութ)

28. Ալ-Շուլահ (Բեյրութ)

29. Ալ-Սուճուդ (Բեյրութ)

30. Ալ-Մասիրա (Բեյրութ)

31. Ալ-Ջաման (Բեյրութ)

32. Ալ Թալիվ վալ-Ջամահիր (Բեյրութ)

33. Ալ-Աիրամ (Կահիրե)

34. Ալ-Ախբար (Կահիրե)

35. Ալ-Ախբար ալ-Յուճ (Կահիրե)

36. Ալ-Ուսրու ալ-Արաբի (Կահիրե)

37. Ալ-Ջուճուրիա (Կահիրե)

38. Ալ-Ռայյալ ալ-Ամ (Թուվեյթ)

39. Ալ-Ղարաս (Թուվեյթ)

40. Ալ-Սիյասա (Թուվեյթ)

41. Ալ-Սավրա (Բազդադ)

42. Ալ-Ֆաջր, (Երուսաղեմում տպագրված Արևմտյան Աֆի պաղեստինյան թերթ)

43. Ալ-Ղուդա ալ-Արաբի (Լոնդոն)

44. Ալ-Դիֆա (Յերուսաղեմ)

45. Ալ-Վասառ (Լոնդոն)

46. Ալ-Ինյա-ալ-Արաբի (Փարիզ)

47. Ալ-Սավլտ ալ-Ֆայադի (Փարիզ)

48. Ալ-Նահար ալ- Արաբի վա ալ-Ղուվալի (Փարիզ)

49. Ալ-Մուսթաքալ (Փարիզ)

բ/ անգլերեն լեզվով

50. "Foreign Affairs"
51. "Middle East Journal"
52. "Journal of Palestine Studies"
53. "Middle East Review"
54. "Middle East Journal"

55. "Middle East Contemporary Survey"
56. "Middle East Record"
57. "Foreign Policy"
58. "The New York Times"
59. "International Herald Tribune"
60. "The Washington Post"
61. "Jerusalem Post"
62. "Time"
63. "Newsweek"
64. "US News & World Report"
65. "The Economist"
66. "Financial Times"
67. "Athens News"
68. "New Europe"
69. "The Daily Star"
70. "Chicago Sun-Times"
71. "Arab Report and Record"
72. "The Arab World"
73. "The Christian Science Monitor"
74. "Islamic Review and Arab Affairs"
75. "The Times"
76. "London Observer"
77. "Los Angeles Times"
78. "Harpers Magazine"
79. "The New Republic"

ա/ հայերեն լեզվով

80. «Հայաստանի Հանրապետություն»
81. «Ազգ»
82. «Երկիր»
83. «Մոլորակ»
84. «Դրոշակ»
85. «Ազատ օր»
86. «Հայրենիքի Չայն»
87. «Գանձասար»
88. «Երեկոյան Երևան»
89. «Ազդակ»

90. «Նոր աշխարհ»
91. «Կանչ»
92. «Սովետական Հայաստան»:

դ/ այլ լեզուներով

93. "Der Spiegel"(գերմաներեն)
94. "Le Monde"(ֆրանսերեն)
95. "За рубежом"
96. "Известия"
97. "Правда"
98. "Азия и Африка сегодня"
99. "Глобус"
100. "Дипломатический вестник"
101. ИТАР-ТАСС
102. "Компас"
103. "Кентавр"
104. "Мировая экономика и международные отношения" (ռուսերեն)
105. "Континент"
106. "Демократия",
107. "Дума"(րուլդարերեն)
108. «Դավար»
109. «Մաարիվ»
110. «Եդիոտ Ահարոնոտ»
111. «Հաարեց» (իսրայելյան օրաթերթեր)

ԱՄՆ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՕԺԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆ
ՈՒ ԶԵՆՔԻ ԱՌԱՔՈՒՄՆԵՐԸ ԻՍՐԱՅԵԼԻՆ

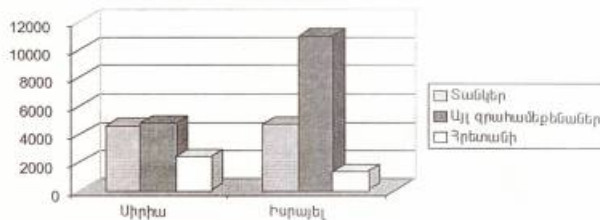
1987-1994թթ.

(մլն.ամ. դոլար)

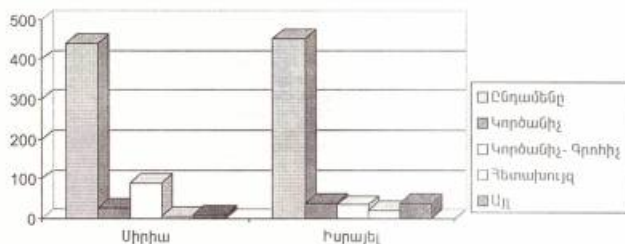
Ծրագրեր	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Արտաքին Ռազմ. ֆինանսավորման ծրագրեր (Foreign Military Financing)	1.80	1.800	1.800	1.800	1.800	1.800	1.800	1.800
Արտաքին Ապահագին, Վաճառքի համաձայնագրեր (Foreign Military Sales)	100.2	1,358.2	333.2	381.9	370.1	99.4	167.7	2,447.2
Ապահագինությունների մասնավոր վաճառք (Commercial Sales)	1,024.8	474.8	997.2	387.3	169.1	27.8	21.6	0.9
Ռազմ. Շինարարական ծրագրեր	-	-	-	-	-	-	-	0.2
ԱՄԿ Առաքումներ (Military Assistance Package)	1,229.6	754.1	230.3	151.2	245.9	721.4	796.1	934.6
ՌՕՓԾ (Military Assistance Package)	-	-	-	74.0	43.0	47.0	491.0	4.0
ՌՕՓԾ առաքումներ	-	-	-	-	114.7	0.6	44.7	-
Ռազմ. Ուսուցման ծրագրեր	1.9	1.7	1.9	2.1	1.1	0.6	0.5	0.8

Տեղեկատվությունը վերցված է ԱՄՆ Պաշտպանության անվտանգության ազակցության գործակալությունից (US Defence Security Assistance Agency) "Foreign Military Sales, Foreign Military Construction sales and Military Assistance Facts as of September 30,1994", Department of Defence, Washington, 1995.

Յամաքային սպառազինություններ

Օդային ուժեր

Տեղեկատվությունը վերցված է ԱՄՆ փորձագետներից, Ռազմավարական հետազոտությունների միջազգային ինստիտուտից (Military Balance, 1995-1996) և Ֆրանսիայի ռազմավարական հետազոտությունների կենտրոնից (The Military Balance in the Middle East, 1993-94):

ՈՌԻԵՆ ԿԱՐԼԵՆԻ ԿԱՐԱԴԵՏՅԱՆ
ՍԻՐԻԱ-ԱՍԵՐԻԿՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
(1967-1996)

Հրատարակչության տնօրեն՝
Հրատարակչության խմբագիր՝

ՍՈԿՐԱՏ ՄԿՐՏՉՅԱՆ
ՄԱՇԱ ՄՆԱԳՍԿԱՆՅԱՆ

Նկարիչ
Սրբագրիչ
Համակարգչային ձևավորող՝

ՄՐԱ ԲԱՂԱՍՍԱՐՅԱՆ
ՆԿԱՐԴ ՓՈՐՍԱԴԱՆՅԱՆ
ՆՈՒՆԵ ՄԱԿԱՐՅԱՆ

Տպագրությունը՝ օֆսեթ
Թուղթը՝ օֆսեթ
Չափսը՝ 60x84/16
Ծավալը՝ 12.5 տպ. մամուլ
Տպաքանակը՝ 300
Գինը՝ պայմանագրային

«ԶԱՆԳԱԿ-97» հրատարակչություն,
«Զանգակ-97» հրատարակչության տպարան,
Երևան, Կարդանանց փակուղի 8: Դեռ. 54-89-32
E-mail: zangak@arminco.com